

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics

ეკონომისტი

EKONOMISTI

2018

1

ტომი-VOLUME
XIV

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

-

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, როზეტა ასათიანი, გივი ბედიაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერუღაშვილი, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველეხიანი, რევაზ გოგოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თეიმურაზ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ნოდარ ხადური, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე
პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი თეა ლაზარაშვილი

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ვოლფგანგ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილგეტი (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის სკოლა), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პეპერდინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Rosetta Asatiani, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Nodar Khaduri, Eter Kharaiashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics Mamuka Khuskivadze

Executive Secretary – Doctors of economics Tea Lazarashvili

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Larisa Belinskaia (Vilnius University), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitsky (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ ე შ ი - CONTENTS

რედაქტორისაბან 6
FROM EDITOR-IN-CHIEF

ეკონომიკური თეორია – ECONOMIC THEORY

Rozeta Asatiani - Public Sector Economics and New Neoclassic Synthesis 9
როზეტა ასათიანი – საჯარო სექტორის ეკონომიკა და ახალი 16
ნეოკლასიკური სინთეზი (ვრცელი რეზიუმე)

მაკროეკონომიკა – MACROECONOMICS

Teimuraz Beridze, Elguja Mekvabishvili – «Тернистый путь» экономических 18
реформ в посткоммунистической Грузии: ретроспектива и перспектива
Teimuraz Beridze, Elguja Mekvabishvili – The “Thorny Road” of Economic Reforms 32
in Post-Communist Georgia: Retrospective and Perspective (Expanded Summary)
თეიმურაზ ბერიძე, ელგუჯა მექვაბიშვილი – ეკონომიკური რეფორმების 34
„ეკლიანი გზა“ პოსტკომუნისტურ საქართველოში: რეტროსპექტივა და
პერსპექტივა (ვრცელი რეზიუმე)

ნოდარ ხადური – ინკლუზიური ზრდის ფაქტორები და საქართველოს 37
ეკონომიკის წინაშე არსებული გამოწვევები
Nodar khaduri – Factors of Inclusive Growth and Challenges faced by the Economy of 45
Georgia (Expanded Summary)

Vakhtang Charaia – FDI Motivation and Benefits for Georgia 47
ვახტანგ ჭარაია – პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოტივაციები და 53
სარგებელი საქართველოსთვის (ვრცელი რეზიუმე)

Madonna Gelashvili – Human Resources and its Development Tendencies in Georgia 55
მადონა გელაშვილი – ადამიანური კაპიტალი და მისი განვითარების 63
ტენდენციები საქართველოში (ვრცელი რეზიუმე)

სოლომონ პავლიაშვილი, ზურაბ გარაკანიძე, ნატა გარაკანიძე – 65
ეკონომიკური სეპარატიზმის ადრეული გამოვლენა საქართველოში
Solomon Pavliashvili, Zurab Garakanidze, Nata Garakanidze – Early Warning of the 81
Economic Separatism in Georgia (Expanded Summary)

Joseph Archvadze – Integration Relations as the factor of Economic Development of 83
the country and populations Income Growing (a case of Georgia)
იოსებ არჩვაძე – თაობათაშორისი ურთიერთობები, როგორც ქვეყნის 93
ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის
ფაქტორი (საქართველოს კონტექსტი)

ბიზნესი – BUSINESS

ემზარ ჯულაყიძე – ეფექტური გადაწყვეტილება და ორგანიზაციათა 105
მწარმოებლურობის ზრდის თანამედროვე პრობლემები

Emzar Julakidze – Effective Decision-making and Modern Problems of the Growth of Productivity of Organizations (Expanded Summary) 108

რევაზ ჯავახიშვილი, ლევან ჯანგულაშვილი – მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის შვედური გამოცდილება 111

Revaz Javakhishvili, Levan Jangulashvili Swedish Experience of Small and Medium Business Support (Expanded Summary) 117

Eter Kakulia – Formation and Development of Small Business in Georgia 119

ეთერ კაკულია – მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარება საქართველოში 125

სოფლის მეურნეობა – AGRICULTURE

Lina Datunashvili – Measures to Develop some Cultures and Fields of Plant-growing in Georgia 132

ლინა დათუნაშვილი – მემცენარეობის ზოგიერთი კულტურისა და დარგის განვითარების ღონისძიებები საქართველოში (ვრცელი რეზიუმე) 136

ინოვაციური ეკონომიკა – INNOVATIVE ECONOMICS

ნანული არევაძე, ნანა ბიბილაშვილი – კორეის რესპუბლიკის ინოვაციური სისტემის თავისებურებები 142

Nanuli Arevadze, Nana Bibilashvili – Innovation System Peculiarities of the Republic of Korea 149

მაბისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS

Shota Gulbani – Comparative Analysis of Development of Georgian Financial Markets 152

შოთა გულბანი – საქართველოს ფინანსური ბაზრის შედარებითი ანალიზი (ვრცელი რეზიუმე) 158

რეცენზია წიგნზე 160
REVIEW ON THE BOOK

გილოცვა 164
CONGRATULATION

რედაქტორისაბან

ჟურნალი „ეკონომისტი“ გამოდის 2009 წლის იანვრიდან. მან ეკონომიკურ სამეცნიერო და არა მარტო სამეცნიერო წრეებში საკმაოდ დიდი აღიარება მოიპოვა. ჟურნალის რედაქციის გადაწყვეტილებით 2016 წელს განხორციელდა ჟურნალის რეორგანიზაცია. იგი გახდა საერთაშორისო, რეცენზირებადი, სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი, რომელიც გამოიცემა, როგორც ელექტრონული, ისე ბეჭდური ფორმით. მასში სტატიები იბეჭდება ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე. ამიტომ მისი რეიტინგი მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ყოველივე ამან განაპირობა ის, რომ მოხდა ჟურნალის ინდექსირება დიდ საერთაშორისო საძიებო ბაზაში – **ERIH PLUS**, რაც მის საერთაშორისო აღიარებას ნიშავს, ხელს შეუწყობს ინსტიტუტის ჩართვას მსოფლიოს სამეცნიერო ურთიერთობებში (ჟურნალის შესახებ დეტალური ინფორმაციის გაცნობა შესაძლებელია მის ვებ-გვერდზე – www.ekonomisti.tsu.ge).

2017 წელიც ინსტიტუტმა წარმატებით დაასრულა. 2017 წელს ინსტიტუტი აგრძელებდა მუშაობას შვიდწლიან სამეცნიერო პროგრამაზე – „**ვერონიტეგრაცია და ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების პრობლემები საქართველოში**“ (ხელმძღვანელი – ემდ, პროფ. რამაზ აბესაძე, პროექტის ხანგრძლივობა: 2015-2021). 2017 წელს დამუშავდა სამეცნიერო თემა: „**ვეროკავშირისა და მასში შემაჯავლი ქვეყნების ინოვაციური სისტემა და მისი უზრუნველყოფის ფინანსური ინსტრუმენტები**“

თემის ფარგლებში დამუშავდა 8 სამეცნიერო პრობლემა:

1. ვეროკავშირის ინოვაციური სისტემის ტრანსფორმაციის ეკონომიკურ-სამართლებრივი თავისებურებები (ეკონომიკური თეორიის განყოფილება, გამგე – ემდ, პროფ. ალფრედ კურატაშვილი);

2. ვეროკავშირის ინოვაციური სისტემა: განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურებები (მაკროეკონომიკის განყოფილება, გამგე – აკადემიური დოქტორი ნანული არევაძე);

3. ეროვნული ინოვაციური სისტემების განვითარების თავისებურებანი მსოფლიოს ზოგიერთ მოწინავე ქვეყანაში (სექტორული და რეგიონული ეკონომიკის განყოფილება, გამგე – ემდ, პროფ. ვახტანგ ბურდული);

4. ინოვაციური მცირე ბიზნესი ვეროკავშირში: განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურებები (ბიზნესის პრობლემათა კვლევის განყოფილება, გამგე – ემდ, პროფ. გიორგი ბერულავა);

5. ვეროკავშირის ინოვაციური სისტემის მხარდამჭერი ფინანსური ინსტრუმენტები (ფინანსებისა და საბანკო საქმის განყოფილება, გამგე – აკადემიური დოქტორი თეა ლაზარაშვილი);

6. ვეროკავშირის ინოვაციური ეკოლოგიური სისტემა: განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურებები (ბუნებათსარგებლობისა და გარემოს დაცვის განყოფილება, გამგე – აკადემიური დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე);

7. ევროკავშირის, აშშ-ისა და საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინოვაციური სისტემები (სექტორული და რეგიონული ეკონომიკის განყოფილება, აგრარულ პრობლემათა კვლევის ლაბორატორია);

8. ევროკავშირის წევრი და ზოგიერთი სხვა განვითარებული ქვეყნის ინოვაციური სისტემები (ინსტიტუტის ყველა განყოფილება).

კვლევის ძირითად შედეგებად შეიძლება ჩაითვალოს:

1. შესწავლილია ევროკავშირისა და მასში შემავალი ქვეყნების სამეცნიერო და საგანმანათლებლო სისტემები და ინოვაციური ინფრასტრუქტურა, კერძოდ: 1. გაანალიზებულია ევროკავშირის მიერ მიღებული ინოვაციებთან დაკავშირებული უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტები: უნივერსიტეტების დიდი ქარტია; “ლისაბონის კონვენცია”, “სორბონის დეკლარაცია”; “ბოლონიის დეკლარაცია”; “უმაღლესი განათლების ევროპულ სივრცეში ხარისხის შეფასების სტანდარტები და რეკომენდაციები”; “ლისაბონის დეკლარაცია”; “ლისაბონის სტრატეგია”, “ლიუბლიანის პროცესი”; “სამეცნიერო კვლევებისა და ტექნოლოგიური განვითარების ჩარჩო პროგრამები”; პროგრამები – “ევროპა 2020” და “ჰორიზონტი 2020”; “ევროპული ტექნოლოგიური პლატფორმები”; 2. გამოკვლეულია ევროკავშირის ინოვაციური ინფრასტრუქტურის ისეთი ორგანიზაციების ფუნქციონირების თავისებურებები, როგორცაა: “ევროპის ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების ინსტიტუტი”; “ევროპული სამეცნიერო ფონდი”; “ევროპული კვლევითი საბჭო”; “ევროპის სამხრეთი ობსერვატორია”; “ევროპის მოლეკულურ-ბიოლოგიური ლაბორატორია”; “ევროპული მოლეკულურ ბიოლოგიური ორგანიზაცია”; “ბირთვული კვლევის ევროპული ორგანიზაცია”; “ინოვაციური საქმიანობის მხარდამჭერი ევროპული ქსელები”, რომელიც თავისთავად მოიცავს: “ბიზნეს-ინოვაციური ცენტრების ქსელს”; “ინოვაციური რეგულაციების ქსელს”; ქსელს – “ევროპის ინოვაციური რეგიონები”; “ტექნოლოგიების ტრანსფერის, ინოვაციებისა და სამრეწველო ინფორმაციის ევროპულ ასოციაციას” და მრავალ სხვას, რომლებშიდაც გაერთიანებულია სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, უნივერსიტეტები, ბიზნეს-ინკუბატორები, ტექნოპარკები, ინოვაციის ცენტრები, ინოვაციური კლასტერები და სხვ;

2. შესწავლილია ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობის დაძლევაში ევროკავშირის პოსტკომუნისტური ქვეყნების ინოვაციური სისტემების ფუნქციონირების გამოცდილება;

3. დადგენილია ევროკავშირის ინოვაციური სისტემის ტრანსფორმაციის ეკონომიკურ-სამართლებრივი თავისებურებები;

4. გამოკვლეულია ევროკავშირში ინოვაციური მცირე ბიზნესის განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურებები;

5. დადგენილია ევროკავშირის ინოვაციური სისტემის მხარდამჭერი ფინანსური ინსტრუმენტები;

6. გამოკვლეულია მსოფლიოს ზოგიერთ მოწინავე ქვეყანაში ეროვნული ინოვაციური სისტემების განვითარების თავისებურებები;

7. შესწავლილია ევროკავშირის ინოვაციური ეკოლოგიური სისტემის განვითარებისა და ფუნქციონირების თავისებურებები;

8. გამოკვლეულია ევროკავშირის წევრი და ზოგიერთი სხვა განვითარებული ქვეყნის ინოვაციური სისტემები.

გარდა ამისა განხორციელდა სხვა სამუშაოები, რომელთაგან შეიძლება აღინიშნოს:

1. გამოიცა 1 სახელმძღვანელო, 3 ბროშურა, 160 სამეცნიერო სტატია (მათ შორის, 40 საზღვარგარეთ), საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის ეგიდით გამოქვეყნდა 72 სტატია (მათ შორის, 18 საზღვარგარეთ). ნაშრომების ნაწილი განთავსებულია საერთაშორისო საძიებო ბაზებში: **ERIH, web of science, Copernicus, Google Scholar, ResearchGate;**

2. გამოქვეყნდა ინსტიტუტის მიერ დაარსებული საერთაშორისო სამეცნიერო ანალიტიკურ ბეჭდურ-ელექტრონულ ჟურნალ „ეკონომისტის“ (www.ekonomisti.tsu.ge) 4 ნომერი;

3. დაარსდა ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციების ვებ-გვერდი (www.conferenceconomics.tsu.ge, **ISSN 2587 - 4691**) – “ეკონომიკა – XXI საუკუნე”;

4. 23-24 ივლისს პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში ინსტიტუტის ორგანიზებით გაიმართა პროფ. გ. წერეთლის დაბადებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია თემაზე „**ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული და ინოვაციური პრობლემები**“; გამოიცა აღნიშნული კონფერენციის მასალათა ბეჭდურ-ელექტრონული კრებული;

6. ჩატარდა აკადემიკოს ავთანდილ გუნიას დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო ინტერნეტ კონფერენცია თემაზე „**მდგრადი განვითარების თანამედროვე ეკონომიკური ტენდენციები**“; გამოიცა ამ კონფერენციისადმი მიძღვნილი მასალათა ბეჭდურ-ელექტრონული კრებული;

8. გამოიცა ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. X; გრძელდებოდა მუშაობა „**დიდი ქართული ეკონომიკური ენციკლოპედის**“ პირველი ტომის მოსამზადებლად;

9. ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოზე მოსმენილი იქნა 5 სამეცნიერო მოხსენება და სხვა.

რამაზ აბესაძე

პუბლიკის ეკონომიკის თეორია
ECONOMIC THEORY

Rozeta Asatiani

Doctor of Economy, Professor,

Expert in Economics

at the National Academy of Sciences of Georgia

**PUBLIC SECTOR ECONOMICS AND
NEW NEOCLASSIC SYNTHESIS**

Summary

*Public sector economics as a **theory of government's functioning in a market economy** unites public sector and the “third sector” (non-government and charitable organizations), i.e. the civil society. Public sector economics is a comparatively new branch of economics originated in the 1960s and it is a compulsory subject in universities which has been taught for several decades in the majority of developed and post-communist countries, but it is not taught in Georgia due to the absence of textbooks.*

Public sector economics studies the issues of strengthening socialization of economy, i.e. functioning of socially oriented market economy and in this connection it puts forward the government's new role in economy. Social orientation made market economy politically viable.

The precursors for emergence of the public sector economics originate in the 1940s and are associated with an increase in consumer demand at an inclusive level based on Keynesian revolution which resulted in transformation of uncontrolled, unregulated capitalism into a new quality - socially oriented market economy was realized. In the 1960s the moving of an industrial society into a postindustrial society was preceded by scientific-technical revolution, creation of the system of national accounts of the UN and division of the economy into sectors, at the same time faster growth of service sector compared with real sector.

In modern conditions the market economy has acquired an even more developed form as a social market economy in the developed countries. Therefore, today the following five models of welfare state have been mainly developed in these countries. They are the Continental European or German, Anglo-Saxon or British, Scandinavian or Nordic, Mediterranean or South European and the Conservative/Corporatist or Japanese model.

The ignorance of these requirements is a sign of the backwardness of the country's economy. Therefore, in Georgia public sector economics must be included in university curriculum. The government's consideration of these requirements and students' awareness on governance of the country will play an important role in the formation of a healthy economic system.

Thus, the need to create an economy consistent with international standards objectively determines the study of public sector economics and taking into consideration its requirements in Georgia's economic policy.

Key words: *public sector economics, model of orthodox macroeconomical stabilization, gradualism, “the third sector”, non-government organization, charity organization, social market economy, state models of wellbeing, state wealth, externals, natural monopoly, Continental European model, Anglo-Saxon model, Mediterranean model, Conservative-Corporative model.*

Introduction

The bloodless revolutionary shifts taking place in the world since the second half of the 20th century especially strengthened the role and importance of economic sciences. A total

of 27 countries with a population of 400 million faced a new reality. The refusal of “market socialism” and the formation of a new economic system must have become the basis for the establishment of economic system built on the principles of democratization, justice, raising the level and quality of life in these countries, including Georgia that turned out to be under this wave but unfortunately this did not happen. We did not embark on the path that would lead to the intended goal [Asatiani R. 2009]. Today, economic thought paves the way with difficulty in Georgia. The current hard socio-economic situation is not new and one might say it was revealed in the first years of restoration Georgia’s independence (not to mention other processes, this is another theme) [Asatiani R. 1993].

From the very beginning of the restoration of Georgia's independence, it was clear that the trend was directed at backwardness of the economy. As an economist, I became convinced that economic conversion started in the wrong way in the country and there are not only endogenous but also exogenous reasons, imposed from the outside, the overcoming of which took a lot of effort and this process continues today [Asatiani R.2014; Asatiani R.2009].

Economic policy fit for orthodox model of economic stabilization appeared to be a kind of shock for Georgia. Unlike China where the construction of a new economic system did not start from scratch by destroying the economy, but on the basis of structural-productivity stabilization known as gradualism leading to the economic revival. There fore, in Georgia the implementation of economic policy under foreign dictation collapsed as it brought far more problems than solutions. Social issues manifested themselves especially acutely [Asatiani R.2004].

This situation put numerous issues under question that had a negative impact on the prestige of Georgia, its international image.

In Georgia in such critical situation it is necessary to work out a scientific paradigm where social requirements will be taken into consideration in the first place. For this, not superficial evaluations are needed but deep analysis based on fundamental concepts approved in the world. This will give an opportunity to get rid of illusions and overspending.

How socio-economic phenomena and processes occurring in Georgia fit the earlier period of the development of capitalism. Against the background of positive changes approved in the world when we could introduce progressive forms of economy and transition to a market economy passing by socially unprotected capitalism, it is a great pity that we found ourselves in a dramatic situation and took the long and difficult road traversed by civilized world so painfully.

The formation of socially oriented market economy in Georgia requires new approach and puts forward a new role of the government.

This was the basis for the recently written and published textbook concerning the public sector economics, which was presented a month ago at the Georgian Technical University [Asatiani R. 2017].

Main Content

Public sector economics is sometimes termed state sector of economy but this is not an exact definition because besides public sector it includes “the third sector” – non-government and charity organizations, i.e. civil society. The subject of its study is just state sector and “the third sector” [Zhiltsov E.N. 1998].

Before dealing with the peculiarities of the functioning public sector economics and its main directions, we consider the prerequisites of the origin of public sector economics as a logical result of objective process and development of the world economy.

What were the objective prerequisites for the emergence of the public sector? The question arises as to how it happened that uncontrolled, unregulated capitalism based on individualistic theories and microeconomic paradigms (capitalism which in the course of 160

years from the last quarter of the 18th century to the forties of the 20th century till the well-known in the world history “Great Depression”, economic system based on prevailing private exploitative relations) has been replaced by a social oriented capitalist system called market economy. But what happened, how the market economy was formed as comparatively high form of the development of capitalism which was based on social orientation of economy, the real implementation of which started since the 1949s and is associated with the use of postulates about macroeconomic regulation considered in John Maynard Keynes’s best-known work “The General Theory of Employment, Interest and Money” and on its basis the issues of strengthening economic socialization of economic policy of the leading (first of all the US) capitalist countries [Keynes J. 1978].

Studying the issues of strengthening economic socialization, public sector economics puts forward the government’s new role in the economy. The origin of public sector economics was favored by the development of economic directions and theories, on the one hand, and on the other hand, the boom in technical sphere which later grew into technological boom.

Specifically: An increase in population’s demand at inclusive level since the forties on the basis of the “Keynes’s revolution” that was realized by reduction of taxes and increase in the state social expenditures as well as creation of new jobs caused growing of capitalism into new quality which changed the trajectory of the economic development of the world. The formation of socially oriented economy has become a significant trend of the world development. It was due to the “Keynes’s revolution” namely that in the 1950s scientific-technical revolution took place. It was followed by structural transformation of the economy, rapid growth of the service sector as compared with the rest two sectors – agrarian and industrial was marked. The service sector appeared in cause-reason relationship with the real sector, at same time, later this laid a foundation for the development of information service that can be formed as a separate sector.

Division of economics into sectors was preceded by the creation of the system of national accounts [Asatiani R. 2009] based on the ISDC obtained as a project in 1948 by the UN for the first time in history in 1953, which beginning from 1958 formed the basis for the study of separate countries and establishment of economic interrelations with the rest of the world.

These progressive phenomena changed the vector of the world’s economic development. **Since the 1960s a new era has begun in the development of mankind, which was also beginning of the establishment of a new world order.**

The irreversible process of transition of the industrial society into the post-industrial society began. This phenomenon played a great role in the origin of public sector economics. By this transition the attention was focused on the formation of a new society, new socium. This circumstance contributed to the promotion of moral values to the forefront. Building of a civil society became the new priority of this period. This process was reflected in the program of economic development approved by the World Summit “Agenda for the twenty-first century” which put forward “new social issue [Asatiani. R. 2001]. It envisages the establishment of new political culture and the rise of democracy, one of the characteristics of which is strengthening of social orientation and development of its basis – public sector economics. Social orientation made the market economy viable and speeded up the development of public sector economics.

Such are those objective prerequisites which laid the foundation to the genesis of public sector economics. Today the development of public sector economics has become a new reference point in intellectual thinking and country’s progress for countries moving along the mentioned path.

What is the new role of the state, what goals and objectives public sector economics sets up?

First of all the government should conduct active social policy. It should not allow the impoverishment of a significant part of its population and for every citizen the public domain

should be accessible (free of charge or in the form of subsidies) [Erhard L. 1991], it should elaborate and protect the laws of economic activity. The government should take effective measures against negative outer effects (externalities) [Asatiani R. 2017] manage to overcome them; it is necessary to maintain natural, i.e. state monopolies and not privatize them; the government ought to protect private property and promote its development; the state's prerogative is to fulfill the requirements of the New World Order, first of all, to keep order in the field of competition [Asatiani R. 2015], protection of institutional order (which in the first place envisages the establishment of the property pluralism) and protection of social order [Asatiani R. 2013; Asatiani R. 2003]; promote the development of fundamental science, conduction of scientific-technological policy, should play a significant role in elaboration and realization of innovative policy; microeconomic regulation in the first place should be based on tax regulation and new budgetary federalism [Asatiani R. 2012]; the state should facilitate the strengthening of the socialization of the economy by means of manipulation of taxes, by making progressive taxation, and the monetary credit regulation should not exceed its functioning boundaries so as not to repeat the 2008 World Economic Crisis with speculative trading and money manipulation; the state should promote the development of civil society, at the same time promote the development of small and medium-sized businesses, the formation of the middle class [Krugman P. 2009]. The government ought to ensure economic safety [Asatiani R. 2017], play an active role in the right nature management and ecological and food safety. The government should manage to use the benefits, positive effect of irreversible process of globalization and avoid negative effects which are extremely important in modern open economy.

The following table illustrates main directions of functioning of public sector economics.

Table. Main directions of functioning of public sector economics

Elaboration of general strategy of country's economic development	Regulation of external effects, the conduct of effective measures against external effects and their suppression
Creation of the legal basis for economic activity	Preservation of natural monopolies and prevention of their privatization
Prevention of impoverishment of a significant part of the population	Promotion of a small and medium-sized businesses
Production of public wealth and promotion of accessibility to everybody	Effective distribution and use of public finances, progressive tax maneuvers
Elaboration of antimonopoly law and conduction of relevant policy	Conduction of scientific-technological policy
Establishment of economic order and strict observance of laws	Development of civil society
Regulation of foreign economic relations	Prevention of a sharp property inequality and deep politization
Implementation of positive effects of globalization and suppression of negative effects	Realization of the requirements of new world order
Protection and development of private property	Conduction of social policy
Creation and development of infrastructure	The establishment of institutional order and, first of all, pluralism of property
Macroeconomic stabilization and achievement of high specific weight of the medium stratum in the country	Protection of competition order

Budgetary and tax regulation and conduction of fiscal policy	Promotion of fundamental sciences
Monetary regulation in corresponding boundaries and conduction of monetary policy	Promotion of economic security
Introduction of a new fiscal federalism in economic policy	Rational environmental management and Provision of economic security
Conduction of innovative policy	Ensuring food security
Promotion of employment and creation of new jobs	Creation and conduction of state healthcare policy
Creation and conduction of state education policy	Observance of gender equality in administrative bodies in the area of economy

A country that in its economic policy relies on these theoretical postulates taking into account the peculiarities of the national economy creates its own model for the development of the state. Naturally, these requirements should be taken into consideration by Georgia too. There are numerous of such models based on the peculiarities of the national economy in the world today, more precisely, as many as developed countries. As to Georgia, because of incorrectly conducted reforms, we still have a long way to go before reaching the stage of the mature market economy.

These are the main directions of the functioning public sector economics, those levers on which the developed countries firmly stand and which **transform socially-oriented market economy into social market economy** in these countries, which led to the development of a socially oriented market economy into a socially market economy in these countries, into a more developed form of market economy and conditioned the formation of welfare states which are even called the “sprouts” of socialism [Yurieva T.V. 2001]. There are distinguished five main models of welfare states. They are: Continental-European or German model; 2. Anglo-Saxon or British, 3. Scandinavian or Nordic, 4. Mediterranean or South European; Conservative/Corporatist or Japanese model.

Besides Germany the Continental European model includes Austria, Belgium, the Netherlands, Switzerland, partially France. Besides Great Britain the Anglo-Saxon model includes the US, Canada, Ireland, Australia, New Zealand; Scandinavian model includes Sweden, Denmark, Iceland, Norway, Finland; Mediterranean model includes Greece, Italy, Spain, and the most vivid example of the Conservative-Corporatist model is Japan. The achievement of social welfare at the inclusive level is especially typical for the Scandinavian model, its leitmotif, and therefore in the literature much is written about the attractiveness of the Nordic model.

For this model, as well as for the European model, it is noteworthy the redistribution of 50% state finances for social purposes with the help of the budget, active support of the state to attain higher employment rate, strict observance of the laws and the establishment of order throughout the economy, the development of democracy, generic equality and the avoidance of sharp inequality in property.

The Mediterranean model also envisages the redistribution of 50% state finances for social purposes but it doesn't have inclusive character and applies only for less protected population.

Unlike German model, British model provides 40% of GDP redistribution for social purposes and at the same time comparatively passive role of the government in regulation of the employment and high specific weight in support of private companies.

The Japanese model also deserves attention. The government places great responsibility on companies in connection with the socio-economic situation of workers. By creating a long-term recruitment system for employers, the corporation increases the interest of workers' labor results, which is strengthened by redistribution of a certain portion of the shares of the

corporation to the employees. Financial support for this model is created by insurance fees by increasing profits.

The Nordic model based on the policy of the “third road” is social-democratic model which is based on progressive taxation with the purpose of abrupt reduction of property inequalities and relies on a society with a high sense of responsibility. Nordic welfare is not so much a result of expenditures allocated by the state as investment obtained on the basis of the society’s desire.

It is the effective redistribution and use of the resources accumulated by government, primarily public finance which is the prerogative of the public sector.

In Georgia, in conditions of extremely low aggregate demand, the social polarization is extremely high and the inequality in the property status (the minority of the wealthy and the vast majority of the poor) is well-expressed. The extreme aggravation of demographic processes, actual absence of the middle class (9%), the underdevelopment of small businesses (9.1%), according to 2016, Georgia produces 92% of the GDP of the level of 1990, whereas with a few exceptions, almost all post-Soviet countries overcame the barrier, etc. Therefore, in conditions of such a heavy socio-economic background it is necessary to include public sector economics in university curriculum and taking into account its requirements by the government [Asatiani R.2014]. It will play an important role in the formation of correct, healthy economic thinking.

The disregard of the above requirements to the public sector means failure in overcoming the backwardness.

In order for Georgia to get rid of the syndrome of the outstretched hand, the starting point for the country's revival should be the Keynesian theory of macroeconomic regulation. With certain correlations after overcoming the economic crisis, Georgia's economic policy must rely on a **new neoclassical synthesis** which will reflect the ideas of new Keynesians (J. Stiglitz, A. Akerlof, O. Blanshard, S. Fischer, etc.), with taking into account the existing novelties in the field of technology and raising a country’s competitiveness.

New Keynesianism oriented towards traditional Keynesian values is a modified Keynesian theory. New Keynesians have widened the research area; besides macroeconomic issues they started the **analysis of microeconomic issues**. The research focus shifted from analyzing the effective aggregate demand to the microeconomic problems of the principles of individualism; they included into economic analysis separate propositions of institutionalism, microeconomic problems of outsiders. New Keynesians study the impact of monetary policy in short-term period on employment and production. They do not make mechanical connection of Keynesian macroeconomics and Neoclassical microeconomics but they are based on the assertion that economic balance can be possible only by healthy economic policy and to overcome the disequilibrium in economy, with account of achievements of the open economy it is necessary: government regulation, study the influence of the currency market on monetary circulation, take measures to curb the inflation. In the growth and development of the economy New Keynesians attach great importance to the financial sphere. They attach special importance to the study of the issues of “debt-based economy”, also to the role of government finances in economic growth and an increase in aggregate supply. They included separate institutional statements in economic analysis.

Conclusion

Today, a viable economic policy is a challenge to modern civilization. Georgia is facing new challenges and therefore, the need to create an economy in accordance with international standards objectively determines the study of public sector economics and taking into account its requirements in economic policy.

In present-day conditions systemic changes occurring in the world, institutional and structural shifts associated with them determine the priority development of economic sciences. No state can solve any problem if it is weak. Economy is a cornerstone of the country's

development. If the economic side of life does not cause tension in the society, then all its sides have a space for development and conflict-free coexistence – moral, cultural, educational, national, ethnic, etc., but each failure in the economy strongly affects the development of society. Even if one link in economic development falls, the vector immediately changes the direction and a sharp social differentiation occurs, corruption (including elite corruption), moral degradation, etc. This multifaceted process is organically linked with functioning of public sector economics.

The “New Neoclassical Synthesis” which is still in the process of formation, drawing ideas from both neoclassical synthesis and public sector economics, in our deep conviction, will be a new trend in economic theory created by combination of neoclassical synthesis and main directions of public sector economics and will be relevantly reflected in economic policy. This makes possible to overcome economic crisis in economic sciences so much discussed by prominent economists today.

The formation of socially oriented market economy requires a novel approach to economic development and the state acquires a new role that is confirmed by main directions of public sector economics.

References

1. **Asatiani R.** 2009. Post-communist Transition Period in the Georgian Economy. J. “The Caucasus & Globalization”. Sweden. Vol. 3(2-3), Issue 4, Ca&CCPress.
2. **Asatiani R.** 1993. Where is Georgia Moving? Conceptual analysis of socio-economic development. Tbilisi, “Siakhle”, p.60; Asatiani R. Let’s partially overcome “information hunger”. “Bank”, №6 (30), (Georgian).
3. **Asatiani R.** 1993. Service and Market System. Tbilisi, TSU publishing house, (Georgian).
4. **Asatiani R.** 2014. Exogenous and endogenous reasons for the failure in economics. “Economics and topical issues of the development of economics”. TSU Paata Gugushvili Institute of Economics. Materials of the International Scientific Conference , 27-28 June, Tbilisi, (Georgian).
5. **Asatiani R.** 2009. Caucasus and Georgian Economy: Past, Present, Prospects. “The Caucasus Region: Economic and Political Developments”. New York, Nova Science Publishers, Inc.
6. **Asatiani R.** 2004 . Study of Public Sector Economics as Necessary Condition of Social Orientation, “Bulletin of the Georgian Academy of Sciences”. Vol. 169, Issue 2, March-April, p. 199.
7. **Asatiani R.** 2009. System of National Accounts and Strategies of Economic Development. “Economics and Business”, №6, (Georgian).
8. **Asatiani R.** 2001. New Social Issue” and Fight against Poverty (a report in Russian) “Coll.Works”, v.II. Georgian Academy of Economic Sciences. Tbilisi “Siakhle”, (Georgian).
9. **Asatiani R.** 2015. Theories of competition and new perspectives of countries focused on competitiveness. J. "Caucasus and Globalization", Sweden, Ca & SS Press.
10. **Asatiani R.** 2013. New World Order and the current situation of the realization of its principles in Georgia. “Georgia’s Economy”, №12.
11. **Asatiani R.** 2003. New World Order and building of a civil society. “Macro and Micro Economics”, №4.(Georgian).
12. **Asatiani R.** 2012. Government regulation of inter-budget relations – the task of the first-order problem. “Akhali Ekonomisti” (New Economist), №4. (Georgian).

13. **Asatiani R.** 2014. The need to study public sector economics in Georgia’s universities. “Social Economics”, №4.(Georgian).
14. **Zhiltsov E.N.** 1998. Economy of the state sector and non-profit organizations. M., "Publishing house of the Moscow University", (Russian).
15. **Keynes J.** 1978. The General Theory of Employment, Interest and Money. Translated from English. M., Progress,
16. **Stiglitz J.** 1999. Economics of the Public Sector. Sec. Edition. New York-London, “W.W. Norton & Company”.
17. **Coase R.** 1996. The Problem of Social Cost. “Journal of Law and Economics”. Vol. 3.
18. **Zhiltsov E.N.** 1998. Economy of the state sector and non-profit organizations. M., "Publishing house of the Moscow University", (Russian).
19. **Zhiltsov E.N.** 1995. Economy of the State Sector. "Publishing house of the Moscow University", M., (Russian).
20. **Erhard L.** 1991. Prosperity for all. Translated from English. M., (Russian).
21. **Yurieva T.V.** 2001. Social Economics. Textbook. M., "Drofa", (Russian).
22. **Economics of the public sector.** Ed. **Yakobson L.I, Kolosnitsyna M.G.**, M., "United", 2016; (Russian).
23. **Krugman P.** 2009. How did Economists Get it So Wrong? “New York Times”.

როზეტა ასათიანი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

საჯარო სექტორის ეკონომიკა და ახალი ნეოკლასიკური სინთეზი

ვრცელი რეზიუმე

საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა, როგორც **საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს ფუნქციონირების თეორია**, აერთიანებს სახელმწიფო სექტორსა და „მესამე სექტორს“ (არასამთავრობო ორგანიზაციებსა და საქველმოქმედო ორგანიზაციებს) ანუ სამოქალაქო საზოგადოებას. საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა ეკონომიკური მეცნიერების შედარებით ახალი დარგია, წარმოიშვა გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან, ამასთან, სავალდებულო საუნივერსიტეტო საგანია, რომელიც რამდენიმე ათული წელია ისწავლება განვითარებულ ქვეყნებისა და პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობაში, საქართველოში კი სახელმძღვანელოს არარსებობის გამო იგი არ ისწავლება.

საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა შეისწავლის ეკონომიკის სოციალიზაციის გაძლიერების პრობლემებს ანუ სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების პრობლემებს, ამასთან დაკავშირებით, წინა პლანზე აყენებს სახელმწიფოს ახალ როლს ეკონომიკაში. სოციალურმა ორიენტაციამ საბაზრო ეკონომიკა პოლიტიკურად სიცოცხლისუნარიანი გახადა.

საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის წარმოშობის წანამძღვრები სათავეს იღებს გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან და უკავშირდება „კეინზიანური რევოლუციის“ საფუძველზე ინკლუზიურ დონეზე მოსახლეობის მოთხოვნის ამადლებას, რის საფუძველზეც განხორციელდა უკონტროლო, არარეგულირებადი კაპიტალიზმის ახალ თვისებრიობაში – სოციალურად ორიენტირებულ

საბაზრო ეკონომიკაში გადაზრდა. გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ინდუსტრიული საზოგადოების გადაზრდას პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაში წინ უძღოდა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია, გაეროს ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის შექმნა და ეკონომიკის დაყოფა სექტორებად, ამასთან მომსახურების სექტორის წინმსწრები განვითარება რეალურ სექტორთან შედარებით.

თანამედროვე პირობებში განვითარებულ ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკამ მიიღო კიდევ უფრო განვითარებული ფორმა სოციალური საბაზრო ეკონომიკის სახით. ამიტომ დღეს განვითარებულ ქვეყნებში ძირითადად ჩამოყალიბდა კეთილდღეობის სახელმწიფოს შემდეგი 5 მოდელი: კონტინენტალურ-ევროპული ანუ გერმანული მოდელი, ანგლო-საქსური ანუ ბრიტანული მოდელი, სკანდინავიური ანუ ნორდიკული მოდელი, ხმელთაშუაზღვის ანუ სამხრეთევროპული მოდელი და კონსერვატიულ-კორპორატიული ანუ იაპონური მოდელი.

საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა ითვალისწინებს: საზოგადოებრივი დოვლათის ხელმისაწვდომობას მოსახლეობის თითოეული წევრისათვის, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის სიღატაკის დაუშვებლობას, უარყოფითი გარე ეფექტების წინააღმდეგ ღონისძიებების გატარებასა და არდაშვებას, ბუნებრივი მონოპოლიების შენარჩუნებასა და მათი პრივატიზაციის აკრძალვას, მცირე ბიზნესის ხელშეწყობას, მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის საშუალო ფენად ჩამოყალიბებას, ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის შემუშავებასა და გატარებას, საგადასახადო-საბიუჯეტო რეგულირებასა და ფისკალური პოლიტიკის გატარებას, ახალი საბიუჯეტო ფედერალიზმის დამკვიდრებას, ანტიმონოპოლიური კანონმდებლობის გატარებას, ინოვაციური პოლიტიკის გატარებასა და ხელშეწყობას, ეკონომიკური, ეკოლოგიური და სასურსათო უსაფრთხოებით უზრუნველყოფას და ა.შ. ამ მოთხოვნათა გაუთვალისწინებლობა ქვეყნის ეკონომიკაში ჩამორჩენილობის მანიშნებელია. ამიტომ საქართველოში აუცილებელია საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის ხართვა საუნვერსიტეტო სწავლებაში. ხელისუფლების მიერ ამ მოთხოვნათა გათვალისწინება და ახალგაზრდობის ინფორმირებულობა ქვეყნის მართვასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ჯანსაღი ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებაში. აქედან გამომდინარე, საქართველო, დღეს ახალი გამოწვევების წინაშეა. საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი ეკონომიკის შექმნის აუცილებლობა ობიექტურად განაპირობებს საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის შესწავლასა და მის მოთხოვნათა გათვალისწინებას ეკონომიკურ პოლიტიკაში.

მკვლევარების
MACROECONOMICS

Теймураз Беридзе

*Доктор экономических наук, профессор,
Тбилисский государственный университет
имени Иванэ Джавахишвили*

Элгуджа Мекვაбишвили

*Доктор экономических наук, профессор,
Тбилисский государственный университет
имени Иванэ Джавахишвили*

**«ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ» ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ В
ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКОЙ ГРУЗИИ: РЕТРОСПЕКТИВА И ПЕРСПЕКТИВА**

Резюме

В статье выделены и рассмотрены этапы посткоммунистического реформирования экономики Грузии. Отмечено, что на первом этапе была зафиксирована необходимость фундаментального изменения советской системы и высказана идея его осуществления эволюционным путём. На втором этапе применялась модель «шоковой терапии», в результате которой произошло катастрофическое падение всех важных экономических показателей. Третий этап посткоммунистического реформирования ознаменовался достижением значительно более высокого уровня финансовой стабилизации, переходом от излишне либеральной монетарной политики к умеренной.

В работе также рассмотрены экономические новации правительства «Революция Роз», обозначен противоречивый характер экономической политики правительства М. Саакашвили и сделан вывод: авторитарными методами правления возможно достижение определённых позитивных экономических сдвигов, хотя долгосрочное экономическое развитие возможно только в рамках демократической политической системы.

Специфическими чертами четвёртого этапа реформирования в работе выделены: устранение правительственного давления на бизнес, усиление социальной ориентации экономики и поддержка со стороны государства развития реального сектора экономики.

Ключевые слова: рыночные реформы, трансформационный кризис, государственный капитализм, шоковая терапия, управленческий вакуум, авторитарный модернизм, налоговая реформа, импортзамещающее производство.

Экономика Советской Грузии – исходное состояние рыночных реформ

Советский Союз, в который входила Советская Грузия, был среднеразвитым индустриально-аграрным государством. В 1990 году объём Валового Внутреннего Продукта (ВВП) на душу населения был в 3,5 раза меньше, чем в западных развитых странах и в 4,5 раза меньше, чем в Соединённых Штатах Америки (США), однако в 2,5 раз превышал аналогичный показатель в развивающихся странах [Болотин; 1998]. Грузинская союзная республика не имела самостоятельной экономической системы и представляла собой составную часть т.н. единого народно-хозяйственного комплекса (что соответствовало логике тогдашнего Советского Союза), уровень её интегрированности в единый народнохозяйственный комплекс был довольно высоким: 26% производимой в Грузии продукции отправлялось в остальные союзные республики и 28% произведённой в других республиках продукции она получала для внутреннего потребления. В 1989 г.

Грузия импортировала 25% потребляемой электроэнергии, 50% цемента, 80% древесины, почти 100% газа и жидкого топлива, 90% сырья, используемого в легкой промышленности. Было ввезено 60% молочных продуктов, более 90% сахара, 50% зерновых и т.д. В то же время в Грузии производилось 25% потребленного в СССР вина и коньяка, 30% минеральных вод, 20% винограда, 97% цитрусов, 92% чайного листа [ЦСУ Грузинской ССР].

После провозглашения государственной независимости старые хозяйственные связи были разорваны, источники получения ресурсов и рынки реализации продукции потеряны. Это создало тяжелейшую экономическую и социальную ситуацию в стране.

Согласно действующей в то время классификации, Грузия также относилась к группе индустриально-аграрных республик. Это ясно прослеживается в структуре национального дохода: на промышленность приходилось почти 39%, сельское хозяйство – 30%, строительство – 12,9%, транспорт и связь – 3,9%. Правда, удельный вес промышленности превышала долю сельского хозяйства, но следует учитывать тот факт, что из 39 процентов 22% приходилось на пищевую и консервную промышленность. Таким образом, удельный вес сельского хозяйства и органически связанных с ним отраслей составляла 52 процента национального дохода [Тот же источник].

В экономическом развитии Грузии с середины 1950-х до начала 1990-х годов можно выделить два периода. В первый из них (1950-1970-ие годы) отмечалось определенное отставание социально-экономического развития Грузии по сравнению со средними союзными показателями. В 1970 году произведенный в Грузии национальный доход на душу населения составлял 72,9% соответственного союзного показателя, промышленной продукции – 64,8%, оборот розничной торговли – 77% [Тот же источник].

В результате ускоренного развития народного хозяйства Грузинской ССР и снижения темпов экономического роста на всесоюзном уровне упомянутая разница резко сократилась и приблизилась к союзному уровню.

Одним из главных факторов, тормозящих развитие, являлся очень низкий уровень качества продукции, существование т.н. некроэкономики, что проявлялось в непрерывном росте товарных запасов и наличии в экспорте низкой доли машиностроения: в Грузии – 5% и во всем Советском Союзе – 13,6%. Для сравнения в Болгарии она составляла 53,5%, в Чехословакии – 57%, Польше – 49,3%, а в развитых странах этот показатель был еще более высоким.

Таблица 1
Среднегодовые темпы роста важнейших экономических показателей в СССР и ГССР [Басилия Т., Силагадзе А., Чикваидзе Т., 2001].

	Показатели	1971-1975		1976-1980		1981-1985		1986-1990	
		СССР	ГССР	СССР	ГССР	СССР	ГССР	СССР	ГССР
1.	Национальный доход	5.1	4.8	3.8	6.1	3.1	4.4	4.1	4.6
2.	Основные производственные фонды	8.7	6.8	7.4	6.7	6.4	6.3	5.4	5.3
3.	Промышленная продукция	7.4	6.8	4.4	7.0	3.7	5.4	4.6	4.6
4.	Сельско-хозяйственная продукция	2.5	3.4	1.7	4.4	1.0	2.0	2.7	2.7
5.	Производительность труда	4.5	4.9	3.3	6.3	3.1	3.6	4.2	4.6
6.	Реальные доходы на душу населения	4.4	3.3	3.4	4.8	2.1	3.7	2.7	3.7

В течение ряда лет в экономике Грузии проводились реформы, нацеленные на улучшение социалистического хозяйственного механизма. Среди них можно выделить т.н. „Абашский эксперимент“ (район в Западной Грузии), проводимый в 1970-е годы, который имел целью повышение материального стимулирования основного сельскохозяйственного производителя – крестьянина, путём внедрения некоторых рыночных элементов (в частности, коллективного подряда). В 1980-х годах в Грузии, с целью координации управления профильными отраслями, была образована новая управленческая структура на республиканском уровне в виде агропромышленного комитета, в который были объединены сельское хозяйство, переработка сельскохозяйственной продукции (пищевая промышленность), объекты производственной инфраструктуры и др. Позже, с учётом положительного опыта Грузии, аналогичная структура была создана и на всесоюзном уровне.

В конце 1970-ых в начале 1980-ых годов управленческая реформа была проведена в промышленности – в г.Тбилиси – т.н. „Эксперимент Заводского района“ и „Потийский эксперимент“ в г.Поти (Западная Грузия). В рамках этих реформ были предприняты меры по оптимальному сочетанию принципов отраслевого и территориального управления промышленным производством. С этой целью при исполнительных комитетах городов Тбилиси и Поти были созданы специальные органы – территориально-межотраслевые объединения (ТМО), наделённые широкими хозяйственно-политическими полномочиями. Однако, эти реформы носили весьма ограниченный характер, не затрагивали глубинные основы советского типа хозяйствования и не принесли желаемых результатов.

Экономическая реформа, проводимая в рамках объявленной М. Горбачевым «перестройки» (1988-1991 гг.) еще более ухудшила положение в стране. В конечном счете это нашло свое отражение в отрицательном экономическом росте, усилении дефицита продукции, росте безработицы, расстройстве финансовой системы, расширении теневой экономики и т.д. Государство потеряло контроль над экономическими процессами. В конце 1980-х начале 1990-х годов аналогичные тенденции сложились и в Грузии, хотя здесь они протекали гораздо более остро, что, по нашему мнению, в основном было обусловлено политическим фактором. В Грузии, наряду с прибалтийскими республиками наиболее сильно выявилось стремление к политической независимости, и накал национально-освободительного движения достиг своего апогея. Руководство Советского Союза крайне негативно отреагировало на этот факт и усилило как экономическое, так и политическое давление на Грузию.

Советская административно-командная экономика ушла в прошлое и реформирование экономической системы Грузии в сторону рыночной экономики превратилось в неимеющую другой альтернативы задачу.

«Экономический романтизм» национального правительства

После объявления восстановления государственной независимости (9 апреля 1991 года) перед Грузией встали две сложнейшие задачи: образование институтов независимого государства и создание новой экономической системы – формирование рыночной экономики, которая должна была стать антиподом старой советской административно-командной системы.

В то же время эйфория, вызванная обретением политической независимости, значительно притупила здравый смысл, полностью затмила особое значение роли экономики, сделала восприятие стоящих перед ней задач примитивным, поверхностным. «Только бы быть свободными, будем готовы питаться и травой», «мы на одной воде «Боржомии» просуществуем», «достаточно дать землю крестьянам Грузии, и страна

будет спасена», «государство не должно вмешиваться в экономику», «рынок всемогущ и он сам обеспечит благосостояние» - эти лозунги стали очень популярны в тогдашних правительственных кругах, политическом истеблишменте и большей части общества. Справедливости ради следует отметить, что позже правительство, исходя из суровой действительности, отказалось от своего романтического подхода и заменила его на другой, качественно новый, перекликающийся с новым временем. Под воздействием весьма неблагорпийтных внутренних(конфликт центрального правительства с Абхазским и Юго-осетинским регионами) и внешних(разрыв хозяйственных связей с бывшими союзными республиками)факторов серьезно ухудшилось состояние в экономике Грузии. Так, например, в 1990 году по сравнению с 1985 годом объём продукции тяжёлой промышленности сократился на 25%, лёгкой промышленности на 17%, пищевой промышленности на 16%, машиностроения на 42%, нефтехимической промышленности на 26%, производство строительных материалов на 28% и т.д. [Грузия в цифрах 1990 году].

Первый президент страны З. Гамсахурдиа поставил вопрос о возможности использования теории конвергенции в отношении социально-экономического развития страны, а председатель национального правительства В. Гугушвили, предложил обществу идею государственного капитализма, как эффективный механизм посткоммунистической экономической трансформации [Гугушвили В., 1991]. Фактически разговор шел об эволюционном переходе от административно-командной экономики к рыночной, т.е. о целесообразности использования т.н. градуалистической модели трансформации. Отмечалось, что для формирования эффективно функционирующих рыночных субъектов, процесс массовой и ускоренной приватизации недостаточен. Более того, в условиях наличия слабого государства и отсутствия конкуренции, приватизация в руках привилегированной прослойки общества – руководителей предприятий, коррумпированной партийной элиты и хозяйственных чиновников, превратится в механизм перераспределения собственности. Отметим тут же, что в 1990 году стоимость основных фондов Грузии составляла 40 млрд рублей, в том числе, промышленных фондов – 26 млрд рублей. Разве общество не имеет права знать, куда делась эта собственность, в чьих руках оказалась и каким целям послужила? Именно эти вопросы и являются косвенной оценкой вышеуказанной позиции.

Исходя из признанного концептуального подхода, национальное правительство начало осторожный процесс приватизации, который первым долгом распространился на сельское хозяйство. Земельная реформа предполагала расширение приусадебных участков и передачу их полностью в частную собственность. К 1991 году в сельском хозяйстве Грузии государственная собственность была господствующей. 86,5% общей стоимости основных фондов принадлежало государству, удельный вес кооперативной собственности составлял 9,6%, а личной собственности – 4% [Читанова Н., 1995]. Другим экономическим реформам в этот период помешал вооружённый конфликт между оппозицией и правительственными силами, который закончился свержением правительства З. Гамсахурдиа.

«Блеск и нищета» грузинского варианта «шоковой терапии»

Новое правительство для реформирования экономики вынуждено выбрало метод «шоковой терапии». Осуществленные в экономике реформы за период 1992 по 2003 год можно разделить на два этапа – первый этап охватывает 1992-1995 гг., второй же – 1996-2002 гг.

Либерализация цен сопровождалась полной либерализацией торговли. «Шоковая терапия» делает акцент на двух главных направлениях – макроэкономической стабилизации и быстрой приватизации. Макроэкономическая реформа на данном этапе прохо-

дила, опираясь на два основных документа. В 1992 году правительство приняло «Основные направления экономики Республики Грузия», а в начале 1993 года – «Среднесрочную программу макроэкономической стабилизации и системных изменений в республике Грузия», которая уточняла и конкретизировала принципы и направления, сформулированные в первом документе. Большое значение в процессе реформирования экономики Грузии имела также разработка в 1993-1995 гг. первого индикативного плана социально-экономического развития страны, который был первым подобным документом и на всем посткоммунистическом пространстве. Принятие этого документа указывает на попытку переосмысления принципиального характера, что выражалось в обосновании необходимости управления переходом к рыночной экономике. Историческим результатом первого этапа реформирования явился демонтаж социалистической экономической системы и устранение каких-либо оснований для ее возможного восстановления.

В то же время первый этап реформы проходил в чрезвычайно сложных и неблагоприятных условиях – военный конфликт в Абхазии и Южной Осетии, высокий уровень криминала, тотальная коррупция в правительственных эшелонах и т.д. Наряду с трудностями политического характера экономическую обстановку осложняли и ошибки, допущенные в процессе проведения реформ, частые отклонения, а иногда и отступления от магистрального направления.

Весной 1993 года Грузия не имела собственной денежной системы. В обращении находились деньги уже распавшегося СССР и нововведенные российские рубли. Со второй половины 1992 года Россия отказала Грузии в пребывании в рублевой зоне, и республика была вынуждена срочно ввести временную национальную валюту – грузинский купон. В то же время купон не был объявлен сразу же единственным платежным средством на всей территории страны, из-за чего он не смог завоевать доверие населения. К тому же положение усугубилось грубыми ошибками, допущенными в денежно-кредитной сфере [Папава В., Беридзе Т. 2005].

- Дефицит бюджета, который составлял более 34% валового внутреннего продукта, покрывался эмиссионными кредитами Национального Банка Грузии;
- В это же время в больших объемах происходило субсидирование производства. В частности: в 1993 году дотации составляли 57% бюджетных расходов, а в первой половине 1994 года они возросли до 60%. [Макроэкономическая стабилизация и среднесрочный план развития экономика Грузии]. Внутри страны коммерческие банки работали на овердрафте, что также способствовало увеличению в обороте денежной массы. Большие объемы пущенных в обращение кредитов и субсидий резко ускорили увеличение количества резервных денег, показатель которых к концу 1993 года в 30-раз превысил показатели начала года. Все это привело: а) к быстрому обесцениванию купона: если 1 доллар США 5 апреля 1993 года (дата введения купона) стоил 1000 купонов, 1 июля его цена составила 48000 купонов, 1 января 1994 года – 102300 купонов, а 1 сентября – 5 млн купонов. Таким образом, купон утратил накопительную и платежную функцию и, фактически, был вытеснен из расчетных каналов; б) наряду с обесцениванием купона инфляция переросла в гиперинфляцию. Так например, если годовой темп инфляции в Грузии в 1990 году составлял лишь 3,3%, в 1991 году он был уже 75,3%, в 1992 – 1037%, а в 1994 году – 7741% (!) [Khaduri N., 2010].

По темпам инфляции в 1985-1994 годы Грузия была безутешным „рекордсменом“ среди постсоциалистических и постсоветских стран. С 1985-го по 1994 годы инфляция выросла в Грузии на 4247,8%, в России – на 295,2%, в Азербайджане на 764%, в Армении на 1656,6%, в Латвии на 206,0%, в Украине на 1155,6%, в Венгрии на 18,1%, в Польше на 113,1%, Чехии на 11,5%.

Безпрецедентна бездна падения производства, продолжительность и масштаб снижения темпов экономического роста. Начиная с 1988 года ВВП регулярно уменьшался. Наибольшее снижение экономика испытала в 1992-1994 годах. В частности, по сравнению с предыдущим годом в 1989 году он снизился на 4,8%, в 1990 – 15%, в 1991 – 21,1%, 1992 – 44,9%, 1993 – 29,3%, в 1994 – 10,4% [Данные Госкомитета по статистике. Тб., 1996]. С 1992 года объем государственных доходов по отношению к валовому внутреннему продукту существенно снизился – с 30% в 1992 году до 4,2% в 1994, в то время как доля налоговых поступлений составила всего лишь 2%. Проводимая путём “шоковой терапии” экономическая реформа при отсутствии эффективной социальной политики и потеря влияния на важнейшие социальные процессы со стороны государства, способствовало возникновению острейшего социального кризиса в стране. „Социальная плата“ за рыночные реформы оказалась слишком высокой для большинства населения. Имело место значительное ухудшение условий жизни граждан – резко уменьшились доходы населения как в номинальном, так и в реальном выражении [Meskhia I., 2008]. Так, например, минимальная зарплата с 70 рублей (107,7 долларов США) 1989 года упала до 2,5 млн. купонов (1,78 долларов США) в 1994 году. Средняя зарплата в том же периоде упала с 197,7 руб. (304,2 дол. США) до 6,24 млн. купонов (5,02 дол. США). В 1992-1994 годах реальная заработная плата с учётом её покупательной способности уменьшилась в 8,4 раза, средняя заработная плата в 3 раза, величина пенсии в 7,4 раза. Число домашних хозяйств, находившихся за порогом бедности, выросло до 80%, коэффициент Джини с 0,3 (1992) 0,54 (1994). Основную часть беднейшего слоя населения составляли: пенсионеры, безработные, число которых непрерывно росло, инвалиды, беженцы, большая часть интеллигенции и госслужащих, которые получали мизерную заработную плату.

Подытожив основные результаты первой части второго этапа реформирования экономики Грузии, следует отметить быстроту перемен, тотальную либерализацию, фронтальную приватизацию и минимизацию роли государства в экономике. Вместе с тем, в условиях отсутствия цивилизованной рыночной среды и эффективных хозяйственных субъектов, возник своеобразный „управленческий вакуум“, который скоро стали заполнять различные мафиозно-клановые и теневые структуры, начался процесс криминализации экономической жизни.

Таким образом, в 1992-1994 годах экономика Грузии находилась в острейшем кризисе, во избежание которого со второй половины 1994 года началось активное осуществление антикризисной программы при участии авторитетных финансовых организаций – Международного валютного фонда (IMF) и Всемирного банка (WB). В рамках программы было осуществлено множество мероприятий значительного реформационного характера: цены на продукты питания (в том числе на хлеб, являвшийся основным продуктом питания) были освобождены от государственного регулирования, ускорился процесс приватизации, Национальный банк начал проводить строгую денежно-кредитную политику. Он отменил запрет на снятие наличных денег с банковских счетов и в то же время запретил коммерческим банкам работать в режиме овердрафта. В результате этих мероприятий во второй половине 1995 года стабилизировался обменный курс доллара – 1 доллар США был равен 1,3 млн купонов. Это заложило прочный фундамент для успешного осуществления денежной реформы. В октябре 1995 года в качестве единственного платежного средства была введена национальная валюта – лари, был установлен обменный курс (1 доллар США приравнялся 1,3 лари), который длительное время оставался стабильным.

В результате успешно осуществленной экономической реформы, которая совпала со значительным политическим фактором – прекращением военных действий в сепаратистском регионе Грузии (Абхазии), «период пятилетнего экономического спада

сменился экономическим ростом: ВВП в 1995 году вырос на 3,1%, а в 1996-1997 годах этот показатель ежегодно в среднем составлял 10-11%» [Paparava V.,2013].

Со второй половины 1998 года в экономике Грузии возникли новые сложности, выразившиеся в валютном и бюджетном кризисе. С сентября 1998 года началось падение курса лари, продлившееся до мая 1999 года. С 5 сентября по 4 декабря 1998 года курс лари обесценился приблизительно на 22%, а к 15 мая 1999 года – на 50% [Меквабишвили Э., 2016]. Дефицит бюджета принял хронический характер и составил: в 1998 году – 188 млн лари, в 1999 году – 254 млн лари, в 2000 году – 196 млн лари [Данные Министерства финансов Республики Грузия.,2001]. Значительно уменьшился темп роста реального ВВП: в 1998 году он составил 1,9%, в 1999 г. – 3,0%, в 2000 году – 1,8%. В 1999 году объем ВВП Грузии составлял всего лишь 36,8% от показателя 1990 года. Худшие показателями были у Молдовы – 31,7% и Украины – 35,0%. Из постсоветских государств этот показатель самым высоким был в Узбекистане – 87,9% и Белоруссии – 82,6%, а из постсоциалистических стран в Польше – 137,7% [Research Reports.1999].

Таблица 2

Некоторые экономические показатели Грузии в 1992-1997 годах | Рассчитано авторами на основе данных Госкомитета по статистике Республики Грузия.]

	Экономические показатели	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1.	Рост реального ВВП в %-ах	-39,7	-29.3	-12.1	3.3	11.2	11.3
2.	Рост промышленной продукции в %-ах	-45.6	-26.6	-39.7	13.5	7.7	8.2
3.	Дефицит бюджета к ВВП в %-ах	-28.0	-34.0	-	-4.5	05.6	-3.6
4.	Годовой темп инфляции в %-ах	746.4	1037.2	7741.5	57.4	13.5	7.3
5.	Индекс совокупных потребительных цен в %-ах	846.4	1137.2	7841.5	157.4	113.5	107.3
6.	Государственные доходы к ВВП в %-ах	10.2	9,7	7.7	7.7	9.8	11.7
7.	Государственные расходы к ВВП в %-ах	35.6	33.3	23.5	11.1	17.0	15.0

Новый экономический кризис вызвал ухудшение экономических и социальных условий населения, повысил их недовольство существующим правительством и стал предпосылкой бархатной «Революции Роз».

Экономические реформы правительства «Розовой революции» под знаком авторитарного модернизма

В результате этой революции к власти пришла группа молодых довольно амбициозных политиков, которая энергично взялась за осуществление экономических реформ, ориентированных на модернизацию страны. Последняя в основном выявилась в создании т.н. «функционирующего государства» и попытке формирования новой системы «общественного сервиса». Новое правительство смогло установить финансовую дисциплину, значительно увеличило налоговые поступления за счет усиления администрирования, преодолело бюджетный кризис, покрыло задолженности по оплате труда работникам бюджетной сферы, а также задолженности по пенсиям.

Были предприняты важные шаги в отношении бизнеса. С 2005 года начал действовать новый Налоговый кодекс, количество налогов с 27 было снижено до 7, а груз налогообложения был облегчен. Была отменена пошлина на импорт сельскохозяйственных продуктов и строительных материалов. Стало гораздо проще начать частный

бизнес, что выразилось в значительном упрощении, а в некоторых случаях и в полной отмене, разрешения, необходимого для его начала. Также были упрощены процедуры государственного регистрирования права на собственность. На всей территории Грузии были созданы т.н. Дома юстиции, где граждане по принципу «единого окна» могли получить доступ к государственным услугам: взять паспорт или иное свидетельство, зарешотировать право на собственность, взять разрешение на строительство и т.д. В результате строгих антикоррупционных мероприятий почти полностью была искоренена так называемая «бытовая коррупция», которая при предыдущих властях носила тотальный характер. Создание благоприятных условий для частного бизнеса привело к значительному росту инвестиций в стране. Этот процесс начался в 2004 году и достиг пика в 2007 – сумма инвестиций превысила 2 млрд долларов США [De Waal, T., 2011]. В то же время рост темпов инвестиций значительно превышал реальный темп роста экономики. Причина была в том, что эти инвестиции в основном были сосредоточены в сфере торговли недвижимостью и тратились на финансирование импорта товаров бытового назначения.

Отрицательное влияние на экономику Грузии оказало конфронтационная политика правительства М.Саакашвили с Российской Федерацией. Именно по этой причине российский рынок на определенный период закрылся для традиционных грузинских продуктов. Сначала запретили ввоз грузинского вина и алкогольных напитков, позже минеральных вод. В результате этих действий убытки грузинских экспортёров составили 300-500 млн. долларов США. С 2012 года возобновился экспорт в Россию традиционных грузинских продуктов – вина, коньяка, чая, табака, эфиромасличных культур, ореха, фруктов и овощей.

Следует отметить, что декларированным правительством М. Саакашвили либеральным и либертариальным принципам часто противоречили практические мероприятия, проводимые им в экономике. Как всегда политика взяла вверх над экономикой. В первую очередь, это проявилось в сфере приватизации и защиты прав на частную собственность [Human Rights Report on Georgia. 2010]. Многие частные объекты, под предлогом исправления ошибок, допущенных в процессе приватизации предыдущим правительством, были отобраны у прежних владельцев и перешли к государству с целью их повторной приватизации. Имела место практика непрозрачной приватизации, которая особо коснулась крупных объектов, что стало основанием для подозрений существования элитарных коррупционных сделок.

Со стороны государства нередки были факты рэкета бизнеса, которое проявлялось в нескольких направлениях:

- Власти, используя силовые структуры, под различными предлогами вынуждали бизнесменов приобретать практически невыгодные им объекты по непропорциональным ценам.
- Бизнесменов вынуждали перечислять солидные суммы как в бюджет государства, так и в различные фонды, большая часть которых контролировалась силовыми структурами.
- По непосредственным указаниям или вмешательству представителей высших эшелонов власти происходило вынужденное переоформление собственности неугодных бизнесменов на лиц, приближенных правительству.
- Безопасное и беспрепятственное осуществление бизнеса могли только близкие родственники и друзья правящей элиты, или бизнесмены - основатели правящей партии «Единое национальное движение».

Таким образом, анализ опыта девятилетнего правления М. Саакашвили позволяет сделать следующий вывод: используя авторитарные методы правления, можно достичь определенных позитивных экономических сдвигов. Хотя в долгосрочной перспективе

стабильный, устойчивый рост и развитие экономики возможны только в условиях формирования обеспечивающих постоянный динамизм институтов, усиления демократии, защиты свободы и прав человека, повышения политической культуры граждан. К сожалению, в Грузии таких условий не оказалось, что и обусловило провал авторитарного варианта модернизации страны.

Экономические реформы на современном этапе: «два шага вперед, шаг назад»

В октябре 2012 года в парламентских выборах победил политический блок «Грузинская мечта» и было сформировано правительство, которое в 2014 году утвердило «Стратегию социально-экономического развития Грузии – Грузия 2020», коротко – «Грузия 2020». Согласно этому документу были определены три основных принципа экономической политики грузинского правительства:

- Ускоренный экономический рост, ориентированный на развитие реального сектора экономики;
- Поддержка инклюзивного экономического роста;
- Рациональное использование природных ресурсов в процессе экономического развития, обеспечение экологической безопасности и надежности, профилактика рисков стихийных бедствий.

В контексте развития реального сектора экономики были осуществлены следующие мероприятия:

- Был создан фонд развития сельского хозяйства;
- Крестьянам и фермерам были розданы ваучеры;
- Был принят закон о кооперации;
- В целях повышения доступа к финансовым услугам была задействована трехуровневая программа льготных кредитов;
- Было осуществлено субсидирование некоторых сельскохозяйственных продуктов, например, производства винограда.

Содействие бизнесу предполагала и правительственная программа «Производи в Грузии», ориентированная на финансовые и инфраструктурные объекты, в основном, на повышение доступности недвижимости и расширение консультационного сервиса для фирм. Для поддержки и стимулирования инновационного бизнеса была разработана правительственная программа «Стартап Грузия». Успешным можно считать и подписанное в июне 2014 года Соглашение об ассоциации Грузии с ЕС, которое вступило в силу в июле 2016 года. Этот документ наряду с другими аспектами предполагает глубокое и всестороннее содействие развитию торговли со странами Евросоюза.

На этом этапе проведения реформ значительным шагом вперед можно считать внесение позитивных изменений в налоговое законодательство. С этой точки зрения в первую очередь, следует отметить усовершенствование административных правил защиты имущества. При прежнем правительстве, согласно действующим правилам, при возникновении налогового спора государство могло обратиться в свою собственность и продать имущество частного экономического субъекта, что часто использовалось в целях «наказания» неудобного ему бизнесменов. Сейчас смена владельца имущества возможна лишь после прохождения трех судебных инстанций.

Кроме того, срок давности выплаты налогов уменьшился с 6 до 5 лет, а в последующие годы предполагается его сокращение до 3 лет. Верным решением следует признать освобождение сельского хозяйства от налога на добавленную стоимость (НДС), а также освобождение от подоходного налога лиц с ограниченными возможностями, имеющих доход ниже 6 тыс. Лари в году. Самым значительным реформаторским мероприятием текущего периода является вступление в силу с 1 января 2017 года т.н. «эстонской модели» налоговой системы, согласно которой реинвестированные

доходы не облагаются налогом, что является для бизнеса очень хорошим стимулом. Думаем, будет правильным, если эта система станет ориентироваться непосредственно на развитие инновационного сектора реальной экономики.

В результате применения эстонской модели налога на прибыль, компенсирование поступлений налогов в бюджет правительства сделало за счет повышения акцизного налога. С 2017 года повысились акцизы на топливо: в частности на бензин в 2 раза, на дизельное топливо – почти в 2,7 раза, на газ для автомобилей – в 2,5 раза, вырос акцизный налог на импорт легковых автомобилей, выпущенных 6 и более лет назад, что должно способствовать постепенному обновлению существующего в стране устаревшего автопарка.

Естественно, рост акцизов вызовет подорожание топлива, а вместе с ним рост цен и на множество другой продукции, что усложнит социальное и экономическое положение граждан. Но эта необходимость неизбежна, так как в перспективе ориентирована на увеличение объема инвестиций и ускорение экономического роста.

Слабыми сторонами текущих реформ следует считать:

- Недостаточно высокие темпы восстановления права на собственность, незаконно отобранную прежними властями;
- Необоснованное и поспешное введение целого ряда правил (например, изменение в регуляции визового режима, которые впоследствии были отменены);
- Ревизия и приостановление некоторых крупных инфраструктурных проектов;
- Затягивание создания эффективной антимонопольной службы и сохранение монополий на нефть, медикаменты и некоторые другие сферы;
- Определенное торможение процесса приватизации;
- Неотрегулированность процесса борьбы с безработицей;
- Нестабильность монетарной среды (резкие колебания курса лари, высокий уровень долларизации, проблемы, связанные с организационной структурой Национального банка);
- Произвольное и неупорядоченное использование системы выдачи премий и бонусов в государственных структурах;
- Недостаточная работа соответствующих правительственных структур с иностранными донорами и инвесторами;
- Слабая коммуникация между правительством и населением.

Несмотря на вышеупомянутые проблемы, на наш взгляд, экономическую политику правительство проводит в правильном направлении, что является предпосылкой для оптимизма в ближайшем будущем.

Некоторые перспективные направления развития экономики Грузии

Исходя из текущих процессов глобализации, приоритеты развития Грузии должны базироваться на анализе возможностей, рисков и вызовов. Очевидно, что в современных условиях для Грузии, её правительства, впрочем так и для правительств других стран, невозможно избежать влияния основных игроков процесса глобализации. В этих условиях приоритетной функцией государства становится не только, и не столько защита интересов национального хозяйства (что в принципе является сложной задачей), а нахождение максимальной выгоды от участия в глобальной экономике.

С учётом отмеченных обстоятельств важнейшими задачами, на наш взгляд, являются:

- развитие в параллельном режиме производства импортозамещающей и экспортной продукции;

- переадресование финансовых потоков преимущественно с финансово-спекулятивного и торгового сектора в реальный сектор экономики;
- усиление социальной ориентации и инклюзивного характера экономики;
- создание высокотехнологических систем, основанных на эффективном использовании ресурсов науки и образования;
- демополизация экономики и создание равной, конкурентной среды для всех субъектов хозяйствования;
- всеобщая капитализация экономики, и создание условий для возникновения слоя собственников т.н. „среднего класса“.

Переориентация финансовых ресурсов. Глобальный финансовый кризис ясно показал, что аккумуляция кредитных ресурсов в тех сферах экономики, где не создаётся материальный продукт чревато контрпродуктивностью. С учётом этого обстоятельства, перед экономикой Грузии стоит задача селективного использования финансовых ресурсов. Обязательно закрытие старых каналов кредитной экспансии и открытие новых. Очевидно, что коммерческие банки на это не способны, постольку поскольку они ориентированы на краткосрочные цели и выдачу нерискованных кредитов, не учитывают задачи долгосрочного развития экономики и соответственно адекватного финансового обеспечения. Исходя из изложенного, мы считаем, что должна быть создана финансовая структура, скажем, инвестиционный банк развития или корпорация, организационно-правовой формой которой может быть акционерное общество, но контрольный пакет должен оставаться в руках государства. В банке(корпорации) развития источником аккумуляции основных ресурсов должен быть государственный бюджет, хотя это не исключает использование других негосударственных источников финансирования. Из банка развития должны быть профинансированы те проекты, которые: а) ориентированы на долгосрочную перспективу; б) направлены на создание высокотехнологической, наукоёмкой продукции; в) характеризуются высокими рисками; г) требуют большой объём капиталовложений.

Приоритет финансирования проектов со стороны банка развития должен придан мероприятиям регионального масштаба, что способствует лучшему использованию местных приподных ресурсов.

Развитие производства импортзамещающей и экспортной продукции. С конца 2014 года происходит постоянная девальвация национальной валюты Грузии, а в отдельные периоды имело место чувствительные колебания её курса. Обесценение национальной валюты „лари“ обусловило рост цен. В краткосрочном периоде путем использования со стороны Национального Банка возможно ослабление резкого колебания национальной валюты, хотя в долгосрочном периоде, в силу происходящих процессов в глобальной экономике, сохранение стабильности лари возможно только в случае стабилизации фундаментальных факторов. С этой точки зрения, очень важное значение приобретает развитие производства импортзамещающей и экспортной продукции и существенное сокращение уровня долларизации экономики. В данное время долларовая масса, сосредоточенная в домашних хозяйствах и фирмах, служит не росту производства отечественной продукции, а инвестициям в экономики других стран, так как она идёт на закупку продукции импорта. Доля импорта в валовом внутреннем продукте Грузии составляет 60%, в соседней Турции только 23%. Ежегодный импорт продукции на 7 млрд. США Грузии обходится в 450 000 рабочих мест. Отрицательный торговый баланс в 500 миллионов долларов США приходится только на аграрно-продовольственную продукцию, большую часть производства которой может осуществлять собственный агросектор. Таким образом, широкая долларизация экономики, также как сильная зависимость от импорта, отрицательно отражается на состоянии экономики Грузии и изменение этого положения должно стать важной стратегической задачей.

Создание инновационной экономики, основанной на знаниях и достижениях науки

С первых лет приобретения государственной независимости экономика Грузии развивается в рамках инерционной модели. Она ориентирована на потребление, доходах, накоплении долгов, а не на производство, инвестиции и инновации. Долгий посткоммунистический кризис, в поределённой форме, продолжается и сейчас и для его преодоления необходима разработка новой модели экономического развития, которая должна предусмотреть как трудности текущего момента так и требования будущего периода. Сложность и неординарность настоящего этапа развития экономики в том, что необходимо обеспечить переход от старой деиндустриализованной посткоммунистической системы на когнитивно-инновационную экономику и это надо достигнуть на основе внедрения высоких международных стандартов. Исходя из этого, правительство должно разработать мегапроект, который будет включать следующие направления:

- институционализация и капитализация интеллекта;
- формирование стратегического мышления и видения в государственных структурах и бизнесе;
- формирование инновационной культуры в широких слоях общества;
- создание эффективно функционирующей образовательной среды, отвечающей международным стандартам;
- обеспечение институционально-правовой, организационной и финансово-экономической достаточности проводимых мероприятий [Mekvabishvili E., 2011].

Инновационный стратегический мегапроект можно конкретизировать и разбить на несколько сравнительно узкие задачи, документы. Нужно определить конкретные исполнители, сроки и возможности их реализации, критерии и параметры мониторинга и т.д. Критерием успешной реализации мегапроекта следует считать создание эффективно функционирующей экономической системы, основанной на знаниях и инновациях, а также успешное включение экономики Грузии в глобальную систему.

Заключение

С момента восстановления государственной независимости по сегодняшний день реформирование экономики Грузии протекает сложно и противоречиво.

Следует выделить несколько этапов проведения реформ. Первый оказался самым коротким (с конца 1990 до начала 1992 года). В это время была зафиксирована необходимость фундаментальных изменений старой советской экономической системы и предприняты первые скромные шаги в этом направлении. Руководители национального правительства высказались за целесообразность осуществления посткоммунистической экономической трансформации эволюционным (градуалистическим) путем, но по известным причинам это не было реализовано.

Второй этап экономических реформ (1992-1995 гг.) был отмечен самыми большими трудностями. С одной стороны, начался процесс приватизации государственной собственности, большая часть цен освободилась от тотального государственного контроля, была введена временная национальная валюта – купон и т.д. С другой стороны, сложности объективного характера и серьезные ошибки, допущенные в процессе проведения экономической политики, ввергли грузинскую экономику переходного периода в катастрофическое положение: по сравнению с 1988 годом в 1994 году объем валового внутреннего продукта уменьшился до 27,8%, сельскохозяйственной продукции – до 49,2%, производства промышленной продукции – до 15,3%, капитальных вложений – до 2,8%, товарооборота – до 33%. В 1993 году дефицит бюджета составил 44%. Минимизация экономической роли государства в условиях отсутствия конкурентной рыночной среды и эффективно функционирующих экономических субъектов создали

управленческий вакуум, который заполнился мафиозно-клановыми и теневыми структурами.

С 1995 года начинается третий этап экономической реформы, который был отмечен достижением значительно более высокого уровня финансовой стабильности, переходом от излишне либеральной монетарной политики к умеренно жесткой денежно-кредитной политике. Все это завершилось введением полноценной национальной валюты – лари (октябрь 1995 года), которая на протяжении сравнительно длительного периода – до сентября 1998 года, сохраняла стабильность. На этом этапе успешная экономическая реформа нашла свое отражение в высоком темпе экономического роста в 1996-1997 гг. (11-12% годовых). С 1998 года начался глубокий бюджетный кризис, общая экономическая стагнация, которая позже переросла в социальный и политический кризис, завершившийся «Революцией роз».

Правительству «Революции роз» удалось сделать много действенных шагов в направлении серьезного реформирования: была установлена финансовая дисциплина, преодолен хронический бюджетный кризис, значительно упрощен старт бизнеса, уменьшено количество налогов и снижена налоговая нагрузка. Его заслугой следует также считать сведение к минимуму т.н. «бытовой коррупции». Вместе с тем имели место частые нарушения права на собственность, множество случаев бизнес-рэкета со стороны государства, непрозрачная приватизация, элитная коррупция, случаи грубого нарушения прав человека (в том числе экономических). Исходя из этого, однозначно оценить четвертый этап реформирования экономики (2004-2012 гг.) невозможно.

Пятый этап реформ начинается с 2013 года и продолжается по сей день. За прошедший период стало возможным устранение правительственного давления на бизнес, усилилась социальная ориентация экономики, было запущено несколько правительственных программ поддержки реального сектора экономики. В процессе реформирования отмечены и определенные проблемы, хотя, на наш взгляд, экономическая политика осуществляется в правильном направлении, что дает населению

Современный этап глобализации характеризуется противоречивым содержанием и рождает новые вызовы перед экономикой Грузии. Для максимального ослабления шоков, приводящих извне и эффективного включения страны в глобальную систему необходимо правильно определить стратегические направления развития экономики.

В частности:

- развитие в параллельном режиме производства импортозамещающей и экспортной продукции;
- переориентация финансовых ресурсов в сторону реального производства, а не растранирование их в интересах банковского сектора;
- большая социальная ориентация экономики и усиление её инклюзивного роста;
- создание современных инновационно-когнитивных экономических систем;
- демонополизация экономики и создание равных условий для субъектов хозяйствования в конкурентной среде;
- капитализация экономики, соблюдение прав собственности, содействие созданию т.н. „среднего класса“, который будет гарантировать стабильность общества и государства.

Использованная литература

1. Болотин Б. 1998. Международные сравнения: 1990-1997 годы// Мировая экономика и международные отношения. №10, с.120.
2. Данных ЦСУ Грузинской ССР

3. Башилия Т., Силагадзе А., Чикваидзе Т. 2001. Пост-социалистическая трансформация. Экономика Грузии на пороге XXI века. Тб. : С. 73.
4. Грузия в цифрах в 1990 году. 1991. Краткий статистический сборник. Тб., с.27.
5. Гугушвили В. К вопросу создания смешанной экономики в Грузии. «Сакартвелос республика» «Республика Грузии» 29.08.91.
6. Читанава Н. 1995. Социально-экономические проблемы Грузии переходного периода. Часть I. Тб., с.122.
7. Папава В., Беридзе Т. 2005. Очерки политической экономики посткоммунистического капитализма (Опыт Грузии). Москва. «Дело и сервис».
8. Папава В. 2011. К вопросу о первом поколении посткоммунистических реформ в экономике Грузии (ретроспективный анализ) // Кавказ & Глобализация. Том 5. Вып. 3-4.
9. Макроэкономическая стабилизация и среднесрочный план развития экономика Грузии. Тб., 1994. С. 12.
10. Khaduri N. 2010. Economic System in Georgia // Moving Closer to Europe? Economic and Social Policies in Georgia, Armenia and Azerbaijan. Tbilisi. Friedrich Ebert Stiftung, Centre for Economic Problem Research. P. 71
11. Данные Госкомитета по статистике. Тб., 1996.
12. Вопросы экономики. 1995. №12, с.105-106.
13. Meskhia I. 2008. Living Standards and Poverty in Georgia. // Georgian Economic Trends. May, P. 67.
14. Papava V. 2013. Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York, Nova Science Publishers, P. 38.
15. Меквабишвили Э. 2016. Финансовые кризисы эпохи глобализации и Экономика Грузии. Тб., С.37.
16. Данные Министерства финансов Республики Грузия.
17. Research Reports. 1999. The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, P.77.
18. Данные Госкомитета по статистике Республики Грузия.
19. De Waal, T., 2011. Georgia's Choices: Charting a Future in Uncertain Times. Washington, D.C.: Carnegie Endowment, online at http://carnegieendowment.org/files/georgias_choices.pdf.
20. Взаимодействие России и Грузии в области экономики// <http://www.mirprognozov.RU/prognosis/economics/vzaimodeistvie-rossii-gruzii-v-oblasti-ekonomiki>
21. Human Rights Report on Georgia. 2010//www.state.gov/g/dr/r/s/hrrpt/2010/eur/154425.htm
22. Mekvabishvili E. 2011. Toward A Global Economy: The prospects for Forming and developing An Innovative Economy in Georgia // The Caucasus and Globalization. Vol. 5, Issue 3-4, P. 71-76.

Teimuraz Beridze

*Professor, Doctor of Economic Sciences,
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,*

Elguja Mekvabishvili

*Professor, Doctor of Economic Sciences,
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University*

THE “THORNY ROAD” OF ECONOMIC REFORMS IN POST-COMMUNIST GEORGIA: RETROSPECTIVE AND PERSPECTIVE

Expanded Summary

For several decades the economy of Soviet Georgia was a composite part of the so-called integral economic complex. 26% of our products were sent to other allied republics, and 28% of the products produced there came into Georgia. In the economic development of Georgia, from the mid-1950s to the early 1990s, two periods are singled out. The first period (1950-1970) was marked by the backwardness of the main socio-economic indicators of Georgia relative to the median indexes of the Soviet Union. In the second period this retardation was largely overcome. In the Georgian economy in the 1970s and 1980s, certain reforms were focused on increasing effectiveness of management, but they had limited character and did not bring the desired results.

After the restoration of state independence (April 9, 1991), two important tasks were posed before Georgia: Creation of independent state institutions and establishment of market economy. It was very difficult to fulfill these tasks due to the various adverse factors (conflicts in South Ossetia and Abkhazia, disruption of economic ties with former allied republics, etc.). In addition, the reforms started mainly in agriculture, which meant passing the land plots to the private ownership of peasants. The National Authority gave preference to the gradualistic model of economic reformation that reflected the theoretical justification of the transition of state capitalism from the administrative-commanding Soviet system to the market economy. The military coup prevented the implementation of a wide range of reforms. The new government chose the "shock method" of reforming economy and the reforms implemented from 1992 to 2003 can be divided into two stages. The first includes 1992-1995 years, the second - 1996-2002 years. At the first stage, exemption from the state control of prices was carried out that was accompanied by the liberalization of trade. The historic outcome of the first stage was to dismantle the socialist economic system and exclude any possibility of restoration. In addition, it was the most difficult period in the economic history of independent Georgia: the budget deficit was more than 34% of the country's GDP and was covered by the emission credits of the National Bank of Georgia. Subsidization of production was carried out on a large scale. In particular, in 1993 the dosages were 57% of budget expenditures, and in 1994 it was 60%. Subsidization of production was carried out on large scale. In particular, in 1993 the subsidies were 57% of budget expenditures, and in 1994 it was 60%. The national currency surrogate coupon was introduced, which rapidly suffered catastrophic devaluation. Social situation deteriorated sharply and increased inequality in population's incomes and property situation.

Since 1994, the country actively launched anti-crisis measures involving authoritative international financial institutions – the International Monetary Fund and the World Bank. Monetary reform was implemented successfully and was introduced the national currency – Lari, which maintained its hardness for a long period of time. The successful result of the reform can be regarded the fact that in 1996-1997 the GDP growth rate was 10-11%.

In 1998, new problems emerged in the Georgian economy and among them the most

acute one was budget crisis. It should also be noted the sharp depreciation of lari as a result of the currency crisis in 1998-1999. Economic problems and the increase of social tensions caused the so-called “Rose Revolution” that led to the emergence of young and energetic politicians in power. They started a difficult process of modernization of the country and achieved some success in this matter: established financial discipline, increased the revenue part of the budget through the strengthening of administration, covered the several months’ debt of workers and pensioners of state-financed organizations, and almost completely rooted out “existing corruption” and so on. At the same time, Saakashvili’s authorities often violated human rights, including private property rights, there was so-called wide-spread “elite corruption,” etc. Nine-year experience of the “Rose Revolution” enables to draw the following conclusion: Using authoritarian methods can make positive shifts in the economy, but for long-term economic development, it is necessary effectively functioning democratic institutions, inviolability of personal liberty and high political culture of citizens.

As a result of democratic and fair parliamentary elections, in October 2012, the political party "Georgian Dream" came to power, which developed "Georgia's Socio-Economic Development Strategy – Georgia 2020." According to this document, three main principles of economic policy to be implemented by the Government of Georgia are determined:

- Accelerated economic growth oriented to the real sector of the economy;
- Support for inclusive economic growth;
- Rational use of natural resources in the economic development process, ensuring of ecological security.

The Government has implemented the following measures to support the real sector of the economy:

- The Agricultural Development Fund was created;
- The vouchers were distributed to peasants and farmers;
- The Law on Cooperation was adopted;
- The three-level preferential credit program was developed with the goal of increasing the access to financial resources.
- Subsidization of some agricultural products, for example, grape production.

The government paid considerable attention to the development of small and medium-sized businesses. From this point of view, the innovations in tax policy are particularly remarkable: Establishment of so-called Estonian tax model and a tangible ease of tax burden for small businesses.

In terms of the perspective development of Georgia's economy, in our opinion, the following tasks are very important to be solved:

- Development of import and export production in parallel regimes;
- Reorientation of financial flows mainly from financial-speculative operations and trade to the real sector of economy;
- Creation of an innovative economic system based on modern achievements of science and technology;
- Strengthening of social direction of economy;
- De-monopolization of economy and promotion of equal competitive environment for economic subjects;
- Universal capitalization of the economy and in this way the creation of favorable conditions for the emergence of so-called “middle class.”

Georgia's economy, despite some difficulties, is developing in the right direction, which gives the basis for optimism.

თეიმურაზ ბერიძე

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,*

ელგუჯა მექვაბიშვილი

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი*

**ეკონომიკური რეფორმების „ეკლიანი ბზა“ პოსტკომუნისტურ
საქართველოში: რეზროსპექტივა და პერსპექტივა**

ვრცელი რეზიუმე

რამდენიმე ათეული წელი საბჭოთა საქართველოს ეკონომიკა წარმოადგენდა ე.წ. ერთიანი სახალხო მეურნეობრივი კომპლექსის შემადგენელ ნაწილს. ჩვენთან წარმოებული პროდუქციის 26% იგზავნებოდა სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებში, ხოლო იქ წარმოებული პროდუქციის 28% შემოდიოდა საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკური განვითარებაში 1950-იანი წლების შუა ხანებიდან 1990-იანი წლების დასაწყისამდე გამოიყოფა ორი პერიოდი. პირველი პერიოდი (1950-1970-იანი წლები) აღინიშნებოდა საქართველოში ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მანქვანებლების ჩამორჩენით საშუალო საკავშირო მანქვანებლებისგან. მეორე პერიოდში ეს ჩამორჩენა ძირითადად დაძლეული იქნა. საქართველოს ეკონომიკაში 1970-იან-1980-იან წლებში ტარდებოდა გარკვეული რეფორმები, რომლებიც ორიენტირებული იყო მართვის ეფექტიანობის ამაღლებაზე, თუმცა მათ შეზღუდული ხასიათი ჰქონდა და სასურველი შედეგები არ მოუტანია.

სახელმწიფო დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1991 წლის 9 აპრილს) საქართველოს წინაშე ორი უმნიშვნელოვანესი ამოცანა დადგა: დამოუკიდებელი სახელმწიფო ინსტიტუტების შექმნა და საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბება. სხვადასხვა არახელსაყრელი ფაქტორების გამო (კონფლიქტები სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთში, ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებთან სამეურნეო კავშირების გაწყვეტა და სხვ.) ამ ამოცანების შესრულება ძალიან რთული აღმოჩნდა. ამასთანავე, ძირითადად სოფლის მეურნეობაში დაიწყო რეფორმები, რომელიც გულისხმობდა გლეხების კერძო საკუთრებაში მიწის ნაკვეთების გადაცემას. ეროვნული მთავრობა ეკონომიკის რეფორმირების გრადუალისტურ მოდელს ანიჭებდა უპირატესობას, რაც გამოიხატა სახელმწიფო კაპიტალიზმის, როგორც ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური საბჭოური სისტემიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გზის თეორიულ დასაბუთებაში. რეფორმირების ფართო მასშტაბით განხორციელებას ხელი შეუშალა სამხედრო გადატრიალებამ. ახალმა ხელისუფლებამ ეკონომიკის რეფორმირების „მოკური მეთოდი“ აირჩია და 1992 წლიდან 2003 წლამდე განხორციელებული რეფორმები ორ ეტაპად შეიძლება დაიყოს. პირველი მოიცავს 1992-1995 წლებს, მეორე - 1996-2002 წლებს. პირველ ეტაპზე განხორციელდა ფასების სახელმწიფო კონტროლიდან განთავისუფლება, რასაც თან ახლდა ვაჭრობის ლიბერალიზაცია. პირველი ეტაპის ისტორიული შედეგი იყო სოციალისტური ეკონომიკური სისტემის დემონტაჟი და მისი აღდგენის ნებისმიერი შესაძლებლობის გამორიცხვა. ამასთანავე, ეს იყო ყველაზე რთული პერიოდი დამოუკიდებელი საქართველოს ეკონომიკურ ისტორიაში: ბიუჯეტის დეფიციტი შეადგენდა ქვეყნის მშპ-ს 34%-ზე მეტს და იფარებოდა საქართველოს ეროვნული ბანკის ემისიური კრედიტებით. დიდი მასშტაბებით ხორციელდებოდა წარმოების სუბსიდირება. კერძოდ, 1993 წელს დოტაციები წარმოადგენდა ბიუჯეტის დანახარჯების

57%-ს, 1994 წელს კი 60%-ს. შემოდებული იქნა ეროვნული ვალუტის სუროგატი კუპონი, რომელმაც სწრაფად განიცადა კატასტროფული გაუფასურება. მკვეთრად გაუარესდა სოციალური ფონი და გაიზარდა მოსახლეობის როგორც შემოსავლებში ასევე ქონებრივ მდგომარეობაში უთანასწორობა.

1994 წლიდან ქვეყანაში აქტიურად დაიწყო ანტიკრიზისული ღონისძიებების გატარება, რომელშიც ჩართული იყვნენ ავტორიტეტული საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები - საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიო ბანკი. გატარდა წარმატებული ფულადი რეფორმა და შემოდებული იქნა სრულფასოვანი ეროვნული ვალუტა - ლარი, რომელიც საკმაოდ ხანგრძლივი დროის მანძილზე ინარჩუნებდა სიმყარეს. რეფორმის წარმატებულ შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ 1996-1997 წლებში მშპ-ს ზრდის ტემპი 10-11%-ს შეადგენდა.

1998 წელს საქართველოს ეკონომიკაში ახალი პრობლემები გაჩნდა, რომლებსაც პირველ რიგში მწვავე საბიუჯეტო კრიზისი შეიძლება მივაკუთვნოთ. ასევე აღსანიშნავია 1998-1999 წლებში განვითარებული სავალუტო კრიზისის შედეგად ლარის მკვეთრი გაუფასურება. ეკონომიკურმა პრობლემებმა და სოციალური დაძაბულობის ზრდამ ქვეყანაში ხავერდოვანი ე.წ. „ვარდების რევოლუცია“ გამოიწვია, რომლის შედეგადაც ხელისუფლებაში მოვიდნენ ახალგაზრდა და ენერგიული პოლიტიკოსები. მათ დაიწყეს ქვეყნის მოდერნიზაციის რთული პროცესი და ამ საქმეში გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწიეს: დაამყარეს ფინანსური დისციპლინა, ადმინისტრირების საგრძნობი გაძლიერებით გაზარდეს ბიუჯეტის შემოსავლების ნაწილი, დაფარეს საბიუჯეტო სფეროს მუშაკების და პენსიონერების მრავალთვიანი დავალიანება, თითქმის მთლიანად ამოძირკვეს ე.წ. „ყოფითი კორუფცია“ და ა.შ. ამასთანავე, სააკაშვილის ხელისუფლების მხრიდან ხშირად ადგილი ჰქონდა ადამიანის უფლებების, მათ შორის კერძო საკუთრებაზე უფლების უხეში დარღვევის ფაქტებს, გავრცელებული იყო ე.წ. ელიტარული კორუფცია და ა.შ. „ვარდების ხელისუფლების“ მმართველობის ცხრაწლიანი გამოცდილება საშუალებას იძლევა გაკეთდეს შემდეგი დასკვნა: ავტორიტარული მეთოდების გამოყენებით შესაძლებელია ეკონომიკაში პოზიტიური ძვრების განხორციელება, თუმცა გრძელვადიანი ეკონომიკური განვითარებისთვის აუცილებელია ეფექტიანად ფუნქციონირებადი დემოკრატიული ინსტიტუტები, ადამიანის პირადი თავისუფლების ხელშეუხებლობა და მოქალაქეთა მაღალი პოლიტიკური კულტურა.

დემოკრატიული და სამართლიანი საპარლამენტო არჩევნების შედეგად 2012 წლის ოქტომბერში ხელისუფლებაში მოვიდა პოლიტიკური ძალა „ქართული ოცნება“, რომელმაც შეიმუშავა „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020“. ამ დოკუმენტის თანახმად, განისაზღვრა საქართველოს მთავრობის მიერ განსახორციელებელი ეკონომიკური პოლიტიკის სამი მთავარი პრინციპი:

- ეკონომიკის რეალურ სექტორზე ორიენტირებული დანქარებული ეკონომიკური ზრდა;
- ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მხარდაჭერა;
- ეკონომიკური განვითარების პროცესში ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენება, ეკოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა.

მთავრობამ გაატარა ეკონომიკის რეალური სექტორის მხარდაჭერის შემდეგი ღონისძიებები:

- შეიქმნა სოფლის მეურნეობის განვითარების ფონდი;
- გლეხებს და ფერმერებს დაურიგდა ვაუჩერები;
- მიღებული იქნა კანონი კოოპერაციის შესახებ;

- ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდის მიზნით ჩამოყალიბდა შეღავათიანი კრედიტების სამდონიანი პროგრამა.
- განხორციელდა ზოგიერთი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის, მაგალითად, ყურძნის წარმოების სუბსიდირება.

მთავრობა მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობდა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია საგადასახადო პოლიტიკაში განხორციელებული ნოვაციები: ე.წ. ესტონური საგადასახადო მოდელის დანერგვა და მცირე ბიზნესისთვის საგადასახადო ტვირთის საგრძნობი შემსუბუქება.

საქართველოს ეკონომიკის პერსპექტიული განვითარების თვალსაზრისით, ჩვენი აზრით, მეტად აქტუალურია შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტა:

- იმპორტ შემცველი და საექსპორტო წარმოების პარალელურ რეჟიმებში განვითარება;
- ფინანსური ნაკადების პერეორიენტაცია უპირატესად ფინანსურ-სპეკულაციური ოპერაციებიდან და ვაჭრობიდან ეკონომიკის რეალურ სექტორში;
- მეცნიერების და ტექნოლოგიების თანამედროვე მიღწევებზე დაფუძნებული ინოვაციური ეკონომიკური სისტემის შექმნა;
- ეკონომიკის სოციალური მიმართულების გაძლიერება;
- ეკონომიკის დემონოპოლიზაცია და სამეურნეო სუბიექტებისთვის თანაბარი კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბებისთვის ხელშეწყობა;
- ეკონომიკის საყოველთაო კაპიტალიზაცია და ამ გზით ე.წ. „საშუალო კლასის“ აღმოცენებისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა.

საქართველოს ეკონომიკა, გარკვეული სირთულეების მიუხედავად, სწორი მიმართულებით ვითარდება, რაც ოპტიმიზმის საფუძველს იძლევა.

ნოდარ ხადური
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი

**ინკლუზიური ზრდის ფაქტორები და საქართველოს ეკონომიკის წინაშე
არსებული გამოწვევები**

რეზიუმე

შემოსავლების განაწილების უთანაბრობა ბოლო პერიოდში როგორც პრაქტიკოსი, ისე მეცნიერ-ეკონომისტების ყურადღების ცენტრშია. საერთაშორისო ორგანიზაციები, პრაქტიკულად ყველა ქვეყნის, მ.შ. საქართველოს მთავრობა, ცდილობს განახორციელოს პოლიტიკა, რომლის შესაბამისადაც ეკონომიკური ზრდისაგან სარგებელს უფრო მეტი ადამიანი მიიღებს, ასეთი ტიპის პოლიტიკა ცნობილია, როგორც ინკლუზიური ზრდის პოლიტიკა. ამგვარი პოლიტიკის განხორციელების მიზნით შემუშავდა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020. აღნიშნული დოკუმენტის შესაბამისად გამოვლენილია ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის შემაფერხებელი ყველაზე კრიტიკული პრობლემები და მათი დაძლევის მიმართულებები. კრიტიკულ პრობლემათა შორის გამოიკვეთა კერძო სექტორის დაბალი კონკურენტუნარიანობა, არასათანადოდ განვითარებული ადამიანური კაპიტალი და ფინანსურ რესურსებზე შეზღუდული ხელმისაწვდომობა.

საკვანძო სიტყვები: ინკლუზიური ზრდა, უთანაბრობა, მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, კრიზისი, კონკურენტუნარიანობა

შესავალი

თანამედროვე მსოფლიო, განვითარების საინტერესო ეტაპს გადის. მიუხედავად ფინანსური კრიზისის შემდგომი აღმავლობისა, მსოფლიო ეკონომიკაში პრობლემები მრავლადაა. უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხება შემოსავლების განაწილებას და ეკონომიკური ზრდის შედეგების მოსახლეობის ყველა ფენისათვის ხელმიუწვდომლობას.

მსოფლიო ბანკის მონაცემებით მსოფლიოს კეთილდღეობა 2014 წლისათვის 1995 წელთან შედარებით, 66%-ით გაიზარდა და 2014 წლის ფასებში 690 ტრლნ. აშშ დოლარიდან 1 143 ტრლნ დოლარი შეადგინა, სამწუხაროდ უთანაბრობის დონე ისევ მაღალია, ასე მაგალითად, OECD ქვეყნებში კეთილდღეობა 52-ჯერ აღემატება დაბალშემოსავლიანი ქვეყნების მაჩვენებლებს [იხ. www.worldbank.org], ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ მნიშვნელოვნად განსხვავდება შემოსავლებისა და კეთილდღეობის დონე არა მარტო ქვეყნების, არამედ ქვეყნის რეგიონებსა და რაც მთავარია, მოსახლეობას შორის.

* * *

ნობელის პრემიის ლაურეატი ჯოზეფ სტიგლიცი თავის ნაშრომში „დიდი დაყოფა“ აანალიზებს რა შემოსავლების განაწილებაში არსებულ პრობლემებს 2007 წლის „დიდი რეცესიის“ ფონზე [Stiglitz, 2015], მიდის დასკვნამდე, რომ აღნიშნული რეცესია, რომელმაც ყველაზე მეტად დააზარადა ღარიბი და საშუალო კლასის მოსახლეობა, დიდწილად ხელოვნური იყო. შემოსავლების განაწილებაში არსებული უთანაბრობა, შესაძლოა, მომავალში უფრო მძიმე შედეგებით დასრულდეს, მ.შ. ეკონომიკურ ზრდაზე ზეგავლენის თვალსაზრისით.

თუმცა ცხადია, რომ ეკონომისტთა შორის ამ საკითხზე კონსენსუსი მიღწეული არ არის, მაგალითად ჯეისონ ფურმანი (Jason Furman), ჰარვარდის კენედის სკოლის პროფესორი, პეტერსონის საერთაშორისო ეკონომიკის ინსტიტუ-

ტის უფროსი მეკლევარი, რომელიც პრეზიდენტ ბარაკ ობამას ეკონომიკურ მრჩეველთა საბჭოს ხელმძღვანელობდა 2013-2017 წლებში, თვლის რომ უთანაბრობა უფრო სოციალური მოვლენაა და მას არ შეუძლია ზეგავლენა მოახდინოს ზრდაზე [Furman, 2018].

შემოსავლების განაწილებაში არსებული პრობლემების შესახებ ბევრს წერენ მეცნიერები, როგორც სამეცნიერო, ისე პუბლიცისტურ გამოცემებში, თუმცა ბევრი მათგანი ასევე მიუთითებს იმ საფრთხეზე, რომელიც შესაძლოა პოპულიზმმა წარმოქმნას. რეალურად არსებობს საფრთხე, რომ პოლიტიკოსებმა, ნაცვლად პრობლემის საფუძვლისა, მისი ფორმის შეცვლა მოინდომონ, რამაც შესაძლოა ჩვენთვის კარგად ნაცნობი „ურაენილოკის“ აღორძინების ილუზია შექმნას, რაც ცხადია ეკონომიკის განვითარებისთვის უდიდესი ბარიერი იქნება.

პრობლემა იმდენად რთული და ყოვლისმომცველია, რომ მასზე არა მხოლოდ მეცნიერ-ეკონომისტები, არამედ პრაქტიკოსი ეკონომისტები და საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტები მუშაობენ. ასე მაგალითად, მსოფლიო ბანკი საკუთარ მისიად ორი უმთავრეს მიზანს აღიარებს: უკიდურესი სიღატაკის აღმოფხვრა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფა ყველასათვის [იხ. მსოფლიო ბანკის ოფიციალური ვებ-გვერდი, www.worldbank.org]. ხოლო მსოფლიო ბანკის სათაო ოფისში შესასვლელში ბანკის დევიზია გამოსახული „ჩვენი ოცნებაა სამყარო სიღარიბის გარეშე“¹. ამავე დროს, საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა, თანამედროვე გამოწვევების შესაბამისად, ფინანსური კრიზისის შემდგომ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ხელახალ გააზრებაზე, მათ შორის შემოსავლების განაწილებაში არსებული პრობლემების შესახებ, უკვე სამი კონფერენციაა ჩატარა² და მასალები კრებულების სახით გამოსცა [იხ. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ოფიციალური ვებ-გვერდი www.imf.org]. აღნიშნულ საკითხზე მუშაობს ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია (OECD).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ 2017 წელს, დავოსის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმის ექსპერტთა მიერ მომზადდა სპეციალური მოხსენება „ინკლუზიური ზრდა და გლობალური განვითარება 2017 წელს“ [იხ. <https://medium.com>], აღნიშნულ მოხსენებაში ავტორები მიიხედავენ, რომ „ინკლუზიური ზრდა არის სტრატეგია, რომლის შესაბამისადაც ეკონომიკური ზრდისაგან სარგებელს იღებს ადამიანთა დიდი რაოდენობა - შემოსავლებისა და უსაფრთხოების ზრდითა და ცხოვრების ხარისხის ამაღლებით“. ინკლუზიური ზრდისათვის მნიშვნელოვანია 6 ძირითადი ფაქტორი: განათლება, ინფრასტრუქტურის მშენებლობა და მოქალაქეთა საბაზო საჭიროებების დაკმაყოფილება, კორუფციასთან ბრძოლა და შემოსავლის დაბალანსებული განაწილება, საფინანსო სისტემის ინკლუზიურობა, ეფექტური საბინაო მშენებლობა, შრომითი მოწყობა და უმუშევრების დახმარება, გადასახადების განაწილება და სოციალური დაცვა“. აღნიშნული მონაცემების შესაბამისად მუშავდება ინკლუზიური განვითარების ინდექსი - The Inclusive Development Index (IDI) [იხ. www.weforum.org].

პრობლემის სიმწვავეზე მოწმობს საქართველოს ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2017 წელს 2003 წელთან შედარებით მშპ საბაზისო (2010 წლის) ფასებში 106,5%-ით (11,95 მლრდ ლარიდან 24,68 მლრდ ლარამდე) გაიზარდა, უმუშევრობა 2005 წლის 13,8%-დან, 2016 წელს 11,8%-მდე შემცირდა (პიკი იყო 2009 წელს - 16,9%), საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი 2004 წლის 156,6 ლარიდან,

¹ Our dream is world without poverty;

² აღნიშნული სამი კონფერენციიდან ორის მუშაობაში, 2013 და 2015 წლების აპრილში პირადად ვმონაწილეობდი, როგორც საქართველოს ფინანსთა მინისტრი.

2016 წელს 940 ლარამდე გაიზარდა, საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმი 2004 წლის 73 ლარიდან 2018 წელს 155,3 ლარამდე გაიზარდა, ფარდობითი სიღარიბე (ანუ მედიანური მოხმარების 60%-ზე ნაკლები) 2004 წლის 24,6%-დან, 2016 წლის 20,6%-მდე შემცირდა (თუმცა იგივე მაჩვენებელი სოფლად, 26,2%-დან 26,5%-მდე გაიზარდა), სიღარიბის აბსოლუტურ ზღვარს ქვემოთ მყოფი მოსახლეობის წილი 2004 წლის 32,6%-დან 2016 წელს 21,3%-მდე შემცირდა, ჯინის კოეფიციენტები კი 0,38-დან (2006 წელს) 0,39-მდე (2016 წელს) გაიზარდა, პიკი იყო 2011 წელს, როცა მან 0,42 შეადგინა [იხ. www.geostat.ge].

პრობლემის სიმწვავის გამო, საქართველოს მთავრობამ 2014 წელს დაამტკიცა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020, რომელიც ასევე ინკლუზიური ზრდის თემატიკას შეეხებოდა³. იმის გათვალისწინებით, რომ პირადად ემონაწილეობდი (და როგორც ფინანსთა მინისტრი, ეხელმძღვანელობდი) აღნიშნული დოკუმენტის შექმნის პროცესს, შევეცდები, იმ საკითხების პრიორიტეტიზაცია გავაკეთო, რომლებიც აისახა სტატეგიაში და ასე მნიშვნელოვანია ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

თეორიაში ცნობილია, რომ ინკლუზიური ზრდის პოლიტიკა უნდა ემყარებოდეს წარმოების განვითარებაზე ორიენტირებულ ეკონომიკურ ზრდას (რაც არსებული ეკონომიკური პრობლემის გადაჭრას, სამუშაო ადგილების შექმნასა და სიღარიბის დაძლევას განაპირობებს), ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის ხელშემწყობი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებას (მოსახლეობის საყოველთაო ჩართულობა ეკონომიკური განვითარების პროცესში (დღიასპორის, მიგრანტების, ეთნიკური უმცირესობების და სხვა ჯგუფების ჩათვლით), ეკონომიკური ზრდის შედეგად საზოგადოების თითოეული წევრის კეთილდღეობის, მათი სოციალური თანასწორობისა და მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება) და ეკონომიკური განვითარების პროცესში ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, ეკოლოგიური უსაფრთხოებისა და მდგრადობის უზრუნველყოფასა და ბუნებრივი კატაკლიზმების რისკების თავიდან აცილებას (ე.წ. მდგრადი განვითარება).

ანალიზის საფუძველზე ეკონომიკის განვითარების ხელშემშლელ კრიტიკულ პრობლემათა შორის საქართველოში გამოიკვეთა კერძო სექტორის დაბალი კონკურენტუნარიანობა, არასათანადოდ განვითარებული ადამიანური კაპიტალი და ფინანსებზე შეზღუდული ხელმისაწვდომობა. სტრატეგია მიზნად არ ისახავდა ეკონომიკის ცალკეული სექტორის ანალიზს ან მათი კონკურენტუნარიანობის შეფასებას, არც ქვეყნის კონკურენტული უპირატესობების გამოვლენას.

საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის აღდგენას ეკონომიკური რეფორმების სამი ტალღა მოჰყვა. რეფორმები, რომელთაც ახალი ეკონომიკური სისტემის ინსტიტუციური საფუძველი შექმნეს, 90-იანი წლების პირველი ნახევრის კრიზისის შემდეგ განხორციელდა. ამ პოლიტიკამ რეფორმების პირველ ეტაპზე ეკონომიკური ზრდის სტიმულირება განაპირობა, რომელიც 90-იანი წლების ბოლოს შეფერხდა.

2004 წელს დაწყებული რეფორმების მეორე ტალღა მიმართული იყო ბაზრის ლიბერალიზაციისკენ, რაც, სხვა საკითხებთან ერთად, გადასახადების, ნებართვებისა და ლიცენზიების რაოდენობის შემცირებით გამოიხატა.

2012 წლის საპარლამენტო არჩევნების შემდგომ რეფორმების მესამე ტალღა დაიწყო, რომელიც დღემდე გრძელდება და საგადასახადო კანონმდებლობისა და საგადასახადო ადმინისტრირების სრულყოფაში, სრულ დეპოლიტი-

³ აღნიშნული პროგრამული დოკუმენტის პროექტი ძირითადად საქართველოს ფინანსთა სამინისტროში მომზადდა, თუმცა მისი შექმნისა და განხილვის პროცესში სამთავრობო დაწესებულებების გარდა, აქტიურად მონაწილეობდნენ საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების ექსპერტები, ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტები, ფინანსთა მინისტრის საათბობრო ორგანოს - მჩვენებელთა საბჭოს წევრები;

ზაციასა და ჰუმანიზაციაში, ასევე ევროპული ტიპის მარეგულირებელი ინსტიტუტების აღდგენაში გამოიხატა.

2004-2012 წლების ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორს სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ინვესტიციები წარმოადგენდა, რომელთა დიდი ნაწილი მიმართული იყო ინფრასტრუქტურულ პროექტებზე. ამასთან, სამუშაო ძალის წილი ეკონომიკის განვითარებაში უარყოფითი იყო და საშუალოდ 1,6%-იანი კლების ტენდენციით ხასიათდებოდა. ფაქტორების მთლიანი მწარმოებლურობის (ეკონომიკური ზრდის ნაწილი, რომელიც შრომის ან კაპიტალის ზრდას არ უკავშირდება) საშუალო წლიური ზრდის ტემპი კი 2,8%-ს შეადგენდა⁴.

ლოგიკურად ჩნდებოდა მოლოდინი, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდა, რომლის პიკი 2007 და 2017 წლებში იყო, ხელს შეუწყობდა ახალი ცოდნის მიღებასა და ტექნოლოგიების დანერგვას, რაც ექსპორტის ზრდასა და დივერსიფიცირების და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის წინაპირობაა. თუმცა ეს მოლოდინი არ გამართლდა, რადგან, მსოფლიო ფინანსურ კრიზისამდე ინვესტიციების დიდი ნაწილი მიმართული იყო კაპიტალტევად დარგებში (უფრო ნათლად კი, უძრავი ქონების შექმნაში), რომლებშიც მცირეა დასაქმების მოცულობა.

იმპორტის მოცულობის ზრდამ მნიშვნელოვნად გაუსწრო ექსპორტის მოცულობის ზრდას, რამაც უარყოფითი საგარეო სავაჭრო სალდოს ზრდა გამოიწვია - ეს ქვეყნისთვის სერიოზული მაკროეკონომიკური რისკია, რაც კიდევ უფრო ზრდის გაცვლით კურსზე დაწოლას.

გარდა ამისა, ეკონომიკური ზრდით მიღებულმა შედეგმა ვერ უზრუნველყო სიღარიბის დონის მნიშვნელოვანი შემცირება. ბოლო ათწლეულში, როგორც უკვე ზემოთ აღინიშნა, სიღარიბის მაჩვენებლები თითქმის არ შეცვლილა. ამასთანავე, საქართველო რეგიონში უთანასწორობის მაჩვენებლის მიხედვით ერთ-ერთი პირველი ქვეყანაა.

ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად მთავარი ამოცანა საქართველოს ეკონომიკის შემაფერხებელი ყველაზე კრიტიკული პრობლემების იდენტიფიკაცია და დაძლევაა. სტრატეგიის შემუშავებისას გამოყენებული იყო ზრდის დიაგნოსტიკის მეთოდი (Growth Diagnostic Method), რომელიც კრიტიკული პრობლემების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. კრიტიკულ პრობლემათა შორის, როგორც უკვე აღინიშნა გამოიკვეთა კერძო სექტორის დაბალი კონკურენტუნარიანობა, არასათანადოდ განვითარებული ადამიანური კაპიტალი და ფინანსურ რესურსებზე შეზღუდული ხელმისაწვდომობა.

ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმება, რომლის განუყოფელი ნაწილია ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის ჩამოყალიბება, მიზნად ისახავს ევროკავშირის შიდა ბაზარზე საქართველოს ეტაპობრივ ეკონომიკურ ინტეგრაციას და ახალ პერსპექტივებს ქმნის ქართული კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად, ანალოგიურად დღეისათვის თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებები უკვე მოქმედებს ჩინეთთან, საქართველოს ყველა მეზობელთან, დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებთან, ჯამში თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმით ქართველ მეწარმეებს შეუძლიათ ისარგებლონ 2,2 მილიარდ მომხმარებელიან ბაზრებზე.

2004 წლიდან საქართველოში ეკონომიკის ლიბერალიზაციისკენ მიმართული რეფორმები დაიწყო. ამ რეფორმების განხორციელებამ აღმოფხვრა ბიუროკრატიული ბარიერები და შეამცირა საგადასახადო ტვირთი. მსოფლიო ბანკის ბიზნესის წარმოების ანგარიშის (Doing Business 2018) მიხედვით საქართველო ბოლო წლებში ერთ-ერთ მოწინავე რეფორმატორ ქვეყნად აღიარეს. ამჟამად ქვეყანას

⁴ სტატიაში გამოყენებული მონაცემები, თუ მითითებული არ იქნება განსხვავებული წყარო, აღებულია საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიიდან - საქართველო 2020;

ბიზნესის წარმოების სიმარტივის მაჩვენებლით 185 ქვეყანას შორის მე-9 ადგილი უკავია და ნორვეგიასა და შვედეთს შორისაა [იხ. www.doingbusiness.org].

მიუხედავად ამისა, ყველა ვთანხმდებით, რომ ცალკეულ სფეროებში არსებობს სერიოზული პრობლემები, რაც ხელს უშლის კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას და გრძელვადიან ეკონომიკურ ზრდას. დღეისთვის კვლავ პრობლემას წარმოადგენს ბაზარზე თავისუფალი კონკურენციის უზრუნველყოფა⁵ ასევე გადახდისუუნარობასთან, კომერციული დავის გადაწყვეტასა და ბიზნესის წარმოებასთან დაკავშირებული სხვა საკითხები. არსებული სირთულეები, მთლიანობაში, აუარესებს სამეწარმეო გარემოს, ამცირებს ინვესტორთა ნდობას და ნაკლებად ეფექტიანს ხდის სხვა სფეროებში ჩამოყალიბებულ ქმედით მექანიზმებს. მიმზიდველი სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემოს უზრუნველსაყოფად აცილებელია საკანონმდებლო და ინსტიტუციური ცვლილებების განხორციელება, მათ შორის, სასამართლო სისტემის გაძლიერების ხელშეწყობა. ძლიერი და დამოუკიდებელი სასამართლო სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესების, ასევე საკუთრების უფლებების დაცვის უმნიშვნელოვანეს პირობაა.

თავისუფალი ვაჭრობის და კონკურენციის უზრუნველსაყოფად, რომელიც ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია, აუცილებელია საკანონმდებლო და ინსტიტუციური მექანიზმების გაუმჯობესება და საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმების შესაბამისად, საუკეთესო ევროპული პრაქტიკის დანერგვა, რომელიც უნდა ეყრდნობოდეს კარტელური გარიგებების, კონკურენციის შემზღუდავი შეთანხმებების და დომინირებული მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების აღმოფხვრის ეფექტიან ნორმებს და აღსრულების მექანიზმებს. ამავე დროს აუცილებელია, რომ კონკურენციის კანონმდებლობა არ ქმნიდეს ხელოვნურ ბარიერებს კომპანიების ზრდისა და განვითარებისთვის. ქვეყანაში კონკურენტული გარემოს შესაქმნელად ხელი უნდა შეეწყოს სასამართლოს შემდგომ გაძლიერებას კონკურენციასთან დაკავშირებული დავის სამართლიანად გადაწყვეტისა და შესაბამის საკითხებზე მოსამართლეთა ცოდნის გაღრმავების მიზნით. აღსანიშნავია, რომ ამ მიმართულებით საქართველოს კონკურენციის სააგენტოში უკვე წელიწადზე მეტია (2017 წლის გაზაფხულიდან) მიმდინარეობს ევროკავშირის პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავს კონკურენციის სააგენტოს შესაძლებლობების ზრდას და ჩვენთან ერთად აქტიურად თანამშრომლობს ლიტვის კონკურენციის საბჭო. იმედია, რომ ამ მიმართულებით ბიზნესი რეალურ წინსვლას იგრძნობს.

თუმცა ცხადია, რომ ბიზნესის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის და მისი კონკურენტუნარიანობის ზრდისათვის, ბიზნესის დაწყების სიმარტივესთან ერთად მნიშვნელოვანია ბიზნესის დახურვის პროცესის გამარტივებაც. ბიზნესის დახურვის გამარტივება აადვილებს კომპანიების გადანაცვლებას ნაკლებად ეფექტიანი სფეროდან უფრო ეფექტიან სფეროში, და შესაბამისად, ხელს უწყობს კომპანიების ზრდას და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას.

არსებულმა და მომავალმა რეგულაციებმა არ უნდა შეზღუდოს ბიზნეს-საქმიანობა მისთვის დამატებითი პრობლემის შექმნით. ამისთვის საჭიროა რეგულირების გავლენის შეფასების (RIA) სისტემა, რომლის მიზანს როგორც ახალი

⁵ მიუხედავად იმისა, რომ პირადად ვხელმძღვანელობ კონკურენციის სააგენტოს, რომელიც არარეგულირებად სფეროებში (საბანკო სექტორის, ენერჯეტიკისა და კომუნიკაციების სფეროების გარდა), პასუხისმგებელია თავისუფალი კონკურენციის უზრუნველყოფაზე, უნდა ვაღიაროთ, რომ ახალგაზრდა სააგენტოს ინსტიტუციური გაძლიერების გარეშე, ამ ამოცანის შესრულება გაჭირდება.

საკანონმდებლო ინიციატივების, ასევე არსებული საკანონმდებლო აქტების ბიზნესგარემოზე გავლენის შეფასება წარმოადგენს.

ხემოადინიშნულმა უნდა გააუმჯობესოს ქვეყნის სამეწარმეო და საინვესტიციო გარემო, რაც წახალისებს ბიზნესის წამოწყებას, არსებული ბიზნესის გაფართოებასა და ღივერსიფიკაციას, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას, უცხოური ინვესტიციების ნაკადების გაზრდას, მწარმოებლურობის დონის ამაღლებას, ასევე შესაბამის საერთაშორისო რეიტინგებსა და შეფასებებში ქვეყნის პოზიციების გაუმჯობესებას.

ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს ადამიანური რესურსების განვითარება და არსებული პოტენციალის მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენება წარმოადგენს.

სწრაფი ეკონომიკური ზრდა მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების და სიღარიბის შემცირების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

„საქართველო 2020“ ადამიანური რესურსების განვითარებისთვის სამ ძირითად მიმართულებას ითვალისწინებს, რომელიც სახელმწიფოს მხრიდან რეგორმების აქტიურ განხორციელებას მოითხოვს. ეს მიმართულებებია: შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული სამუშაო ძალის განვითარება, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სრულყოფა და ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი ჯანდაცვისა და განათლების სისტემების უზრუნველყოფა.

განათლება განვითარების ფუნდამენტური ფაქტორია და ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების გარეშე შეუძლებელია მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევა. მხოლოდ ძლიერი და სოციალურად სამართლიანი საგანმანათლებლო სისტემის პირობებშია შესაძლებელი ქვეყანაში არსებული სოციალური, კულტურული და ეკონომიკური გამოწვევების გადაჭრა.

სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა და შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი სამუშაო ძალის განვითარება, ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორებია. სიღარიბის დასაძლევად სოციალურ დახმარებაზე ბევრად ეფექტიანია ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა და სამუშაო ძალის სრულფასოვანი ჩართვა ეკონომიკურ პროცესებში.

უმუშევრობის მაჩვენებლები განათლების დონის მიხედვით მიუთითებს, რომ რაც უფრო მაღალია განათლების მიღწეული დონე (სამწუხაროდ ალბათ არა განათლების, არამედ განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტის ქონის), მით უფრო მეტი სიმწვავეით იწენ თავს უმუშევრობის პრობლემა, რაც, თავის მხრივ, ცხადყოფს, რომ განათლების სისტემა ვერ პასუხობს ეკონომიკის თანამედროვე გამოწვევებს.

საქართველოში კერძო ბიზნესის განვითარების ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორს ფინანსებზე შეზღუდული ხელმისაწვდომობა წარმოადგენს. მსგავსი შედეგები აჩვენა სხვადასხვა ორგანიზაციის (მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია) კვლევებმაც.

ფინანსებზე ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვანია ბიზნესის განვითარების, მწარმოებლურობის ზრდის, ექსპორტის არეალის გაფართოების და, შესაბამისად, ეკონომიკაში ინვესტიციების ზრდის საჭირო ტემპის მისაღწევად. თუმცა ამ მიმართულებით დღეისათვის ორი ძირითადი შემაფერხებელი ფაქტორი არსებობს: 1) ეროვნული დანაზოგების დაბალი დონე, რაც ვერ უზრუნველყოფს სათანადო შიდა რესურსს ინვესტიციებისთვის; 2) ფინანსური შუამავლობა არაეფექტიანია და მიუხედავად ქვეყანაში ხშირ შემთხვევაში არსებული ჭარბი ლიკვიდურობისა, ვერ უზრუნველყოფს ეკონომიკის სტიმულირებისთვის საჭირო რესურსებს. შესაბამისად, ფინანსურ ინსტიტუტებსა და ბაზრებს სჭირდებათ განვითარება, სამართლებრივი, მარეგულირებელი და ინსტიტუციური ასპექტების გათვალისწინებით.

სწრაფი და მდგრადი ეკონომიკური ზრდის ტემპების მისაღწევად, ყოველწლიურად ეკონომიკაში განხორციელებული ინვესტიციების მოცულობა უნდა შეადგენდეს მშპ-ს, მინიმუმ, 30%-ს. ამ მიზნის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ შიდა დანაზოგების მობილიზაციით, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით და შიდა ფინანსური ბაზრების განვითარებით.

პრობლემას წარმოადგენს არა მარტო შიდა დანაზოგების სიმწირე საინვესტიციო რესურსების უზრუნველსაყოფად, არამედ ლარში რესურსების ნაკლები ხელმისაწვდომობა და გრძელვადიანი სასესხო რესურსების ნაკლებობა. მეწარმეობის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი ფაქტორია ადგილობრივ ვალუტაში ფინანსების ხელმისაწვდომობა და მცირე და საშუალო ბიზნესის წარმომადგენლებისთვის ბიზნესის გაფართოებისთვის და სამუშაო ადგილების შექმნისთვის ფინანსებზე წვდომის გაზრდა. გრძელვადიანი დაფინანსება აუცილებელია საინვესტიციო პროექტებისთვის, რომლებიც მიზნად ისახავს ფირმის მწარმოებელურობისა და ექსპორტის კონკურენტუნარიანობის გაზრდას და ტექნოლოგიური მოდერნიზების ხელშეწყობას.

საქართველოს ფინანსურმა ბაზრებმა ხელმისაწვდომი უნდა გახადონ როგორც მოკლევადიანი, ასევე გრძელვადიანი დაფინანსება და ამით უპასუხონ სხვადასხვა ტიპისა და განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მყოფი საწარმოების საჭიროებას. შესაბამისად, ქვეყნის განვითარების სტრატეგია გულისხმობს შესაბამისი ფინანსური ბაზრების და ინსტრუმენტების განვითარებას კანონმდებლობის, რეგულაციებისა და ინსტიტუციების გაძლიერებით. ამავე დროს სახელმწიფოს ეკისრება ბაზრის განვითარების ხელშეწყობის, ინვესტიციებისა და დეპოზიტარებისთვის საჭირო წახალისებისა და მათი დაცვის მექანიზმების უზრუნველყოფა, ფისკალური ხარჯების შემცირება და კერძო კაპიტალის გამოდევნის თავიდან აცილება.

ინვესტიციებსა და დანაზოგებს შორის სხვაობის დასაფინანსებლად აუცილებელია, სახელმწიფომ განახორციელოს ღონისძიებები როგორც დანაზოგების ზრდის ხელშეწყობის, ისე უცხოური კაპიტალის შემოდინების წახალისების მიზნით. ამასთან, დანაზოგების ზრდისთვის მნიშვნელოვანი წინაპირობებია ერთი მხრივ, მაკროეკონომიკური სტაბილურობა, მათ შორის, დანაზოგების მსყიდველობით უნარის სტაბილურობის უზრუნველყოფა და, მეორე მხრივ, გამჭვირვალე და ეფექტიანი მექანიზმები ინვესტიციებისა და დანაზოგების დასაცავად.

კერძო დანაზოგების სტიმულირების მიზნით უკვე დაინერგა დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა, რამაც უნდა შეამციროს საბანკო სისტემაში ფულის განთავსების რისკი. სისტემა უნდა ეყრდნობოდეს საუკეთესო საერთაშორისო გამოცდილებას. მართალია დეპოზიტების დაზღვევის სისტემა ჯერ მხოლოდ სიმბოლურ დეპოზიტებს აზღვევს, მაგრამ შესაძლოა ეს კარგი სიგნალი გახდეს საბანკო სისტემის ნდობის ამაღლებისათვის.

საპენსიო რეფორმა, რომელიც ითვალისწინებს სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემის ჩამოყალიბებას, ხელს შეუწყობს ქვეყანაში დანაზოგების მოცულობის ზრდას. აღნიშნული რეფორმა სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის პარალელურად შექმნის დამატებით წყაროს ინვესტირებისათვის.

დასკვნა

იმისათვის, რომ დაგროვებითმა საპენსიო სისტემამ გამოიწვიოს საინვესტიციო რესურსების ზრდა, მნიშვნელოვანია, ქვეყანაში განვითარდეს კაპიტალის ბაზრები და ასევე, ხელი შეეწყოს კერძო დაზღვევის ოპერაციების სრულყოფას.

სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს განუვითარებელი კაპიტალის ბაზრები. ნაკლებად განვითარებული საფონდო ბაზარი შეიძლება დავახასიათოთ

კომპანიების ბრუნვადი ფასიანი ქაღალდების სიმცირით და ადგილობრივი, განსაკუთრებით, კორპორაციული ობლიგაციების ბაზრის განუვითარებლობით. ფაქტობრივად არ არსებობს არც გირაოთი და სხვა გარანტიით გამყარებული ობლიგაციები. საფონდო ბაზრის განვითარებას უფრო დიდი დრო დასჭირდება. თუმცა ეს რეფორმები უნდა დაიწყოს შესაბამისი საკანონმდებლო აქტების განვითარებით, მათ შორის, ფასიანი ქაღალდების მარეგულირებელი ნორმების შესაბამისობაში მოყვანით ფასიანი ქაღალდების კომისიის საერთაშორისო ორგანიზაციის (IOSCO) პრინციპებთან.

ზემოაღნიშნული ღონისძიებების გატარება განაპირობებს ბაზრის გამჭვირვალობის და ინვესტორთა ნდობის გაზრდას; კორპორატიული მართვის გაძლიერებას და ინვესტორების, მათ შორის, უმნიშვნელო წილის მქონე ინვესტორების ინტერესების უკეთ დაცვას; ბაზარზე პოზიციების ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობის, მათ შორის, სპეკულაციური და ინსაიდერული გარიგებების შემცირებას და საერთაშორისო სტანდარტებთან და პრაქტიკასთან შესაბამისობის გაზრდას.

ცხადია, უთანაბრობის შემცირება ბევრ კომპლექსურ ღონისძიებასთანაა დაკავშირებული, თუმცა ერთი უნდა ითქვას, მსოფლიოში უამრავი მაგალითია იმის, თუ როგორ შეძლეს ქვეყნებმა თავი დაედწიათ სიღარიბისათვის და მაქსიმალურად გამოეყენებინათ ის უპირატესობანი, რომლებიც მათ აქვთ. უპირატესობა კი ყველას აქვს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020. www.mof.ge.
2. **Blanchard** Olivier (ed), Rajan Raghuram, Rogoff Kenneth, and Lawrence H Summers, Progress and Confusion. The State of Macroeconomic Policy. The IMF, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 2016;
3. **Blanchard** Olivier (ed.), Romer David, Spence Michael, and Stiglitz Jozeph. In the Wake of the Crisis. Leading Economists Reassess Economic Policy. The IMF, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 2013;
4. **Furman**, Jason., The Right Question About Inequality and Growth, 2018;
5. **Furman**, Jason., Should Policymakers Care Whether Inequality is Helpful or Harmful For Growth?. IMF, Harvard Kennedy School & Peterson Institute for International Economics, 2018;
6. **Greenspan**, Alan., The Map and The Territory. Risk, Human Nature, and the Future of Forecasting, The Penguin Press, New York, 2014;
7. **Kaletsy**, Anatole., A “Macroeconomic” Revolution?. July 2017. <https://www.project-syndicate.org>.
8. **Kaushik** Basu., Inequality in the Twenty-First Century. December 2017. <https://www.project-syndicate.org>.
9. **Lagarde**, Christine, Building a More Resilient and Inclusive Global Economy (A speech), April 12, 2017. www.imf.org;
10. **Laidi**, Zaki., Populism’s Second Wind. Feb. 2018. <https://www.project-syndicate.org>.
11. **Rogoff**, Kenneth., Economists vs. Scientist on Long-Term Growth, march 2018. <https://www.project-syndicate.org>.

12. **Stiglitz**, Jozeph E., *The Great Divide: Unequal Societies and What We can Do About Them*, WW. Norton & Company, 2015;
13. veb-resursebi:
14. www.geostat.ge;
15. www.mof.ge;
16. www.worldbank.org;
17. www.imf.org;
18. www.doingbusiness.org;
19. www.weforum.org;
20. www.medium.com;
21. www.project-syndicate.org;

Nodar Khaduri

PhD in Economics, Professor

FACTORS OF INCLUSIVE GROWTH AND CHALLENGES FACED BY THE ECONOMY OF GEORGIA

Expanded summary

Currently, the world is going through a very interesting stage. Despite the post Financial Crisis progress, there are a lot of problems in the world economy. First of all, these problems are related to income distribution and availability of economic growth impact to all layers of human population.

According to the World Bank, from 1995 to 2014, Population Prosperity grew up by 66%, from 690 trillion US dollars to 1 143 trillion US dollars; however, inequality level is still high. For example, in OECD countries prosperity is 52 times higher than in low income countries [see. www.worldbank.org].

The scientists write a lot about the problems of income distribution in scientific essays as well as articles, however a lot of them emphasize the threats that might arise from populism.

The problem is so complicated and all-embracing that not only scientists but practicing economists and international financial institutions work on it. For example, the World Bank has two main goals in its mission: End extreme poverty and building shared prosperity [see. The World Bank official webpage, www.worldbank.org]. Also, the mission of the World Bank is carved in stone at its headquarters – “Our dream is a world free of poverty”.⁶ At the same time, in accordance to contemporary challenges, the International Monetary Fund held three conferences on rethinking macroeconomic policy, including the problems related to income distribution, and published the collection of materials.⁷ [see. International Monetary Fund official webpage

⁶ Our dream is a world free of poverty

⁷ Out of three, I participated in two conferences (in 2013 and 2015) as a Minister of Finance of Georgia.

www.imf.org]. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) has been also working on this very issue.

It has to be considered that in 2017, Davos World Economic Forum’s experts prepared special report “The Inclusive Growth and Development Report [see. <https://medium.com>],” where the authors consider that “Inclusive growth can be thought of as a strategy to increase the extent to which the economy’s top-line performance is translated into the bottom-line result society is seeking, i.e., Broad-based expansion of economic opportunity and prosperity.” 7 important factors are crucial for inclusive growth: education and skills, basic services and infrastructure, corruption and rents, financial intermediation of real economy investment, asset building and entrepreneurship, employment and labor compensation, and fiscal transfers. These are the main factors in calculating the Inclusive Development Index (IDI) [see. www.weforum.org].

Because the problem is pressing, the Government of Georgia approved a social-economic development strategy, “Georgia 2020” in 2014, which focuses on Inclusive growth⁸ as well. Considering that I was leading (and participating in) the process of composing the mentioned document, I will try to prioritize in this article the most important issues for the economy of our country.

Policy of inclusive growth must be based on the economic growth oriented on development of entrepreneurship (this will ensure resolving economic problems, creating jobs, and overcoming poverty), implementation of economic policy supporting inclusive economic growth (comprehensive involvement of society in the process of economic development (diaspora, migrants, ethnic minorities and other groups), prosperity of each member of society resulted from economic growth, social equality and raise of living standards) and rational expenditure of natural resources in the process of economic growth, ensuring ecological security and sustainability, and avoiding risks of natural disasters.

On the basis of analysis, the following critical problems interrupting economic development in Georgia were outlined: lack of competitiveness in private sector, improper development level of human capital, and limited availability of finances.

⁸The project of program document was mainly prepared in the Ministry of Finance of Georgia.

Vakhtang Charaia

*PhD in Economics, Invited Lecturer at Tbilisi State University
Associated Professor at Business and Technology University (Georgia)*

FDI MOTIVATION AND BENEFITS FOR GEORGIA⁹

Summary

Article is devoted to the FDI motivations of foreign investors and the benefits brought by them. Based on the research goals study was based on well known Scott-Kennel's model of local industry upgrading, which draws on the Investment Development Path (IDP) and OLI paradigm. The model applies the framework of the IDP at the micro level by proposing a typical process of local asset augmentation, as well as the contribution of inward FDI to industrial development as a continuum from enclave to full integration. Research was done based on deep interviews with the top management of companies listed in top 200 FDI making companies in Georgia.

Keywords: *Investments, MNE, FDI Motivations, Georgian Economy.*

Introduction

Attractive investment climate is a key instrument for countries economic development, especially in developing and poor countries which are not able to develop their economy with the local resources. However, not always foreign investments are unilaterally leading to prosperity of local economies as it is expected. Employment, technologies, tax generation, import substitution and competition, these are the most important aspects of FDI, which are expected to be brought by foreign companies, as well as development and support of local businesses, including local industry upgrading [Scott-Kennel, 1998]. One of the most important aspects is also competitive salary generation [Krugman, 2008: 103-137].

During last 20 years FDI has played a tremendous role in the process of Georgian economic transformation. However, many questions still exist about what are the motivations and what is the impact of those FDI for the host economy? Are FDI promoting development and modernization of local industries and at what extent? How deeply they are integrated into the different fields of Georgian economy? Or on the other hand are the rights of those investors protected [Sachs, Johnson, 2017] and what is the real case for business making in Georgia? Is there a manipulation of interests, from the business side or is there manipulation with businesses from the government side?

Motivations and Benefits of FDI

At the best possible scenario, investments of those Multinational Enterprises (MNEs) and even individual investments can significantly contribute to sustainable and inclusive economic development of the host country [OECD, 2010: 10]. Especially in developing ones, it is up to the local governments to build a healthy business environment through responsible business practices.

Unlikely the past, in the beginning of XXI century international business environment has significantly modernized, especially in the last years and faced real structural changes worldwide, as well as in Georgia. Different states in all continents started to open their markets, businesses embraced new opportunities, FDI are welcomed and supported (until the particular government has intention to control some sectors of the economy). However do they really bring the benefits expected by host economies? Are businesses manipulating with their

⁹ This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundaton Of Georgia (SRNSFG) [YS-2016-66207, The Impact of MNE Motivation on Georgian Economy].

position? [Akerlof, 2015]. That is a question which is more important than just the number and amount of foreign investments.

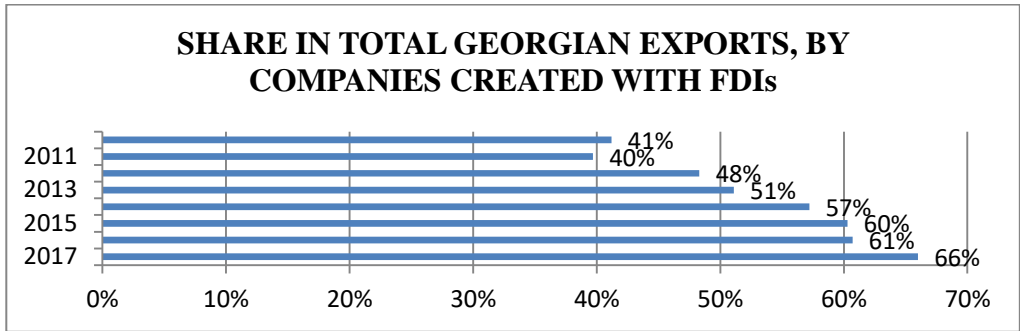
Foreign Direct Investments by MNEs, as well as investments by smaller organization, through job creation, human capital development, efficient capital distribution, knowledge, technology, skills transfers and many other – have significantly contributed to global development and economic growth of both home and host countries [Corrado, 2006: 331-360], though increasing global economy and bringing closer geographical proximity for the most distant places.

Dividing investments by local market seeking and efficiency seeking ones is one of the most important aspects of FDI evaluation [dunning, 1993], since there is a huge difference in their motivations and benefits the host economy can get. One can say that Georgia has already proved its top positions in different aspects and foreign investors should be looking after Georgia not just for cheap labor force and availability of local natural resources, but for the possibility of transparent business making process with stable economic and political environment. However, let’s see what the results are showing.

MNE motivations and the driving force could be different in different countries, as well as they could be different even in the separate sectors of the same economy. Relatively higher added value production (such as: electronics and engineering) is characterized by geographic concentration, proximity to the customers and high quality control demand. These fields are attracting Efficiency oriented FDIs. While, areas as: textile, food processing and other relatively low-tech service oriented fields.

FDI’s has the possibility to improve the competitiveness of the host economy, but its impacts are different based on local countries potential, such as: a) In host economies with unfavourable characteristics, such as lower GDP per capita or low educational skills, higher total FDI stocks tend to be associated with lower subsequent growth. Generally it seems to be much easier to attract FDI than to derive macroeconomic benefits from FDI; b) Countries with highly qualified human recourses will benefit more from transmitting MNE’s business related modern technologies; c) transfer of technologies is widely depended on the institutional development of the host economy.

Particular factors are closely related to the FDI motivations and have different growth effects on the host economy [Jensen, 2009]. For instance, Market-Seeking FDI is providing the host economy with technological assistance and staff trainings. Also modern technologies and import of intermediate products provide additional benefits for the local economy. Finally, rising competitiveness is pushing local firms to innovation. Otherwise the “crowded out” effect is expected, since foreign firms are highly competitive. Market-Seeking FDIs oriented on concurring local markets are less involved in export-oriented activities. In a long run it could result a crisis for balance of payments, since such FDIs cannot provide inflow of financial assets from the export-oriented activities. It should be interesting to mention that share of companies created with the foreign investments in total exports is equal to 66 percent, which is impressive and shows that foreign companies are playing important role not only in exports but the whole macroeconomic stability of the country (see table). These results could be further improved taking into a consideration the fact of free trade possibility with EU [Charaia, 2013: 95-110], which can bring relief not only for trade but also for new investments; the same goes for free trade regime with china [Papava, Charaia, 2017a: 122-137].

Source: GEOSTAT and Authors Own Calculations

Before we go to more details, let’s have a look on Georgia and its progress for the last period. Georgia is the aspiring economic center of the Caucasus. It boasts years of robust economic growth, liberal tax and labor legislation, business friendly practices, low corruption, high security and openness to foreign investment [Deloitte, 2016]. Georgia signed the association agreement with the EU in 2014 [EU/Georgia, 2014: 1] and gets visa free regime starting from the first half of 2017 year [Secieru, 2017: 2]. Georgia has state and private investment funds that welcome foreign investments to implement joint large scale projects. According to 2018 report The World Bank rated Georgia as the 9th easiest place in the world for doing business [WB, 2018: 4] and also named it as a Top Global Improver [WB, 2016].

Heritage Foundation ranked Georgia 13th (among 180 countries) for its economic freedom in 2017 year’s country ranking [Tradingeconomics, 2016]. Standard and Poor and Fitch Ratings has affirmed Georgia’s Long-Term Foreign and Local Currency Issuer Default Ratings at 'BB-' with Stable Outlooks, for 2017 year [RIA, 2016: 45]. According to the Global Competitiveness Index Georgia is one of the best performers for the last decade. In addition to simplified tax code with only 5 taxes with one of the lowest rates in the world, the so called Estonian Model of Income Tax was introduced since January first 2017, thus corporate income tax is paid only in case of profit sharing. If a company reinvests its income no income tax is paid. According to the Frazer Institute’s Economic Freedom of the World 2016 Report, Georgia got 8th place [EFW, 2016].

These and many other achievements have contributed to Georgia’s leap to a dimension drastically different from that of the 1990s. Although, some indicators suggest that the problem also exists in Georgia mainly related to the conflict territories [Charaia, 2016a: 1] which are not only hindering the economy, but also costs billions of USD [Charaia, 2016b: 46-51]. However, orientation is taken toward the the progress. Nevertheless the questions still exists, if it is enough for foreing investors to have motivations for investing in Georgia [Charaia, 2014a], not only for the sake of their own business, but for the sake of host country as well [Charaia, 2014b: 425-428].

Case Study Results for Georgia

Research done with involvement of companies from the list of top 200 companies created with FDI's, shows some expectable, as well as unexpected results challenging Georgian economy and its progress. Here we offer some interesting details of the research.

The role of international rankings for investment. As we already read foregin investors should be proud of investing in such a progresive country as Georgia is, investors should value the transparency and openness of this economy. However, according to our research more then half of the top foreign investor company’s top managers say that they did

not really invested in this country because of just interesting international indexes, only 40 percent of respondents declare that - yes international ranking were important while considering Georgia as a country for investment.

Three main problems of doing business in Georgia. Different answers were offered by different business representatives, but what was mutual problem for the 90% of respondents are related to the – lack of qualified labor force, expensive bank loans and instability of exchange rate. Expensive loans usually makes perspectives of any business dull [Ocampo, Stiglitz, 2008], but it should be noted that FDI companies we questioned are able to attract fund from the cheaper sources from abroad as well. Exchange rate instability ruins down all the progress business and individuals have achieved [Anguridze, Charaia, Doghonadze, 2015]. Also, it should be mentioned that the roots of exchange rate problem, are closely related to the policy of inflation targeting by the National Bank of Georgia [Charaia, Papava, 2017b: 96-103], which (NBG) do not consider the exchange as an important element of financial stability of the country [Charaia, Papava, 2017c].

Three main advantages of doing business in Georgia. As in case of main problems, main advantages of doing business in Georgia very based on business type, however main achievements of the country are equally important and appreciated by 9 investor out of ten and this factors are: Low criminal and corruption rate, transparency and easiness of cooperation with officials, Estonian model of income distribution which allows investors to reinvest their income without being taxed.

FDI policy influence on the way firms operates in Georgia. Based on international experience different countries tries to protect or in other words try to prevent foreign companies from investing in certain legal areas of business making, such as Telecommunications in France, Medicine in Japan, Oil industry in United Arab Emirates and other, but Georgia is one of the unique countries in the world where you don't have any restrictions for investment in any legal industry [Lashkhi, Charaia, 2017]. Therefore foreign investors are more than happy with the local governments FDI policy, which do not make problems for the businesses as it can be seen in different fields in different countries [Crandall, 1981].

Parent company/foreign shareholder(s) main reason for operating in Georgia. Despite the fact that Georgia is on the crossroad of interests of global players and different companies could be possibly aiming to Georgia because of geostrategic interests, research shows that one and only motivation is - profit making (at least based on their declarations).

Innovation, any service, product, process technology, or any aspect of management considered to be a new development in the industry. According to Georgian statistics office country is receiving an outstanding amount of FDIs year after year. Only in last three years of 2015-2017 Georgia received around 5 billion of foreign direct investments, which is approximately the same amount of money country gets from its exports, excluding re-export. But no single company declared that they have invented any innovation to the country. In other words FDIs do not really help Georgian economy to progress, but on the other hand are providing foreign investors with the platform for operation and profit making. Consequently, Georgia still remains 118th place in the world according to the Global Competitiveness report 2018 and that makes a negative look for innovation oriented companies to invest in Georgia [Charaia, 2017: 697-700].

Level of importance for Georgia, of those companies invested. Taking into consideration that FDI companies in Georgia do not participate in any kind of innovation implementation in Georgia they still declare that their presence on the market is of Major Importance for the country, because they bring: names, contacts, competition and confidence to the market.

Possibility of Georgian firms to supply standard and/or specialized inputs required by FDI firms. All companies with FDI are using services and products offered on the local market,

however only few of them are satisfied with the quality, time frame and the price Georgian companies are offering for their standard input. On the other hand there almost no or in very rare cases only one supplier of specialized input for different fields of business, what makes it less attractive, because of high prices and low quality combination. Companies operating in Georgia willing to use local IT solutions for their businesses say that it is rather very expensive or very limited and undiversified. Globalization in the case is a problem solving instrument [Stiglitz, 2002], because companies are pushed to request such services from abroad.

Investment results with the scale from 1 to 5 with five the best. Study show that foreign investors are quite satisfied with their investments and say that they would evaluate their investment with 4 and 5 points, none of them said less. Taking into account the turbulence on exchange market in Georgia for last year’s this result is more than positive.

Number of foreign workers at the company. Unexpectedly low number of foreign employees has been declared to work at top companies with FDIs showing less than 5 percent of the total number of workers. Results given by selected companies’ shows absolutely opposite picture in comparison to FDI based companies out of top 200, where most of the workforce is imported from the investment making country [Charaia, 2016c: 57-66].

Conclusion

The goal of investors in Georgia is usually limited to profit making and are therefore have not yet transformed the country to another level, which would mean technological upgrade of Georgia, to obtain ownership advantage and to spread it throughout the world.

Study show that in most cases international progress of Georgia in terms of rankings are of less importance for foreign investors, while they do more often care about the freedom of doing business in Georgia.

There was no one company in last three years who has invented any innovation in Georgia. Consequently, country still remains 118th place for Innovation, according to the Global Competitiveness Index 2018.

90% of businesses say that the lack of qualified labor force, expensive bank loans and instability of exchange rate is the most important problem for business making in Georgia.

Low criminal and corruption rate, transparency and innovative income distribution model are among the key aspects of easiness of doing business in Georgia.

FDI policy in Georgia is pro business oriented, motivations of foreign investment based companies are profit oriented and the benefit Georgia gets from this activity is still limited.

References

1. Akerlof G. A., Shiller R. J. 2015, Phishing for phools: The economics of manipulation and deception. Princeton University Press.
2. Anguridze O., Charaia V., Doghonadze I. 2015. Security Problems & Modern Challenges of the Georgian National Currency. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. [http://press.tsu.ge/data/file_db/nashromebi/Security-Problems-Modern-Challenges-of-the-Georgian-National-Currency2%20\(1\).pdf](http://press.tsu.ge/data/file_db/nashromebi/Security-Problems-Modern-Challenges-of-the-Georgian-National-Currency2%20(1).pdf)
3. Charaia V. 2014a. Role of FDI for Countries Economic Development. The Case of Georgia. 9th International Silk Road Conference on Business, Economics, International Relations and Education. <https://silkroad.ibsu.edu.ge/silkroad/index.php/silkroad/silkroad9th/paper/viewPaper/292>
4. Charaia V. 2014b. Local Investment Climate and the Role of (Sustainable) FDI: The Case of Georgia, International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering, Vol:8, No:2, pp. 425-428.

- <http://waset.org/publications/9997562/local-investment-climate-and-the-role-of-sustainable-fdi-the-case-of-georgia>
5. Charaia V. 2016a. Economics of Conflict: Core Economic Dimensions of the Georgian-South Ossetian Context. *International Journal of Humanities and Social Sciences* Vol:3, No:10, p. 1. <http://waset.org/abstracts/55987>
 6. Charaia V. 2016b. The Financial Side of the Conflict: The Case of the Georgian-South Ossetian Conflict. *Cost of Conflict: Core Dimensions of the Georgian-South Ossetian Context*. George Mason University, pp. 46-51. http://scar.gmu.edu/sites/default/files/global-documents/cpp/cost-of-conflict/Vakhtang%20Charaia_Eng.pdf
 7. Charaia V. 2016c. Foreign direct investments attraction and management in Georgia, *Ekonomisti*, Ivane Javakishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of Economics, volume 4, issue XI, Pp.57-66. http://pgie.tsu.ge/contentimage/sxvadasxva/jurnali_ekonomisti/_4-2016.pdf
 8. Charaia V. 2017. The Role of Multinational Enterprises' Investments in Emerging Country's Economic Development, Case of Georgia, *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, P.697-700. <http://www.waset.org/publications/10006953>
 9. Charaia V., 2013. Eastern Partnership Status Quo Assessment and Future Prospects, *EU Integration Issues-Visegrad Countries and the South Caucasus*, *Caucasian Institute for Economic and Social Research*, Tbilisi, Pp. 95-110. http://csogeorgia.org/uploads/library/108/EU_Integration_Issues_Visegrad_Caucasus-geo.pdf#page=97
 10. Charaia V., Papava V. 2017b. The Role of Inflation and its Targeting for Low-Income Countries (Lessons from Post-Communist Georgia). *European Journal of Economic Studies*, 6(2). Pp. 96-103. http://ejournal2.com/journals_n/1504096069.pdf
 11. Charaia V., Papava V. 2017c. Inflation Index Modifications and Expediency of Their Application for Georgia, *Expert Opinion*, *Georgian Foundation for Strategic and International Studies*, #77. <http://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/77-expert-opinion-eng.pdf>
 12. Corrado C., Lengermann P., Slifman L. 2006. “The Contributions of Multinational Corporations to U.S. Productivity Growth, 1977-2000,” in Marshall B. Reinsdorf and Matthew J. Slaughter, eds., *International Flows of Invisibles: Trade in Services and Intangibles in the Era of Globalization*. Chicago. pp. 331–360.
 13. Crandall W. 1981. *The U.S. Steel Industry in Recurrent Crisis*, Brookings Institution.
 14. Deloitte, 2016. *Guide to Taxation and Investment in Georgia*. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ge/Documents/tax/Guide%20to%20Taxation%20and%20Investment%20in%20Georgia%202016.pdf>
 15. Dunning, J.H. 1993. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Wokingham, England: Addison-Wesley Publishing Company
 16. *EU/Georgia Association Agreement*. 2014. *Official Journal of the European Union*. P.1. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/9740/EU/Georgia%20Association%20Agreement
 17. Frazer Institute. 2016. *Economic Freedom of the World*. <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/map?geozone=world&page=map&year=2015>
 18. *Georgia - Credit Rating 2016*. <http://www.tradingeconomics.com/georgia/rating>
 19. *Heritage Foundation*. 2018. *Country Rankings*. <http://www.heritage.org/index/ranking>
 20. Jensen J. B. 2009. “Globalization and Business Services: A Growth Opportunity,” *Georgetown Center for Business and Public Policy*.

21. Krugman P. 2008. “Trade and Wages, Reconsidered,” in Brookings Papers on Economic Activity (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2008), pp. 103–137
22. Lashkhi M., Charaia V. 2017. Investment Development Path and Motivations for Foreign Direct Investment in Georgia. World Academy of Science, Engineering and Technology, International Science Index, Economics and Management Engineering, 11(11), 3488.
23. Ocampo J. A., Stiglitz J.E. 2008, Capital Market Liberalization and Development, (eds.), New York: Oxford University Press.
24. OECD, 2014. Responsible Business Conduct in Georgia, p. 10. <http://www.oecd.org/countries/georgia/RBC-in-Georgia-2014.pdf>
25. Papava V., Charaia V. 2017a. Belt and Road Initiative: Implications for Georgia and China-Georgia Economic Relations. China International Studies. 2017. Pp. 122-137. http://eprints.tsu.ge/369/1/Charaia-Papava_Belt-and-Road_Georgia.pdf
26. Regulatory Impact Assessment on Estonian CIT Model Implementation in Georgia. 2016. P.45. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00KXXW.pdf
27. Sachs L., Johnson L. 2017. “Discrimination Against Foreign Investors: Myth or reality?”, CCSI Briefing Note
28. Scott-Kennel, J. 1998. Foreign investment and privatisation in New Zealand in Foreign investment: The new Zealand expericen, P. Enderwick (editor). Palmerston North: Dunmore Press.
29. Secrieru S., 2017. The visa-free 3D effect: Georgia, Moldova and Ukraine. European Union Institute for Security Studies (EUISS). P.2.
30. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2028%20Visa%20liberalisation%20EaP_0.pdf
31. Stiglitz, J. E., 2002. Globalization and Its Discontents, New York: W.W. Norton Company.
32. The World Bank. 2016. Georgia among Top Global Improvers Says Latest Doing Business Report. <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/10/25/georgia-among-top-global-improvers-says-latest-doing-business-report>
33. The World Bank. 2018. Doing Business 2017. P. 4.
34. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/georgia>.

ვახტანგ ჭარაია

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოტივაციები და სარგებელი საქართველოსთვის

ვრცელი რეზიუმე

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში, განსაკუთრებით კი ეს ფაქტი განვითარებადი ქვეყნების მაგალითზე ჩანს, მათ შორისაა საქართველოც.

უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას უკავშირდება ქვეყანაში ისეთი მნიშვნელოვანი მიმართულებების განვითარება როგორცაა: კონკურენტული შრომის ანაზღაურება, თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვა, ბაზარზე კონკურენციის გაძლიერება, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა და გადასახადების გენერირება. თუმცა, არის თუ არა ეს რეალობა ცალკეულ შემთხვევებში? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ჩვენ ჩავატარეთ უცხოური ინვესტიციებით საქართველოში შექმნილი კომპანიების საუკეთესო 200-დან წარმომადგენლების ჩაღრ-

მავებული გამოკითხვა.

აღნიშნული კვლევა ეფუძნება საერთაშორისოდ აღიარებული სკოტ-კენელის მოდელს. ღომელიც პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების სისტემას მიკრო დონეზე იყენებს და ითვალისწინებს ადგილობრივი აქტივების გაფართოების ტიპიურ პროცესს. აგრეთვე, შემომავალი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების გავლენას დარგის განვითარებაზე, როგორც ერთ უკიდურესობას - ანკლავური მდგომარეობიდან მეორე უკიდურესობამდე - სრულ ინტეგრაციამდე. მოდელი კონცენტრირებულია არაპირდაპირ და პირდაპირ კავშირებზე, რომელსაც ქმნიან უცხოური კომპანიები ადგილობრივ ფირმებთან და რომელთა მეშვეობითაც შეუძლიათ ზემოქმედება მოახდინონ ადგილობრივი დარგის მოდერნიზაციაზე.

უცხოური კომპანიების მოტივაციები განსხვავებულია. აღმოსავლეთი და ცენტრალური ევროპა სულ უფრო იზიდავს შედარებით მაღალი დამატებული ღირებულების შემქმნელ წარმოებას, რომელიც გამოირჩევა წარმოების გეოგრაფიული კონცენტრაციით, საბოლოო მწარმოებელთან სიახლოვით და ხარისხის კონტროლის მაღალი მოთხოვნით. აქ ძირითადად ეფექტიანობაზე ორიენტირებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ხორციელდება.

კვლევამ დაგვანახა, რომ უცხოელი ინვესტორები საქართველოში ძირითადად ადგილობრივი ბაზრის ათვისებით არიან მოტივირებული, მცირე ინვესტიციები ქვეყნისთვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვან დარგებში.

უცხოური ინვესტიციებით შექმნილი კომპანიების მნიშვნელოვანი ნაწილი საქართველოში ადგილობრივი ბაზრის ღიაობით, ბიზნესის კეთების სიმარტივეთ (ხშირად მოხვენებითა) და საერთაშორისო რეიტინგებში საქართველოს წარმატებებით იხიბება. თუმცა, მედლის მეორე მხარეს ის სიკეთეები რომელიც უცხოურ ინვესტიციებს უნდა მოჰყვეს, მაგალითად ადგილობრივი კომპანიების “ჩათრევა” საერთო განვითარებაში ხშირად არსად ჩანს, ამასთან ერთად ხშირად არათუ ადგილობრივი კომპანიების ხელშეწყობას, არამედ მათი გვერდის ავლას და საჭირო სერვისების საზღვარგარეთ შეკვეთას აქვს ადგილი. არც თუ იშვიათია ადგილობრივი კონკურენტების ბაზრიდან განდევნაც (იგულისხმება კონკურენცია). უცხოურ ინვესტიციებს აქამდე არ მოჰყოლია ინოვაციების დანერგვაც საქართველოში.

მიუხედავად სხვადასხვა პოზიტიური და ნეგატიური შედეგებისა, რომელიც უცხოური ინვესტიციებს საქართველოში ახასიათებს, შეიძლება ითქვას რომ ისინი მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში და ეს თუნდაც იმ ფაქტიც მტკიცდება, რომ ქართულ-უცხოური წოდლობრივი მონაწილეობით ან უცხოური ინვესტიციებით შექმნილი კომპანიები 2017 წლის მონაცემებით ქართული ექსპორტის 2/3-ს ქმნიდნენ.

კვლევამ გვაჩვენა, რომ მოლოდინები უცხოური ინვესტიციებისადმი საქართველოში გადაჭარბებულია და არ შეესაბამება რეალობას, თუმცა ფაქტია რომ უცხოური ინვესტიციებიდან მხოლოდ ნაწილობრივი სარგებლის მიღება არა უცხოური კომპანიების, არამედ თავად ქართული კანონმდებლობის ბრალია.

საკვანძო სიტყვები: პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, ინვესტიციების მოტივაციები, საქართველოს ეკონომიკა.

Madonna Gelashvili

Doctor of Economics,

Associate Professor at Sokhumi State University,

Direction – Economics, Deputy Dean of SSU,

Faculty of Economics and Business

HUMAN RESOURCES AND ITS DEVELOPMENT TENDENCIES IN GEORGIA

Summary

One of the prerequisites of economical sustainable development is generating novel knowledge and human capital. It is obvious that knowledge and capital are mutually dependent categories: only highly qualified specialists have capacity of creating novel knowledge and effectively apply it to reality. Hence, human capital has one of the most important roles in innovative economics of human capital among the other factors, which affect on economical growth, as high level of human capital development determines high level of creativity, which on the other hand is important for creation of novel knowledge (innovation).

Keywords: *human capital, innovative economics, knowledge, education, production factor.*

Introduction

New aims and objectives were put forward as a result of human developments in XXI, which are based on fundamentally new kind of developments, characterized by changes of technological structures. The advantages of education and science fields have been identified. The role of an individual towards the society has been changed – he/she became a generator and initiator of innovational ideas and ensures transformation of knowledge into major economic factor. Professional knowledge and skills, human intelligence capabilities are not only his/her personal characteristics, it became national treasury and factor of its development.

The abilities of a country to hold a leading role in global competitive environment is largely determined by the level of human capital in its society. Permanent care of a human being, a consumer, is provided by the highest income to satisfy his/her needs. In order to achieve success, various methods were used in different eras, which were affected by the ideologies ruling the specific historical moments of the respective eras. In modern environment, the prerequisite for success became competitive knowledge, which cannot be compared to any of economic areas in terms of the degree of competitiveness. It shall be taken into consideration that in the constantly changing environment, maintaining competitiveness at the global level requires innovative human capital, which represents the most active part of the society and it will make it possible to transform the knowledge into economic resource. Therefore, economic development of a country shall depend on the methodology of social development, which gives an opportunity to take the characteristics of innovative human capital of this society into account while drawing out innovative human capital management strategy.

Knowledge economics and the characteristics of innovative human capital development

Knowledge (innovative) economics represents final stage of world economics transformation. Traditional economy or pre-industrial era preceded industrial production, which on the other hand was replaced by post-industrial period and today resource capacious technologies are replaced by scientific technologies at micro as well as macro levels.

Knowledge economics increasingly influences on the state economic succession. Though within the previous economic relationships, state prosperity was determined by extensive type of conduction, since late middle ages, the prerequisite for economic succession

became making labor work cheaper as a result of implementation of novel technologies. Therefore, human being, as a knowledge factory became a generator of novel technologies, innovative ideas. With the help of neoclassical theory, it can be said that economic growth represents the outcome of increasing labor workforce along with technological processes reducing the expenses. Taking into consideration knowledge economics, economic growth depend on human factors, which participates in production process in the form of constantly renewing knowledge capital. Conceptual basis of knowledge economics in post-industrial society represents knowledge and human capital, functional characteristics of which are based on two fundamental grounds: 1. Knowledge represents one of the major factor for production and possesses value; 2. Knowledge and human capital is a production capital. The more and novel knowledge is accumulated and more complies with the requirements existed on the market, the higher indicator of evaluated human knowledge exists [Julakidze, 2016:1].

The relation between economic growth and education has already been investigated among scientific circles abroad. Angus Madison (the author of “Dynamic Forces in Capitalist Development) found out that the increasing investments in education for 1% increases gross domestic product with 0.35%, and the organization of economic cooperation, on the basis of the facts analyzed by him, shows that increasing the statistical duration of teaching for one-year results in the increase of GDP with 3-6%.

On the basis of the information provided by the same organization, 32% of the population possess higher education. However, major part of this data is taken by the developing countries. Developed countries are leaders in terms of education percentage share in Gross Domestic Product (average 5.75%) and in terms of expenses directed to higher education (average 10 655 Dollars per student a year) [Report, 2016: 9].

Given facts prove the opinion that the ore educated people exist in a country, higher level of economic condition exist in these countries. The number of the examples, that prove direct relation between technological innovations, developed through scientific researches, and the efficiency of economic decisions, took on the basis of given researches, strongly proves the provision that the science integrates with the economics and scientific knowledge generates additional value to the bigger extent compared to other production factors. Scientific knowledge, which is acquired through researches and analysis, is applied to the creation of material as well as non-material productions. Thus, education and scientific knowledge created additional value and increases productive assets. Specific advantage of any economical entity exists in its innovative activity, an opportunity to generate novel knowledge and employ it through novel methods.

Physical and spiritual firmness depends on various social factors – health, cultural and rest, feeding levels. Therefore, the scientists of various countries reached the conclusion that except the investments in education, it is important to draw adequate attention to funding human capital, which will definitely reflect on the productivity and the increased efficiency of production. A wide range of approaches for study of human capital.

All these approaches can be attributed to two directions: first – these are the works related to the increase of human conditions, the second – the works, which focus on human perfection, his/her intellectual and physical characteristics. A group of theories, which covers the analysis of improving human conditions, can be attributed to the coefficient of life quality (A. Campbell, S. Coul, I. Milze and others) and population quality (I. Pubin, A. Pechei and others).

And the groups of theories, which aims human characteristics perfection can be attributed to “Human Potential” and “Human Capital” concepts. All the theories, which exists in scientific literature and is based on “Human Capital” concept may be divided into two groups: 1) Economical Approach – which depends on human capital index and human development research concepts; and 2) sociological approach – which describes human capital as a characteristic of separate individual group, which characterizes the level of social

development and the ones who support methodological individualism, which considers human capital in close relation to the individual [Report, 2016: 8].

World human capital is a part of national wealth and represents its 2/3. Development paradigm of human capital of USA and leading European countries has been developed on the basis theory and practice which is currently being refined. In 2012, the value of USA human capital equaled to 97 Trillion USD, which is 78% of national wealth of the country. 26% of human capital of the world is attributed to USA (its share in world economics is 21%), Russia – 8%, China 7%, Brazil and India 2-2%, Europe 67%. This indicator for Georgia represents 30%, Russia – 50%. For most of the countries, human capital is above half of the country’s wealth (except OPEC ones).

Major basis of human capital development is education. Major criteria of human capital development are the expenses in education. In overall, investments in human capital affects on the prospects of country’s development.

The share of the expenses on education is determined as the overall amount spent on education by state and private sector[Gelashvili M... 2016:57].

Research and Development in Georgia

One of the most important resources of economic and social progress of Georgia is human capital. Therefore, education and science are special priorities, considered for long-term outcomes. Succession of European integration process is largely depended on the efficiency of educational field. This system shall provide cultivation of the citizens having responsibility and democratic values, on the other hand, prepare appropriate specialists having the qualifications corresponding to labor market demands for economic diversification and taking real steps for the provision of education provision.

Basic directions of education and science development are clearly stipulated in the document: “The strategy of social and economic development of Georgia – Georgia 2020”, where the priorities under association agreement are defined. The government aims increasing employment, creation of workplaces, and supporting formation of economic system, based on innovations. To this point, preparation of specialists that comply with the requirements of labor market and strengthening research potential is considered as one of the major issues.

At the end of 90s and at the beginning of 2000s, deep and prolonged economic fall negatively reflected on fields of education and science, which was intensified by the radical reforms implemented in 2003-2012. Overall, Georgian scientific field faced existential problem that was caused by the reduction of funding, and on the other hand by constant structural changes, which was supported with optimization arguments.

Planning of the reforms in education started from 2005 and their active implementation began since 2007. As for the budgetary distribution, unfortunately, education field in Georgia is still less priority direction. Generally, the expenses attributed to education is less than the indicators of priority directions (expenditures on public service, social insurance, social insurance, economics, internal safety and order, security). Especially unfortunate was research funding in 2005-2011, when its share in GDP was reduces with twice. Table #1 gives information on the dynamics of education and research funding in GDP, where it can be clearly seen that mentioned tendency from 2011 to 2013 is still remained and there is only slight increase[Gelashvili M. 2013:5].

Table 1

The dynamic of education and research state funding

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Gross Domestic Product (GDP)</i>	11621000	13789900	16998600	19736700	17986000	20743400	24344000	26167300	27009200
<i>higher education funding</i>	21702,7	33510	39690,1	47154,7	62967,6	61731,9	60880,9	88332,9	81100
<i>Research funding</i>	20117,7	17361,2	22136,4	31495	27790,2	28428,9	20442,3	27793	35732
<i>total</i>	41820,4	50871,2	61826,5	78649,7	90757,8	90160,8	81323,2	116125,9	116832
<i>% of higher education funding in GDP</i>	0,19%	0,24%	0,23%	0,24%	0,35%	0,30%	0,25%	0,34%	0,30
<i>% of research funding in GDP</i>	0,17%	0,13%	0,13%	0,16%	0,15%	0,14%	0,08%	0,11%	0,13%
<i>share of sum of funding in GDP</i>	0,36%	0,37%	0,36%	0,40%	0,51%	0,44%	0,33%	0,44%	0,43%

Source: Ministry of Finances of Georgia

According to the data of 2012, developed countries spend on average 1.4% of GDP and 3.1% of budget on funding higher education and research. Georgia spends 0.5% of GDP and 1.8% of the budget on these directions. Taking into consideration the fact that the infrastructure of education and research of Georgia is demolished, knowledge at scientific institutions is out of date and the institutions generating this knowledge need to be reconstructed, such small funding promises constant backwardness, which also puts the perspectives of country development in danger. On the basis of described background, the place of Georgia is in the state of alert according to the given table, which gives a picture of state support to higher education and researches at HEIs throughout different developed countries.

Table 2

State funding on higher education and researches at HEIs

<i>countries</i>	<i>% from state budget</i>	<i>% from GDP</i>
<i>Chile</i>	3,9	0,9
<i>Czech republic</i>	2,2	1,0
<i>Denmark</i>	4,2	2,4
<i>Estonia</i>	3,0	1,2
<i>Finland</i>	3,9	2,2
<i>France</i>	2,3	1,3
<i>Korea</i>	2,6	0,8
<i>the Netherlands</i>	3,3	1,7
<i>Poland</i>	2,6	1,2
<i>Slovakia</i>	2,1	0,8

Slovenia	2,7	1,4
Spain	2,5	1,2
Sweden	3,9	2,0
United Kingdom	2,0	1,0
United states	3,3	1,4
Russia	2,5	1,0
OECD (average)	3,1	1,4
European Union (average)	2,7	1,4
Georgia	1,8	0,5

Source: OECD 2009; Ministry of Finance of Georgia, 2012.

At a state of 2014, funding of education sector has been increased in 2013 compared to 2007 (with 8.4%, 92.6% accordingly). In 2014, the expenses carried out from state budget towards 2.9% was 2.9%, and towards state budget of total expenses was 9.2%.

In 2007-2015, Georgian education sector as well as its contribution in the process of GDP formation was characterized by general tendency. At a state of 2014, education sector is increased 2.3 times, and its share in GDP is increased with 1.2% compared to 2007. In the mentioned period, share of conducted expenses from state budget towards GDP was 2.9%, which was 0.01% higher compared to 2013, and 0.31% higher compared to 2007. In 2007-2015, the sector of education and science of Georgia, as well as its contribution in 2015 towards GDP was 2.7%. the indicator of expenditures on education sector was 8.4% higher than the one of 2013 and 92.6% higher than 2007. Funding of education system on the basis of 2015 budget was increased with 15% compared to 2014, which is 0.3% less than 2013 and is 1.7% higher than 2007. Thus, in 2007-2014, the expenses directed to education was characterized by increasing tendency and this tendency is maintained up today. However, it is obvious that Georgia spends less than any other developed countries on education in terms of percentage as well as monetarily [statistical collection... 2015: 17].

In our opinion, for today, Georgia has enough potential of scientific research, scientific school, wide university network, but despite this, we have quite low level of innovative activities. Investments, education and scientific researches and GDP growth are directly correlated with each other. So, one of the major problems are activation of development of innovative activities.

The state shall support and help increase of business innovative activities, specifically: it shall draw out scientific-technical development strategy, apply various mechanisms of stimulation, support grant procurement, implement taxation reliefs and etc.

Today, strategic directions of education and science worked out in Georgia emphasizes the major problems, which exist to this point:

- absence of unified development policy in the country, which negatively affects the determination of scientific priorities and generally planning the scientific field;
- Problematic existed model, which cannot provide long term research clusters and sustainable institutional development. Major source of existed institutions are research grants, which is issued by the state through scientific foundations.
- Lack of young specialists in science, which disturbs dynamic development of science and knowledge transfer;
- Low degree of commercialization of scientific products and innovations;
- Low level of integration of national scientific potential in scientific circles;
- Low level of integration of educational institutions with each other;

On top of that, lack of honest and qualified specialists is also a big problem, there is lack of innovative managers, who are responsible for effective innovative production. Many

foreign companies already have Chief Knowledge Officer positions [Gelashvili... 2017: 57]. They are responsible for maximization of company operation efficiency with the use of “knowledge” factor. Major function of innovative management includes:

1. Formation of company’s innovative strategy;
2. Drawing out innovative policy;
3. Projects and their monitoring;
4. The ability to organize complex innovative processes in the field of production and flow.

Georgia in Global index of innovations

In the direction of researches and developments in the country, world, in order to show world tendencies, Global Index of Innovations is published annually since 2012. With the help of given index, it is possible to demonstrate the mechanisms, with the help of which, long term growth, productivity and increase of workplaces are possible. This helps and advises the countries what necessary conditions are needed to develop the innovations. Each country is assessed on the basis of seven criteria:

- *Institutes;*
- *Human capital and research;*
- *Infrastructure (telecommunication infrastructure and ecological sustainability);*
- *Market sophistication (market conditions and necessary amount of market operations);*
- *Business sophistication (to what extent do the companies support innovations);*
- *knowledge and technology outputs (the role of knowledge and technology in the creation of inventions and innovations);*
- creative outputs (the role of creativity in the innovations).

In the Global Index of Innovations, which was published with the cooperation of Cornell University and World Organization of Intellectual Property (UN Agency), in terms of innovation developments, Georgia has become better by 2016. To this point, major achievements of the country are institutional structure and regulating policy. However, major weaknesses are considered to be lack of support educational and research directions by government and private sector and limited use of innovations. On the basis of the data in 2016, Georgia got 33.9 points (out of 100), there was a slight increase (33.8) compared to 2015, Georgia has been promoted with 9 positions, it takes 64 place out of 128 countries. Despite these positive changes, the country has lowest results in terms of human capital, business development and creativity production components. Apart from mentioned, among post Soviet union countries, Georgia has lower results than Russia, Moldova, Ukraine and Armenia. In institutional arrangement, Georgia has 69.2 points, which assesses political stability of the country, efficiency of management, business environment and regulations. The worst indicators have human capital and education. In this category, the country has only 23.2 points out of 100 and took 91 place in the rating. Similar situation exists in the component of support of innovations from private sector: Georgia took 26.5 and took 90th place [statistical collection 2016: 21].

Compared to the results of 2015, it is clear that the condition has become worse mostly in the component where Georgia has low indicators. This is supported by reduced points in business development and human capital – research components. This does not apply to creative production, where the country increased its condition with 1.6 and the position went up with 23. However, despite this, the country still has modest results in this component, which is mainly determined by creation of online productions and lack of using informational-communication technologies by the private sector. Georgia has moderate indicators in terms of market development (44.3 points) and infrastructure (41.7) criteria.

Table 3

Global Index of Innovations

years	Institutions	human capital and	infrastructure	market development	business development	knowledge and technologies	creativity production
2015	68,2	23,6	36,5	52,8	28	26,6	25
2016	69,2	23,2	41,7	44,3	26,5	26,8	26,6

Innovations index covers two sub-indexes: innovation input and innovational production, which identifies innovative efficiency coefficient. Sub-index of innovation input is an average point of first five categories (institutions, human capital/research, infrastructure, market and business development). Innovative production is average index of last two indicators (creative production and knowledge and technology production). The efficiency coefficient of innovations are calculated with the relation of innovative products to the expenses. Its index varies between 0 – 1, where 1 is the best point.

In terms of innovative product criteria, Georgia takes 60th place with 26.7 points; as for the innovations input, it takes 67th place with 41 points. Efficiency coefficient reached 0.7 points, with which it takes 67 place among 128 countries. Last year, this coefficient equaled to 0.6. there are weak and strong sides identified for each country. In terms of Georgia, strong sides were:

- Simplicity of business embarkment (6th place with 97.8 points)
- Rates (5th place with 95.7 points);
- Simplicity of obtaining credits (7th place with 85 points);
- Printing and publishing production(4th place with 83.2 points);
- Protection of interests of small shareholders (20th place with 68.3 points);
- The amount of direct investments from abroad with regard to GDP (10th place with 66.8 points);

The research compares Georgia to the countries with the similar income (low, medium). The report emphasizes that Georgia is one of the countries, the results of which are higher than this group countries.

Weak sides of the country refer to market and business development, as well as research and human capital. Specifically, Georgia showed low results in the following categories:

- The degree of universities business cooperation (177 place with 27.3 points);
- The expenses conducted to education (place 103 with 10.4 points)
- The expenses conducted for research and development (place 103 with 1.3 points)
- Trainings offered by the private companies to the staff (place 91 with 9.4 point).
- The place of first three universities of the country in the world ranking (0 points and last place with 56 countries).

According to the index, among post Soviet Union countries, Georgia takes 8th place. Along with three countries of Baltic region, better results have Russia, Moldova, Ukraine and Armenia. However, with regard to innovation efficiency, Georgia has better results compared to Russia and Lithuania. In this component, better results had Moldova and Estonia, which implies to reasonable and effective spending of the money attributed to the development of innovations. With regard to institutional framework and infrastructure, Georgia has less result than Baltic countries only. With regard to any other components, Georgia is below to the first seven post Soviet Union countries except human capital and research categories, where Armenia has lower index than Georgia.

If we consider the results, Georgia needs encouragement of researches and innovations, implementation of innovative technologies in Education, activation of private sector within the use, creation and implementation of innovations.

Conclusion

With regard to human capital development, existing condition cannot provide development of new and existing industrial fields and sectors. It is necessary to create new policy of education system development which will provide adequate budgetary resources. The models of funding education and science shall be considerably changed. Grant system shall be maintained by direct funding models should be developed and refined. In addition, the share of higher education funding within GDP and budget should be equal to the ones existed in developed countries. At the same time, it is necessary to create appropriate support strategy, which will give an opportunity to local producers and scientific institutions gain profit through collaboration and have access to additional resources for development.

The country has some important challenges, which should be solved in order to achieve progress in innovation development. The analysis of results showed that the results were reduced in the directions that were weaknesses in previous years. Specifically, the results vary within 20-30 points among the criteria of human capital and education, business development condition, knowledge and technological production. It is true that the country had good index in terms of institutional organization and regulating policy, but, economic development of the country, level of private sector development and scientific basis is still below the global tendencies.

In order to achieve progress, it is necessary to take efficient steps for the development of education and research. In addition, active participation of private business in this process is important, which is possible through conducting encouraging events for supporting business competitiveness and implementing innovations.

References

1. Gelashvili M., 2017. „Innovative Human Capital and its development characteristics“, SSU IV international-practical conference, collections. Tbilisi „Homeland“.
2. Gelashvili M., “State Regulation of Investment Activities in Georgia.” Nova Science Publishers. Georgian International Journal of Science and Technology. ISSN: 1939-5825 <https://www.novapublishers.com/catalog/index.php?cPath=125>; USA 2013; v. 5-9.
3. Gelashvili M., 2016. “Competition and problems of monopolistic markets.” “Global world”, scientific anthology, volume 2 (II), Ostroh – Gomel – Slupsk 2016; v.69
4. Julakidze M., 2016. „Effect of Human Capital on Economic Development” internet journal “Resonance”. http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=27606
5. Global Index of Innovations of Georgia. IDFI –report - 2016.
6. The Human Capital Report 2016. Available from: www.weforum.org.
7. Research and Development Expenditure 2014. Available from: www.uis.unesco.org.

ადამიანური კაპიტალი და მისი განვითარების ტენდენციები საქართველოში

ვრცელი რეზიუმე

ახალი ცოდნისა და ადამიანური კაპიტალის გენერირება ფაქტობრივად წარმოადგენს მდგრადი ეკონომიკური განვითარების აუცილებელ წინაპირობას. ცხადია, რომ ცოდნა და ადამიანური კაპიტალი ურთიერთდამოკიდებული კატეგორიებია: შექმნას ახალი ცოდნა და ეფექტიანად გამოიყენოს ეს ცოდნა - რეალობაში შეუძლია მხოლოდ მაღალკვალიფიციურ და განათლებულ სპეციალისტებს. აქედან გამომდინარე ადამიანური კაპიტალს ინოვაციურ ეკონომიკაში ენიჭება უმთავრესი ადგილი წარმოების ფაქტორთა შორის, რომლებიც ზემოქმედებენ ეკონომიკურ ზრდაზე, რადგანაც ადამიანური კაპიტალის განვითარების მაღალი დონე განსაზღვრავს კრეატიულობის მაღალ დონესაც, რაც თავის მხრივ აუცილებელია ახალი ცოდნის (ინოვაციის) შესაქმნელად.

საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რესურსი ადამიანური კაპიტალია. შესაბამისად, განათლება და მეცნიერება ქვეყნის განვითარებისთვის გამორჩეულად პრიორიტეტული, გრძელვადიან შედეგზე გათვლილი სფეროებია. საქართველოს ევროპული ინტეგრაციის პროცესის წარმატება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული განათლების სფეროს ეფექტურობაზე. სწორედამ სისტემამ უნდა უზრუნველყოს, ერთი მხრივ, პასუხისმგებლობისა და დემოკრატიული ღირებულებების მქონე მოქალაქეთა აღზრდა, მეორე მხრივ, მოამზადოს შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი კადრები ეკონომიკის დივერსიფიკაციისა და საზოგადოების განათლების უზრუნველყოფისათვის რეალური ნაბიჯების გადასადგმელად.

განათლებისა და მეცნიერების სისტემის განვითარების ძირითადი მიმართულებები კარგადაა გამოკვეთილი დოკუმენტში: „საქართველოს სოციალური და ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია - საქართველო 2020“, სადაც გათვალისწინებულია საქართველოსა და ევროკავშირს შორის გაფორმებული ასოცირების ხელშეკრულების ფარგლებში ნაკისრი ვალდებულებების პრიორიტეტები. მთავრობა ერთ-ერთ უმთავრეს მიზნად ისახავს დასაქმებას, სამუშაო ადგილების შექმნასა და ინოვაციებზე დაფუძნებული ეკონომიკის ფორმირების ხელშეწყობას. ამ მიმართულებით შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისი კადრების მომზადება და განათლების სისტემაში კვლევითი პოტენციალის გაძლიერება აღიარებულია, როგორც ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა.

90-იანი წლების ბოლოსა და ორი ათასი წლების დასაწყისში მიმდინარე ღრმა და ხანგრძლივი ეკონომიკური ვარდნა საქართველოში ნეგატიურად აისახა განათლებისა და მეცნიერების დარგებზეც, ამას დაემატა 2003-2012 წლებში განხორციელებული რადიკალური რეფორმები. საბოლოო ჯამში ქართული სამეცნიერო სფერო აღმოჩნდა ეგზისტენციალური პრობლემის წინაშე, რომელიც განპირობებული იყო ერთი მხრივ დაფინანსების შემცირებით, მეორე მხრივ კი - მუდმივი სტრუქტურული ცვლილებებით, რომელთაც საფუძვლად ედო ოპტიმიზაციის არგუმენტი.

დღეს საქართველოში შემუშავებულ განათლებისა და მეცნიერების განვითარების სტრატეგიულ მიმართულებებში გამოკვეთილია ის ძირითადი პრობლემები, რომლებიც არსებობს ამ მიმართულებით:

- ქვეყანაში მეცნიერების ერთიანი განვითარების პოლიტიკის არ არსებობა, რომელიც ხელს უშლის სამეცნიერო პრიორიტეტების განსაზღვრას და ზოგადად სამეცნიერო სფეროს დაგეგმვას;
- მეცნიერების დაფინანსების არსებული მოდელის პრობლემატურობა, რომელიც ვერ უზრუნველყოფს გრძელვადიანი კვლევითი კლასტერების შექმნას და მდგრად ინსტიტუციურ განვითარებას. დღეს არსებული სამეცნიერო ინსტიტუტებისთვის უმთავრეს დაფინანსების წყაროს წარმოადგენს კვლევითი გრანტები, რომელსაც გასცემს სახელმწიფო მასზე დაქვემდებარებული კვლევითი-სამეცნიერო ფონდის საშუალებით.
- მეცნიერებაში ახალგაზრდა კადრების ნაკლებობა, რაც ხელს უშლის მეცნიერების დინამიკურ განვითარებას და ცოდნის გადაცემას;
- სამეცნიერო პროდუქტებისა და ინოვაციების კომერციალიზაციის დაბალი დონე;
- საერთაშორისო სამეცნიერო წრეებში ეროვნული სამეცნიერო პოტენციალის ინტეგრაციის დაბალი დონე;
- სამეცნიერო ინსტიტუტებისა და უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების ერთმანეთში ინტეგრაციის დაბალი დონე.

ქვეყანაში კვლევებისა და განვითარების კუთხით არსებული მონაცემების გაანალიზებისა და ინოვაციების მიმართულებით მსოფლიო ტენდენციების საჩვენებლად 2012 წლიდან ყოველწლიურად ქვეყნდება ინოვაციების გლობალური ინდექსი. აღნიშნული ინდექსის საშუალებით შესაძლებელია იმ მექანიზმების წარმოჩენა, რომელთა დახმარებითაც შესაძლებელია გრძელვადიანი ზრდის, პროდუქტიულობისა და სამუშაო ადგილების ზრდა. ის ეხმარება და რჩევებს აძლევს ქვეყნებს, თუ რა აუცილებელი გარემო პირობებია საჭირო ინოვაციების განსავითარებლად. საქართველოში მიღებული შედეგებით თუ ვიმსჯელებთ, ქვეყანას ესაჭიროება კვლევებისა და ინოვაციების წახალისება, განათლებაში ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა, კერძო სექტორის გააქტიურება ინოვაციების გამოყენებაში, დანერგვასა და შექმნაში, და ინოვაციური პროდუქტების წარმოების წახალისება. ასევე, სასურველია, კერძო ბიზნესის მეტი აქტიურობა ამ პროცესში, რაც ბიზნესკონკურენციის ხელშეწყობითა და ინოვაციების დასანერგად წამახალისებელი ღონისძიებების გატარებითაა შესაძლებელი.

სოლომონ პავლიაშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ზურაბ გარაყანიძე
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,
ნატა გარაყანიძე
დოქტორანტი, თსუ

ეკონომიკური სეპარატიზმის აღრეული ბამოვლენა საქართველოში

რეზიუმე

ექსპერტების უმრავლესობას მიაჩნია, რომ კატალონიის კრიზისის გადრმავე-ბა ხელახლა გააღვიძებს სეპარატიზმს ევროპასა და რუსეთში. სერიოზული საფრთხე შეიძლება არა მხოლოდ ესპანეთისა და გაერთიანებული სამეფოს, არამედ მრავალი ევროპული ქვეყნის მთლიანობასაც დაემუქროს. ამიტომ საჭიროა ისეთი მექანიზმის შექმნა, რომელიც როგორც ე.წ. „ღარიბი“, ისე „მდიდარი“ რეგიონების სეპარატიზმის აღრეულ გამოვლენას შეძლებს. სწორედ ასეთ მექანიზმს განვიხილავთ წინამდებარე სტატიაში.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური სეპარატიზმი, მექანიზმი.

შესავალი

სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მონაცემებით ევროპაში 25-მდე მოქმედი სეპარატისტული მოძრაობაა. აქედან მემბოხე რეგიონების ნაწილის მოთხოვნაა სეცესია, ნაწილის კი ფისკალური უფლებების - ეკონომიკური დამოუკიდებლობის გაზრდა [Christopher j. Borgen, 2010].

თუმცა, ისიც უნდა გავისხენოთ, რომ გასული საუკუნის 90-იან წლებში ამჟამად სეპარატიზმის საფრთხის ქვეშ მყოფი ევროპა ბოლომდე არ აღუდგა წინ ყოფილი იუგოსლავიის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს დანაწევრებას. ერთა თვითგამორკვევის ღოზუნგით განხორციელებული სეპარატისტული პროექტების აქტიურ-პასიური მხარდამჭერით თუ ნეიტრალიტეტით, მათ საერთაშორისო სამართლისთვის და თავისი მომავლისთვისაც უაღრესად საშიში პრეცედენტების დამკვიდრებას შეუწყეს ხელი. ასე რომ, დასავლეთ ევროპელები და რუსები, დიდი ალბათობით, მალე მოიმიკიან იმას, რაც 90-იან წლებში კავკასიაში და ბალკანეთზე დათესეს.

რეგიონების სეპარატისტულ მოძრაობებს, იქნება ეს საქართველოში, ესპანეთსა თუ დიდ ბრიტანეთში, ერთი შეხედვით, სხვადასხვა მიზეზი აქვს. ეს არის ისტორიული, პოლიტიკური, კულტურული, სოციალური ფაქტორები. თუმცა, მკვლევარების უმეტესობის აზრით, ყველა მათგანს აერთიანებს ერთი საერთო მიზეზი - ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მოთხოვნა. ამასთან, ამგვარი ეკონომიკური სეპარატიზმი, თუ მას ეთნოპოლიტიკური „შეფერილობაც“ ემატება, განსაკუთრებით მწვავე ფორმებს იღებს. ამერიკელი მკვლევარები ტ. რ. გური და უ. მორი მწვავე ეთნოპოლიტიკურ კონფლიქტს განმარტავენ, როგორც ისეთი პოლიტიკური დაჯგუფებების დაპირისპირებას, რომლებიც თავს, გარკვეული კომბინაციით ერთიანი წარმომობის, სერთო ისტორიული წარსულის, მათთვის ფასეული კულტურული ნიშნების მქონედ მიიჩნევენ და თავიანთ კოლექტიურ ინტერესებს სახელმწიფოზე ან მასში მცხოვრებ სხვა ჯგუფებზე მალა აყენებენ [Ted Robert Gurr and Will H. Moore.1997].

ინტერესების პრიმატზე ამერიკელი მკვლევარების მიერ გამოთქმულ აღნიშნულ მოსაზრებას ადასტურებს კატალონიის გენერალიტეტის ყოფილი მემბოხე

პრეზიდენტის, ხორდი პუხოლის სიტყვები: „ენა არის მნიშვნელოვანი, დროშაც მნიშვნელოვანია, კულტურა ძალიან მნიშვნელოვანია, მაგრამ ყველაზე მთავარი ფულია“ [3].

„ღარიბების“ და „მდიდრების“ სეპარატიზმი

სახელმწიფოს ფედერალური მოწოდების პირობებში კოლექტიური ეკონომიკური ინტერესები პირველ რიგში ცალკეული რეგიონების - ფედერაციის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ან ეთნიკურ-ავტონომიური სუბიექტების ფისკალურ ინტერესებში ვლინდება. ამით ფედერაციული მოწოდების ქვეყნებში (განსაკუთრებით თუკი ცენტრისა და რეგიონების უფლებამოსილებები ბოლომდე მკვეთრად არაა გამოიწუნული) წარმოიშობა რეგიონული ეკონომიკური ინტერესების ადგილობრივი ელიტების მხრიდან ლობირების აუცილებლობა. არსებობს ორგვარი ფისკალური სეპარატიზმი - „ღარიბების“ და „მდიდრების“.

ფისკალური სეპარატიზმის ერთი სახეობაა „ღარიბების“ სეპარატიზმი, რაც ადგილობრივი ელიტების მიერ ცენტრიდან რაც შეიძლება მეტი საბიუჯეტო სახსრების იძულებით დათმობას ან შანტაჟის გზით წართმევას გულისხმობს.

ისტორიული გამოცდილება ცხადყოფს, რომ „ღარიბების სეპარატიზმის“ გაღვივებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ორი ძირითადი ფაქტორი ახდენს: რეგიონისადმი მძლავრი უცხო სახელმწიფოს მხარდაჭერა და ცენტრის დიქტატი რეგიონზე. ასეთი სეპარატიზმი უფრო რადიკალურია, რადგანაც ღარიბები, როგორც წესი, მდიდრებზე გაცილებით რადიკალურად მოქმედებენ თუნდაც იმიტომ, რომ დასაკარგი არაფერი აქვთ.

„ღარიბების“ სეპარატიზმის მაგალითი იყო 90-იანი წლების დასაწყისის საქართველო. ამ დროს ქვეყანაში სხვადასხვა რეგიონის განვითარებას შორის სხვაობა იმდენად მკვეთრი არ იყო, როგორც სხვა ქვეყნებში. თუმცა ჩამოყალიბდა ორი პარალელური პოლუსი - ეკონომიკური და კულტურული თბილისი, ანუ ცენტრი, და ღარიბი რეგიონები. ამასთან, მაშინდელი საქართველო ძალზე სუსტი სახელმწიფო იყო, სადაც უცხოური ეკონომიკური დახმარება ცენტრიდანული მოძრაობის გაძლიერებაში ყოველთვის დიდ როლს ასრულებდა. შედეგად, ცენტრის სისუსტის გამო, სეპარატისტები მისი კუთვნილი ფინანსების წართმევას ცდილობდნენ. მართალია, ამ საუკუნის დასაწყისში სეპარატისტული რეგიონები ქვეყნის ჩრდილოეთში „გაყინული კონფლიქტების“ ფაზაში რჩებოდნენ, მაგრამ ეროვნული თვალსაზრისით საქართველო გაცილებით შეკრული იყო, ვიდრე ბევრი სხვა ახალგაზრდა სახელმწიფო. თუმცა მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს - როდესაც წინააღმდეგობები გროვდება, ქვეყანაში და მის ფარგლებს გარეთ ჩნდებიან ძალები, რომლებიც იწყებენ მუშაობას მათ გადრმაგებაზე, რაც ხშირ შემთხვევაში ძლიერი სეპარატისტული პროექტის წარმოქმნით სრულდება.

სწორედ ასე მოხდა გასული საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოს აჭარის ავტონომიაში, რომელშიც რუსეთის მხარდაჭერილი სეპარატისტული რეჟიმი ფედერალური ცენტრის კუთვნილი ფისკალური შემოსავლებით საკუთარ პარამილიტარულ შეიარაღებულ ფორმირებებს ქმნიდა. ამ დროს ადგილობრივი ელიტა ფარისევლურად ამტკიცებდა, რომ ფისკალური დამოუკიდებლობა მას ცენტრიდან მიუღებელი ტრანსფერებით გამოწვეული „სიღარიბის დაძლევისთვის“ სჭირდებოდა. 2000-2003 წლებში აჭარის ავტონომიიდან ცენტრალურ ბიუჯეტში თანხების მიუღებლობა ნეგატიურ „ტრადიციად“ იქცა. ეს ცენტრს ყოველთვისურად 2-3 მილიონ ლარს აკლებდა, რაც ხელისუფლებას ხარჯვითი პოლიტიკის გატარებაში პრობლემებს უქმნიდა. მაშინდელი აჭარა „ღარიბების“ სეპარატიზმის ტიპური

წარმომადგენელი იყო. წესით აჭარასა და ცენტრს შორის საბიუჯეტო პრობლემები არ უნდა წარმოქმნილიყო, ვინაიდან საქართველოს პარლამენტი ყოველ წელს (მიუხედავად „საბიუჯეტო კოდექსის“ ახლანდელი ფორმით არარსებობისა) იღებდა შესაბამის ნორმატიულ აქტებს. ასე მაგალითად, 1996-2003 წლებში მიღებულ იქნა კანონები, რომლებითაც დადგენილი იყო ცენტრსა და ავტონომიებს შორის ფედერალური და ადგილობრივი გადასახადების გრძელვადიანი ნორმატივები, ანუ საქართველოში დაიწყო საბიუჯეტო ფედერალიზმის ჩამოყალიბება [4].

თუმცა, ავტონომიის მაშინდელი ხელისუფლება აღნიშნული კანონმდებლობის ხშირ იგნორირებას ახდენდა და ცენტრალური ხაზინის ნორმატივებით მიკუთვნებულ თანხებს რეალურად აჭარაშივე ტოვებდა. აჭარის ავტონომიის მაშინდელი ლიდერების არგუმენტები მარტივი იყო: ავტონომია ცენტრალურ ბიუჯეტში არ რიცხავდა იმ ფულს, რომელიც შემდგომ ტრანსფერების სახით ისევ რეგიონებს, მათ შორის, აჭარას უნდა მიეღო. 1998-2004 წლების განმავლობაში აჭარის საბიუჯეტო „ურჩობა“ ცენტრალურ ბიუჯეტს რამდენიმე ათეული მილიონი ლარი დაუზღდა [5]. თუმცა, ცენტრს რომ მოქნილი პოლიტიკა გაეტარებინა, კონსენსუსი, სავარაუდოდ, მიიღწეოდა. ამაზე პროფესორი ლადო პაპავა მიუთითებს, რომ ფედერალური პრინციპებით მოწყობილ ფისკალურ სისტემაზე გადასვლამდე, ცენტრსა და რეგიონებს შორის გარკვეული პერიოდის მანძილზე შესაძლებელია გადასახადების ისეთი პროპორციით გადანაწილება, რა პროპორციითაც არ ხდება რეგიონიდან ცენტრის კუთვნილი შემოსულობების გადმორიცხვა. ასეთ პრინციპს ის „საგადასახადო კონსენსუსის დოქტრინას“ უწოდებს [6].

„ღარიბების“ სეპარატიზმის აღმოცენების მნიშვნელოვანი წინაპირობა სტრუქტურული პრობლემებია, რომლებსაც რეგიონების არათანაბარი განვითარება წარმოშობს. სწორედ ფედერალური ცენტრიდან მიუღებელ ტრანსფერებს ასახელებდა აჭარის ავტონომიის მაშინდელი ხელისუფლება ფისკალური დამოუკიდებლობისკენ, თვითურზრუნველყოფისკენ მისწრაფების მიზეზად. ამავდროულად, პრობლემების სათავე საქართველოს მეზობელი ძლიერი სახელმწიფოს მიერ სეპარატისტების პოლიტიკური წაქეზება იყო. თუმცა, მოვლენათა ზედაპირზე ეს ავტონომიის თბილისთან ფისკალური დაპირისპირების გამწვავებაში გამოვლინდა, რაც 2004 წლის მაისამდე გრძელდებოდა. საბედნიეროდ, ადმინისტრაციულ საზღვარზე მდებარე მდ. ჩოლოქის საავტომობილო ხიდის და რკინიგზის გახსნის შემდეგ აჭარის მაშინდელი ხელმძღვანელობის სეპარატიზმი დასრულდა და ესკალაცია არ მომხდარა. ანუ კონფლიქტი გადაიჭრა არა ფისკალური ბერკეტებით, არამედ გზების გახსნით.

აჭარის ავტონომიის მსგავსად, საქართველოს სხვა რეგიონებშიც იყო შედარებით ნაკლები სიმწვავის პრობლემები, მაგრამ სეპარატისტული მოძრაობები ამ დაპირისპირებებმა რუსეთის მოსაზღვრე აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში წარმოქმნა. ამ რეგიონებში სეპარატისტული მისწრაფებები არ იყო დაკავშირებული ფისკალურ ფედერალიზმთან და ის ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში, მოსკოვის ხელშეწყობით ჩაისახა. აფხაზეთში ამ პროცესებს გასული საუკუნის 70-იან წლებში ენგურჰესის გამომუშავებული ელექტროენერჯის „კავკასიონის“ მაღალვოლტაჟიანი ელექტროგადამცემი ხაზით რუსეთში გატანა უძღოდა წინ. ამ დროს უკავშირდება გუდაუთა-ოჩამჩირვს შეღფზე ნავთობის პირველი საბადოების აღმოჩენა, მოსაზღვრე რუსულ ქალაქ სოჭში აფხაზეთიდან ელექტროენერჯის მიწოდების დაწყება და სოჭიდან სოხუმში ბუნებრივი აირის მიღსადენის, აგრეთვე ჩერქეზეთიდან სოხუმში საავტომობილო გზის კავკასიონის გადმოკვეთით შემოყვანაზე საუბარის დაწყება. ამავდროს დაიწყო ნოვოროსისკიდან აფხაზეთის გავლით რუსული მაგისტრალური ნავთობსადენის თურქეთში გაყვანის პროექტის

განხილვაც, რაც სოხუმს მრავალმილიონიანი სატრანზიტო შემოსავლების მიღებას უქადდა.

ანალოგიურად ვითარდებოდა მოვლენები მაშინდელ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიაშიც. ქართული საზოგადოების მოწინავე წარმომადგენლების წინააღმდეგობის მიუხედავად და რუსეთის დაჟინებული მოთხოვნით, 1985 წელს გაიყვანეს როკის გვირაბი, ე.წ. „ტრანსკამი“. ამავდროულად, მოსკოვის დაფინანსების წყალობით, საპროექტო სიმძლავრეს მიაღწია კვაისას პოლიმეტალების საბადოს მოპოვებამ. დაიწყო ჩრდილოეთ კავკასიასთან დამაკავშირებელ ალაგირი-ცხინვალის რკინიგზის, მამისონის უღელტეხილზე საავტომობილო გზის გახსნის და როკის გვირაბით მადლოვოლტიანი ელექტროგადამცემი ხაზის შემოყვანის პროექტების განხილვა. ამ დროს კი თბილისთან დაახლოებისთვის არაფერი კეთდებოდა.

ამრიგად, ცენტრიდან ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მიღწევამ დიდად შეუწყო ხელი აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში სეპარატისტული ტენდენციების გაჩენას.

სამწუხაროდ, ეკონომიკური ბერკეტების გამოყენება დაძაბულობის შესაქმნელად დღესაც ხდება საქართველოს ქისტებით დასახლებულ რეგიონში, პანკისში. ასე მაგალითად, დაღესტნელი მეწარმე ვინმე მაგომედ კებელოვი „საკუთარი“ სახსრებით და ტექნიკით უკვე 27 წელია აშენებს 54 კმ სიგრძისა და 4 მეტრი სიგანის გრუნტის გზას დაღესტნის სოფ. ბეჰტადან ვანტლიაშის უღელტეხილის გავლით. მისი მიზანია ქართულ სოფ. ახალსოფლამდე გზის მოყვანა, ვითომდა დაღესტნის ავარიულებით დასახლებული რაიონების კახეთთან, ჯერ კიდევ მეფის რუსეთის დროს დაწყებული ეკონომიკური კავშირების აღსადგენად. სინამდვილეში, გზის მიზანია სომხეთის ევრაზიულ სივრცესთან სახმელეთო კომუნიკაციით „მიბმა“ და ამით საქართველოსა და აზერბაიჯანის საგარეო პოლიტიკურ ვექტორზე გავლენა [7].

ამიტომ ცენტრსა და რეგიონებს შორის დაძაბულობის შესამცირებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს ფისკალური გადანაწილების, ანუ ეკონომიკური პოლიტიკის მექანიზმების სწორად გამოყენებას.

ასე მაგალითად, ჩინეთის ხელისუფლება უზარმაზარ თანხებს ხარჯავს აღმოსავლეთ რეგიონების განვითარებისთვის, რომლებიც ქვეყნის მდიდარ ზღვისპირა ზოლს ეკონომიკურ განვითარებაში ჩამორჩებიან. მართალია, პეკინის მხრიდან არსებული დღევანდელი მკაცრი ადმინისტრაციული კონტროლის პირობებში ძნელი წარმოსადგენია, რომ ჩინეთის რომელიმე პროვინცია გამოყოფას დააპირებს, მაგრამ ცენტრში მიიხნევენ - იმისთვის, რომ რაღაც დროის შემდეგ პრობლემები არ წარმოიქმნას, ცენტრი უკვე დღეს უნდა გააქტიურდეს. სწორედ ამიტომ ბანდდება მილიარდები ტიბეტის, შიდა მონღოლეთისა და სინძიან-უიღურის ავტონომიების ინფრასტრუქტურულ პროგრამებში და ჩამორჩენილი რეგიონების კულტურული დონის ამაღლებაში.

რა ფისკალური მიზნების მიღწევას ცდილობენ სეპარატისტული ადმინისტრაციული ან ავტონომიური რეგიონები? ამ რეგიონების ელიტები უმთავრესად ლობიობენ: 1. პრიორიტეტულ დაფინანსებას; 2. შედავათებს გადასახადების აკრეფისას; 3. ფედერალურ კანონმდებლობაში ცვლილებების შეტანას იმ მიზნით, რომ მეტი უფლებები მიიღონ რეგიონული მმართველობის/თვითმმართველობის ორგანოებმა [მ. მაცაბერიძე, 2004].

ამასთან, ფისკალური პრეფერენციების ღობისტებს შორის ცოტამ თუ იცის, რომ სეპარატისტული რეგიონებისათვის საერთო სარგებლის გაყოფის გარდა, ქვეყნებს ვალდებულებების დანაწილებაც მოუწევთ. მაგალითად შოტლანდიას, გამოყოფის შემთხვევაში, გაერთიანებული სამეფოს სახელმწიფო ვალის ნაწილი დაეკისრება. ამაჟამად გაერთიანებული სამეფოს ტრანსფერების 10 პროცენტამდე შოტლანდიაზე მოდის, რაც გულისხმობს, რომ გამოყოფის შემთხვევაში, ამ

რეგიონს ვალის დაფარვა მიღებული თანხების პროპორციულად მოუწევს. გარდა ამისა, შოტლანდიელებს გირვანქა სტერლინგის შენარჩუნება სურთ, რაც შესაძლოა მათთვის დამოუკიდებლობის ხელის შემშლელი ფაქტორი აღმოჩნდეს.

ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ აქ სეპარატისტული მოძრაობა ამ მომენტისათვის ამოწურულია. 2014 წლის 18 სექტემბერს რეფერენდუმის დროს შოტლანდიელთა 55%-მა დიდ ბრიტანეთში დარჩენა ისურვა. შოტლანდიელთა ამ გადაწყვეტილების უპირველესი მიზეზი, რა თქმა უნდა, ეკონომიკური ფაქტორია. მათ არ უნდათ უარი თქვან იმ ეკონომიკურ სარგებელზე, რასაც დიდი ბრიტანეთის შემადგენლობაში ყოფნით იღებენ. იგივე შეიძლება ითქვას ჩრდილოეთ ირლანდიაზეც, რომელშიც ეთნოპოლიტიკური დაძაბულობის პერიოდული ზრდა რატომღაც საბიუჯეტო პროცესის დაწყებას „ემთხვევა“ ხოლმე გაერთიანებულ სამეფოში ამ რეგიონების დარჩენის ეკონომიკური სარგებელი ორმხრივია. ამჟამად აქ არ აქვს ადგილი „ფისკალურ ძარცვას“. ხშირ შემთხვევაში შოტლანდია და ჩრდილოეთ ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს ცენტრალური ბიუჯეტიდან მეტს იღებენ, ვიდრე იქ რიცხავენ.

ბოლო რამდენიმე წელია შოტლანდიაში ტრადიციული საწარმოები - ქვანახშირის მადაროები და მეტალურგია, აგრეთვე გამომშენებელი ვერფები, რეცესიაში არიან. მართალია, ქვეყანას წარმატებით შეუძლია გააგრძელოს ბუნებრივი აირის, ნავთობის, ელექტროენერჯის, ალკოჰოლური სასმელების ექსპორტი, მაგრამ კატალონიასთან შედარებით შოტლანდია „ღარიბია“ - ბოლო წლებში ამ რეგიონის მშპ 140 მლრდ გირვანქა სტერლინგის ფარგლებშია და დიდი ბრიტანეთის მთლიან შიდა პროდუქტში ყოველწლიურად მისი წილი მხოლოდ 10%-ს შეადგენს [9], ანუ გაერთიანებულ სამეფოში შოტლანდია, მიუხედავად ნავთობისა და გაზის დიდი რაოდენობით მოპოვებისა, ამჟამად შედარებით „ღარიბ“ რეგიონად ითვლება და მისი ახლანდელი სეპარატიზმი „ღარიბების“ სეპარატიზმის ტიპურ მაგალითს წარმოადგენს. თუმცა, რამდენიმე ათწლეულის წინ შოტლანდიის სეპარატიზმი სიმდიდრიდან წარმოიქმნა.

საქმე ისაა, რომ თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში დიდ ბრიტანეთში მოხმარებული ბუნებრივი აირის და ნავთობის 90%-ის მიმწოდებელი სწორედ შოტლანდია იყო. გარდა ამისა, შოტლანდიაშია მძლავრი ჰიდრო-ელექტრო-სადგურები, რომლებიდანაც დანარჩენი გაერთიანებული სამეფო მარაგდება და შოტლანდიის გამოყოფის შემთხვევაში ბრიტანელები იძულებულნი იქნებიან, დენის იმპორტი დაიწყონ. ამ შემთხვევაში მათ გაცილებით მეტს გადახდა მოუწევთ, ვიდრე ახლა შოტლანდიას უხდიათ.

იმ პერიოდში შოტლანდიის პოლიტიკური ელიტა არა „ღარიბების“, არამედ „მდიდრების“ სეპარატიზმს უფრო განასახიერებდა. ამას ხელი შეუწყო ნახშირწყალბადებმა (ბუნებრივმა აირმა და ნავთობმა), რომლებიც ამ რეგიონის ჩრდილოეთის ზღვის შენღფზე 1970 წლიდან მოიპოვება. 1973-1974 წლების ენერგეტიკული კრიზისის ფონზე ნავთობის და გაზის ღირებულება ევროპის ბაზარზე 2-ჯერ გაიზარდა. ამის შემდეგ ნახშირწყალბადები შოტლანდიელთა ხელში მნიშვნელოვან პოლიტიკურ იარაღად იქცა. პარალელურად გაიზარდა სეპარატიზმი მათი მხრიდან. კერძოდ, თუ 1970 წლის არჩევნებში შოტლანდიის ნაციონალისტურმა პარტიამ, რომლის მთავარი საპროგრამო დაპირება გაერთიანებული სამეფოდან გამოყოფაა, ხმათა მხოლოდ 11% მოაგროვა, უკვე 1974 წელს, ანუ ცნობილი გლობალური ენერგეტიკული კრიზისის და ნახშირწყალბადების გაძვირების შემდეგ, იმავე პარტიამ ხმათა 30%-ზე მეტი მიიღო. ამის საპირისპიროდ, 2008-2009 წლების ეკონომიკური კრიზისის დროს, შოტლანდიაში ძალზე იკლო დამოუკიდებლობის მომხრეთა, ანუ „ღარიბი“ სეპარატისტების რიცხვმა, რაც გლობალურ ბაზრებზე ნახშირწყალბადების მკვეთრ გაიაფებას დაემთხვა. საინტერესოა, რომ

2009 წელს გაერთიანებული სამეფოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ შოტლანდიის ბანკებს საერთო ჯამში 37 მლრდ გირვანქა სტერლინგი საკრედიტო რესურსი გამოუყო.

შედგება, 2014 წლის 18 სექტემბრის რეფერენდუმზე შოტლანდიელების 55%-მა მხარი დაუჭირა რეგიონის გაერთიანებული სამეფოს შემადგენლობაში დარჩენას. შოტლანდიელთა ამ გადაწყვეტილებას უპირველესად ეკონომიკური ფაქტორები განაპირობებდა. კერძოდ: 1. შემცირდა ჩრდილოეთის ზღვის შოტლანდიის აკვატორიაში მოპოვებული ნახშირწყალბადების რაოდენობა და გაერთიანებული სამეფოს მოხმარებაში მათი წილი, ანუ მათი მნიშვნელობა საკუთრივ შოტლანდიისათვის. გეოლოგიური კვლევებით დადასტურებული ფაქტია, რომ ჩრდილოეთის ზღვაში მარაგები სწრაფად ილევა - მოპოვებამ 40%-ით იკლო. სპეციალისტების ვარაუდით, 1970 წლიდან დღემდე ჩრდილოეთის ზღვის ნახშირწყალბადების 2/3-ზე მეტი უკვე ამოწურულია; 2. შოტლანდიელთა გადაწყვეტილებაზე იმოქმედა ევროკომისიის პრეზიდენტის ჟ. მ. ბაროზუს განცხადებამ სეპარატისტების ევროკავშირში მიუღებლობაზე და შოტლანდიის ევროკავშირის გარეთ დარჩენის საშიშროებამ, რაც შოტლანდიას, ეკონომიკურთან ერთად, პოლიტიკურ პრობლემებსაც შეუქმნის. ამის შემდეგ, ლონდონის მიერ „ბრექსიტის“ გამოცხადებამ სეპარატისტების აქტივობები საბოლოოდ დაქსაქსა; 3. მნიშვნელოვანი იყო შოტლანდიელი ბიზნესმენების, მსხვილი ინვესტორების, ბანკების, კომპანიების პოზიცია, რომლებიც შოტლანდიის დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ წავიდნენ გამომდინარე იქიდან, რომ ეს გამოიწვევს დიდ ფინანსურ გართულებებს და რეგიონის გაღარიბებას; 4. ეჭვებს იწვევდა აგრეთვე რეგიონში გირვანქა სტერლინგის მიმოქცევაში დარჩენა-არდარჩენის საკითხი. არ გამორიცხავდნენ შოტლანდიის გირვანქიდან ევროზე გადასვლას, რაც აგრეთვე უმტკივნეულოდ არ მოხდებოდა.

საინტერესოა განცხადება, რომლითაც 2014 წლის 7 სექტემბერს, ანუ შოტლანდიის რეფერენდუმამდე რამდენიმე დღით ადრე ჯ. ოსბორნი, გაერთიანებული სამეფოს ფინანსთა მინისტრი გამოვიდა. ის შოტლანდიელებს სამეფოში დარჩენის შემთხვევაში დაუფარავად სთავაზობდა მეტ ფისკალურ ავტონომიას: „თქვენ უფრო მეტად შეგეძლება საკუთარი ბედის მართვა“ - აცხადებდა იგი [10].

„ბრექსიტის“ დღევანდელი რეალობიდან გამომდინარე, ევროპელი ექსპერტების უმრავლესობა თვლის, რომ შოტლანდიელებმა აბსოლუტურად სწორი გადაწყვეტილება მიიღეს, როდესაც გაერთიანებული სამეფოს შემადგენლობაში დარჩენა აირჩიეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი არც სამეფოში და აღარც ევროკავშირში აღარ იქნებოდნენ. „ბრექსიტი“ ორმხრივი პრაგმატული ნაბიჯია, რომელიც მიზნად ისახავს სტაბილურობის შენარჩუნებას - ევროკავშირის დატოვებით ლონდონმა ქვეყნის მთლიანობა, ხოლო შოტლანდიამ ეკონომიკური სარგებელი მიიღო. მეტიც, სამეფოს შემადგენლობაში არ ილახება შოტლანდიელთა ეთნიკური იდენტობა, მოსახლეობას აქვს გამოყოფის საკითხზე რეფერენდუმის გამართვის უფლება, ჰყავს საკუთარი წარმომადგენლობითი, სასამართლო და ზოგიერთი აღმასრულებელი ორგანო.

შოტლანდიის აღნიშნული, 70-იანი წლების მაგალითი ცხადყოფს ფისკალური სეპარატიზმის მეორე სახეობის - „მდიდრების“ სეპარატიზმის არსებობას. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ისეთი რეგიონები, რომლებიც ქვეყნის დანარჩენ ნაწილებთან შედარებით განვითარებული, ანუ მდიდრები არიან და ცდილობენ თავისი ფისკალური შემოსავლები ცენტრს არ გაუყონ. ასეთი რეგიონებია, მაგალითად, ბასკეთი და კატალონია ესპანეთში, ფლანდრია ბელგიაში. ასეთი სეპარატიზმი ასევე აქტიურდება ჩრდილოეთ იტალიაში, რომელიც სამხრეთზე მდიდარია. ყველა ეს რეგიონი ქვეყნის მდიდარი ნაწილია და ამ შემთხვევაში

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყველაზე მდიდარ რეგიონებს არა აქვთ სურვილი არჩინონ, ღარიბი რეგიონები - ეს „მდიდრების“ სეპარატიზმია. ამგვარი სეპარატიზმის კლასიკური მაგალითი დღევანდელი კატალონიაა.

საქართველოს მსგავსად, ესპანეთიც ფედერაციაა, და გაერთიანებული სამეფოს მსგავსად - ისიც დემოკრატიული სახელმწიფოა. თანაც, ესპანეთს საკმაოდ განვითარებული ეკონომიკა აქვს. ავტონომიების უფლებების გაზრდით დღეს იგი ფედერაციულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. თუმცა, ამ ქვეყანაში ბოლო წლებში არსებული სიტუაცია ადასტურებს, რომ საქართველოს მსგავსად, ფედერალიზმიც არ ყოფილა გამოსავალი სეპარატისტული განწყობის მოსათოკად. როგორც ჩანს, ესპანეთში გაერთიანებული სამეფოს მსგავსი მოქნილი ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა ვაბარდეს.

ამჟამად კატალონიის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ითხოვს დამოუკიდებლობას. ისინი იზიარებენ მოსაზრებას, რომლითაც დღევანდელ მსოფლიოში, სადაც თავისუფალი სავაჭრო ურთიერთობებია, პატარა ქვეყნებს შეუძლიათ ძალიან წარმატებულნი იყვნენ [Pantovic A., 2014].

კატალონიელების სეპარატისტული მისწრაფებები გამყარებულია საკმაოდ სერიოზული ეთნოლოგიური არგუმენტებით, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ეს ე.წ. „მდიდრების“ სეპარატიზმია და ესპანური სახელმწიფოდან გამოყოფა ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული პროვინციის ელიტის ნაწილს სურს. 2003 წლის კატალონიის გენერალიტეტის არჩევნების და მასში პასუხალ მარაგალის გამარჯვების შემდეგ კატალონიაში შეიცვალა სეპარატისტული მოძრაობისადმი მიდგომები. თუ ადრე ე.წ. კატალონიზმი ასოცირდებოდა ქვეყნის აშენებაზე, რომელიც კულტურულად იქნებოდა დიფერენცირებული დანარჩენი ესპანეთისგან, 2003 წლის შემდეგ კულტურის როლი ნაკლებ მნიშვნელოვანი გახდა და მეტი ყურადღება მიექცა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ასპექტებს. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფისკალური პოლიტიკა [Illas E. 2014].

ახლა კატალონიური ელიტა და საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი ფრთხილობს. მას არ სჭირდება დესტაბილიზაცია, რომელიც შეიძლება დამოუკიდებლობის მოპოვებას დაუკავშირდეს და ეკონომიკური კეთილდღეობა იმსხვერპლოს. ისინი არ არიან მზად დამოუკიდებლობის გამო ხანგრძლივი ბრძოლისათვის და მათ ეკონომიკური პრობლემების ეშინიათ. მართალია, კატალონიაში არის ხალხი, რომელიც რადიკალურ მოქმედებას მოითხოვს და ეკონომიკაზე ნაკლებად ფიქრობს, მაგრამ ავტონომიის ხელისუფლებაზე მათ გავლენის მოხდენა არ შეუძლიათ. ამასთან, დღევანდელი კატალონიური სეპარატიზმი, შოტლანდიურის მსგავსად, მოითხოვს არა სრულიად დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, არამედ ევროკავშირის ახალი წევრის შექმნას; ხშირ შემთხვევაში სეპარატისტები ცდილობენ, უბრალოდ, ამოაგდონ “ზედმეტი რგოლი” (მადრიდი, ლონდონი) და პირდაპირ ბრიუსელის ევრობიუროკრატიას დაექვემდებარონ.

კატალონია საკმაოდ დიდი რეგიონია 7 მლნ-ზე მეტი მოსახლეობით. ეს უფრო მეტია ვიდრე ევროკავშირის წევრი 12 პატარა სახელმწიფოს მოსახლეობა ერთად აღებული. კატალონიის მშპ უტოლდება ჩეხეთის, ირლანდიის, პორტუგალიის მთლიანი შიდა პროდუქტების ჯამს. კატალონია ესპანეთის 17 რეგიონს შორის ერთ-ერთი უმდიდრესია - მისი წილი ესპანეთის მშპ-ში 20%-ია. კატალონიაში შექმნილი მშპ 192 მლრდ ევროს უდრის, ხოლო მშპ ერთ სულ მოსახლეზე ამ ავტონომიაში 27 ათ. ევროს აღწევს, რაც მთლიანი ესპანეთის ანალოგიურ მაჩვენებელს 13%-ით აღემატება.

ესპანეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას და კატალონიის ადგილობრივ ხელისუფლებას შორის დაპირისპირება იმაში მდგომარეობს, რომ ესპანეთის მშპ-ში

შეტანილი 20%-დან კატალონია უკან იღებს ძალიან მცირეს, - დაახლოებით 1 გადახდილი ევროდან კატალონიელები უკან იღებენ 57 ცენტს [13].

ამ ავტონომიური რეგიონის წლიური ბიუჯეტია 26 მლრდ ევრო. ბარსელონაში ხაზს უსვამენ, რომ რეგიონი ყოველწლიურად ცენტრს გადასახადების სახით 11-დან 15 მლრდ ევრომდე უხდის, მაშინ როცა მადრიდში ამტკიცებენ, რომ კატალონიიდან წლიურად მხოლოდ 8.5 მლრდ ევროს იღებენ [14]. კატალონიაში აწარმოებენ ესპანეთის ექსპორტის მეოთხედს. გარდა ამისა, ესპანეთის 46 ბანკიდან 10 ბანკი კატალონიაში მდებარეობს. აღსანიშნავია, რომ აქ უმუშევრობის დონე 1%-ია, დანარჩენ ესპანეთში კი 12-13% [15].

გარდა ამისა, კატალონია მიმზიდველი რეგიონია უცხოელი ინვესტორებისთვის - ბოლო 5 წელია აქ ყოველწლიურად 3-4 მლრდ ევროს ღირებულების ინვესტიცია შედის [16]. კატალონია ევროპაში ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული რეგიონია ტურისტული თვალსაზრისითაც. ამიტომ ცენტრისა და ამ რეგიონის ურთიერთობას კატალონიელები „ფისკალურ ქურდობას“ ეძახიან და ხშირად აპელირებენ ღოზუნგით „ესპანეთი ჩვენგან იპარავს“. ფისკალური დამოუკიდებლობა არის ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად მოთხოვნადი ალტერნატივა კატალონიელთა მხრიდან.

ერთი შეხედვით, კატალონიის ეკონომიკა ესპანეთისაზე ძლიერია, თუმცა ევროკავშირის და ევროზონის დატოვება მასაც სავალალო შედეგებს მოუტანს. რეგიონული მთავრობა ვალებშია და ევროპული ფონდების ფინანსური დახმარება მისთვის გადაამწყვეტია. გარდა ამისა, ჩრდილტ შუისსე-ს კვლევის მიხედვით, გამოყოფის შემთხვევაში, კატალონიის მთლიანი შიდა პროდუქტი 20%-ით დაიკლებს.

ფისკალურ სფეროს განსაკუთრებული როლი ენიჭება ფედერაციულ სახელმწიფოებში, რამდენადაც ფედერალურ საფინანსო სისტემაში, ისე როგორც არც ერთ სხვა სფეროში, მკაფიოდაა გამოსახული ანტაგონისტური დამოკიდებულება ფედერალურ ცენტრსა და მის სუბიექტებს, ასევე თვითონ ფედერაციის სუბიექტებს შორის. როგორც ხატოვნად ამბობენ - „დამისახელე შენი საფინანსო წესრიგი და მე გეტყვი როგორია შენი ფედერალიზმი“ [17].

საქმე ისაა, რომ კატალონიას არ გააჩნია სრულფასოვანი ფისკალური დამოუკიდებლობა ცენტრიდან, განსხვავებით ორი სხვა ესპანური ავტონომიური რეგიონისაგან - ნავარასა და ბასკეთისაგან. მიუხედავად ამისა, ევროპული პოლიტიკოლოგები და ეკონომისტები თანხმდებიან, რომ „კატალონია იგივეა ესპანეთისთვის, რაც გერმანია ევროკავშირისთვის“. სამართლებრივი თვალსაზრისით, სეცესიის პრაგმატული თეორიის მიხედვით ეთნიკურ ჯგუფს მაშინ აქვს უფლება, მოითხოვოს სეცესია, თუ ცენტრალური ხელისუფლება სისტემატიურად ახორციელებს ამ რეგიონის ეკონომიკურ „ძარცვას“, ანუ თუ ადგილი აქვს შიდა კოლონიზაციას [Illas E. 2014].

ამ მხრივ ძნელი სათქმელია, აქვს თუ არა ესპანეთის მხრიდან ადგილი კატალონიის შიდა კოლონიზაციას. **სავარაუდოდ, სავსებით შესაძლებელია კატალონიის ეკონომიკური დაპირისპირების მოგვარება ესპანეთის ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან ფისკალური რეფორმების, ანუ შემოსავლების გადანაწილების გზით.**

ისტორიული გამოცდილება გვაჩვენებს, რომ როდესაც რეგიონების ცხოვრების დონეებს შორის სხვაობა კრიტიკულ ზღვარს აღწევს, ან ისეთი მოვლენა ხდება, რაც შემოსავლების ზრდის მოლოდინებს აჩენს (მაგალითად, ქვეყნის რომელიმე რეგიონში ნახშირწყალბადების საბადოს აღმოჩენა), მაშინვე ღობისტური, ხოლო შემდეგ სეპარატისტული შეხედულებები ვრცელდება. მაგალითად, გასული საუკუნის 60-იან წლებში გაერთიანებულ სამეფოში ჩრდილოეთის ზღვის ნავთობის და ბუნებრივი აირის აღმოჩენამ მნიშვნელოვანი გავლენა

მოახდინა შოტლანდიური სეპარატიზმის რეანიმაციაზე; ამავე აღმოჩენას დაემთხვა ბელგიიდან და პოლანდიიდან ჩრდილოეთის ზღვისპირა რეგიონის - ფლანდრიის გამოყოფის მოთხოვნაც. საინტერესოა, რომ ამაჟამად ფლანდრია ბელგიის ტერიტორიის მხოლოდ მესამედს მოიცავს, თუმცა ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის 60%-ს გამოიმუშავებს.

ამ საუკუნის დასაწყისიდან ნავთობის ფაქტორი განსაკუთრებულ როლს ერავის ქურთისტანში და სამხრეთ სუდანში ასრულებს. ბოლო რამდენიმე თვეა ის მნიშვნელოვანი მიანმარის არაკანის შტატშიც გახდა, სადაც საბადოები აღმოაჩინეს.

ასეთივეა ქურთისტანის დამოუკიდებლობის საფუძველიც. კერძოდ, აქ რეფერენდუმის ჩატარებისთანავე ერაყი, თურქეთი, ირანი და სირია ქურთისტანს სამხედრო-ეკონომიკური სანქციებით დაემუქრნენ. ისინი მზად არიან “დიდი ქურთისტანის” ამბიციები იარაღის ძალით გაანეიტრალონ. მიუხედავად იმისა, რომ 2017 წლის პირველ ნახევარში თურქეთსა და ერაყის ქურთისტანს შორის საქონელბრუნვა 7 მლრდ დოლარი იყო, თურქეთის პრეზიდენტი რეჯეფ ტაიპ ერდოღანი ერაყის ქურთისტანს დღეს კირკუქი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის გადაკეცივით ემუქრება. ამ მილსადენით ქურთისტანის ავტონომია, ერაყის ცენტრალური ხელისუფლების გვერდის ავლით, ყოველდღიურად 500 ათ. ბარელი ნავთობის ექსპორტს ახორციელებს, რაც ამ სეპარატისტულად განწყობილი ავტონომიის საბიუჯეტო შემოსავლების 95%-ია.

2014 წლამდე ერაყის ქურთისტანი ცენტრალური მთავრობიდან დღეში 250 ათ. ბარელი ნავთობის სანაცვლოდ, ქვეყნის ფედერალური ბიუჯეტის წლიური შემოსავლების 17%-ს, დაახლოებით 15 მლრდ დოლარს იღებდა. შემდეგ ეს შეთანხმება დაირღვა, რამაც, ექსპერტთა ერთი ნაწილის აზრით, რეფერენდუმიც დააჩქარა. შესაბამისად, რეფერენდუმის შემდეგ, ნავთობით მდიდარი ქურთული კირკუქის გარშემო დავა უფრო გამწვავდება. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ქალაქი “ისლამური სახელმწიფოსგან” სწორედ ერაყელმა ქურთებმა დაიცვეს, ახლა ერაყი მზად არის, თუ საჭირო გახდა, კირკუქი ქურთული გავლენისგან ირანის სამხედრო დახმარებით გაათავისუფლოს [19]. ყველა ჩამოთვლილ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა აქვს პოლიტიკურ, სოციალურ, ისტორიულ და კულტურულ ფაქტორებს, თუმცა, როგორც ვხედავთ, ეკონომიკურმა ინტერესმა ყველგან ერთნაირი “კატალიზატორის” როლი შეასრულა. საინტერესოა, რომ კატალონიაში, ჩრდილოეთ იტალიასა და სამხრეთ ბრაზილიაში „ღარიბი ნათესავებისაგან გაქცევის” იდეა ნავთობის ფაქტორის ზემოქმედების გარეშე, ძირითადად ფისკალური მონიტორინგის მექანიზმის არარსებობის მიზეზით გაჩნდა.

ამასთან, სიფრთხილე “მდიდრების” სეპარატიზმის ერთ-ერთი მთავარი განმასხვავებელი ნიშანია. ზოგიერთი ექსპერტის აზრით, ნაციონალისტური რიტორიკა და გამოყოფისკენ სწრაფვა ხრიკია დამატებითი ფინანსების მოსაპოვებლად და დეცენტრალიზაციის გასაზრდელად. ასე მაგალითად, 2017 წლის შემოდგომაზე, როდესაც ყველას ყურადღება კატალონიისკენ იყო მიმართული, ბრაზილიის სამმა შტატმა: სანტა-კატარინამ, პარანამ და რიუ-გრანდი-დუ-სულმა (სამივეს მოსახლეობა 29 მილიონია) ჩაატარა ე.წ. მოქალაქეთა საყოველთაო კონსულტაციები. ფაქტობრივად, ეს იყო არაოფიციალური რეფერენდუმები დამოუკიდებლობის თემაზე; 2016 წელს ანალოგიური გამოკითხვები შედარებით მცირე მასშტაბით იყო ჩატარებული. ჯერჯერობით სამხრეთ ბრაზილიაში არავინ აცხადებს საყოველთაო დაუმორჩილებლობას და შეიარაღებული ფორმირებების შექმნას, თუმცა სეპარატისტული იდეები სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება. ექსპერტების ნაწილი მიიჩნევს, რომ ეს ძალიან ხელსაყრელია დღევანდელი მსოფლიოს ზესახელმწიფოებისთვის, რადგან ბრაზილიის უზარმაზარი პოტენციალი მომავალში მას შესაძლებლობას მისცემს, ზესახელმწიფო გახდეს და, მაგალითად, აშშ-ს ან

„ბრიკსის“ სხვა წევრებს გაუწიოს კონკურენცია. სამხრეთ ბრაზილიის აღნიშნულ მაგალითზე კარგად ჩანს, თუ როგორ იბადება ე.წ. „მდიდრების“ სეპარატიზმი.

ევროპა-აზიის ისტორიის საზომით, ბრაზილია ძალზე ახალგაზრდა სახელმწიფოა. ვიდრე იგი ჩამოყალიბდებოდა, მოხდა არაერთი სეპარატისტული ამბოხება როგორც სამხრეთის, ისე სხვა რეგიონებში. ამ ისტორიული მოვლენებიდან წლების შემდეგ ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობდა, ქვეყნის სამხრეთის შტატებში ჩამოსული იმიგრანტებისა და შიდა მიგრანტების დიდი ნაწილი გადაემისამართებინა, რათა ისინი უფრო ადრე ჩასულ ადგილობრივ ფერმერებთან დაეახლოვებინა. მაგალითად, რიუ-გრანდი-დუ-სულსა და სანტა-კატარინაში გერმანელი იმიგრანტები, მათი ენა და კულტურა დომინირებდა. პარანაში, გერმანელებთან ერთად, ბევრი პოლონელი ცხოვრობდა. საბოლოოდ ეს შტატები, სან-პაულუს შტატთან ერთად, სადაც აგრეთვე, არსებობს სეპარატისტული მოძრაობა “რესპუბლიკა სან-პაულუს”, ბრაზილიის “ეკონომიკურ გულად” ჩამოყალიბდნენ. იქ ქვეყნის მშპ-ს სამი მეოთხედი იქმნება და ტრადიციულად მაღალია ინფრასტრუქტურის განვითარების, ასევე კულტურის დონე.

ბრაზილიის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა ყოველთვის იყო ცუდი კომუნიკაციები პროვინციებს შორის, ხშირ შემთხვევაში მათ ერთმანეთთან არა სახმელეთო, არამედ საზღვაო მარშრუტები აკავშირებდა, ხოლო სახმელეთო საზღვარი უცხოეთთან აქვთ. ამის გამო ცალკეულ შტატებში თითქმის დამოუკიდებელი ანკლავების, “ცალკე სამყაროს” ფსიქოლოგია ჩამოყალიბდა. ამ რეგიონების განვითარება ყოველთვის არათანაბარი იყო დ მთავრობა ამაზე ნაკლებად ზრუნავდა, ხოლო ბიზნესი მაქსიმალურ მოგებას ეძებდა. ამიტომ, უპირველესად ვითარდებოდა პორტები და მათი მიმდებარე ტერიტორია სამხრეთში, სადაც წარმატებული ეკონომიკური საქმიანობისთვის შედარებით ხელსაყრელი პირობებია. შედეგად, ეკონომიკური სხვაობა წარმოშობდა კულტურულს დ მარტივად რომ ვთქვათ, მდიდრებს შეუძლიათ შეიღებოს უკეთესი განათლება მისცენ. მათ ძალიან აღიზიანებთ, რომ ღარიბებს, დემოკრატიის პრინციპებიდან გამომდინარე, შეუძლიათ იგივე ან (დემოგრაფიული უპირატესობის გამო) უფრო დიდი გავლენა მოახდინონ დოვლათის განაწილებაზე.

აღნიშნული ამტკიცებს, რომ ზოგჯერ “მდიდრების” სეპარატიზმის საბოლოო მიზანია არა ახალი სახელმწიფოს შექმნა, არამედ ფრთხილი ნაბიჯების გადადგმით ცენტრალური ხელისუფლებისგან მაქსიმალური პრეფერენციების მიღება. ექსპერტების ნაწილი კატალონიის ხელისუფლების მოქმედების უკან სწორედ ამ სურვილს ხედავს და მიიხრევა, რომ მხარეები ასე შორს ეროვნული მენტალიტეტის თავისებურებიდან გამომდინარე წავიდნენ, რადგან ეშინოდათ, რომ ამომრჩეველი ზომიერებას სისუსტეში ჩაუთვლიდა. შესაბამისად, ესპანეთის ამ რეგიონში ესკალაციას პოლიტიკური და ფსიქოლოგიური მიზნების ერთობლიობა განაპირობებდა. სწორედ ამიტომ (შესაძლოა, დროებითი) კატალონიაში კონფლიქტის დარეგულირება გაცილებით გვიან მოხერხდა, ვიდრე შოტლანდიაში ან თუნდაც სამხრეთ ბრაზილიაში, სადაც ადგილობრივი ელიტა ცდილობს, აიძულოს ცენტრი, მისი ინტერესები გაითვალისწინოს.

დასკენის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ევროპის ორი რეგიონის მაგალითზე ნათლად ჩანს ის, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფისკალურ ფაქტორს სხვადასხვა რეგიონის სეპარატისტულ მოძრაობაში. აღნიშნული ასევე ადასტურებს, რომ მართალია ფედერალური რეგიონალიზმი ანელებს სეპარატისტულ განწყობებს, მაგრამ შემოსავლების გადაუნაწილებლობის, ანუ პასიური ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში, სეპარატისტული მისწრაფებები მაინც ჩნდება. ასე რომ, სეპარატიზმს წარმოშობს ან შიმშილი, ან დიდი სიმდიდრე.

ეკონომიკური ფედერალიზმის მოდელი

ფედერალური საფინანსო სისტემა ეკონომიკურ ლიტერატურაში განმარტებულია როგორც იმ ნორმების ერთობლიობა, რომლებიც არეგულირებენ საფინანსო ურთიერთობებს სახელმწიფოს სხვადასხვა დონეებს შორის. საფინანსო სისტემა მოიცავს კომპეტენციათა დანაწილების სისტემას (იმდენად, რამდენადაც მას საფინანსო ხასიათი აქვს), საბიუჯეტო სამართალს და ფინანსური წყაროების განაწილების სისტემას [Albert B., 1998].

ფედერაციული სახელმწიფოს ფინანსური წესრიგისათვის, ისე როგორც არც ერთი სხვა სფეროსათვის, დამახასიათებელია მუდმივი ცვლილებები [Ivo Duchacek, 1970]. ამ მხრივ, დღეს არსებული რომელიმე ფედერაციული სახელმწიფოს „საფინანსო კონსტიტუცია“ არ შეიძლება ჩაითვალოს სრულყოფილად [Frenkel, M]. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღიარებული შეხედულებით, საფინანსო ურთიერთობები ფედერაციულ სახელმწიფოში გამოირჩევა განსაკუთრებული წინააღმდეგობრიობით და დინამიკურობით [Usteri, M., 1954]. ლიტერატურაში გაბატონებული შეხედულების და არსებული საუკეთესო მსოფლიო პრაქტიკის თანახმად, ფედერალური პრინციპებით მოწყობილ საბიუჯეტო სიტემებში ერთი და იმავე სუბიექტის ხელში უნდა იყოს გართიანებული, როგორც გარკვეული უფლებამოსილება, ასევე გაწეულ დანახარჯებზე პასუხისმგებლობა უფლებამოსილების განხორციელებისათვის მათი კანონიერების, მიზნობრიობისა და ეფექტიანობის/ეკონომიურობის ჩათვლით. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული, რომელმაც უნდა შეასრულოს განსაზღვრული ამოცანა, ასევე პასუხისმგებელი უნდა იყოს მის დაფინანსებაზე, რამდენადაც დანახარჯების განხორციელების სახე განსაზღვრავს ამ მიზნით გამოყენებული საბიუჯეტო სახსრების მოცულობას [Fagagnini, H. P., 1974].

თანამედროვე ფედერაციული სახელმწიფოების უმრავლესობაში საფინანსო სფეროს მარეგლამენტირებელი კანონმდებლობის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია დამოუკიდებლობა - სახელმწიფო ბიუჯეტის, ავტონომიების რესპუბლიკური ბიუჯეტებისა (თუ ასეთი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული წარმონაქმნები ქვეყანაში არის) და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების დამოუკიდებლობა, რომელსაც უზრუნველყოფს საკუთარი შემოსულობები და ნაშთი, აგრეთვე საკუთარი გადასახდელების დამოუკიდებლად განსაზღვრის უფლება კანონმდებლობის შესაბამისად.

ამავე დროს, ფედერაციული სახელმწიფოს საფინანსო სისტემის დერძს აყალიბებს დამოუკიდებლობის საპირისპირო პროცესი - შემოსავლების ცენტრიდან გადანაწილება, რომლის ძირითადი პარამეტრები მოცემულია 1 ცხრილში:

სახელმწიფოს ტიპი	ცენტრის შემოსავლები	ცენტრის ხარჯები
ა. ფედერაციული სახელმწიფოები:		
შვეიცარია	27.0	30.6
ავსტრია	51.8	56.0
აშშ	41.0	45.8
გერმანია	33.4	30.6
ბ. არაფედერაციული სახელმწიფოები:		

დანია	66.9	71.4
დიდი ბრიტანეთი	73.9	83.1
იტალია	60.8	72.3
ნიდერლანდი	56.4	56.7
საფრანგეთი	48.9	44.6

წყარო: Organisation for Economic Co-Operation and Development. National Accounts: Detailed Tables Volume II 1983-1995, Paris, 1997. შემოსავლები საშუალოდ 1973, 1983 1992 წლებისათვის, გასავლები, ასევე საშუალოდ 1995 წლისათვის. იხ. Linder, W., Schweizerische Demokratie. Institutionen-Prozesse-Perspektiven, 1999, S. 150.

როგორც ამ ცხრილიდან ჩანს, ფედერაციული სახელმწიფოს სუბიექტები, რამდენადაც მათ დამოუკიდებელი საგადასახადო წყაროები აქვთ, ფლობენ შემოსავლების საკმაოდ მაღალ წილს ცენტრთან შედარებით; ანუ დამოუკიდებლობა და გადანაწილება დაპირისპირებულია ისეთი ერთიანობაა, რომელიც მუდმივ მონიტორინგს მოითხოვს იმ მიზნით, რომ ერთი არ დაზარალებს მეორის ხარჯზე. ეს ერთიანობა მიიღწევა ცენტრსა და რეგიონებს შორის შემოსავლების ეკონომიკური ნორმატივების მიხედვით ისე განაწილებით, რომ არ დაირღვეს კიდევ ერთი პრინციპი - უნივერსალობა, რაც გულისხმობს ბიუჯეტის ყველა შემოსულობის არამიზნობრივად მიმართვას საერთო გადასახდელების დასაფინანსებლად (გარდა დონორების მიერ დაფინანსებული შემოსულობებისა).

ცხრილი 1-დან ჩანს, რომ ფედერაციული სახელმწიფოებიდან შემოსავლებისა და ხარჯების ყველაზე დეცენტრალიზებული სტრუქტურა აქვს შვეიცარიას, სადაც ფედერალური ხელისუფლება - ცენტრი აკონტროლებს შემოსავლების მხოლოდ 27 პროცენტს და ხარჯების მხოლოდ 30 პროცენტს. მიუხედავად ამისა, ამ ეთნიკურად საკმაოდ „ჭრელ“ ქვეყანაში ცენტრალური ხელისუფლების ხელში შემოსავლების და ხარჯების დაბალი კონცენტრაცია არ წარმოშობს რეგიონების (ქვეყანა 6 ეთნიკურ კანტონადაა დაყოფილი) ეთნოპოლიტიკურ სეპარატიზმს. მით უმეტეს, რომ ოფიციალურად შვეიცარია არა ფედერაციაა, არამედ რეგიონული ავტონომიის უფრო მაღალი ფორმა - კონფედერაციაა. ანალოგიური რამე შეიძლება ითქვას ჩვენს ცხრილში განხილულ ავსტრიასა და გერმანიაზეც, სადაც რეგიონები უფრო მეტ ფისკალურ ბერკეტებს ფლობენ, ვიდრე ცენტრი. ეს ბერკეტები ავტომატურადაა უზრუნველყოფილი საზინის ელექტრონული სისტემით (e-Treasure), რომელიც ყოფს ფედერალური ცენტრის კუთვნილ და რეგიონების ბიუჯეტებში დასატოვებელ შემოსულობებს „საბიუჯეტო კოდექსით“ დადგენილი ნორმატივებით.

მეორე მხრივ, ზემოაღნიშნულ ქვეყნებს თუ შევადარებთ ფინანსური თვალსაზრისით ასეთივე ფედერალური მოწყობის ქვეყანას - საქართველოს, მიუხედავად ცენტრის ხელში კონცენტრირებული გაცილებით მეტი ფისკალური ძალაუფლებისა („საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ დანართი 1-ის მოთხოვნით ცენტრში აკუმულირებულია შემოსავლების და ხარჯების თითქმის 80%-90%), დღესაც სეპარატიზმის პრობლემა აქვს. ამით იმის თქმა გეინდა, რომ ქვეყნის სეცესიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ფისკალური სფეროს ფედერალური პრინციპებით მოწყობა, და თუნდაც ცენტრის ხელში შემოსულობების უმეტესობის ერთგვარე ელექტრონული სისტემით გარანტირებული აკუმულირება, ყოველთვის არ არის გამოსავალი.

მაშ რა ხდება? რატომაა, რომ მაშინ როცა ზემოაღნიშნული გამოკვლევების უმრავლესობაში (ა. ბრეტონი, ა. სკოტი, მ. ბოტე, ტ. რ. გური და სხვ.) ფისკალური სეპარატიზმი პოლიტიკური სეპარატიზმის საფუძვლადაა აღიარებული, ზოგიერთ დეცენტრალიზებული საფინანსო სისტემის მქონე ქვეყანაში, მაგალითად მრავალ-

ეთნიკურ შვეიცარიაში ან აშშ-ში, არ არის სეპარატიზმი? როგორც ცხრილი 1-იდან განხილული მაგალითები გვიჩვენებს, ყველაფრის მიზეზი არა ფისკალური სფეროს მოუწესრიგებელი ნორმატიული ბაზა, არამედ ფედერალური ცენტრის მიერ რეგიონებში გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკაა.

ეკონომიკური სეპარატიზმის მონიტორინგი

ფისკალური ფედერალიზმის განხორციელების მექანიზმი ძირითადად ამა თუ იმ ქვეყნის საბიუჯეტო კანონმდებლობითაა უზრუნველყოფილი. მაგალითად, „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ დანართ 1-ში გამოყოფილია კანონმდებლობით განსაზღვრული ექვსივე საბიუჯეტო გადასახადის, აგრეთვე სხვა ფისკალური და არასაგადასახადო შემოსულობების სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკურ და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტებში განაწილების პროცენტული თანაფარდობები [25].

იმისათვის, რომ ფედერალური ცენტრი მუდმივად ახორციელებდეს კუთვნილი შემოსულობების რეგიონების ბიუჯეტებიდან დროულად გადმორიცხვის მონიტორინგს და ამით აღკვეთოს ფისკალური სეპარატიზმის მცდელობები, ხაზინაში შექმნილია ელექტრონული პროგრამა ე-თრეასურე. ის ემყარება ისეთ პროგრამულ უზრუნველყოფას, რომელიც ავტომატურად ცვლის კალენდარულ დღეებს. ასეთ პროგრამულ უზრუნველყოფად ბევრ ქვეყანაში გამოყენებულია შ ან Visual Fox Pro.

მაგრამ ვიდრე ამ სისტემას შემოიღებდნენ, შემოსულობების სხვადასხვა დონის ბიუჯეტებს შორის გასანაწილებლად იყენებდნენ ყოველწლურ ნორმატივებს. მათი დაცვის მონიტორინგი ნებისმიერი ფედერალური მოწყობის მქონე ქვეყნის ფინანსთა სამინისტროს ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო, რასაც საკმაო რესურსები სჭირდებოდა. ამჟამად, ელექტრონული სისტემის გამოყენებით, მონიტორინგი ავტომატურ რეჟიმში ხორციელდება და მონიტორინგზე ხარჯიც მინიმალურია.

თუმცა, იმისათვის, რომ მონიტორინგი ყოველსმომცველი იყოს, საჭიროა, „საბიუჯეტო კოდექსით“ განსაზღვრული ნორმატივების გარდა, პროგრამაში გამოიყოს ინდიკატორების (ცვლადების) მეორე ჯგუფი, ე.წ. კატალიზური მაჩვენებლები. ასეთი მაჩვენებლები ყველა რეგიონისთვის სპეციფიკური იქნება, ვინაიდან რეგიონები ერთმანეთისგან ბევრი თავისებურებით გამოირჩევიან. ასე მაგალითად, თუ აფხაზეთს ქვეყნის გარეთ - მეზობელ რუსეთთან უფრო მეტი ენერგეტიკული კავშირები ჰქონდა ვიდრე დანარჩენ საქართველოსთან, ცხინვალის რეგიონს რუსეთთან, ან მთიან ყარაბაღს სომხეთთან სახმელეთო სატრანსპორტო კომუნიკაციები აკავშირებდა. ხოლო იგივე აჭარა 2004 წლამდე თურქეთთან ზოგადად ყველანაირი, მათ შორის კონფესიალური კავშირების (თეოლოგიური განათლება, სამედიცინო, კულტურული და ეკოლოგიური ტურიზმი, ელექტროგადამცემი ხაზები და სატრანსპორტო კომუნიკაციები, და.შ.) განვითარებით გამოირჩეოდა.

ამიტომ მიგვაჩნია, რომ სეპარატიზმის ტენდენციების ადრეული გამოვლენის ელექტრონულ პროგრამაში „საბიუჯეტო კოდექსით“ განსაზღვრული შემოსულობების „საბაზისო“ ნორმატივების გარდა, უნდა იყოს ეკონომიკური პოლიტიკის (შემოსულობების გადანაწილების) ინდიკატორებიც. მაგალითად, ცენტრსა და რეგიონს შორის საავტომობილო გზების ქსელის (სიხშირის) თანაფარდობა მეზობელ ქვეყანასთან დამაკავშირებელ გზებთან ან მეზობელ ქვეყანასთან ელექტროგადამცემი ხაზების სიხშირე ცენტრთან დამაკავშირებელ სადენებთან შედარებით, ან ცენტრს დაქვემდებარებული სახელმწიფო წილობრივი

საწარმოების რაოდენობრივი თანაფარდობა ადგილობრივ სახელმწიფო საწარმოებთან და ა.შ. საბოლოოდ, რეგიონის ეკონომიკის სპეციფიკის გათვალისწინებით ეკონომიკური სეპარატიზმის ადრეული გამოვლენის პროგრამას, ჩვენი აზრით, უნდა ჰქონდეს მატრიცის (ცხრილი 2) სახე. მასში ვერტიკალური სვეტები იქნება „საბიუჯეტო კოდექსის“ დანართი 1-ით განსაზღვრული ფისკალური და არასაგადასახადო შემოსულობების ცენტრისა და რეგიონის ბიუჯეტებს შორის განაწილების „ძირეული“ (B - Basic) ნორმატივების შესრულება. ნორმატივის 100%-ით შესრულება შესაბამისი უჯრიდან გამომავალი ვერტიკალური ხაზების მაქსიმალური სისშირით იქნება წარმოდგენილი. ანალოგიურად, ჰორიზონტალური სტრიქონები იქნება ის „კატალიზური“ (C - Catalist) ინდიკატორები, რომლებიც ამ რეგიონის სპეციფიკას წარმოადგენს ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებში, ხოლო ამ უჯრიდან გამომავალი შესაბამისი ჰორიზონტალური ხაზების ყველაზე დიდი სისშირეა ამ ინდიკატორის მაქსიმალური, 100%-იანი სიდიდე. მაგალითად, რეგიონის ცენტრთან დამაკავშირებელი გზების ან გადამცემი ხაზების თანაფარდობა რეგიონიდან უცხოეთთან დამაკავშირებელი გზების, რკინიგზების, ელექტროგადამცემი ხაზების და ა.შ. რაოდენობასთან. ან ცენტრის დაფუძნებული სახელმწიფო საწარმოების რაოდენობასთან. ან რეგიონის წიაღისეული საბადოების თანაფარდობა ცენტრის კუთვნილ საბადოებთან და ა.შ.

ცხრილი 2

	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	RBn
C1										
C2										
C3										
C4										
C5										
.										
.										
Cn										

ქვეყნის ფედერალურ ცენტრში მატრიცის ოპერატორს პერიოდულად შეაქვს B და C ინდიკატორების მოცემული რეგიონიდან მიღებული სხვადასხვა უწყების მონაცემები როგორც ვერტიკალურ, ისე ჰორიზონტალურ შესაბამის უჯრებში და ამის შემდეგ იწყება სეპარატიზმის ხარისხის ელექტრონული შეფასება.

კომპიუტერული პროგრამა დისპლეიზე განსხვავებული ფერით (ვთქვათ, წითლად) გამოანათებს იმ ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ხაზების მაქსიმალური სისშირით გადაკვეთის წერტილებს, რომლებიც ყველაზე მეტი ხდომილობით ხასიათდება მოცემულ პერიოდში (ვთქვათ, თვეში).

პროგრამის მიერ გამოვლენილი ყველაზე მოწვევადი ინდიკატორების ჭარბი სისშირით გამოვლენა იძლევა იმ ძირეული და კატალიზური ინდიკატორების კომბინაციას, რომელიც გარკვეული კრიტიკული „წონების“ მიღწევის შემთხვევაში იწვევს დისპლეიზე შესაბამისი გადამკვეთი ადგილის წითლად ნათებას ე. ი. ავლენს ძალისმიერი დაპირისპირების მაღალ ალბათობას ცენტრსა და რეგიონს შორის მოცემულ სფეროში. ელექტრონული პროგრამის მიერ გამოვლენილი გადაკვეთის ეს კრიტიკული უჯრები ცენტრალურ ხელისუფლებაში გადაწყვეტილების მიმღებს საშუალებას აძლევს, წითელი წერტილების გამრავლებამდე, ანუ კონფლიქტის გამწვავებამდე, მოიწვიოს ოპერატიული თათბირი სხვადასხვა

ცენტრალური და რეგიონული უწყებების (გაწითლებული უჯრის გადამკვეთი ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ხაზების შესაბამისად) წარმომადგენლების მონაწილეობით და მოახდინოს სეპარატული კონფლიქტის ადრეული გამოვლენა და მასზე რეაგირება.

დასკვნები

ამრიგად, ზოგიერთი განვითარებული და განვითარებადი ეკონომიკების ანალიზმა გვაჩვენა, რომ:

- ზოგიერთი მდიდარი რეგიონის სეპარატიზმისაკენ სწრაფვას ფედერალური მოწყობის მქონე ქვეყნის მოუწესრიგებელი ფისკალური სისტემა განაპირობებს. თანამედროვე კატალონური სეპარატიზმი ესპანეთში ამის მაგალითია;

- ზოგიერთი სეპარატისტული რეგიონის სეპარატიზმისაკენ სწრაფვა განპირობებულია რეგიონის მიერ ფისკალური ნორმატივების არაჯეროვან შესრულებასზე. ამის მაგალითია ამ საუკუნის დასაწყისის აჭარა საქართველოში;

- რეგიონების სეპარატისტულ მისწრაფებებს აძლიერებს იქ აღმოჩენილი სასარგებლო წიაღისეულით, ვთქვათ, ნახშირწყალბადების მოპოვებით, ან სატრანსპორტო მარშრუტების მათ ტერიტორიაზე გავლით მისაღები შემოსავლების პერსპექტივა. მაგალითად, შოტლანდიის, ფლანდრიის, სამხრეთ სუდანის, ქურთისტანის სეპარატიზმი ამ რეგიონებში ნახშირწყალბადების მოპოვებას, ხოლო სამხრეთ ბრაზილიის, აფხაზეთის, სამხრეთ ოსეთის (საქართველო) სეცესიისკენ სწრაფვა მათ ტერიტორიაზე ცენტრიდანული/ტრანსსასაზღვრო კომუნიკაციების აგებას დაემთხვა;

- ფედერალურ ცენტრსა და რეგიონებს შორის შემოსულობებისა და ხარჯების განაწილების კანონიერი, მოქნილი ფისკალური მექანიზმები ასუსტებს სეპარატიზმს. ამის მაგალითებია შოტლანდია და ჩრდ. ირლანდია გაერთიანებულ სამეფოში;

- მეტიც, ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრებების საპირისპიროდ, ცხრილ 1-ში ჩამოთვლილი განვითარებული ფედერაციული ქვეყნების მაგალითები გვაჩვენებს, რომ შემოსულობების და ხარჯების უმეტესობის რეგიონების სასარგებლოდ გადანაწილებაც კი არ წარმოქმნის მათში სეპარატიზმს;

- ცენტრისა და რეგიონის ურთიერთობების ასეთი პარამონიზაცია მაშინ მიიღწევა, როდესაც ფედერალური ცენტრი ელექტრონული (e-Treasure) ფისკალური მონიტორინგის გარდა, ეკონომიკური პოლიტიკის ღონისძიებების (კომუნიკაციების, ინვესტიციების, ბანკების ფილიალების, ტურისტული ინფრასტრუქტურის და ა.შ. გადანაწილების) მონიტორინგსაც ახორციელებს;

- ფედერალური ცენტრიდან „საბიუჯეტო კოდექსით“ განსაზღვრულ „ძირეულ“ (B) ნორმატივებთან ერთად საჭიროა მათზე ეკონომიკური პოლიტიკის ე.წ. „კატალიზური“ (C) ცვლადების გავლენის გათვალისწინებაც;

- სტატიაში ამ ურთიერთგავლენის უწყებათაშორისი მექანიზმის მოდელია შემოთავაზებული. მისი გამოყენებით ფედერალური ცენტრი მოახდენს ეკონომიკური სეპარატიზმის ადრეულ გამოვლენას და პრევენციული ღონისძიებების - აღმასრულებელი ხელისუფლების უწყებების და რეგიონების ხელმძღვანელებთან ოპერატიული თათბირების, ყველა ღონის წარმომადგენლობით ორგანოში შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებებისა და ეკონომიკური სანქციების პროექტების ინიცირებას, სხვა გადაუდებელი ღონისძიებების დაუყოვნებელ განხორციელებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Christopher j. 2010. Borgen - from Kosovo to catalonia: separatism and integration in Europe – st. john s University-New York.
https://scholarship.law.stjohns.edu/faculty_publications/114/. P.1010;
2. Ted Robert Gurr and Will H. Moore. Ethnopolitical Rebellion: A Cross-Sectional Analysis of the 1980s with Risk Assessments for the 1990s. *American Journal of Political Science*; Vol. 41, No. 4 (Oct., 1997, pp. 1079-1103). p. 1081;
3. Pujol scandal fractures Catalonia’s ruling coalition. August 17, 2014.
<https://www.ft.com/content/8f009054-22c4-11e4-8dae-00144feabdc0>;
4. იხ. მაგალითად: საქართველოს კანონი „სახელმწიფო გადასახადებიდან აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკებისა და საქართველოს სხვა ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტებში ანარიცხების გრძელვადიანი ეკონომიკური ნორმატივების შესახებ.“
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1230411>;
5. ხელისუფლება, საბიუჯეტო სეპარატიზმის ბრალდებით, განტყვევის ვაცის ძიებას იწყებს. ოქტომბერი 19, 2002
<https://www.radiotavisupleba.ge/a/1524080.html>;
6. Papava, Vladimer. ”Tax Federalism Concept: Consensus versus Separatism.” *Georgian Economic Trends*, 2001, N 2. p. 72
7. Дорожная карта Кебедова. 18 июля 2014,
<https://lenta.ru/articles/2014/07/17/kebedov/>;
8. მ. მაცაბერიძე. 2004. გლობალიზმი და ხელისუფლება; ჟურნ. „ბიზნესი და მენეჯმენტი.“ N 3(3); <http://aaf.ge/index.php?menu=2&jurn=0&rubr=0&mas=1682>;
9. Statistics. www.gov.scot/Topics/Statistics/Browse/Economy/QNA2014Q4;
10. Scottish independence: Osborne reveals 'no vote' action plan.
<http://www.bbc.com/news/av/uk-scotland-29098887/scottish-independence-osborne-reveals-no-vote-action-plan>;
11. Andjelka Pantovic – the economic impact of the European union on subnational separatist sentiment – university of Colorado, boulder 2014;
12. Edgar Illas – is catalan separatism a Progressive cause? – Indiana university – Bloomington 2014,
<https://digitalcommons.bowdoin.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1145&context=dissidences>. p.7;
13. The Economic Consequences of European Separatism - http://world-economic.com/articles_wej-226.html;
14. Pujol scandal fractures Catalonia’s ruling coalition. August 17, 2014.
<https://www.ft.com/content/8f009054-22c4-11e4-8dae-00144feabdc0>;
15. The Economic Consequences of European Separatism- http://world-economic.com/articles_wej-226.html;
16. The Economic Consequences of European Separatism - http://world-economic.com/articles_wej-226.html;
17. Ibid;
18. Edgar Illas – is catalan separatism a Progressive cause? – Indiana university – Bloomington 2014
<https://digitalcommons.bowdoin.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1145&context=dissidences>. p 6;
19. ახალი სეპარატისტული წარმონაქმნები მსოფლიოში და საფრთხე საქართველოსთვის. <http://www.ambebi.ge/samkhedro/215312-akhali-separatistuli-tsarmonaqmnebi-msoflioshi-da-saftrhkhe-saqarthvelosthvis.html>;

20. Albert B., Vom Sinn und Zweck des Demokratieprinzips. Ein Beitrag zur teleologischen Auslegung des Staatsorganisationsrechts, 1998, S. 163;
21. Ivo Duchacek: Comparative Federalism, New York 1970, S. 1;
22. Frenkel, M., Föderalismus und Bundesstaat, S. 83;
23. Usteri, M. 1954. Theorie des Bundesstaates. Ein Beitrag zur Allgemeinen Staatslehre ausgearbeitet am Beispiel der Schweizerischen Eidgenossenschaft, Zürich, S. 249;
24. Fagagnini, H. P. 1974., Kanton und Gemeinde vor ihrer Erneuerung, Bern, S. 5;
25. „შემოსულობების საქართველოს სახელმწიფო, აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკურ და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტებს შორის განაწილება პროცენტული მანვენებლების მიხედვით“. საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი, დანართი 1. თბ., 2014, გვ. 84-95;

Solomon Pavliashvili

Ph.D;

Zurab Garakanidze

Ph.D;

Nata Garakanidze

Ph.D Candidate

EARLY WARNING OF THE ECONOMIC SEPARATISM IN GEORGIA

Expended Summary

According to the data in scientific literature, there are about 25 active separatist movements in Europe. In this term the demand for part of the rebel regions is the secession, while other part claims fiscal rights - economic independence.

Collective economic interests in the condition of federal arrangement of state are primarily revealed in the fiscal interests of individual regions - administrative-territorial or ethnic-autonomous subjects of the federation. There are two types of fiscal separatism – “Poor” and “Rich”.

Historical experience demonstrates that two major factors have a significant influence on provoking “Poor’s” separatism: support the region by a stronger foreign state and a dictate of the center over the region. Such separatism is more radical, because the poor usually act more radically rather than rich people for at least one simple reason: they do not have anything to lose.

In terms of “Rich’s Separatism” it should be emphasized the regions that are more developed in comparison with the rest of the country, i.e.; they are rich and are trying not to share their fiscal revenues to the center. Such regions are, for example, Basque and Catalonia in Spain, Flanders in Belgium. Such separatism is also active in northern Italy, which is richer than the south part. All these regions are a rich part of the country and in this case, we can say that the richest regions do not want to sustain poor regions.

The role of the fiscal sphere is special in Federative States, as in the federal financial system, as in no other area, the antagonistic attitudes of the federal center and its subjects, as well as among the subjects of the federation itself are clearly expressed.

Federal regionalism slows down the separatist moods, but the separatist aspirations emerge anyway in terms of non-distribution of revenues, i.e in the conditions of a passive economic policy. So separatism is generated by a starvation or great wealth.

To ensure that the federal center constantly monitors timely transfers of its own revenues from the budgeted regions and in this manner to prevent fiscal secession attempts, it is created the e-Treasure - electronic program in the Treasury.

However, in order for the monitoring to be comprehensive, it is necessary to specify the second group of indicators (variables) in the program in addition to the standards defined by the "Budget Code" – so called catalytic indicators. Such indicators will be specific for each region, as the regions are distinguished by their peculiarities. For example, Abkhazia had more energy connections out of the country - with neighboring Russia than with the rest of Georgia, Tskhinvali region and Russia, or Nagorno-Karabakh and Armenia had more land transport communications. Before 2004, Adjara was distinguished from Turley with its development in all fields, including theological communications (theological education, medical, cultural and ecological tourism, power transmission lines and transport communications, and etc.).

Therefore, we believe that in addition to the "basic" norms of the revenues defined by the Budget Code, in the electronic program of separatist trends early detection, there should be indicators of economic policy (redistribution of the incomes). For example, the ratio of the road network (frequency) between the center and the region to the road connecting to the neighboring country or the frequency of power transmission lines in comparison with the cables connecting to the center or the quantitative ratio of the state-owned enterprises owned by the center to the local state enterprises, etc. In the article, as a conclusion, we prove that:

- Aspiration of some separatist regions for separatism is due to the poor performance of the region's fiscal standards. An example of the mentioned is the Autonomous Adjara in the beginning of this century;

- Separatist aspirations of the regions are enhanced by the minerals found there, say, the availability of hydrocarbons, or the prospective of receiving the revenues as a result of transit of transport routes through their territory. For instance, the separatism of Scotland, Flanders, South Sudan and Kurdistan in these regions is coincided with extracting hydrocarbons, while the aspiration of South Brazil, Abkhazia, South Ossetia (Georgia) for secession is coincided with the construction of centrifugal / transboundary communications in their territory;

- Legal and flexible fiscal mechanisms for distribution of revenues and expenditures between the federal center and regions weaken separatism. Examples are Scotland and Northern Ireland in the United Kingdom.

The inter-agency economic mechanism of the different branches of Government interaction of early warning is proposed in this article. The federal center will use model of economic mechanism of the separatism early detection and will carry out a concrete preventive measures – meetings of the executive branch agencies and the heads of the regions, where the legislative changes and economic sanctions, other new initiatives will be discussed.

Joseph Archvadze

Ph.D (Economics), professor of Kutaisi University

INTEGRATION RELATIONS AS THE FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY AND POPULATIONS INCOME GROWING (A CASE OF GEORGIA)¹⁰

Summary

One of the crucial factors affecting the development of a country's economy is the demographic structure and education level of its population. – Other things being equal, the more educated, qualified and capable of working individuals the country comprises, the higher its potential for economic development. As a result, it is highly important to consider participation of economically active population in the process of employment and creation of economic wealth according to their age. Moreover, it is noteworthy to pay attention to the correlation of wealth distribution and its final consumption with regard to various age groups – i.e., whether there is a correlation between the wealth, created by those age groups, and its actual consumption. Georgia belongs to one of those societies, which are founded on traditional values, where cultural-emotional, existential, material and economic connections between different generations are strong. The scale of inner family and interfamily assistance among the representatives of older and younger generations is high. This assistance includes many aspects –gender, age, educational, professional, territorial, etc. Data from the National Statistics Office of Georgia, alongside special research enable us to acquire in depth information and make long-term conclusions as well as adequate recommendations about mentioned attitudes and processes.

Key words: young generation, age grouping, ageism, intergenerational relations

Introduction

In terms of labor market and employment, situation for the representatives of low age group, at first glance, is quite serious in modern Georgia: Among other things, unemployment rate is above the average (according to the 2016 data, between the ages of 15-19 - 31.9%; 20-24 - 30.0%; 25-29 - 21.6%, on average in country's economy - 11.8%). Although, among economically active population, **individuals aged 15-29, in other words, that contingent, who has recently graduated from universities and became involved in economic activities, is the best provided for in terms of qualitative factors (employment profile and remuneration).** In this age group more than half of the economically active population falls on employees (50.2%), whereas, on average, it does not exceed 37.3 percent in national economy; in the mentioned age group (25-29), every 100 self-employed stands against the 180 employed, whereas the average number is only 74. Fact is the problem of employment remains the number one challenge for the young generation. **However, for those employed youth, qualitative indices of employment (taking in view that the salary of the employed is considerably higher than that of the self-employed) significantly exceed that of the other age groups.**

It is important to note that since 1990s the age of the employed, in terms of the highest received salary, has undergone a significant evolution. **Unlike 1990s, when the people aged 45-55 generated the highest income¹¹, by 2010s the age group of 25-29 took over as**

¹⁰This article uses material from the research, “peculiarities of social-demographic modernization of a family”, which was conducted by the Iliani Institute of demography in Tbilisi, Kutaisi and Kaspi in 2013.

¹¹See I. Archvadze. Economics time. Tbilisi, 2000, p. 114.

leaders with “yellow t-shirts” (to use sports terminology). This trend was proved by the selective research of the population conducted in various cities of Georgia (Tbilisi, Kutaisi, Kaspi), according to which the average income of the 25-29 age group was nearly 1.2 higher than the average income of the country, whereas the salary of the people aged above 45 went down by almost ¼. In the beginning of 1990s, the income of the youth aged under 30 was 10-30 percent lower than the average number; on the other hand, those aged above 45 received income, which was higher by 2.2. We can now assert that **the optimal age of the employed for the highest income has been sharply (approximately 15-20 years) reduced in the last decades and today it has approached the age margin of 30.**

Table 1

**Average monthly income of the employed
According to age groups**

Age	Average monthly income	
	Georgian Lari	Percentage (On average in the country - 100)
On average in the country:	883.4	100.0
Among them:		
<20	834.8	94.5
20-24	933.1	105.6
25-29	1042.0	118.0
30-34	891.4	100.9
35-39	1045.9	118.4
40-44	826.5	93.56
45+	674.9	76.4

The above-mentioned regularity can be explained by the ease with which the youth, as a rule, can adapt to the market economy, and their mobility or the knowledge of information technologies and languages makes them easily adaptable to the circumstances and substantially increases their competitive advantage in the labor market.

For instance, young people under the age of 20, who are employed and at the same time, do not have incomplete (bachelor’s degree), let alone, complete higher education, can still receive an almost average level salary (94.5%).

It is a general rule that education brings higher income. The income (1068.3 gel) of those people who receive higher education is 21% more than the average income (883.4 gel), 46% more than the income of those who possess secondary education (733.7 gel), and 84% more than the income (581.4 gel) of individuals who receive incomplete education.

Students (including holders of incomplete higher education) earn 8.3% more **income** (956.4 gel) **than the average figure**. It is possible to assert categorically that, despite the low employment level among youth, and a high level of unemployment, the income and condition of those individuals who manage to land a job and start working is better than that of the average employee.

Data that was derived from the research conducted by the institute of demography is in high correlation with the data received from analyzing the whole country of Georgia. To the question: *how does the overall income of a family satisfy various needs of its members?* Only 3.6% answered *fully*, 9.3% answered *sufficiently*, 44.8% responded *more or less*, and for 42.2% of the respondents the income does not meet their family’s needs.

As a point of fact, this data indicates that **3.6% of Georgia’s population is rich, 9.3% - wealthy, 44.8% is in the category of average income, and 42.2% - poor and destitute.**

Income of those people who think that their current revenues fully satisfy their families’ needs (approximately 2000 gel monthly), is nearly 2.5 times more than the actual average income of other families. In other words, **fully meeting families’ ongoing needs necessitates**

the average income to be 2.5 times higher than the actual average income. According to the similar approach, in order to sufficiently satisfy families' needs, it is necessary that the current income be no less than 1.8-2.0 times higher than the actual one. Consequently, it can be inferred that, as of today, **more than ¾ of the households is not satisfied by their income.**

In the conditions where household revenues, as a rule, are formed from different sources, the mentioned discontentment indicates that despite their diversity, separately or together, they cannot provide the households with a desired level of income.

The share of those families, which earn income in Georgia, is quite considerable (68%). However, if we take into account the fact that families demand higher income to meet their needs, we can divine that **a salary cannot fulfill its basic economic function.** This situation is further confirmed by the instances of financial support, which every tenth family receives from their relatives and loved ones, as well as every seventh – from their relatives, and family members that are residing abroad as work migrants. Apart from that, as little as every sixth household (17.1%) generates revenues from their businesses. These point to the unsatisfactory development level of market relations and indicate little involvement on the side of the households.

Despite the survey having been conducted in cities, we can say that among those individuals who work in agriculture (every fourth household – 24.1%), only 21% produce agricultural commodities. This type of material income is characterized by the same intensity as the renting of real and moveable estates.

Georgia was and remains the country whose society is primarily defined as the one possessing intergenerational relationships of **traditional nature.** According to surveys, **43.2% of the population still lives with their parents.** As these individuals get older the above-mentioned figure, understandably, goes down. In youth aged just below 20 this number is 77.1%, in youngsters aged 20-24 – 65.4%, in the population aged 25-40 the figure stays virtually on the same level (between 41-45%), and then it sharply decreases again to the point where among the people aged above 45 the figure amounts only to 24.3%.

Two-thirds (66.8%) of the interviewed population, with varying degrees, links financial situation to the possibility of living separately from their parents. Working (64.5%) and living conditions (64.7%), which fall just a little behind the financial situation, also determine the possibility of independence.

Interviewees consider starting independent life positively in several aspects of life. The number of those who think that their conditions will improve, in case of living separately, is 7.4 times higher than the number of people who think otherwise (34.0% and 4.6% respectively). With regard to employment, the difference is still tremendous – 10.4 times higher (17.6% and 1.7%). At the same time, in spite of positive and optimistic expectations, enthusiasm and positive expectations associated with independent living are relatively modest (25.8% and 17.7% respectively).

Until recently, Georgian family has been deemed a cornerstone of traditional values. Nevertheless, transition to the model of market economy and general deterioration of the population's conditions introduced some changes there as well. The survey showed that **only 2.6% of the overall population provides any kind of assistance to their parents, whereas almost the third – 32.2% - of the population grants none whatsoever.** Similar number – 31.3% - is happy to give only moral assistance, while the share of those who provide financial and material help hardly exceeds 20.6%.

Naturally, scales and range of assistance depend on many factors. As of late, **the age of those people who receive income and revenues reflected in peak numbers, as was mentioned before, has substantially gone down, and this age group (up to 30 years of age) has fallen under the regime of “double preference”.** On the one hand, their salary is higher than or equivalent to the average income, on the other hand, because of traditional

relationships, the scale of parental or grandparental assistance toward those younger age groups is high. In addition to this, relationship processes marked with certain specificity exist here too, among other things there are gender aspects. For example, if the indicator of “**cannot help**” is virtually equal between genders (31.5% of men and 32.6% of women cannot provide support to their parents), it is not the same with **financial support**, where men are able to offer nearly three times more assistance to their parents than women (17.8% and 6.3% respectively). The scales of material and physical support in terms of gender are almost equal, whereas the degree of empathy or moral support is manifested (nearly 1.7 times more frequent), much more among women than among men (36.7% and 22.1% respectively).

Naturally, as children get older and their age goes up, parental support becomes scarce and vice versa, scales of children’s support toward their parents increase. Among the interviewed individuals aged below 20 almost 2/3 cannot provide any kind of financial support whatsoever for their parents (rather they are in need of support themselves!), among the people aged 20-24 the figure comes down to 43.8% and only 25.3% for those who are more than 45 years old. Alternatively, upward movement characterizes scale and intensity of support from children toward their parents as the former get older: if we compare instances of financial support from the interviewed children between those who are aged below 25 and those above 40, we will notice a stark difference, namely 1.3% and more than 14% respectively. Intensity of physical support increases from 7.5% in the people aged 20-24 to 16.2% in the respondents aged above 45. In fact, the intensity of physical support does not change with the passage of years, and among the individuals that have left behind teenage years (20<) the scale of moral support is quite stable as well (33.0 %<). The mentioned figure decreases just a little bit for only those respondents who are aged above 45 – this as a rule, is the result of passing away of their parents.

Table 2

**Children’s support toward their parents
According to children’s age group**

	Children’s age						
	<20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45+
None	63.6	43.8	41.3	28.2	31.7	18.3	25.3
Financial	0.0	1.3	9.8	11.8	13.4	14.0	14.1
Material	0.0	7.5	7.6	4.5	12.2	15.1	16.2
Physical	13.6	12.5	10.9	17.3	11.0	15.1	12.1
Moral	18.2	33.8	28.3	37.3	30.5	33.3	27.3
Any kind	4.5	1.3	2.2	0.9	1.2	4.3	5.1
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Scales of children’s support toward their parents expressed in the form of money are substantial – 110.9 gel monthly¹². **At the same time, men provide 1.5 times more assistance to their parents than women (135.1 gel and 90 gel respectively)**, which, essentially, correlates to the differences reflected in salary levels between genders. The distinction in the levels of support is also marked by territorial aspect. Specifically, residents of Tbilisi provide almost 2 times more support to their parents than people living in Kutaisi (139.2 gel and 71.5 gel, respectively)¹³, likewise the support coming from people with higher education is twice the number of those individuals’ support who do not receive complete education (161.1 gel and

¹²Although, this figure is 1.7 times lower than the monthly support of parents toward their children (189.0 GEL).

¹³According to the business sector, salaries in Tbilisi are 1.7 times higher than in Imereti that is largely represented by the city of Kutaisi.

66.7 gel correspondingly). The difference in the possibilities of support toward parents is larger still among the employed and unemployed individuals– those having a job allot 2.3 times more funds for support than those who are jobless (149.1 gel and 63.9 gel respectively).

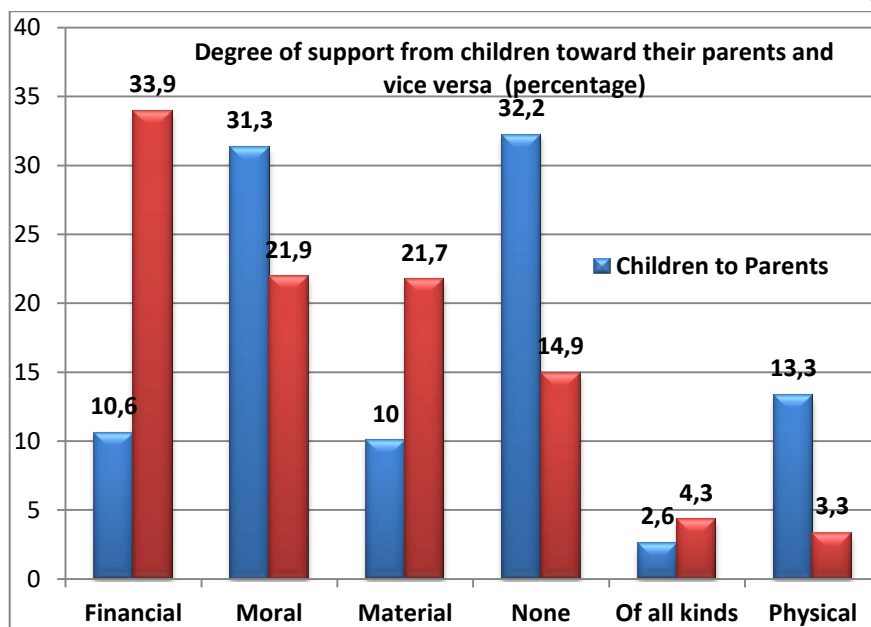
The capacity for providing support reaches its peak among 35-39-year-olds (142.6 gel), after which it gradually goes down (among 40-44-year-old donors scales of support amount to 133.1 gel, whereas people aged above 45 can only yield as much as 89.0 gel).

Children mostly tend to assist their parents when the former reach somewhere between 35-39 years of age. The highest share of such assistance in relation to their income falls on 40-44-year-old individuals.

The fact that every second person supports parents materially on the daily basis or per their demand speaks to the preservation of traditional relationships and caring in families. Aside from that, the number of those people who can only help their parents weekly (16.9%) or monthly (29.9%) is rather big.

The process of support between the members of different generations has a bilateral character. It flows from the members of young generation toward the members of older generation, and vice versa. Almost 3/5 of the population receives financial (33.9%) and material (21.7%) support from their parents. On top of that, if we compare the flows, intensity and size of support, we will discover that **the parents’ assistance toward their children is more noticeable and they help them much more often than the other way around**. The chart below illustrates what we have already said.

Chart 1

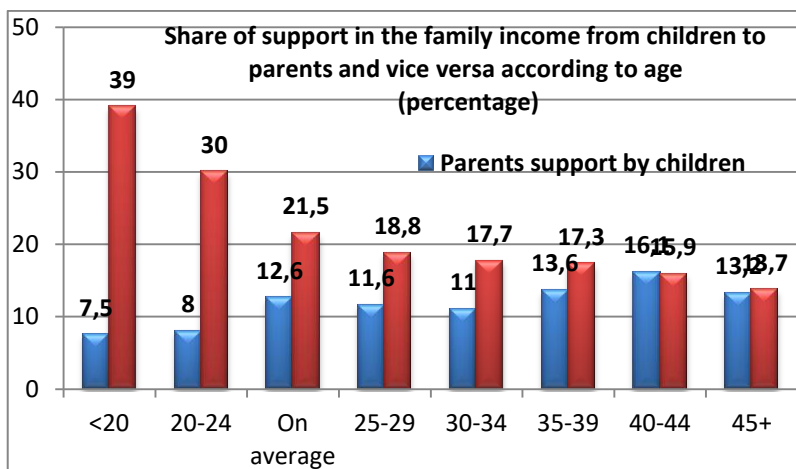

It goes without saying that the data presented above essentially shows the kind of support parents and children give each other. However, there are several types of support instead of a single one, as a rule.

The chart also confirms the fact that **the intensity of support from parents toward children is multiple times higher than the other way around**. In addition to that, we have to consider the difference of age between generations and take into account the fact that from certain age mark members of parents’ generation earn less and less income than, in the same time period, members of their children’s generation.

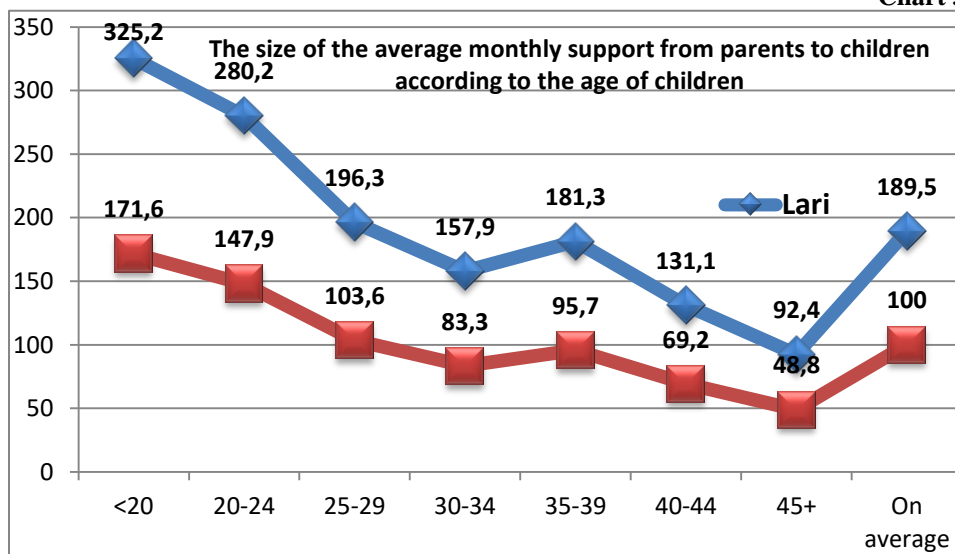
Consequently, children’s generation possesses more resources for managing final income and consumption, than it is generally reflected in the revenues established after primary income. Apart from that, parents’ ratio of income/support toward their children is substantially high than the other way around.

Chart 2

Children’s age and support toward parents are in a positive correlation with each other, whereas parents’ age and support toward children are in a negative one. Scale of support among the expenses of the parents aged 35-39 is larger than among children’s expenses, only after passing the mentioned age mark does the situation start to change in the opposite direction. What is more, with regard to the children aged below 24, **parents’ size of support toward such children significantly exceeds the quantity of average income allotted for each member of a family.** In particular, according to the average number of family members, each member, on average, receives 27% of the family’s income, whereas for every family member who is aged below 20, the size of support virtually becomes 39%, and for those aged between 20 and 24 – 30%. Naturally, as the age of recipients goes up, they receive less support from their parents. This is clearly illustrated in the following chart.

Chart 3

Based on the logic and law of economics, **students get the most generous support (358.1 GEL), and the least support is allotted to contractors (134.1 GEL) and self-employed individuals (126.7 GEL).**

When children and parents live together, the share of **only parents** in providing material support is higher, than the share of **only children** (31% and 1% respectively). At the same time, **only the spouses’** share, which amounts nearly to 2/3 (62.5%), is eminently high. Depending on what role parents and children assume – donors (givers of support) or recipients (receivers of support), scales of support vary to a certain degree. However, in the category of parents as well as children, the third of the interviewed people show support per request from others, whereas the share of those who grant such support, at least once a year, is quite small.

Table3

Degree of support between parents and children
(Percentage)

	Daily	Once a week	Monthly	At least once a year	per request	Total
Parents support their children	9.4	9.6	44.8	4.7	31.6	100
Children support their parents	16.1	16.9	29.9	3.8	33.2	100

Almost 2/3 (63.4%) of the Georgia’s population that are in the economically active age do not have grandparents any more. The absolute majority of the rest (85.2%), as a rule, not only visits grandparents periodically, but also is able to introduce them to their friends. In addition, **1/3 or 32.7% of grandchildren do not provide any support to their grandparents;** 13.5% help their grandparents financially or materially and the rest limit themselves to only physical or moral help.

An average monthly value of support given by grandchildren to their grandparents is 57.4 GEL. The size of such support is the biggest from those grandchildren, who have received higher education (74.6 Gel).

28.4% of grandparents cannot give any kind of support to their grandchildren. 30.2% of them grant financial and 12.9% - material support; the rest are limited to physical or moral help.

The table below shows the character and intensity of mutual support, on the one hand from grandparents and on the other from grandchildren, toward each other.

Table 4

Characteristics of support between grandparents and grandchildren
(Percentage)

	Grandchildren support their grandparents	Grandparents support their grandchildren
None	32.7	28.4
Financial	5.6	30.2
Material	7.9	12.9
Physical	23.5	6.1
Moral	30.2	22.3
An average monthly size of help, Gel	57.4	71.4

Only insignificant part of the population (1.7%) thinks that the government must be solely responsible for the care of the elderly. The majority (35.4%) recognizes this process to be the duty of children and grandchildren or to be equally shared (63.0%) between the former and the government.

As the presented data confirm, despite various kinds of difficulties, among them of economic character, intergenerational bond is still considerably firm in Georgia and it is reflected in mutual support (from older generation toward younger one and vice versa). On top of that, this relationship is not limited to the relations between children and parents; rather it includes the strong bond between grandparents and their grandchildren. It is also natural that the economic ties and scales or intensity of support is much stronger between parents and children than between grandparents and grandchildren. This fact is demonstrated in the table below.

Table 5

Intensity of intergenerational support and an average monthly cost
(Percentage)

	Younger generation's support toward the older one		Older generation's support toward the younger one	
	Children support their parents	Grandchildren support their grandparents	Parents support their children	Grandparents support their grandchildren
None	32.2	32.7	14.9	28.4
Financial	10.6	5.6	33.9	30.2
Material	10.0	7.9	21.7	12.9
Physical	13.3	23.5	3.3	6.1
Moral	31.3	30.2	21.9	22.3
Any kind	2.6	0.1	4.3	0.1
An average monthly size of support, Gel	110.9	57.4	189.5	71.4

As it is clear from the data above, **children's support toward their parents expressed in money is 1.9 times more than the support given to grandparents by the same individuals; moreover, parents' support toward their children is almost 2.7 times higher than that of grandparents.** Generally, the size of support toward parents is nearly 1.5 times more intensive than toward grandparents (20.6% and 13.5% respectively); furthermore, parents' material and financial support toward their children is significantly dominant over grandparents' support for their grandchildren (55.6% and 43.1% respectively). It must also be noted that, with regard to physical support toward each other, the figure among younger generation is considerably larger than the same figure among older generation (approximately four times higher).

Conclusion

Consequently, there are certain principles at play here, which the government must necessarily take into account when coming up with and implementing social-economic policy. Namely:

- Intergenerational economic and emotional relationships are retained in Georgia on a substantially high level; a large number of households are represented by two or more generations;
- The scales of economic support have a two-way opposite vectors –support flows toward younger generation from the older one and vice versa;
- The size of support from the members of older generation toward the members of younger generation decreases, as the recipients (receivers of support) get older. At the same time, the size of support from younger to older generation increases as the age of recipients goes up;
- The size of support from the members of older generation toward the members of younger one is multiple times bigger than the size of support in the opposite direction. The amount of actual consumption of the population aged below 25 not only exceeds the income of the same age group, but it is also higher than the average size of familial consumption per capita. Considering the number of population and the quantity of households in Georgia, **the size of annual resources willingly passed from the members of older generation to the members of younger one exceeds 1.1 billion GEL, which comprises nearly 10% of the entire funds;**
- Bilateral economic relationships and value of support between parents and children are more intensive and multiple times bigger than between grandparents and grandchildren;
- According to the size of income, maximal age interval is characterized by a clearly expressed tendency of reduction; compared to the 1990s, the mentioned figure has been reduced by nearly 15-20 years;
- Distribution of the primary income takes place between older and younger generations with the latter being the recipient; simultaneously, this process is somehow leveled by the circumstance that, first of all, a large number of the population makes use of the inner family expenditure and secondly, a significant part of the certain components of social support (for example, healthcare) is directed toward fulfilling the needs of older generation. As a result, in today's conditions, younger generation's dominance over utilizing primary income of the whole population is apparent. This situation is, to some extent, compensated for by the older generation, whose members are able, though not completely, to maximize their own share in the social packages (healthcare, social security) reserved for collective usage.

References

1. Ioseb Archvadze. 2009. Concerning the welfare and various aspects of social-economic stratification of Georgian population. – Collection of works: power and society in Georgia. Tbilisi, “Universal”, p. 155-169.
2. Ioseb Archvadze. 2000. Concerning certain tendencies of the population's individual income. – I. Archvadze. Economy and time. Tbilisi, p. 114-116.
3. Material acquired from the National Statistics Office of Georgia.
4. Material from the research: “*peculiarities of the social-economic modernization of a family*”, conducted in 2013 by the Iliani Institute of demography in Tbilisi, Kutaisi and Kaspi.
5. Avtandil Sulaberidze. Thinking about Georgian family and demography. – Tbilisi, 2007.
6. Mzia Shelia. 2017. Research of transferts between generations in Georgia. Proceedings of Materials of International Scientific Conference Dedicated to the 65th birth anniversary of Professor George Tsereteli STRUCTURAL AND INNOVATIVE PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT. Tbilisi, pp. 181- 183.

7. Evandrou et al., 2016 – Evandrou, M., Falkingham. J., Gomez-leon M., Vlaghantoni, A. (2016). Intergenerational flows of support between parents and adult children in Britain. *Journal Aging & Society*. Cambridge University Press. pp. 1-31.
8. Mzia Shelia. **Ageing of Population in a Transitional Society: Case of Georgia**
9. a Institute of Demography. - *European Journal of Social and Human Sciences*, 2017, 4(2).
10. Sulaberidze, 2016 – Sulaberidze A. (2016). Economic Transformation of the Family at the Transitional Stage in Georgia. *Problems of Demography and Sociology*. Collection of works. Tbilisi. pp. 102-107.

იოსებ არჩვაძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
ქუთაისის უნივერსიტეტის პროფესორი

**თაობათაშორისი ურთიერთობები, როგორც ქვეყნის ეკონომიკური
ბანკოტარებისა და მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის ფაქტორი
(საქართველოს კონტექსტი)**

რეზიუმე

ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი ქვეყნის მოსახლეობის დემოგრაფიული სტრუქტურა და განათლებულობაა. სხვა თანაბარ პირობებში, რაც უფრო მეტი განათლებული და კვალიფიციური შრომისუნარიან ასაკში მყოფი ადამიანი ქვეყანაში, მით უფრო მეტია მისი ეკონომიკური ზრდის პოტენციალი. ამის გამო განსაკუთრებით საყურადღებოა ქვეყნის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მონაწილეობა დასაქმებისა და ეკონომიკური დოვლათის ფორმირებაში ასაკობრივი ნიშნით, აგრეთვე ის, თუ რამდენად შეესაბამება ამ ასაკობრივი ჯგუფების შექმნილი დოვლათი მათ მიერ ფაქტობრივად მოხმარებულს, როგორია თანაფარდობა ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით დოვლათის განაწილებასა და საბოლოო მოხმარებას შორის. საქართველო მიეკუთვნება ტრადიციულ ფასეულობებზე დამყარებულ საზოგადოებას, სადაც მაღალია თაობათაშორისი კულტურულ-ემოციური, ყოფითი, მატერიალური და ეკონომიკური კავშირები, უფროსებისაგან უმცროსი თაობის წარმომადგენლებისათვის და პირიქით, უმცროსებისაგან უფროსებისადმი გაწეული შიდაოჯახური და ოჯახთაშორისი დახმარების მასშტაბები. ამ დახმარებას აქვს მრავალი ასპექტი - გენდერული, ასაკობრივი, სავანმანათლებლო, პროფესიული, ტერიტორიული და სხვ.

საკვანძო სიტყვები: ახალგაზრდა თაობა, ასაკობრივი ჯგუფები, ეიჯიზმი, თაობათაშორისი კავშირები.

შესავალი

თანამედროვე საქართველოში შრომის ბაზრისა და დასაქმების ასპექტში დაბალი ასაკობრივი ჯგუფის წარმომადგენლებისათვის, ერთი შეხედვით, საკმაოდ მძიმე სურათი ყალიბდება: მათ შორის უმუშევრობის დონე საშუალოზე უფრო მაღალია (2016 წლის მონაცემებით, ასაკის მიხედვით: 15-19 წწ. - 31.9%, 20-24 წწ. - 30.0%; 25-29 წწ. - 21.6%, საშუალოდ ეკონომიკაში - 11.8%¹⁴). მაგრამ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობიდან 25-29 წლიანები, ანუ ის კონტინგენტი, რომელმაც სულ ახლახან მიიღო უმაღლესი განათლება და ჩაერთო ეკონომიკურ საქმიანობაში, ხარისხობრივი ფაქტორის გათვალისწინებით (დასაქმების პროფილითა და ანაზღაურებით) მაინც შედარებით ყველაზე უკეთაა უზრუნველყოფილი - დაქირავებით დასაქმებულებზე მოდის ამ ასაკობრივი ჯგუფის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ნახევარზე მეტი (50.2%), მაშინ როდესაც საშუალოდ ეროვნულ მეურნეობაში ეს მაჩვენებელი არ აღემატება 37.3%-ს; ყოველ 100 თვითდასაქმებულზე ამ ასაკობრივი ჯგუფში (25-29 წწ.) მოდის 180 დაქირავებით დასაქმებული, მაშინ როდესაც საშუალო მაჩვენებელი მხოლოდ 74-ია. ფაქტი ისაა, რომ დასაქმების პრობლემა არის და რჩება ახალგაზრდა თაობის უპირველეს გამოწვევად, მაგრამ უკვე დასაქმებული ახალგაზრდებისთვის დასაქმების ხარისხობრივი მაჩვენებლები (იმის გათვალისწინებით, რომ დაქირავებით

¹⁴ სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურება აღემატება თვითდასაქმებულების შრომის ანაზღაურებას), მნიშვნელოვნად აჭარბებს სხვა ასაკობრივი ჯგუფების შესაბამის მაჩვენებლებს.

აღსანიშნავია, რომ 1990-იანი წლების შემდეგ მნიშვნელოვანი ევოლუცია განიცადა ყველაზე მაღალი შემოსავლის მიღების მხრივ დასაქმებულთა ასაკმა: თუ 1990-იან წლებში ყველაზე მაღალი შემოსავლის მიღებას ახერხებდნენ 45-55 წწ. ასაკობრივი ჯგუფის მოსახლეობა¹⁵, 2010-იანი წლებისთვის - უკვე 25-29 წლიანები. ეს კარგად დაადასტურა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქში (თბილისი, ქუთაისი, კასპი) მოსახლეობის შერჩევითმა კვლევამ.¹⁶

აღნიშნული კვლევით, 25-29 წწ. ასაკობრივ ჯგუფში საშუალო შემოსავალი თითქმის 1.2-ჯერ აღემატება საშუალო შემოსავალს, ხოლო 45 წელს გადაცილებულთა შემოსავალი - პირიქით, თითქმის ¼-ით ჩამორჩება მას. 1990-იანი წლების დასაწყისში საშუალო შემოსავლებს 30 წლამდე ახალგაზრდების შემოსავლები ჩამორჩებოდა 10-30 პროცენტით, ხოლო 45 წელზე უფროსი ადამიანების კი, პირიქით - 2.2-ჯერ აღემატებოდა. შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე მაღალი შემოსავლის მისაღებად დასაქმებულთა ოპტიმალური ასაკი ბოლო ათწლეულებში მკვეთრად (დაახლოებით 15-20 წლით) შემცირდა და დღეისათვის 30 წელს უახლოვდება.

ცხრილი 1

**დასაქმებულთა საშუალო თვიური შემოსავალი
ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით**

ასაკი	საშუალო თვიური შემოსავალი	
	ლარი	პროცენტობით (საშუალოდ ქვეყანაში - 100)
საშუალოდ ქვეყანაში	883.4	100.0
მათ შორის:		
<20	834.8	94.5
20-24	933.1	105.6
25-29	1042.0	118.0
30-34	891.4	100.9
35-39	1045.9	118.4
40-44	826.5	93.6
45+	674.9	76.4

ზემოაღნიშნული აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ახალგაზრდები, როგორც წესი, უფრო იოლად ახერხებენ ადაპტირებას საბაზრო ეკონომიკასთან, მათი მობილურობა, ინფორმაციული ტექნოლოგიების და უცხო ენების ცოდნა მათ გარემოებებისადმი უფრო იოლად ადაპტირებადს და შრომით ბაზარზე მაღალ კონკურენტუნარიანს ხდის. მაგალითად, 20 წლამდე დასაქმებულ ახალგაზრდებს, ფაქტობრივად, შეუძლებელია ჰქონდეთ არათუ სრული, არამედ არასრული

¹⁵ იხ. მოსახლეობის ინდივიდუალური შემოსავლების ზოგიერთი ტენდენციის შესახებ. - ი. არჩვაძე, ეკონომიკა დრო. თბილისი, 2000, გვ. 114-116.

¹⁶ იხ. ილიაუნის დემოგრაფიის ინსტიტუტის მიერ თბილისში, ქუთაისსა და კასპში 2013 წელს ჩატარებული კვლევის - „ოჯახის სოციალურ-დემოგრაფიული მოდერნიზაციის თავისებურებანი“ - მასალები.

უმაღლესი (- საბაკალავრო) განათლება. მიუხედავად ამისა, ანაზღაურება მათ თითქმის საშუალო დონეზე აქვთ (94.5%).

ზოგადი კანონზომიერებაა, რომ *განათლებას უფრო მაღალი შემოსავალი მოაქვს*. - უმაღლესი განათლების მქონეთა შემოსავლები (1068.3 ლარი) აღემატება: 21%-ით შემოსავლების საშუალო დონეს (883.4 ლარი), 46%-ით - საშუალო განათლების მქონეთა შემოსავლებს (733.7 ლარი) და 84%-ით - არასრული განათლების მქონეთა შემოსავლებს (581.4 ლარი). ამ ფონზე **სტუდენტები** (მათ კატეგორიაში შედის არასრული უმაღლესი განათლების მქონე პირებიც) **საშუალო შემოსავალზე 8.3 %-ით მეტ შემოსავალს** იღებენ (956.4 ლარი). შეიძლება მთელი კატეგორიულობით ითქვას – მიუხედავად იმისა, რომ დასაქმების დონე ახალგაზრდებში დაბალია, ხოლო უმუშევრობის დონე - მაღალი, შემოსავალი და მდგომარეობა, ვინც ახერხებს სამუშაოს შოვნას და მუშაობის დაწყებას, საშუალო დასაქმებულის შემოსავლებზე და მატერიალურ მდგომარეობაზე უკეთესია.

ჩატარებული კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები საკმაოდ მაღალ კორელაციაშია საქართველოს მასშტაბით მიღებულ მონაცემებთან. კითხვაზე: *თუ რამდენად უზრუნველყოფს ოჯახის მთლიანი შემოსავალი ოჯახის მოთხოვნილებებს*, მხოლოდ 3.6%-მა აღნიშნა - *თავისუფლად*, 9.3%-მა - *საკმარისად*, 44.8%-მა - *მეტ-ნაკლებად*, რესპონდენტთა 42.2%-თვის შემოსავალი *ვერ უზრუნველყოფს* ოჯახის მოთხოვნილებებს. ფაქტობრივად, ამ მონაცემებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ **საქართველოს მოსახლეობის 3.6% - მდიდარია, 9.3% - შეძლებული, 44.8% - საშუალო შემოსავლების მქონე, ხოლო 42.2% - ღარიბი და ღატაკი**.

ამ ასპექტით, მათი შემოსავალი, ვინც თვლის, რომ ოჯახის მოთხოვნილებებს მათი მიმდინარე შემოსავლები თავისუფლად უზრუნველყოფს (თვეში 2000 ლარი), ოჯახების ფაქტობრივ საშუალო შემოსავალს დაახლოებით 2.5-ჯერ აღემატება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, **ოჯახების მიმდინარე მოთხოვნილებების თავისუფლად დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელია, რომ საშუალო შემოსავლები აღემატებოდეს ფაქტობრივ საშუალო შემოსავლებს 2.5-ჯერ**. ანალოგიური პრინციპით მიდგომის შემთხვევაში, ოჯახის მოთხოვნილებების *საკმარისად დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელია, რომ მიმდინარე შემოსავლები ფაქტობრივს ჭარბობდეს არანაკლებ 1.8-2.0-ჯერ*. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ დღეის მდგომარეობით **შინამეურნეობათა 3/4-ზე მეტი არ არის კმაყოფილი საკუთარი შემოსავლებით**.

ეს უკმაყოფილება ყურადსაღებია იმ პირობებში, როდესაც შინამეურნეობების შემოსავლები, როგორც წესი, ყალიბდება რამდენიმე წყაროსგან; იგი მიანიშნებს იმასაც, რომ, მიუხედავად მათი მრავალფეროვნებისა, ეს წყაროები არათუ ცალ-ცალკე, არამედ ერთადაც ვერ უზრუნველყოფს შინამეურნეობათა სასურველი შემოსავლის დონეს.

საქართველოს ქალაქებში საკმაოდ მაღალია ხელფასზე მყოფ ოჯახთა წილი (68%). მაგრამ რამდენადაც მიმდინარე მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად ოჯახებს ფაქტობრივზე ჯერადად მეტი შემოსავლები სჭირდებათ, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ეტაპზე **ხელფასი ვერ ასრულებს მის ძირითად ეკონომიკურ ფუნქციას**. ეს დასტურდება იმითაც, რომ ყოველი მეათე ოჯახი იღებს ფულად დახმარებას ახლობლებისაგან, ხოლო ყოველი მეშვიდე - უცხოეთში შრომით მიგრანტად მყოფი ოჯახის წევრისა და ახლობლისგან. ამასთან, ბიზნესიდან შემოსავალი აქვს მხოლოდ ყოველ მეექვსე შინამეურნეობას (17.1%), რაც საბაზრო ურთიერთობათა განვითარებისა და მასში შინამეურნეობათა ჩართულობის არადაამაკმაყოფილებელ დონეზეც მიუთითებს.

მიუხედავად იმისა, რომ გამოკითხვა ქალაქებში ჩატარდა, შეიძლება ითქვას, რომ მათგან, ვინც სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებითაა დაკავებული (ასეთი კი ყოველი მეოთხე შინამეურნეობაა - 24.1%), 21% აწარმოებს ბაზარზე

სარეალიზაციოდ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციას. ოჯახებისათვის აღნიშნული სახის შემოსავალი ფაქტობრივად ისეთივე ინტენსივობისაა, როგორც უძრავ-მოძრავი ქონების გაქირავება.

საქართველო იყო და რჩება უპირატესად ტრადიციული ტიპის თაობათა-შორის ურთიერთობის მქონე საზოგადოებად. კვლევამ დაადასტურა, რომ **საკუთარ მშობლებთან ცხოვრობს მოსახლეობის 43.2%**. ასაკის მატებასთან ერთად ეს მაჩვენებელი მცირდება. დ თუ 20 წლამდე ახალგაზრდებში იგი 77.1%-ია, 20-დან 24 წლამდე ახალგაზრდებში - უკვე 65.4%, 25-დან 40 წლამდე ასაკის მოსახლეობაში - ფაქტობრივად ერთსა და იმავე დონეზეა (41-45%), რის შემდეგაც იგი მკვეთრად ეცემა და 45 წელს გადაცილებულეებში მხოლოდ 24.3%-ია.

მშობლებისაგან ცალკე ცხოვრების სურვილის შესაძლებლობას გამოკითხული მოსახლეობის ორი მესამედი (66.8%) ამა თუ იმ ხარისხით უკავშირებს ფინანსურ მდგომარეობას. აღნიშნულ მაჩვენებელს ოდნავ ჩამორჩება **დამოუკიდებელი ცხოვრების შესაძლებლობა**, რასაც განაპირობებს **სამუშაო** (64.5%) და **საცხოვრებელი პირობები** (64.7%).

დამოუკიდებელი ცხოვრების დაწყებას გამოკითხულები ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტში პოზიტიურად განიხილავენ. მათი რაოდენობა, რომლებიც თვლიან, რომ ცალკე ცხოვრების შემთხვევაში მდგომარეობა გაუმჯობესდებათ, 7.4-ჯერ აღემატება მათ რაოდენობას, ვინც პირიქით მიიჩნევს (შესაბამისად, 34.0% და 4.6%). დასაქმებასთან დაკავშირებით ეს სხვაობა კიდევ უფრო მაღალია - 10.4-ჯერ (17.6% და 1.7%). ამასთან, მიუხედავად პოზიტიური, ოპტიმისტური მოლოდინისა, შედარებით მოკრძალებულია ცალკე ცხოვრების დაწყების შემთხვევაში პოზიტიური მოლოდინები (შესაბამისად, 25.8% და 17.7%).

ბოლო დრომდე ქართული ოჯახი ტრადიციული ფასეულობების შენარჩუნების ქვაკუთხედს წარმოადგენდა. ამასთან, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ და მოსახლეობის მდგომარეობის გაუარესებამ აქაც შეიტანა გარკვეული კორექტივი. - გამოკითხვამ აჩვენა, რომ **მოსახლეობის მხოლოდ 2.6% უწევს ყოველნაირ დახმარებას მშობლებს, მაშინ როდესაც თითქმის მესამედი - 32.2% - არავითარ დახმარებას არ უწევს მათ**. თითქმის ამდენივე - 31.3% - მხოლოდ მორალური დახმარებით კმაყოფილდება, ხოლო ფინანსური და მატერიალური დახმარების გამცემთა რაოდენობა 1/5-ს (20.6%) არ აღემატება.

ბუნებრივია, დახმარების მასშტაბები და დიაპაზონი ბევრ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ბოლო პერიოდში **ხელფასებისა და ზოგადად, შემოსავლების პიკური მაჩვენებლის მიმდებარე ასაკი**, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, **საკმაოდ გაახალგაზრდავდა და ეს ასაკობრივი ჯგუფი (30 წლამდე) „ორმაგი პრეფერენციის“ რეჟიმში მოექცა**. - ერთი მხრივ, მათი შრომის ანაზღაურება საშუალო ანაზღაურების ეკვივალენტური ან მასზე მაღალია, მეორე მხრივ კი, ტრადიციული ურთიერთობების გამო, მაღალია ამ ასაკობრივი ჯგუფის მიმართ უფროსი თაობის წარმომადგენლების (არა მხოლოდ მშობლების, არამედ ბებია-ბაბუების) დახმარების მასშტაბებიც. ამასთან, აღნიშნულ ურთიერთობებს გარკვეული სპეციფიკა მაინც ახასიათებს, მათ შორის გენდერული ასპექტით. მაგალითად, თუ ვერ **დახმარების** მაჩვენებელი ფაქტობრივად თანაბარია გენდერული ნიშნით (მშობლებს ვერ ესმარებიან მამაკაცების 31.5% და ქალების 32.6%), **ფინანსური დახმარების** კუთხით მშობლებისადმი დახმარება მამაკაცებში თითქმის სამჯერ უფრო მაღალია, ვიდრე ქალებში (შესაბამისად, 17.8% და 6.3%). **მატერიალური და ფიზიკური დახმარების** მასშტაბები გენდერული ნიშნით თითქმის თანაბარია, ხოლო **ემპათიის** - მორალური მხარდაჭერის ხარისხი - ქალებში გაცილებით მეტად (თითქმის 1.7-ჯერ უფრო მეტი სიხშირით) ვლინდება, ვიდრე მამაკაცებში (შესაბამისად, 36.7% და 22.1%).

ბუნებრივია, ასაკის მატებასთან ერთად მცირდება მშობლების შვილებისადმი დახმარების, და, მის საპირისპიროდ, იზრდება შვილების მშობლებისადმი დახმარების მასშტაბები. დ 20 წლამდე ახალგაზრდებიდან გამოკითხულთა თითქმის 2/3 ვერავითარ ფინანსურ დახმარებას ვერ უწყევს მშობლებს (თვითონ არიან დასახმარებლები), 20-24-წლიანებში ეს მაჩვენებელი უკვე მხოლოდ 43.8%-ია და 45 წელს გადაცილებულებში კი - მხოლოდ მეოთხედი (25.3%). სამაგიეროდ, შვილების ასაკის მატების პარალელურად, იზრდება მათ მიერ მშობლების მიმართ განხორციელებული დახმარების მასშტაბები და ინტენსივობა: თუ 25 წლამდე გამოკითხულებში მშობლებისათვის ფინანსური დახმარების შემთხვევები უმნიშვნელოა (1.3%), 40 წლის ზემო ასაკის ადამიანებში ეს მაჩვენებელი 14.0%-ს აღემატება. ფიზიკური დახმარების ინტენსივობა იზრდება 7.5%-დან 20-24 წლიანებში 16.2%-მდე 45 წელს გადაცილებულებში. ფაქტობრივად, ასაკის ცვალებადობასთან ერთად არ იცვლება ფიზიკური დახმარების ინტენსივობა, ხოლო თინეიჯერობის ასაკს გადაცილებულთა შორის ასევე საკმაოდ სტაბილურია *მორალური მხარდაჭერის* მასშტაბიც (33.0%<), რომელიც ოდნავ მცირდება მხოლოდ 45 წლის ასაკს გადაცილებული რესპონდენტებისათვის - ისიც, როგორც წესი, მშობლების გარდაცვალების მიზეზით.

ცხრილი 2

**შვილების მიერ მშობლებისადმი გაწეული დახმარება
შვილების ასაკის მიხედვით**

	შვილების ასაკი						
	<20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45+
არავითარი	63.6	43.8	41.3	28.2	31.7	18.3	25.3
ფინანსური	0.0	1.3	9.8	11.8	13.4	14.0	14.1
მატერიალური	0.0	7.5	7.6	4.5	12.2	15.1	16.2
ფიზიკური	13.6	12.5	10.9	17.3	11.0	15.1	12.1
მორალური	18.2	33.8	28.3	37.3	30.5	33.3	27.3
ყველანაირი	4.5	1.3	2.2	0.9	1.2	4.3	5.1
სულ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

ფულად ფორმაში გამოხატული შვილების მიერ მშობლებისადმი დახმარების მასშტაბები საგრძნობია - თვეში 110.9 ლარი¹⁷. ამასთან, მშობლებისადმი მამაკაცების მიერ გაწეული დახმარება 1.5-ჯერ აღემატება ქალების მიერ გაწეულ დახმარებას (შესაბამისად 135.1 ლარი და 90 ლარი), რაც ასახავს კიდევ ხელფასებში გენდერული განსხვავების არსებულ დონეს. სხვაობა შეინიშნება ტერიტორიული ნიშნითაც. კერძოდ, თბილისელების მიერ გაწეული დახმარება თითქმის 2-ჯერ აღემატება ქუთაისელების მიერ გაწეულ დახმარებას (შესაბამისად, 139.2 ლარი და 71.5 ლარი)¹⁸, ისევე, როგორც უმაღლესი განათლების მქონეთა დახმარების მოცულობა არასრული განათლების მქონე ადამიანთა მიერ გაწეულ დახმარებას (161.1 ლარი და 66.7 ლარი). კიდევ უფრო დიდია განსხვავება დასაქმებული და უმუშევარი შვილების მიერ მშობლებისადმი დახმარების შესაძლებლობაში - დასაქმებულები ამისათვის 2.3-ჯერ და უფრო მეტ სახსრებს გამოყოფენ უმუშევრებთან შედარებით (შესაბამისად, 149.1 და 63.9 ლარი).

¹⁷ თუმცა ეს 1.7-ჯერ ნაკლებია მშობლების მიერ შვილებისადმი ყოველთვიურად გაწეულ დახმარებაზე (189.0 ლარი).

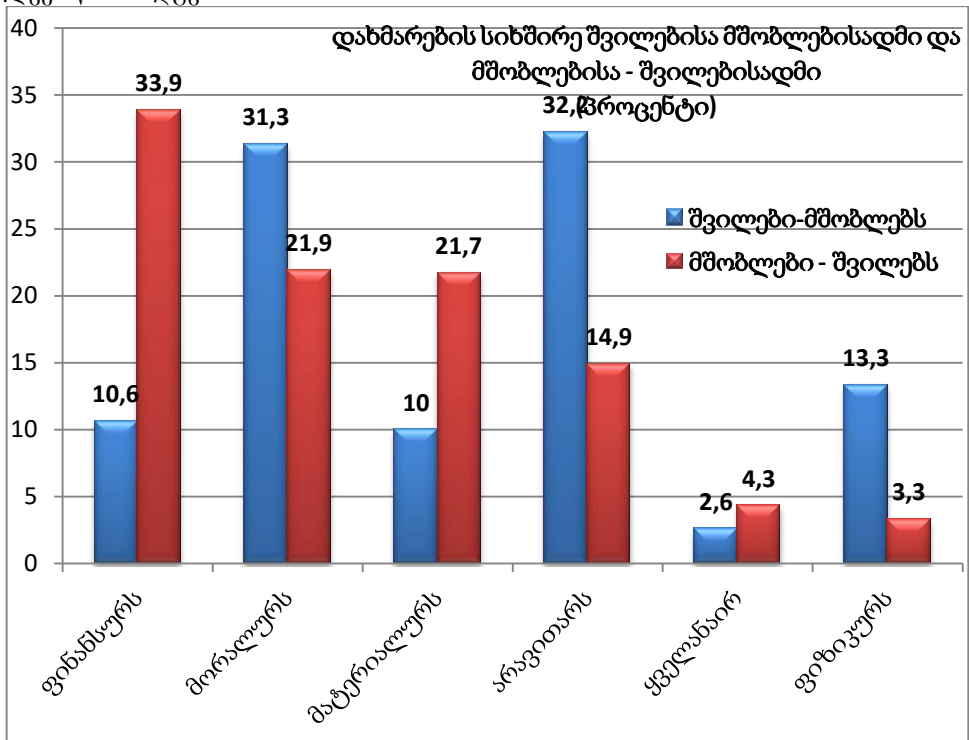
¹⁸ ბიზნესსექტორის მიხედვით, ხელფასი თბილისში 1.7-ჯერ აღემატება იმერეთის ანალოგიურ მაჩვენებელს, რომელიც დიდწილად ქუთაისითაა წარმოდგენილი. - იხ. სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალური ინტერნეტგვერდის შესაბამისი („ბიზნესსექტორი“) განყოფილება.

დახმარების გაწევის შესაძლებლობა პიკს აღწევს 35-39 წლის პირთა შორის (142.6 ლარი), რომლის შემდეგაც ის თანდათან კლებულობს (40-44 წლის ასაკობრივი ჯგუფის დონორებში დახმარების სიდიდე 133.1 ლარია, ხოლო 45 წელს გადაცილებულებში კი - მხოლოდ 89.0 ლარი).

შვილებში მშობლებისადმი ფინანსური დახმარება ყველაზე მაღალია 35-39 წლის ასაკში, ხოლო ყველაზე მაღალი წილი საკუთარ შემოსაველებთან - 40-44 წლის ასაკში.

ოჯახების მიერ ტრადიციული ურთიერთობებისა და დახმარებების შენარჩუნებაზე მიუთითებს ის გარემოებაც, რომ ყოველი მეორე ადამიანი მშობლებს ეხმარება ყოველდღიურ რეჟიმში ან ამ უკანასკნელთა მოთხოვნისდა შესაბამისად. ამავე დროს, საკმაოდ მაღალია მათი რიცხვიც, ვინც მხოლოდ კვირაში ერთხელ (16.9%) ან ყოველთვიურად (29.9%) ახერხებს მშობლებისადმი დახმარებას.

სხვადასხვა თაობის წარმომადგენლების დახმარების პროცესი ორმხრივი ხასიათისაა. - დახმარების ნაკადები მიემართება როგორც უმცროსი თაობის წარმომადგენლებისაკენ უფროსი თაობის წარმომადგენლებისაგან, ისე პირიქითაც. მოსახლეობის თითქმის 3/5 მშობლებისაგან იღებს დახმარებას - ფინანსურს (33.9%) და მატერიალურს (21.7%). ამასთან, თუ შევადარებთ დახმარების ნაკადების ინტენსივობას და სიდიდეს, აღმოვაჩენთ, რომ მშობლების მიერ შვილებისადმი გაწეული დახმარების ინტენსივობა საგრძნობლად აღემატება შვილების მიერ მშობლების დახმარების ინტენსივობას, რაზეც ქვემოთ მოყვანილი გრაფიკი იძლევა წარმოდგენას.

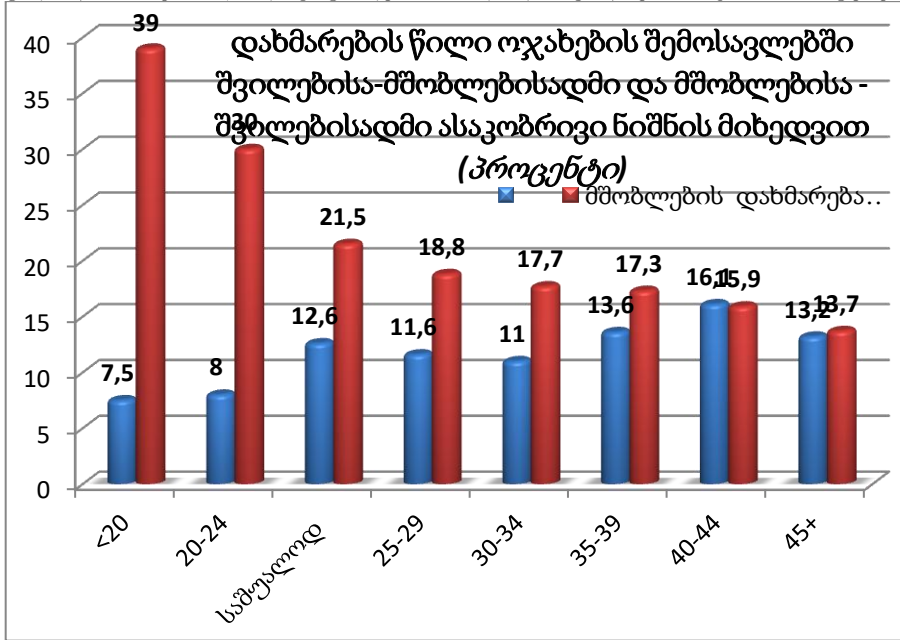

გრაფიკი 1

ბუნებრივია, მოყვანილი მონაცემები ახდენს იმის დემონსტრირებას, უპირატესად თუ როგორი ხასის დახმარებას უწევენ მშობლები შვილებს ან პირიქით.

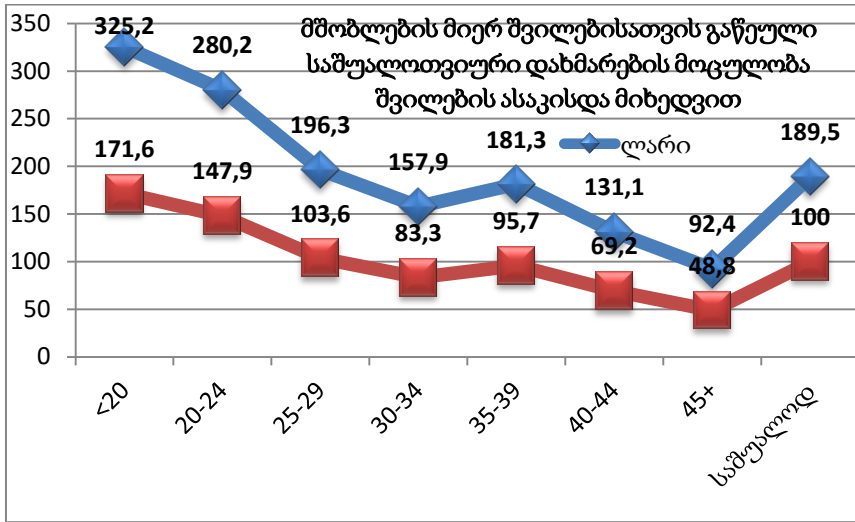
თანაც, დახმარება არ არის ერთადერთი სახეობის - იგი, როგორც წესი, რამდენიმენაირია.

თაობათაშორისი ასაკობრივი სხვაობის გათვალისწინებით, მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ გარკვეული ასაკიდან მშობლების თაობის წარმომადგენლები უფრო ნაკლებ შემოსავალს იღებენ, ვიდრე იმავე პერიოდში მათი შვილების თაობის წარმომადგენლები. შესაბამისად, საბოლოო შემოსავლებისა და მოხმარებისათვის განკარგვითი რესურსები შვილების თაობას უფრო მეტი აქვს, ვიდრე ეს ფიქსირდება პირველადი განაწილებისას ჩამოყალიბებული შემოსავლების დროს. ასევე, მშობლების შემოსავლებთან შვილებისათვის გაწეული დახმარების წილი გაცილებით მაღალია, ვიდრე პირიქითი პროცენტებისას.

გრაფიკი 2

ასაკთან მიმართებაში შვილებისაგან მშობლებისადმი დახმარება - დადებით, ხოლო მშობლებისაგან შვილებისათვის გაწეული დახმარება - უარყოფითი კორელაციაშია. - 35-39 წლიანი შვილებისათვისაც კი დახმარების მასშტაბი მშობლების ხარჯებში უფრო მაღალია, ვიდრე პირიქით (მშობლებისადმი დახმარება ამ ასაკის შვილების ხარჯებში). ამასთან, 24 წლამდე ასაკის შვილებთან მიმართებაში, მშობლებიდან მათთვის გაწეული დახმარების მოცულობა საგრძნობლად აღემატება ოჯახის თითოეულ წევრზე საშუალო შემოსავლების სიდიდეს. კერძოდ, ოჯახის წევრთა საშუალო რაოდენობიდან გამომდინარე, მის ერთ წევრზე ოჯახის შემოსავლების დაახლოებით 27 პროცენტი მოდის, მაშინ როდესაც ფაქტობრივი მოხმარება ოჯახის ყოველ 20 წლამდე წევრზე, შიდაოჯახური ტრანსფერტების გამო - 39%, ხოლო 20-დან 24 წლამდე წევრზე - 30%-ია. ბუნებრივია, რომ რაც უფრო მატულობს რეციპიენტის ასაკი, მით უფრო ნაკლებ დახმარებას იღებს ის საკუთარი მშობლებისაგან. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს ქვემოთ მოყვანილ გრაფიკიდან.

გრაფიკი 3

ეკონომიკური ლოგიკიდან და კანონზომიერებიდან გამომდინარე, ყველაზე გულუხვი დახმარება სტუდენტების მიმართაა გამოსატული (358.1 ლარი), ყველაზე ნაკლები კი - შრომითი საქმიანობით დაკავებულების - დაქირავებით დასაქმებულებისა (134.1 ლარი) და თვითდასაქმებულების (126.7 ლარი) მიმართ.

შვილებისა და მშობლების ერთობლივი თანაცხოვრებისას, ოჯახის მატერიალურ უზრუნველყოფაში მხოლოდ მშობლებს წვლილი გაცილებით მაღალია, ვიდრე მხოლოდ შვილებისა (შესაბამისად, 31% და 1%). ამასთან, შეუდარებლად მაღალია მხოლოდ მეუღლეების წვლილი, რომელიც თითქმის 2/3-ს აღწევს (62.5%).

იმისდა მიხედვით, თუ ვის როლში გამოდიან მშობლები და შვილები - დონორების (დახმარების გამღებების) თუ რეციპიენტების (დახმარების მიმღებების), რამდენადმე განსხვავდება დახმარების სიხშირის მასშტაბები, თუმცა როგორც მშობლების, ისე შვილების კატეგორიაში გამოკითხულთა მესამედი დახმარებას შესაბამისი თხოვნის საფუძველზე ასრულებს და საკმაოდ მცირეა მათი წილი, ვინც ასეთ დახმარებას წელიწადში ერთხელ მაინც ასურებს.

ცხრილი 3

მშობლებისა და შვილების ურთიერთდახმარების სიხშირე (პროცენტი)

	ყოველდღიურად	კვირაში ერთხელ	ყოველთვიურად	წელიწადში ერთხელ მაინც	თხოვნის მიხედვით	სულ
მშობლები ეხმარებიან შვილებს	9.4	9.6	44.8	4.7	31.6	100
შვილები ეხმარებიან მშობლებს	16.1	16.9	29.9	3.8	33.2	100

საქართველოს ეკონომიკურად აქტიურ ასაკში მყოფი მოსახლეობის თითქმის 2/3-ს (63.4%) ბებია-ბაბუა გარდაცვლილი ჰყავს. დანარჩენების აბსოლუტური უმრავლესობა (85.2 პროცენტი), როგორც წესი, ამა თუ იმ პერიოდულობით არა

მარტო ნახულობს საკუთარ ბებია-ბაბუას, არამედ მათ საკუთარ მეგობრებსაც აცნობს. ამასთან, **შვილიშვილების 1/3 (32.7%) არავითარ დახმარებას არ უწევს საკუთარ ბებია-ბაბუას;** 13.5% ბებია-ბაბუას ეხმარება ფინანსურად ან მატერიალურად. დანარჩენები შემოიფარგლებიან ფიზიკური ან მორალური დახმარებით.

შვილიშვილების მიერ ბებია-ბაბუებისათვის გაწეული დახმარების საშუალოთვიური ღირებულება შეადგენს 57.4 ლარს. ასეთი სახის ყველაზე დიდი დახმარება უმაღლესი განათლების მქონე შვილიშვილებისგან ხორციელდება (74.6 ლარი).

ბებია-ბაბუების 28.4% ვერავითარ დახმარებას ვერ უწევს თავიანთ შვილიშვილებს. 30.2% უწევს ფინანსურ, 12.9% - მატერიალურ დახმარებას; დანარჩენები შემოიფარგლებიან ფიზიკური ან მორალური მხარდაჭერით.

ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი წარმოაჩენს შვილიშვილებისა, ერთი მხრივ, და ბებია-ბაბუის, მეორე მხრივ, ურთიერთდახმარების ხასიათსა და ინტენსივობას.

ცხრილი 4

შვილიშვილებისა და ბებია-ბაბუის ურთიერთდახმარების ხასიათი (პროცენტი)

	შვილიშვილები- ბებია-ბაბუას	ბებია-ბაბუა - შვილიშვილებს
არავითარი	32.7	28.4
ფინანსური	5.6	30.2
მატერიალური	7.9	12.9
ფიზიკური	23.5	6.1
მორალური	30.2	22.3
დახმარების საშუალოთვიური სიდიდე, ლარი	57.4	71.4

ხანდაზმულებზე ზრუნვაზე პასუხისმგებლობას მხოლოდ სახელმწიფოზე გადააკისრებას სამართლიანად მიიჩნევს მოსახლეობის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი (1.7%). აბსოლუტური უმრავლესობა თვლის, რომ ეს შვილებისა და შვილიშვილების (35.4%), ან თანაბრად სახელმწიფოსა, ერთი მხრივ, და შვილებისა და შვილიშვილების, მეორე მხრივ (63.0%), მოვალეობაა.

როგორც მოყვანილი მონაცემები ადასტურებს, მიუხედავად მთელი რიგი, მათ შორის ეკონომიკური ხასიათის სირთულეებისა, საქართველოში თაობათა-შორისი კავშირი მაინც საკმაოდ მყარია და გამოიხატება ორმხრივი მხარდაჭერით (უფროსებისაგან - უმცროსი თაობის წარმომადგენლებისა და პირიქით). თანაც, იგი არ შემოიფარგლება მხოლოდ მშობლებისა და შვილების დამოკიდებულებით, საკმაოდ მყარია კავშირი ბებია-ბაბუასა, ერთი მხრივ, და შვილიშვილებს შორის, მეორე მხრივ. ამასთან, ბუნებრივია, რომ **მშობლებსა და შვილებს შორის ეკონომიკური კავშირები და დახმარების მასშტაბები და ინტენსივობა უფრო მაღალია, ვიდრე ბებია-ბაბუასა და შვილიშვილებს შორის,** რაც წარმოჩენილია მე-5 ცხრილში.

**თაობათაშორისი დახმარების ინტენსივობა და
საშუალოთვიური ღირებულება
(პროცენტი)**

	უმცროსი თაობა - უფროსს		უფროსი თაობა - უმცროსს	
	შვილები- მშობლებს	შვილიშვილები - ბებია ბაბუას	მშობლები - შვილებს	ბებია-ბაბუა - შვილიშვილებს
არავითარი	32.2	32.7	14.9	28.4
ფინანსური	10.6	5.6	33.9	30.2
მატერიალური	10.0	7.9	21.7	12.9
ფიზიკური	13.3	23.5	3.3	6.1
მორალური	31.3	30.2	21.9	22.3
ყველანაირი	2.6	0.1	4.3	0.1
დახმარების საშუალოთვიური სიდიდე, ლარი	110.9	57.4	189.5	71.4

მოყვანილი მონაცემებიდან ჩანს, რომ შვილებისაგან მშობლებისადმი გაწეული დახმარების ფულადი გამოხატულება 19-ჯერ აღემატება მათ მიერვე ბებია-ბაბუებისათვის გაწეული დახმარების ღირებულებას; ასევე, მშობლების მიერ შვილებისათვის გაწეული დახმარების სიდიდე მნიშვნელოვნად – თითქმის 2.7-ჯერ აღემატება ბებია-ბაბუების მიერ შვილიშვილებისათვის გაწეულ დახმარებას. ზოგადად, ფინანსური და მატერიალური დახმარების მოცულობა მშობლებისადმი დაახლოებით 1.5-ჯერ უფრო ინტენსიურია, ვიდრე ბებია-ბაბუებისადმი (შესაბამისად, 20.6% და 13.5%); ასევე, საგრძნობია უპირატესობა მატერიალურ და ფინანსურ დახმარებაში მშობლებისა შვილებისადმი, იმავე მიზნით ბებია-ბაბუების მიერ გაწეულ დახმარებასთან შედარებით (შესაბამისად, 55.6% და 43.1%). ამასთან, არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ახალგაზრდა თაობაში უფროსებისადმი ფიზიკური დახმარების მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად ჭარბობს უფროსი თაობის მიერ ახალგაზრდა თაობისადმი ანალოგიური მხარდაჭერის მაჩვენებელს (დაახლოებით, 4-ჯერ).

დასკვნა

ამრიგად, სახეზეა რიგი კანონზომიერებები, რომლებიც აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ხელისუფლებამ სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელებისას, კერძოდ:

- საქართველოში საკმაოდ მაღალ დონეზე ნარჩუნდება თაობათაშორისი ეკონომიკური და ემოციური კავშირები; შინამეურნეობათა დიდი ნაწილი წარმოდგენილია ორი და მეტი თაობით;
- ეკონომიკური დახმარების მასშტაბებს აქვს ორმხრივი, ურთიერთსაპირისპირო ვექტორები - დახმარების ნაკადები მიემართება როგორც უფროსი თაობის წარმომადგენლებიდან უმცროსი თაობის წარმომადგენლებისაკენ, ისე საპირისპირო მიმართულებითაც;
- ეკონომიკური დახმარების მოცულობა უფროსი თაობის წარმომადგენლებიდან უმცროსი თაობის წარმომადგენლების მიმართ მცირდება რეციპიენტების (დახმარების მიმღებების) ასაკის მატებასთან ერთად, მაშინ როდესაც უმცროსი

თაობის წარმომადგენლებიდან უფროსი თაობის წარმომადგენლების მიმართ დახმარების სიდიდე იზრდება რეციპიენტების ასაკის მატებასთან ერთად;

- დახმარების სიდიდე უფროსი თაობის წარმომადგენლებიდან უმცროსი თაობის წარმომადგენლებზე ჯერადად აღემატება დახმარების სიდიდეს საპირისპირო მიმართულებით; 25 წლამდე ასაკის მოსახლეობის ფაქტობრივი მოხმარება არა მარტო აღემატება ამ ასაკობრივი ჯგუფის მიერ მიღებულ შემოსავლებს, არამედ ოჯახების საშუალო სულადობრივი მოხმარების მანევრებლებსაც. საქართველოს მოსახლეობის და შინამეურნეობების რიცხოვნობის გათვალისწინებით, უფროსი თაობის წარმომადგენლებიდან უმცროსი თაობის წარმომადგენლებზე ნებაყოფლობით გადაცემული რესურსების მოცულობა წელზე გაანგარიშებით აღემატება 1.1 მილიარდ ლარს, რაც მთლიანი ფულადი სახსრების თითქმის 10 პროცენტს შეადგენს;

- ორმხრივი ეკონომიკური კავშირები და დახმარების ღირებულება შეიღებება და მშობლებს შორის უფრო ინტენსიური და ჯერადად დიდია, ვიდრე შეილი შეიღებება და ბებია-ბაბუას შორის;

- შემოსავლების სიდიდის მიხედვით მაქსიმალურ ასაკობრივ ინტერვალს აქვს მკაფიოდ გამოხატული შემცირების ტენდენცია; 1990-იან წლებთან შედარებით აღნიშნული სიდიდე შემცირდა დაახლოებით 15-20 წლით;

- ადგილი აქვს პირველადი შემოსავლების გადანაწილებას უფროსი თაობის წარმომადგენლებიდან უმცროსი თაობის წარმომადგენლების სასარგებლოდ; ამასთან, აღნიშნულ პროცესს გარკვეულად ანიველირებს ის გარემოება, რომ, ჯერ ერთი, მოსახლეობის დიდი ნაწილი სარგებლობს შიდა ოჯახური მოხმარებით, და მეორე, სახელმწიფოს მიერ სოციალური დახმარების ცალკეული კომპონენტების (მაგ., ჯანდაცვის) მნიშვნელოვანი ნაწილი მიემართება უფროსი თაობის წარმომადგენლების მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. შესაბამისად, დღევანდელ პირობებში აშკარად იკვეთება ახალგაზრდა თაობის დომინირება მოსახლეობის პირველადი შემოსავლების გამოყენებაში, რის კომპენსირებას უფროსი თაობის წარმომადგენლები გარკვეულწილად, თუმცა არასრულად, „ახერხებენ“ კოლექტიური მოხმარების სოციალურ პაკეტში (ჯანდაცვა, სოციალური უზრუნველყოფა) საკუთარი წილის მაქსიმიზაციით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. იოსებ არჩვაძე. 2000. მოსახლეობის ინდივიდუალური შემოსავლების ზოგიერთი ტენდენციის შესახებ. - ი. არჩვაძე. ეკონომიკა დრო. თბილისი, გვ. 114-116.
2. იოსებ არჩვაძე. 2009. საქართველოს მოსახლეობის კეთილდღეობისა და სოციალურ-ეკონომიკური სტრატეგიკაციის ზოგიერთი ასპექტის შესახებ. - კრებული: ძალაუფლება და საზოგადოება საქართველოში. თბილისი, „უნივერსალი“, გვ. 155-169.
3. ავთანდილ სულაბერიძე. 2007. ფიქრები ქართულ ოჯახსა და დემოგრაფიაზე. - თბილისი.
4. მზია შელია. 2017. თაობათაშორისი ტრანსფერტის საკითხის კვლევა საქართველოში. - პროფესორ გიორგი წერეთელის დაბადებიდან 65-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული „ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული და ინოვაციური პრობლემები“. თბილისი, გვ. 181- 183.
5. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები.

6. ილიაუნის დემოგრაფიის ინსტიტუტის მიერ თბილისში, ქუთაისსა და კასპში 2013 წელს ჩატარებული კვლევის – „*ოჯახის სოციალურ-დემოგრაფიული მოდერნიზაციის თავისებურებანი*“ – მასალები.
7. Evandrou et al., 2016 – Evandrou, M., Falkingham, J., Gomez-leon M., Vlachantoni, A. (2016). **Intergenerational flows of support between parents and adult children in Britain**. Journal Aging & Society. Cambridge University Press. pp. 1-31.
8. Mzia Shelia. 2017. **Ageing of Population in a Transitional Society: Case of Georgia** a Institute of Demography. - European Journal of Social and Human Sciences, 4(2).
9. Sulaberidze, 2016 – *Sulaberidze A.* (2016). **Economic Transformation of the Family at the Transitional Stage in Georgia**. *Problems of Demography and Sociology. Collection of works*. Tbilisi. pp. 102-107.

**ბიზნესი
BUSINESS**

ემზარ ჯუღლაყიძე

*ეკონომიკის აკად. დოქტორი, პროფესორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

**ეფექტური გადაწყვეტილება და ორგანიზაციათა მწარმოებლურობის
ზრდის თანამედროვე პრობლემები**

რეზიუმე

ეფექტური გადაწყვეტილება - ეს არის ისეთი ალტერნატივის შერჩევა, რომლის მიხედვითაც იზრდება ორგანიზაციის მწარმოებლურობა. იმ მიზნით, თუ რამდენად ყაირათიანად იყენებენ თანამედროვე მენეჯერები ხელთ არსებულ რესურსებს, ჩვენ მიერ ქ. ქუთაისში ჩატარებული გამოკითხვების შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ დღეს ბიზნესის განვითარების პრობლემა უფრო მეტად „მენეჯმენტის დეფიციტია“, ვიდრე „უკმარისობა ფინანსურ რესურსებში“. თუმცა, რაც უფრო ახალგაზრდაა მენეჯერი, მით უფრო რისკიანია იგი და წარმატების მიღწევაში უფრო გრძნობს კვალიფიციური ცოდნის აუცილებლობას.

საკვანძო სიტყვები: ეფექტური გადაწყვეტილება; ალტერნატივები; ყაირათიანობა; კონკურენტული უპირატესობა.

შესავალი

ეფექტური გადაწყვეტილება - ეს არის ისეთი ალტერნატივის შერჩევა, რომლის მიხედვითაც ორგანიზაცია აღწევს წარმატებას. ფაქტია, წარმატების მიღწევის სურვილი დამახასიათებელია ყველა ორგანიზაციისათვის. მაგრამ იმისათვის, რომ გავარკვიოთ მიაღწია თუ არა ორგანიზაციამ წარმატებას, საჭიროა ჯერ დავადგინოთ რას ნიშნავს წარმატება ამის საპასუხოდ, ბუნებრივია, ბევრი დაგვისახელებს მაღალი იმიჯის, გიგანტ კომპანიებს და მართლებიც იქნებიან. თუმცა, ამ პოზიციით გამოდის რომ მხოლოდ ორგანიზაციის სიდიდე ან/და მოგების მაქსიმიზაცია ყოფილა წარმატება. არადა, ყველა ორგანიზაცია არსებობს განსაზღვრული მიზნისათვის და თუ ორგანიზაციამ მიაღწია თავის მიზანს, ის უკვე წარმატებულია. ამასთან, მიზანი შეიძლება გამოიხატოს როგორც მოგების ზრდაში, ასევე ახალი პროდუქციის ათვისებაში, ხარისხის გაუმჯობესებაში, სარეალიზაციო ბაზრის გაფართოებაში, ორგანიზაციული პრობლემის ლიკვიდაციაში და ა.შ. ანუ, შეიძლება ითქვას, რომ წარმატება არ არის დაკავშირებული ორგანიზაციის სიდიდესთან და ყველას, მათ შორის მცირე ბიზნესსაც, შეიძლება ჰქონდეს თავისი წარმატება.

ჩვენი აზრით, წარმატება, პირველ რიგში, დაკავშირებულია მიზნის მიღწევასთან. ყველაზე მთავარი მიზანი კი, რომლის მიღწევასაც უნდა ცდილობდეს ორგანიზაციათა მენეჯმენტი, ეს არის მომხმარებლისთვის ისეთი პროდუქციის (მომსახურების) შეთავაზება, რომელიც ზრდის ამ ორგანიზაციის მწარმოებლურობას. ანუ, ისეთი გადაწყვეტილებების შემუშავება, რომლის მიხედვითაც ორ-

განიზაციის სამოქმედო პარამეტრები მიუახლოვდება სასურველს. მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ მიზნების სწორი დასახვა ორგანიზაციის პროგრესის უცილობელი წინაპირობაა. როგორც მენეჯმენტის მეცნიერების უდიდესი თეორეტიკოსი, თანამედროვე მენეჯმენტის მამად წოდებული პიტერ დრუკერი აღნიშნავს - „მართვა უნდა იწყებოდეს მიზნების შემუშავებით და მერე გადადიოდეს იგი ფუნქციების, ურთიერთმოქმედების სისტემისა და პროცესების ფორმირებაზე“ [Друкер, 2007: 13].

ორგანიზაციის მწარმოებლურობა - ეს არის იმის საზომი, თუ რამდენად ყაირათიანად იყენებს ორგანიზაცია მის ხელთ არსებულ რესურსებს და რამდენად ეფექტურია მისი მენეჯმენტი. ანუ, ორგანიზაცია არის მაღალმწარმოებლური თუ მასში კეთდება საჭირო, მოთხოვნადი საქონელი (მომსახურება), რომელიც კარგად იყიდება და ეს ყველაფერი სწორად, წარმატებულად კეთდება. ორივე (ყაირათიანობა და ეფექტურობა) სასიცოცხლოდ აუცილებელია ორგანიზაციის მწარმოებლურობისათვის. კერძოდ, თუ რესურსთა ყაირათიანობა არის იმის საზომი, რამდენად კარგადაა შესწავლილი მომხმარებელი, რას ითხოვს და რამდენად რაციონალურად იქნა გამოყენებული ორგანიზაციული რესურსები აღნიშნული მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად, ეფექტურობა - ეს არის დასახული მიზნებისა და მიღწეული შედეგების საუკეთესო თანაფარდობა [Мескон.... 2004: 465], ანუ ეფექტურია ორგანიზაციის ისეთი მენეჯმენტი, რომელიც ირჩევს სწორ მიზანს და რეალურად აღწევს (აჭარბებს) მას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა მმართველობითი გადაწყვეტილება და საერთოდ, ორგანიზაციათა ეფექტური მართვა, მეტ-ნაკლები დოზით, მოიცავს სამ ყველაზე მნიშვნელოვან მახასიათებელს. ესენია: მიზანი, ალტერნატივები და მენეჯერთა მოტივი. კერძოდ, თუ არ არის მკვეთრად ჩამოყალიბებული მიზანი, ასეთი არჩევანი არც შეიძლება განვიხილოდ როგორც გადაწყვეტილება; თუ არაა ალტერნატივათა გარკვეული რაოდენობა, არჩევანიც არ არსებობს და, მაშასადამე, შეუძლებელია წარმატებული გადაწყვეტილების შემუშავება; და მესამე - როგორც წესი, ყოველი გადაწყვეტილების ფორმირება ხდება მენეჯერთა სხვადასხვა მოტივების დაპირისპირება-შეფასების შედეგად.

სასურველ მიზანს გაზომვის სათანადო კრიტერიუმი უნდა გააჩნდეს. შეცდომაა, როცა ორგანიზაციის მწარმოებლურობის შეფასებას ახდენენ წარმოებული პროდუქციის მოცულობით ან მის სისტემაში არსებული რესურსების რაციონალური გამოყენებით (თუმცა, ორივე მწარმოებლურობის მნიშვნელოვანი კომპონენტია). ჩვენი აზრით, მასში უნდა დავინახოთ, ერთი მხრივ პროცესი, რომელიც ორიენტირებულია კონკურენტული უპირატესობის მოპოვებაზე და მეორე მხრივ ის მოსალოდნელი შედეგები, რომელიც დადგენილ დროში უნდა მივიღოთ და რომელიც კონკრეტულ მაჩვენებლებში გამოიხატება, ანუ უნდა განისაზღვრობოდეს მისი ღირებულება.

ამრიგად, მწარმოებლურობა - ეს არის ორგანიზაციის შესაძლებლობა, აჯობო კონკურენტებს იმით, რომ უშვებ მომხმარებლისთვის უფრო სასურველ პროდუქციას უფრო ყაირათიანად და მასთან ერთად იზრდება ორგანიზაციიდან გასული პროდუქციისა და შემოსული რესურსების ღირებულებებს შორის სხვაობა. ამიტომ, ყველაფერი რაც დაკავშირებულია ამ ფორმულასთან, ამავე დროს, არის ორგანიზაციის მწარმოებლურობის ამაღლების ხელშემწყობი ფაქტორები.

შესაბამისად, მენეჯერთა სტრატეგიული ხედვა და მათი გადაწყვეტილებების წარმატებაც უნდა შეფასდეს სწორედ ისეთი მიზნების დასახვით, თუ რამდენად კონკრეტული, დროში გათვლილი და რეალურ შედეგებზეა ორიენტირებული იგი [ჯულაყიძე, 2016: 24].

იმისათვის, რომ შევიმუშაოთ წარმატებული გადაწყვეტილება, აუცილებელია მისი ობიექტური შემადგენლები (მიზანი, ალტერნატივები და მოტივები) მივიღოთ ადეკვატურად, რაშიც, ბუნებრივია, მნიშვნელოვანი როლი გააჩნია მენეჯერის სტრატეგიულ ხედვას, ცოდნას, უნარებს, ჩვევებს, გამოცდილებას, განწყობას, ემოციებს, ინტელექტსა და სხვა პროფესიულ თუ პიროვნულ თვისებებს, რომლებიც ერთანობაში ქმნიან მის ინდივიდუალურ მეობას, ანუ გვინდა თუ არ გვინდა, თითოეულ მენეჯერს ფასეულობათა საკუთარი სისტემა აქვს, რომელიც განსაზღვრავს მის ქმედებას და გავლენას ახდენს მიღებული გადაწყვეტილების წარმატებაზე. შესაბამისად, გადაწყვეტილების მიღებისას მენეჯერის ასეთი ღირსებები თითქოსდა კომპრომისის როლში გამოდის, რომელიც ეხმარება (ან ხელს უშლის) მას სასურველი ალტერნატივის შერჩევაში.

იმ მიზნით, თუ რამდენადაა განვითარებული ზემოაღნიშნული თვისებები თანამედროვე მენეჯერებში და რამდენად სწორად იყენებენ ისინი ასეთ, ინდივიდუალურ ფასეულობათა სისტემას, ჩვენ ქ. ქუთაისში გამოვკითხეთ მცირე და საშუალო საწარმოთა მესაკუთრეები (მენეჯერები), მის განკარგულებაში (მმართველობაში) არსებული ბიზნესის პერსპექტივებსა და წარმატებებზე.

გამოკითხული იყო 300-ზე მეტი რესპონდენტი. კერძოდ, კითხვაზე - გაქვთ თუ არა სურვილი, გააფართოოთ თქვენი ბიზნესი, ანუ მიიღოთ მეტი შემოსავალი, დადებითი პასუხი გასცა რესპონდენტთა 99%-მა, რაც ბიზნესგარემოს შეფასების ერთ-ერთი დადებით მახვენებლად უნდა მივიჩნიოთ. ფაქტობრივად, მისკენ ბიძგი უნდა მიეცა ასევე ბიზნეს-საქმიანობის სიცოცხლისუნარიანობის შეფასებასაც. კერძოდ, ის რომ გამოკითხულთა მხოლოდ 2%-თვის, რომ მალე დადგება ის დრო, როდესაც მისი ეს საქმიანობა აღარ იქნება მოთხოვნადი. ხოლო, 98% კი თვლის, რომ მისი ბიზნესი სტაბილურია და მეტიც - მზარდია.

საკმაოდ საინტერესოდ გამოიყურება პასუხი კითხვაზე - „პირველ რიგში, რა გიშლით ხელს გააფართოოთ თქვენი ბიზნესი?“ ჩვენი ვარაუდით, მისი ძირითადი მიზეზი უნდა ყოფილიყო მათი ცოდნისა და გამოცდილების შეუსაბამობა წამოწყებული ბიზნესის პროფილთან, რადგან განათლებისა და კვალიფიკაციის შეუსაბამობა ბიზნესის პროფილთან შეადგენდა 77%-ს, ხოლო გამოცდილების შეუსაბამობა - 64%-ს. თუმცა, გამოკითხულთა უდიდესმა უმრავლესობამ (78%) უპასუხა, რომ მისთვის ხელშემშლელია - „ფინანსური რესურსების უკმარისობა“. ხოლო, ისეთი ფაქტორი, როგორცაა მაგალითად - „მენეჯერული კომპეტენცია (გამოუცდებლობა, არასაკმარისი ცოდნა)“, რესპონდენტთა მხოლოდ 6%-ს მიაჩნია ხელშემშლელ ფაქტორად და „პერსონალის დაბალ კვალიფიკაციას“ - ერგო 13%. არადა, კითხვაზე - „თქვენ მიერ საბრუნავ კაპიტალში დამატებით დაბანდებული (ინვესტირებული) ყოველი ლარიდან რამდენი პროცენტი იქნება მისგან მიღებული წლიური მოგება“, იმავე რესპონდენტთა უდიდესი უმრავლესობა (84%) ასახელებს სულ მცირე 50%-ზე მეტი რენტაბელობის მოლოდინს.

დასკვნა

ამრიგად, თუ რესპოდენტთა 99%-ს სურს გააფართოოს მისი ბიზნესი, მათგან 98% ალბათობით - ეს არის სტაბილური და განვითარებადი ბიზნესი და თუ ასეთი ბიზნესის მენეჯერების უმრავლესობა თვლის, რომ საბრუნავ კაპიტალში ინვესტირებული ყოველი ლარი იძლევა სულ მცირე 50%-იან რენტაბელობას მაინც, რომელიც ბევრად აღემატება სადღეისო საბანკო კრედიტის პროცენტს, შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ დღეს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების პრობლემა უფრო მეტად „მენეჯმენტის დეფიციტია“, ვიდრე „უკმარისობა ფინანსურ რესურსებში“.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ გამოკითხვამ საკმაოდ საიმედო პერსპექტივებიც გამოკვეთა. კერძოდ ის, რომ რაც უფრო ახალგაზრდაა რესპოდენტი, მით მეტია საბრუნავ კაპიტალში ინვესტირებული ყოველი ლარის მოსალოდნელი რენტაბელობა და მეორეც - რაც უფრო ახალგაზრდაა რესპოდენტი, მით უფრო მცირდება ხელშემშლელ ფაქტორებს შორის „ფინანსური რესურსების უკმარისობა“ და მით უფრო (უმნიშვნელოდ, მაგრამ მაინც) იზრდება მენეჯერული კომპეტენციისა და დაქირავებული პერსონალის მაღალი კვალიფიკაციის აუცილებლობა. ეს კი იმის საფუძველია, რომ ვთქვათ - მომავალი თაობა უფრო რისიკანია და წარმატების მიღწევაში უფრო გრძნობენ კვალიფიციური ცოდნის აუცილებლობას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჯულაყიძე ე. 2016: სტრატეგიული მენეჯმენტი, ქუთაისი, აწსუ.
2. Друкер П. 2007: Задачи менеджмента в XXI веке, Учебное пособие.
http://www.koob.ru/drucker_peter/
3. Мескон М.... 2004: Мескон М., Альберт М., Хедоური Ф. Основы менеджмента. перевод с английского. М.: Издательство «ДЕЛО» <https://www.google.ge>

Emzar Julakidze

Academic Doctor of Economics, Professor

Akaki Tsereteli State University

EFFECTIVE DECISION-MAKING AND MODERN PROBLEMS OF THE GROWTH OF PRODUCTIVITY OF ORGANIZATIONS

Expanded Summary

Effective decision-making is the choice of the alternatives to which the organization achieves success. The desire to succeed is characteristic to all organizations. But in order to find out whether the organization has succeeded it is necessary to identify--what does the success mean? Naturally, many people will name the high image, giant companies on that question and they will be right. Although, with this position it means that only size of the organization and / or profit maximization is a success. However, every organization has a definite purpose and if the organization has achieved its goal, it is already successful. That is to

say, success is not related to the size of the organization and everything, including small business, can have its success.

The most important goal that the organization's management needs to achieve is to offer the product (service) that increases the productivity of this organization. That is, to make such decisions according to which the organization's operational parameters will approach to the desired ones.

Organization's productivity - is the measure of how economically the organization uses its available resources and how effective its management is. That is, the organization is highly productive if it produces required, demanding goods (services,) that are sold well and everything is done properly and successfully. In particular, if the resource economy is a measure of how well the consumer is explored, what are the requirements and how rationally the organizational resources have been used to satisfy these requirements, efficiency - is the best ratio of goals and achieved results. That is, effective is the management of the organization that chooses the right aim and actually achieves it.

The desired goal should have an appropriate criterion for measuring. It is a mistake when evaluation of the productivity of the organization is done according to the volume of manufactured products, or by rational use of resources existing in its system (Though, both are important components of productivity). In our opinion, we should see in it the process that is focused on obtaining a competitive advantage and on the other hand its expected results, which should be taken in time and which is expressed in specific indicators. That is, its value should be determined.

Therefore, productivity – this is the ability of the organization to surpass the competitors by producing more desired products for consumers in a thrifty way and with an increasing difference between the costs of the exported products from the organization and imported resources. Thus, everything that is related to this formula is at the same time supporting factor of the promotion of the productivity of the organization. Consequently, the managers' strategic vision and the success of their decisions should be assessed by the aim of determining how they are oriented on specific, time-consuming and realistic results.

In order to make a successful decision, it is necessary to get its objective constituents (Purpose, alternatives and motives) adequately, in which naturally an important role plays the managerial strategic vision, knowledge, skills, habits, experiences, moods, emotions, intellectuals and other professional or personal qualities, which totally create the individual identity. So, want it or not, each manager has its own system of values that determines its actions and influences on the success of decision making process.

For the purpose of finding how well the above-mentioned properties are developed in modern managers and how correctly they use such an individual system of values, in Kutaisi we have interviewed owners (managers) of small and medium enterprises on business prospects and successes in their disposal (management).

More than 300 respondents have been interviewed. In particular, on the question - whether you want to expand your business, or get more income, 99% of respondents responded positively, which should be considered one of the best positive indicators of evaluating the business environment. In fact, it has also should have pushed to assess the viability of business activity as well. In particular, only 2% of respondents expect that the time will come when their business will no longer be required, and 98% thinks that his business is stable and more - is growing.

The answer to the following question looks pretty interesting: - "First of all, what hinders you to expand your business?", the vast majority of respondents (78%) responded to the fact that it was "lack of financial resources", and for example, the factor as "managerial competence (inexperience, inadequate knowledge)", only 6% of respondents consider hindering; "Low qualification of personnel" - received 13%. However, on the question : "What will be the percentage of your annual profit from your invested working capital", the vast

majority of respondents (84%) expects at least more than 50% of profitability.

Thus, if 99% of respondents wants to expand its business by 98% of probability - this is a stable and developing business and if most managers of such business think that each Lari invested in the working capital gives at least 50% profitability, which is much higher than the current interest of a bank loan, one may conclude that the problem of small and medium business development today is "management deficit" rather than "failure in financial resources".

However, it should be noted that this survey has revealed quite reliable perspectives. Namely, the younger the respondent, the higher is the chance of profitability of each Lari invested in the working capital and second - the younger the respondent, the more reduced becomes "the lack of sources" among the obstacles and high qualification of managerial competence and hired personnel becomes more demanding (slightly but still). And this is the reason to say that the future generation is more risky and feels the necessity of qualified knowledge in achieving success.

რევაზ ჯაგანიშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
ლევან ჯანგულაშვილი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის შვედური გამოცდილება

რეზიუმე

მცირე და საშუალო ბიზნესი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში, მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევასა და მოსახლეობის მრავალფეროვანი და მუდმივად ცვალებადი მოთხოვნების უკეთ დაკმაყოფილებაში. სტატიაში გაანალიზებულია შვედეთის ხელისუფლების მიერ განხორციელებული მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის ორგანიზაციული, საფინანსო-სავადასახადო, რეგიონული პოლიტიკისა და საკანონმდებლო-ნორმატიული ბაზის სრულყოფის დონის დიები, რომელიც წარმოადგენს ქვეყნის საერთო-ეკონომიკური განვითარების ეროვნული ინოვაციური პოლიტიკის ნაწილს. სტატიაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა შვედეთში მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის სპეციალური პროგრამების ანალიზს, რომლებიც ორიენტირებულია მოსახლეობის მიზნობრივი ჯგუფების მიერ (ახალგაზრდები, ქალი-მეწარმეები, უმუშევრები, იმიგრანტები და სხვ.) მცირე მეწარმეობის წამოწყებასა და აღორძინების სტიმულირებაზე.

საკვანძო სიტყვები: მცირე და საშუალო საწარმო, ბიზნესგეგმა, ბიზნესის მცირე ფორმები, ინოვაციური პოლიტიკა, ტექნოლოგიური რენტა, შეღავათიანი კრედიტი, ვენჩურული დაფინანსება.

შესავალი

მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ნებისმიერი ქვეყნის წარმატებული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება ბევრადაა დამოკიდებული მცირე და საშუალო ბიზნესის ფორმირებასა და აღორძინებაზე, მის სახელმწიფო მხარდაჭერასა და სტიმულირებაზე, ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდასა და მოსახლეობის მოთხოვნების უკეთ დაკმაყოფილებისთვის, მცირე მეწარმეობის შესაძლებლობების სრულყოფილად გამოყენებაზე.

მცირე ბიზნესი საბაზრო ეკონომიკური სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ელემენტი, მეწარმეობის ყველაზე უფრო მოქნილი და დინამური ფორმაა, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ჯანსაღი საბაზრო ეკონომიკური გარემოს ფორმირებასა და მონოპოლიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მცირე მეწარმეობის სათანადო განვითარება მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას, სამუშაო ძალის დასაქმების ზრდასა და უმუშევრობის დონის შემცირებას, მოსახლეობის შემოსავლებისა და კეთილდღეობის დონის ამაღლებას. მცირე და საშუალო ბიზნესის აღორძინება დიდად უწყობს ხელს მატერიალური, შრომითი და ფინანსური რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, სანედლეულო წყაროებისა და გასაღების ბაზრების სიახლოვის საფუძველზე საწარმოთა დანახარჯების მინიმიზაციას, მათი შემოსავლებისა და მოგების ზრდას. სწორედ ამიტომაც, რომ დღეს როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში დიდი ყურადღება ექცევა მცირე და საშუალო მეწარმეობის ფორმირებასა და აღორძინებას. ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი საყურადღებო ქვეყანაა შვედეთი, სადაც საწარმოთა მთლიან რაოდენობაში მცირე და საშუალო ბიზნესი უმეტესად წარმოადგენს ეკონომიკის ძირს.

დენობაში გადაამწვევტი ადგილი უკავია მცირე და საშუალო ზომის საწარმოებს.

* * * * *

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების მხარდაჭერა შეედეთის ეროვნული ინოვაციური პოლიტიკის ერთ-ერთი პრიორიტეტულ მიმართულებას, რომელიც ხორციელდება ეკონომიკის განვითარებაში როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სტრუქტურების აქტიური ჩარევით. ეს იმითაცაა განპირობებული, რომ ქვეყნის საწარმოთა მთლიან რაოდენობაში მცირე და საშუალო საწარმოებს უკავია 90%-ზე მეტი, რომელთა წილად მოდის ეკონომიკაში დასაქმებულთა 1/3 და მშპ-ს დაახლოებით ნახევარი [1,3]. ბოლო პერიოდში მცირე ზომის საწარმოების მიმართ ყურადღება განსაკუთრებით ძლიერდება, რაც შემდეგი ფაქტორებითაა განპირობებული:

1. ასეთი საწარმოები ასრულებენ გადაამწვევტ როლს მოსახლეობის დასაქმებაში;
2. მცირე და საშუალო საწარმოთა საქმიანობა უფრო მეტად ატარებს ინოვაციურ ხასიათს, ვინაიდან ისინი უფრო მოქნილად რეაგირებენ მოთხოვნის, ტექნოლოგიებისა და გამოშვებული პროდუქციის ასორტიმენტის ცვლილებებზე. რამდენადაც გლობალიზაციას შედეგად მოსდევს საგარეო ბაზრებზე რეალიზებული ეროვნული პროდუქტის ხვედრიწილის გადიდება, ამიტომ შეედეთის მთავრობა ყოველმხრივ უჭერს მხარს ეკონომიკის ინოვაციური სექტორის განვითარებას, რომელიც დიდ ნაწილში წარმოდგენილია მცირე და საშუალო ბიზნესის სახით. ეკონომიკურ თეორიაში აღიარებულია ის ფაქტი, რომ ინოვაციური პროდუქტის ექსპორტით მიღებული ე.წ. „ტექნოლოგიური რენტა“ მნიშვნელოვნად აღემატება ბუნებრივ თუ სასოფლო-სამეურნეო რენტას, რომელიც მიიღება მსოფლიო ბაზრებზე ბუნებრივი რესურსებისა და სასურსათო საქონლის რეალიზაციის შედეგად;
3. მცირე საწარმოებს უფრო მეტად შესწევთ უნარი, უკეთ დააკმაყოფილონ ცალკეული კატეგორიის მომხმარებელთა მოთხოვნები, რომელთაც აშეამად აშკარად გამოხატული ზრდის ტენდენცია აქვთ;
4. სტრუქტურული ძვრები ეკონომიკურ სისტემაში (მაგალითად, მომსახურებისა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების უფრო სწრაფი განვითარება), რაც იწვევს ბიზნესის მცირე ფორმების როლისა და მნიშვნელობის ზრდას;
5. შეედეთში დიდი მხარდაჭერით სარგებლობს საქმიანობის ტრადიციული დარგები: სოფლის მეურნეობა, თევზჭერა, სხვადასხვა სახის მეწარმეობა, სადაც პროდუქციის დიდი ნაწილი მცირე და საშუალო საწარმოებში იქმნება;
6. შეედეთში წარმატებით ხორციელდება მსხვილი საწარმო-საყოფაცხოვრებო სისტემების შექმნა, სადაც გაერთიანებულია ათასობით სამეცნიერო, საწარმო, საფინანსო-გამსაღებელი, საკრედიტო-საფინანსო და სხვა ერთეულები, რომელთაც გააჩნიათ უამრავი წვრილი რგოლი. ქვეყანაში იქმნება ახალი, ე.წ. „ქსელური ეკონომიკა“, რომელიც დაფუძნებულია „ქსელურ საწარმოთა“ კოოპერაციაზე. ბევრი საწარმო იძენს ახალ სიცოცხლეს, რომლებიც ერთიანდებიან მსხვილ ქსელურ სისტემებში და იწვევენ მსხვილი კომპანიებისა და ზოგჯერ ტნკ-ების მომსახურებას. შეედეთში დიდი ვაჭანება მიიღო განსაზღვრულ საწარმოო ოპერაციებზე ან ბიზნეს-მომსახურებაზე (აუტსორინგი) სუბკონტრაქტების დადება. ეს პროცესი ვითარდება შრომის ტექნოლოგიური დანაწილებისა და კოოპერირების საფუძველზე. ტნკ-ები და წვრილი საწარმოები ადარ კონკურირებენ ერთმანეთთან, რამდენადაც ისინი ქმნიან გარკვეულ სიმბიოზებს. ამის ნათელი მაგალითია

მსხვილი მანქანათმშენებელი და სატრანსპორტო საწარმოები, რომელთაც ჰყავთ ათეულ ათასობით დეტალისა და კვანძების სუბკონტრაქტული მომწოდებელი წვრილი საწარმოები;

7. ქვეყანაში სამეცნიერო გამოკვლევების კაპიტალტევადობის სისტემატური ზრდის გამო მათ დიდ ნაწილს ახორციელებენ მსხვილი საწარმოები, რომლებიც, სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების მხარდაჭერის მიზნით, დიდი ოდენობით იღებენ სახელმწიფო სახსრებს. სწორედ ამიტომ, წვრილი საწარმოები საჭიროებენ უფრო მეტ სახელმწიფო მხარდაჭერას. ამისი თეორიული დასაბუთება ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში გაკეთდა. შემდგომში ის თანდათანობით იქცეოდა სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტად. აღნიშნული პოლიტიკის განსახორციელებლად ქვეყანაში გატარდა შემდეგი სახის ღონისძიებები:

- **ორგანიზაციული.** შეიქმნა წვრილი და საშუალო საწარმოების მხარდამჭერი ინსტიტუტები და ფონდები: 1973 წ. შევდეთის მრეწველობის სამინისტროს სისტემაში შეიქმნა ბიზნესის მართვის დირექტორატი და ბიზნესის განვითარების შევდეთის სააგენტო. მათი მთავარი ამოცანაა მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერა, ანტიტრესტული რეგულირება, გადასახადებისა და ადმინისტრაციული ზეწოლის შემცირება, საფინანსო ანგარიშგების გამარტივება, სამეცნიერო და საფინანსო (მ.შ. ვენჩურული დაფინანსების) რესურსების ხელმისაწვდომობის გაიოლება, რამაც ხელსაყრელი პირობები შექმნა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის;

- **საკანონმდებლო.** 1998 წ. მიღებულ იქნა კანონი, რომელიც კრძალავს როგორც ცენტრალური, ისე ადგილობრივი ორგანოების მიერ ეკონომიკის განვითარების ნებისმიერი ღონისძიების გატარებას, რომელიც არ ითვალისწინებს მცირე და საშუალო ბიზნესის ინტერესებს. ამასთან, შეიქმნა სპეციალური ჯგუფი, რომელიც აკონტროლებს ამ საკანონმდებლო მოთხოვნის შესრულებას და ამასთან დაკავშირებით, ყოველწლიურად ანგარიშს აბარებს შევდეთის პარლამენტს. მცირე მეწარმეობის გამოკვლევის შედეგური ფონდი ყოველწლიურად ორგანიზებას უკეთებს „მცირე ბიზნესის“ დღის ჩატარებას, სადაც განიხილება მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების აქტუალური პრობლემები, რომლის შედეგი და რეკომენდაციები გაითვალისწინება აღნიშნულ საკითხებზე გადაწყვეტილების მიღების დროს.

- **საფინანსო და საგადასახადო.** ქვეყანაში მოქმედებს სახელმწიფო ფონდი „აღმი“, რომელიც მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით გასცემს შეღავათიან კრედიტებსა და სუბსიდიებს (გრანტებს). პარალელურად მცირე საწარმოებს უფლება ეძლევათ, საბუღალტრო აღრიცხვა-ანგარიშგება აწარმოონ გამარტივებული ფორმით. მცირე ბიზნესის განვითარების მხარდაჭერა ხდება ვენჩურული დაფინანსებითაც. ყველა გადასახადი, რომელიც შეედურმა საწარმომ უნდა გადაიხადოს (დღგ, სამუშაო ძალის დაქირავების გადასახადი, მოგების გადასახადი) მოცემულია ერთი გადასახადის სახით.

- **ინფორმაციული მხარდაჭერის.** ბიზნესის დაწყებისა და ორგანიზაციისათვის საჭირო კონსულტაციები; აუცილებელი ინფორმაცია (მ.შ. სიახლეთმცოდნეობაში) მიწოდება სააგენტო „ანულეის“ მეშვეობით. სამრეწველო დიზაინის შედეგური ფონდი (SVID) უწევს პრაქტიკულ დახმარებას და აგრძელებს ცნობებს სამრეწველო დიზაინის შესახებ, აგრეთვე, ამუშავებს საინფორმაციო პროგრამებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ახალ საწარმოთა ორგანიზაციასა და კოოპერაციას. საინფორმაციო რესურსი „სმელნიკი“, რომელიც ფინანსდება სახელმწიფოსა და ვალენბერგის ფონდის მიერ ერთობლივად, იძლევა

ინფორმაციას მცირე ფორმატის ახალი ბიზნესის შექმნის შესაძლებლობის შესახებ. „ტარტინგ ლაინი“ ფლობს რეგისტრაციის პროცედურის, საგადასახადო დაბეგვრის, ლიცენზიების, ფორმალური მოთხოვნებისა და ა.შ. შესახებ ინფორმაციას. ფონდი „აღმი“, კონსულტაციებთან ერთად, წვრილ მეწარმეებს აღმოუჩენს დახმარებას ფინანსირებისა და სწავლების სფეროში. ამ ფონდის საინფორმაციო ბლოკი მცირე და საშუალო მეწარმეებს აწვდის ისეთ ინფორმაციას, რომელიც მათ ეხმარებათ მსოფლიო ბაზარზე გასვლაში.

• **რეგიონული პოლიტიკის სრულყოფის.** მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერა ხორციელდება რეგიონული პოლიტიკისა და განათლების სფეროში პოლიტიკის გატარების პროცესში. რეგიონულ დონეზე, უნივერსიტეტებსა და სამრეწველო საწარმოებს შორის პარტნიორული თანამშრომლობის გაძლიერების მიზნით, შეიქმნა ფონდი „ტექნიკური ხიდი“, მაღალი კომპეტენციის ცენტრები, აგრეთვე, ინოვაციური საწარმოების მხარდაჭერის 11 რეგიონული ცენტრი [2,5].

• **კოოპერაციის მხარდაჭერის.** განსხვავებული ზომის მცირე საწარმოები, აგრეთვე, ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროებსა (მეცნიერება, განათლება, წარმოება) და ინოვაციურ საქმიანობას შორის სამეცნიერო-ტექნიკური და საინფორმაციო კოოპერაციის ხელშეწყობა ხორციელდება შვედეთის ინოვაციური ცენტრისა და შვედეთის ინოვაციური სისტემების სააგენტოს მეშვეობით. აღნიშნული სააგენტოები დიდ დახმარებას უწევენ ინოვაციურ საწარმოებს მათი განვითარების საწყის სტადიაზე და ეხმარებიან მათ ინოვაციური კლიმატისა და სამეცნიერო-ტექნიკური კოოპერაციის საქმეში.

• **მცირე და საშუალო ბიზნესის საწარმოთა ხელშეწყობის.** შვედეთის შრომის ბაზრის ეროვნული ადმინისტრაცია ქმნის საწყის კაპიტალს უმუშევართათვის, თუ ისინი წარმოადგენენ კონკურენტუნარიან ბიზნესგეგმას. ფონდი „აღმის“ განყოფილებები მცირე მეწარმეებს სთავაზობენ კრედიტს შემდეგ შემთხვევაში: ფირმას, რომელსაც აქვს შემდგომი განვითარების პოტენციალი; ახლად შექმნილ ფირმებს (კრედიტის მინიმალური ზომა-50 ათ. კრონი, მაგრამ არაუმეტეს აუცილებელი კაპიტალის 30%-ისა); მეწარმეებს 50ათ. კრონიდან 100 კრონამდე, მაგრამ აუცილებელი კაპიტალის არაუმეტეს 50%-ისა; ახალგაზრდა დამწყებ მეწარმეებს 25-დან – 50 ათას კრონამდე, არაუმეტეს აუცილებელი კაპიტალის 50%-ისა [2,6].

შვედეთის ინოვაციური ცენტრი სთავაზობს კრედიტს 400 ათ. კრონის ოდენობით ახალგაზრდა საწარმოებს (3წლამდე) იმ შემთხვევაში, თუ საწარმო ეკუთვნის ერთ პირს. ცენტრს შეუძლია გასცეს სუბსიდია ტექნიკურ ან კომერციულ გამოკვლევებზე. იგი ახორციელებს, აგრეთვე, ახალგაზრდა გამომგონებლებისა და ქალი-გამომგონებლების მხარდაჭერას და აფინანსებს ინოვაციური ცენტრების შექმნას მთელ მსოფლიოში.

• **ვენჩურული დაფინანსების.** საწარმოები, რომლებიც საქმიანობენ ტექნოლოგიურად ინტენსიურ პირობებში, საჭიროებენ მაღალრისკიან დაფინანსებას. ვენჩურულ დაფინანსებას ახორციელებს ბიზნესის განვითარების შვედეთის სააგენტო, მაგრამ კაპიტალის არაუმეტეს 50%-ისა, რომელიც აუცილებელია ასეთი საწარმოს საქმიანობის საწყის ეტაპზე. სააგენტო სთავაზობს, აგრეთვე, საკონსულტაციო მომსახურებას. კრედიტი გაიცემა 800 ათ. კრონის ფარგლებში, რომელიც შეიძლება გაიზარდოს 3 მლნ კრონამდე. პროცენტი შეესაბამება ჩვეულებრივ საბანკო პროცენტს. კრედიტი ბრუნდება მას შემდეგ, როცა საწარმო მიაღწევს კომერციულ წარმატებას. საწარმოს გაკოტრების შემთხვევაში კი კრედიტი ჩამოიწერება. ვენჩურული დაფინანსების შვედური ბაზარი არის ყველაზე მაღალგანვითარებული ჩრდილოეთ ევროპაში. სამრეწვე-

ლო დაფინანსების შედეგური ფონდი არის ვენჩურული განვითარების 6 ერთეული რეგიონული კომპანიის თანამფლობელი.

შვედეთში მცირე და საშუალო საწარმოების მხარდაჭერა ხორციელდება საერთო სამრეწველო რეგიონული და ინოვაციური პოლიტიკის ფარგლებში, რომელიც ასეთ საწარმოებსა ფოკუსირებული. ორგანიზაციულად ამის პასუხისმგებლობა აკისრია მრეწველობის, დასაქმებისა და კომუნიკაციების სამინისტროს, აგრეთვე, მეწარმეობის განვითარების შედეგების სააგენტოს, ინოვაციური სისტემების შედეგების სააგენტოსა და ეკონომიკური ზრდის პოლიტიკის შემსწავლელ შედეგების ინსტიტუტს.

ყველაზე მცირე საწარმოსათვის, ისე, როგორც ახალი კომპანიისათვის, ქვეყანაში დაწესებულია რეგისტრაციის შედარებით მარტივი პროცედურა. ამისთვის ნებართვა გაიცემა ერთი თვის განმავლობაში, ყველა ფორმალობის შესასრულებლად საჭირო დანახარჯები განისაზღვრება მოსახლეობის ერთ სულზე მშპ-ს 1%-ის ფარგლებში, შეზღუდული პასუხისმგებლობის კომპანიებისთვის კი – საკმაოდ მაღალ დონეზე (100 ათ. კრონი). რეგისტრაციის ყველა პროცედურა ხორციელდება ერთი სარკმლის მეშვეობით, სადაც საწარმო დგება საგადასახადო აღრიცხვაზე და გადის სახელმწიფო რეგისტრაცია.

შვედეთში წარმატებით ხორციელდება პროგრამები, რომლებიც ორიენტირებულია მიზნობრივი ჯგუფებისათვის მეწარმეობის მხარდაჭერაზე: ახალგაზრდობაზე, ქალ-მეწარმეებზე, უმუშევრებზე, იმიგრანტებზე და სხვ. 6-დან 11-წლამდე მოსწავლეების პროგრამა ითვალისწინებს შემოქმედებითი აზროვნების, ინიციატივის, ინოვაციური უნარების, საკუთარ თავში დარწმუნების, აგრეთვე, სასიცოცხლოდ აუცილებელი მწვავე პრობლემების შესახებ დამოუკიდებელი გადაწყვეტილების მიღების უნარ-ჩვევების გამოუმუშავების მხარდაჭერას. პროგრამების რეალიზაციის პროცესში, მოსწავლეებთან ერთად, ხდება მშობლებისა და მეწარმეების ჩართვა სასკოლო მეცადინეობის განრიგში. ამ პროგრამების შესრულებაზე, ჩვეულებრივ, გამოიყოფა კვირაში ერთი დღე.

გარდა ამისა, უნივერსიტეტებში არსებობს სამეწარმეო საქმიანობის მხარდაჭერის სხვადასხვა პროგრამები 10-დან 20 წლამდე ახალგაზრდებისათვის. ქვეყანაში მოქმედებს პროგრამა „ახალგაზრდული მიღწევები,” რომლითაც ახალგაზრდებს წელიწადში ერთხელ ეძლევათ დახმარება, რათა მათ შეძლონ თავიანთი ახალი საქმიანობის დაწყება. პროგრამის მიზანია სწავლება და ახალგაზრდობის (მათ შორის ქალების), სამეწარმეო საქმიანობის წამოწყების მხარდაჭერის მიზნით, სემინარების ორგანიზება, სადაც ხდება სწავლება და გამოცდილების გაზიარება. ამავე მიზნით 2000 წლიდან ქვეყანაში მოქმედებს სპეციალური პროგრამა „ბიზნესის დაწყება”.

შვედეთის ბევრ უნივერსიტეტში არსებობს „ბიზნესის სათბურები”, რომლებშიც ბიზნესის წარმოებისათვის შექმნილია შეღავათიანი პირობები, სადაც ხელმძღვანელ თანამდებობაზე მუშაობენ სტუდენტები. მათი დაფინანსება უმეტესად ხდება ადგილობრივი რესურსებით. ბევრ უნივერსიტეტში გახსნილია სამეწარმეო საქმიანობის სპეციალური კურსები, ხოლო იონკეპინგის უნივერსიტეტში მოქმედებს საკონსულტაციო პროგრამა იმათთვის, ვისაც სურს მცირე და საშუალო საწარმოთა ორგანიზება. უმეოს უნივერსიტეტში კი სტუდენტებისათვის შექმნილია მეწარმეობის ინოვაციური ცენტრი.

შვედეთში მოქმედებს ქალების, უმუშევრებისა და იმიგრანტებისათვის სამეწარმეო აქტიურობის მხარდაჭერის სპეციალური პროგრამები. ყოველწლიურად ქვეყანაში იქმნება 34-37 ათასამდე ასეთი საწარმო, რომელთა 30% მიდის ქალებზე, 20% – იმიგრანტებზე, 20% – 30 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებზე, 20%-უმუშევრებზე. საწარმოების დიდი ნაწილი წარმატებით მოქმედებს ბაზარზე და მათი მხოლოდ 4% კოტრდება [2,7]. ფონდი „აღმი” სპეციალური

საკრედიტო სქემით ეხმარება ქალებს მეწარმეობის განვითარებაში, კრედიტს თან ახლავს კონსულტირება და სხვადასხვა პროგრამებში მონაწილეობა.

შვედეთის ხელმძღვანელობა კარგად აცნობიერებს, რომ ბიზნესის წამოწყების მიზნით უმუშევრებზე გაცემული სუბსიდიები, იმავდროულად არის უმუშევრობის წინააღმდეგ ბრძოლის მნიშვნელოვანი საშუალება. მისი გაცემის ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა წარმატების მომტანი ბიზნესგეგმის დამუშავება. ქვეყანაში ახლად შექმნილი საწარმოების 1/4 მოდის ყოფილ უმუშევრებზე. სუბსიდიის ზომა დაკავშირებულია თანხის სიდიდესთან, რომელიც შეიძლება და მისცემოდა უმუშევარს დაზღვევის სახით 6-დან 12 თვის განმავლობაში. ეს თანხა საკმარისია ერთი დასაქმებულით საწარმოს შექმნისათვის.

შვედეთის მთავრობა ეხმარება იმიგრანტებს (მკვიდრი მოსახლეობის 10%) უმუშევრობის დონის (რომელიც 4-ჯერ უფრო მაღალია მკვიდრი მოსახლეობის უმუშევრობასთან შედარებით) შემცირებაში. ამასთან, იმიგრანტების მიერ ბიზნესი ხორციელდება უმეტესად შრომატევად დარგებში (ვაჭრობა, სასტუმრო და რესტორნული მომსახურება). იმიგრანტთა მეწარმეობის მხარდაჭერა ხდება სახელმწიფოს მიერ კერძო სექტორთან ერთად. მათი მიზანია მეწარმეობის ხელსაყრელი კლიმატის შექმნა, რაც მიიღწევა ეფექტიანი შრომის ბაზრის ორგანიზების, გადასახადების შემცირების, ბიუროკრატიზმთან ბრძოლისა და ვენჩურული დაფინანსების საფუძველზე. ქვეყანაში, მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის პოლიტიკის თანმიმდევრული გატარებით, ყოველწლიურად იქმნება ათეულ ათასობის ასეთი საწარმო, რომელთა დიდი ნაწილი ინარჩუნებს სიცოცხლისუნარიანობას და შემდგომში წარმატებით განაგებენ თავის არსებობას.

დასკვნა

როგორც ვხედავთ, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების მხარდაჭერის შვედური გამოცდილება ძალზე უნიკალურია, მაგრამ მისი პირდაპირი, მექანიკური, ყოველგვარი კორექტირების გარეშე სხვა ქვეყანაში გამოყენება მიუღებელი და შეუძლებელიცაა. სხვა ეკონომიკურ სივრცეში მისი გამოყენებისას, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა მცირე და საშუალო ბიზნესის, როგორც ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულების, ქვეყნის ხელისუფლების მხარდაჭერის ნება, რაც უნდა აისახოს მის გრძელვადიანი განვითარების პოლიტიკასა და სტრატეგიაში. გარდა ამისა, მოცემულ ქვეყანაში უნდა განხორციელდეს ორგანიზაციული, ინფორმაციული, საფინანსო-საგადასახადო, სამართლებრივი და სხვა ღონისძიებები, რომელთა გარეშე პრაქტიკულად შეუძლებელია მცირე და საშუალო საწარმოთა შექმნა და აღორძინება. ამ საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მცირე და საშუალო საწარმოთა შექმნისა და წარმატებული განვითარებისათვის საჭირო საკანონმდებლო-ნორმატიული ბაზის ფორმირებასა და სრულყოფას, რომელიც სამართლებრივად დაიცავს მცირე და საშუალო ბიზნესში მონაწილე ცალკეული სუბიექტების ინტერესებსა და, იმავდროულად, განსაზღვრავს მათ ვალდებულებებსა და პასუხისმგებლობას ეკონომიკურ ურთიერთობათა ჯაჭვში მონაწილე სხვა სუბიექტების მიმართ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გელეტაშვილი მ., შვედეთის ეკონომიკა. www.Sociom.ge/index.
2. Иновационная политика, Швеции, <http://zefold.zu/look/270717>
3. Экономика Швеции: История успеха, <https://sweden.zu/lioli/ekonomika-shvecii-istoriya-usneha>

4. Удальцова Н. и др., 2015. Национальная инновационная система Швеции: стратегия развития и факторы успеха, журн. „Вопросы экономики и права“, N2.

Revaz Javakhishvili
PhD in Economics,
Levan Jangulashvili
PhD in Economics

SWEDISH EXPERIENCE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS SUPPORT

Expanded Summary

The Swedish government has a deep understanding of the role of small and medium enterprises in the development of the country's economy, in recent years, the organizational, financial-taxation, information provision, scientific-technical cooperation, and the improvement of the labor market organization events had taken place.

Small and medium enterprises are supported in Sweden within the framework of Common Industrial Regional and Innovative Policies, which focus on such enterprises. The Ministry of Industry, Employment and Communications, Swedish Agency for Entrepreneurship Development, Swedish Institute of Innovative Systems and Swedish Institute for Economic Growth Policy are responsible for it organizationally.

There is a systematic improvement of legislative-normative basis for small and medium business development in Sweden. In 1998, the law was adopted that prohibits carrying out any economic development activities by central and local authorities that do not take into account the interests of SMEs. In addition, a special group was set up to monitor the implementation of this legislative requirement and in this regard, the report is submitted to the Swedish Parliament each year. The Swedish Foundation for Small Entrepreneurship Study organizes annual "Small Business" Day, where the current problems of small and medium business development are discussed, and the outcome and recommendations of these will be taken into account when making decisions on these issues.

For small enterprises, as well as for a new company, a simple procedure of registration is established in the country. The permit will be issued for a month, all expenditures for all formalities are defined as 1% of the GDP per capita per population, and for limited liability companies it is expensive (100,000 krone). All registration procedures are performed through one window. Where the enterprise is placed on tax registration and passes the state registration.

Successful programs in Sweden are focused on entrepreneurship support for target groups: youth, women entrepreneurs, unemployed, immigrants and others. The program for students from the age of 6 to 11 provides support for the development of creative thinking, initiative innovative skills, persuasive self-reliance, and independent decision-making skills on vitally acute problems. In the realization of programs, together with students, parents and entrepreneurs are involved in the school schedules. One day in a week is allocated for the performance of these programs.

In addition, there are various programs for supporting entrepreneurial activities for young people aged 10 to 20, the program "Youth Achievements" is being offered to young people every year to help them start their new activities. The aim of the program is to organize workshops in order to support the initiative of entrepreneurial activities (including women), where training and experience are shared. For the same purpose since 2000, a special program "Start of Business" operates in the country.

Preferential conditions are created for the business in Swedish universities, where students are working on the position of managers. Their financing is mostly through local resources. Many universities have specialized courses of entrepreneurial activity, and the University of Jonkhee operates a consultation program for those who want to organize small and medium enterprises. In the University of Omex, the innovation center of entrepreneurship was created for students.

In Sweden, special programs for supporting entrepreneurial activity for women, unemployed and immigrants are operating. Every year the country produces 34-37 thousand such enterprises, 30% of whom go to women, 20% for immigrants, 20% for young people under 30 years, 20% for unemployed. Most of the enterprises are successful in the market and only 4% of them are solved (2.7). Fund "ALMI" helps women with entrepreneurship development, credit counseling and participation in various programs.

The Swedish government is well aware that subsidies given to unemployed for the purpose of entrepreneurial business are at the same time an important means of struggle against unemployment. One of the main conditions of its issuance is to develop a successful business plan. The $\frac{1}{4}$ of newly created enterprises in the country come from former unemployed. The size of the subsidy is related to the amount of money that could have been unemployed in the form of insurance for 6 to 12 months. This amount is enough for one employee to create an enterprise.

The Swedish Government helps the immigrants / indigenous population of 105 / to reduce the unemployment level / four times higher compared to the unemployment rate of indigenous population/. Besides, the business of immigrants is carried out mostly in the hardworking fields / trade, hotel and restaurant services/. Immigrants' entrepreneurship is supported by the state with private sector. Their goal is to create a favorable climate of entrepreneurship, which is based on the organization of effective labor market, reduction in taxes, bureaucracy and venture funding. Tens of thousands of small enterprises are created annually in the country with a consistent implementation of small and medium business policies in the country, most of which maintain sustainability and continue to succeed.

Eter Kakulia
Doctor of Economics

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN GEORGIA

Summary

The research article covers the issues of small business formation-development in Georgia.

The period from the 90s until the present is presented in six stages. The main pursued activities are outlined and the advantages and shortcomings of each stage are briefly described.

In order to overcome the shortcomings in the field of small business formation-development, suggestions and opinions are expressed in the form of conclusions in the research article.

Key words: *small business; strategy for development; innovative small business; stage; period.*

Introduction

The role of small businesses is especially large during the transformation of the economic system, since it is an important factor in the reduction of unemployment and economic stabilization at all. These very opportunities for small businesses were the basic condition for avoiding the demonstrations of social character during the transformation of the economy in Georgia.

The weakness of small business is revealed in the shortage of resources, the difficulties of getting investments, etc. This necessitates the need for effective state support. It is of paramount importance for similar countries of Georgia to establish small state-backed state institutions aimed at ensuring the realization of small business advantages in the country's economy and promoting active development.

* * *

The formation of small businesses in the former Soviet republics and Georgia among them started from the privatization process. Thus, the first step in the formation and development of small business in Georgia can be recognized the period from 1991-1998. During this period, the laws and the government's resolutions promoting the establishment of private sector in the country have been adopted in Georgia, among them are the following laws: "On Entrepreneurship of State Enterprises in the Republic of Georgia" (1991), "On Entrepreneurship of State Enterprises in the Republic of Georgia" (1991), "On Entrepreneurs" (1994) and Government Decisions: "Approval of Regulations on State Enterprises" (1992) On Approval of Temporary Regulations on Equity "(1992)," Individual Entrepreneurship and Individual Enterprise On Approval of the Statute Regulations "(1993)," On Approval of Regulations on Limited Liability Society ", etc.

According to the law adopted in Georgia in 1991 and : "Privatization of state enterprises in the Republic of Georgia" and according to other normative acts the privatization of state property began with the small soviet enterprises; Georgia was the first country in the post-Soviet space, in October 1991, performing the open public trading auction on the first act of privatization, privatization of the shop "Goliath". Mass privatization of small enterprises reached its peak in 1995-1996. It is in these years that small business skills are able to promote social and political stabilization during the economic crisis and employ the population. In these years, small businesses have been identified as an asset factor in terms of establishing social and political stabilization and citizens' employment during the economic crisis.

In accordance with the Law on Entrepreneurs (1994), private enterprises established under the Law on Entrepreneurship until 1 March 1995 were re-registered until January 1,

1996. Registered joint ventures were transformed into limited liability companies. Based on the abovementioned requirements, the Cabinet of Ministers of Georgia adopted a resolution on April 11, 1995 (# 196), which would provide the re-registration of enterprises. Registration was not in local governing bodies (City Hall, Board), where the enterprises underwent primary registration and did not pay large amount of unauthorized or unauthorized expenses, but through the Regional Courts through the Neighborhood in Public Register (being created in 1994). For secondary registration start-up entrepreneurs needed to re-charge new fees, change of documents, stamp and stamp preparation and other expenses. Many newly established small firms were not registered for time due to lack of finances and were declared annulled. The re-registration of enterprises facilitated the law abidance of their activities, but on the other hand, it appeared to be the obstacle for formation small business.

Until 1999, according to the methodology of the State Department of Statistics, the number of employed workers in the sectoral scope was the criterion for assessing small enterprises.

Small enterprise covered:

Industry, agriculture, transport, communications enterprises, where the number of employees were more <50 person were employed;

In construction <35;

Education and scientific profile organizations <30;

Wholesale and retail trade and services field <20 and other organisations <25 employed (i.e enterprises where the number of employees was < 50 considered to be small).

The second stage of small business formation-development begins since 1999 and lasts up to the first half of 2002. One of the hindering factors of small business formation in the country could be considered the fact that the concept of small enterprise regulated by law, its assessment criteria and their statistical values did not exist until 1999. On July 23, 1999, the Law on Support of Small Enterprises was enacted in Georgia, with the estimation criterion of small enterprises, along with the number of employees, the annual turnover indicator of the enterprise, whose statistical value did not exceed the following margin: In the industry – 40 employees and 500 thousand GEL; In construction – 20 employees and 300 thousand GEL; Transport and communications – 20 employees and 200 thousand GEL; In agriculture – 20 employees and 150 thousand GEL; Wholesale and retail trade – 10 employees and 50 thousand GEL; In education, health and culture – 25 employees and 60 thousand GEL; During the implementation of other types of economic activity – 15 employees and 100 thousand GEL (ie small business was defined by two criteria – the number of employees and the annual turnover, whose statistical values were determined from 1 to 40 persons and 500 thousand GEL annual turnover).

The third stage of small business formation-development starts from the second half of 2002 and lasts up to the first half of 2006

In 2002 the Law on making amendments to the law “On Small Business Support” was adopted (July 4, 2002, No. 1641), which stated that "small and medium enterprises in the territory of Georgia belong to all the organizational and legal forms of enterprises established in accordance with the Law of Georgia on Entrepreneurs, in which the average annual number of employees and whose annual turnover does not exceed the following margin levels:

A) for small enterprises - 20 employees and 500 thousand GEL;

B) For medium enterprises - 100 employees and 1500 thousand GEL ".

The law "On Small Enterprise Support" was called the Law on Small and Medium Business Support.

It is noteworthy that the determination the size of small and medium enterprises as well, was not justified. The practice demonstrated that the above mentioned law did not respond and meet the standards of time.

The fourth stage of small business formation-development covers the period from the second half of 2006 until the entry into force of the new tax code (2011).

The Government's strategy was to put all forms of business on equal terms, which led to the law "On Small and Medium Business Support" (2002) was abolished in July 2006, and the definitions on small and medium enterprises were moved to the law on "National Investment Agency of Georgia".

At the same time, the government's decision to reverse the state support for small and medium business development was abolished. The Liberal Economic Course has been declared by the government, which states that all sectors of the economy are governed by free market laws only, that the state does not give priority to one sector and allocates a single tax regime for all enterprises.

Under the same tax policy, small entrepreneurship failed to compete with the big business and its share gradually decreased in the business sector. Although the number of registered new enterprises has increased during this period, however, this does not cause significant changes in the output indicator.

The fifth stage of small business formation-development – This is 2011-2014 years. According to the new Tax Code of 2011: Microbusiness Status may be granted to a physical person who does not use the employed individual force and independently performs economic activity from which the total gross revenue earned by him does not exceed 30,000 GEL during the calendar year.

Small business status may be entrusted to an entrepreneurial individual whose joint income from economic activity does not exceed 100,000 GEL during the calendar year.

Micro business is a new form of business in Georgia. Business formation existed in Georgia today are adequate to the EU business formations (micro, small, medium, large), but we cannot say this considering quality or quantitative terms.

Apparently, in the Law “On National Investment Agency” (2006) and in the "Tax Code" (2011) small business characteristics are radically different. It turns out that these two laws have the same economic phenomenon - "small businesses" is being granted the status of different characteristics. According to the Tax Code [Chapter XII] by the introduction of micro and small business status and tax privileges, there was no substantial change in the establishment of its place in the economy.

Small business share in GDP, which was within the range of 7-8%, has not changed much. As for the release of micro business taxes, it is not practically innovative, because the entrepreneurs of this category do not pay taxes.

Starting from the end of 2014, the sixth period of exceptional importance in the formation and development of small businesses for Georgia begins and continues till today.

There is a significant period in relations between the EU and Georgia. On September 1, 2014, a large part of the Association Agreement between the EU and Georgia - Deep and Comprehensive Free Trade Agreement was launched in advance. On December 18, the European Parliament voted for a majority vote, reaffirming support for the association process. These mentioned documents make many preconditions for Georgia's accession to the European Union.

Introduction the Small Business Development Promotion Policy is one of the main requirements set by the EU toward partner countries. Although EU integration in Georgia is considered to be the strategic direction, the principles and instruments of EU policy have not yet been implemented in the national economy of the small business. Today, the country has a large capacity to sustain the economy and its primary business - by developing the Association / Deep and Comprehensive Free Trade Agreement.

Based on this, significant activities have been carried out since 2016, small and medium entrepreneurship development strategy has been developed for 2016-2020, which reflects the

development of small and medium entrepreneurship: Including improvement of access to finance for small and medium entrepreneurs; Improvement of entrepreneurial training in accordance with EU practice; Carry out specific support measures to encourage innovative entrepreneurship; Develop new instruments for promotion of export.

Specific supporting measures have already been made for the development of innovative entrepreneurship. Necessity requires the introduction of innovative small enterprises. In the EU, an innovative small enterprise must meet the following standards:

- For the past three years, one year spending on research and development has to exceed 15% of turnover;
- The respective Member State (its competent agency) must confirm that the production and operation of the enterprise is competitive in the EU market.
- The enterprise is considered to be young if it is not of more age than 6 years since its foundation. [T. Vashakidze, 2010]

The economy, which has decision to go through innovations, cannot ignore the small innovative enterprises that are the guiding force of introduction new technologies and innovations in economy.

The strategy aims to create a favorable environment for small and medium enterprises, enhance their competitiveness and innovation capabilities, resulting in revenues and job growth and consequently, achieving inclusive and sustainable economic growth. For the purposes of the strategy, it is predicted that by 2020 production of small and medium enterprises should increase by 10% on average. In addition, the growth of employees in small and medium enterprises should be 15%. By 2020 production growth should be 7% [the Small and Medium Entrepreneurship Development Strategy 2016-2020].

According to the Reformer [<https://reformer.iset-pi.ge/ka>], the target indicators planned for the 2020 under the Strategy have already been completed in 2016.

	2016	2020
Annual growth of small and medium enterprises production	14.8%	10%
Increase of employees in small and medium enterprises	20.5%	15%
Increase in productivity of small and medium enterprises	19.6%	7%

From April 2017, a new methodology of determining the size of enterprises according which:

The enterprise where the annual average number of employees exceeds 249 persons or average annual turnover - 60 million GEL belongs to the large enterprises

All organizational-legal enterprises where the average annual number of employees varies from 50 to 250 people, and the average annual turnover - from 12 million GEL to 60 million GEL belong to medium enterprises.

All organizational-legal form, where the average annual number of employees does not exceed 50 employees and average annual turnover - 12 million GEL belongs to small enterprises. From 2018 it has been planned that all institutions will move to a new methodology, which will enable to compare Georgia with other countries. Methodology, according to which the small, medium and large business characteristics are determined in Georgia are, at first glance, lack of credibility.

Today Georgia actively participates in the Eastern Partnership of Small and Medium business areal and collaborates with the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), European Education Fund (ETF), European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and other international organizations with small and medium entrepreneurship development strategies, in order make improvements according to international and European practices.

Conclusion

The first stage of small business formation-development is characterized by the massive privatization of small soviet enterprises; The Second and the third stage was characterized by the attempt to establish and improve the legal regulation system; The fourth stage by declaring the Liberal Economic course by the Government, according to which the Government imposes a similar tax regime for all size enterprises; Fifth stage by an attempt to adopt the experience of developed countries where only the status of micro and small business and introduction of tax benefits were determined in the Tax Code [Chapter XII]. Today is the sixth stage - the full recognition of the experience existing in the European Union, which has demonstrated that the Strategic Development of small and medium enterprises for 2016-2020 has been developed in line with challenges in the Association / Deep and comprehensive Free Trade Agreement.

The study shows that the Georgian governments have not unimportant approach to the small business development, which is due to the fact that it has been neglected and has not yet resolved its legal regulation.

The issue of promoting innovative small businesses remains to be out of interest in Georgia today. An innovative small business for Georgia's economy shall be defined or the definition of EU shall be recognized. It is necessary for the state to encourage innovative products manufactured in small enterprises.

Today, in order to strengthen the relationship between science, education and business (private sector) in Georgia the coordination center of these organizations (Science, Education and Business Coordination Center) should be established. The aim of the organizations will be to establish links between science, education and private sector. This will form the foundation of the formation of national innovation system. The latter should support the innovative potential of the country, import innovation in technologies.

Micro-business is not defined by the methodology for calculating the main indicators of business statistics developed in Georgia in 2017. We think that amendments should be made to the tax code on the formation of the micro business status. Its parameters will be defined by the average annual income of 500,000 GEL, the number of employees up to 5 persons.

A coordinating organization (Small Business Administration (Mb)) and Small Business Development Unified National Fund should be created in the country to support small business development. They should ensure the emergence of existing problems in small business development and the problem of small business in the field of access to finances

Today, it is necessary to regulate small business development. The law (or the package of laws) should be adopted on the development of small business that will regulate all legal issues related to it.

References

1. R. Abesadze, E. Kakulia, Macroeconomic Regulation Mechanism of Small Business in Georgia. 2009. Tbilisi.
2. Methodology for calculating the main indicators of business statistics. Geostat, 2017.
3. T. Vashakidze. Support for innovative small enterprises in the EU In the book:

Multinational Innovation Policy and European Integration. Editors: O. Shatberashvili and I. Gogodze.

3. Small and Medium Entrepreneurship Development Strategy of Georgia 2016-2020.
4. Reformer - Following the Reform of Each Reform Hert: //Reformer.system.ge/c
5. Law of Georgia on Entrepreneurs, 1994.
6. Law of Georgia “On Support of Small Enterprises”, 1999.
7. Law of Georgia “On Support of Small and Medium Enterprises”, 2002.
8. New Tax Code of Georgia, Tb., 2011.
9. www.geostat.ge

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარება საქართველოში

რეზიუმე

ნაშრომში შესწავლილია მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების საკითხები საქართველოში. 90-იანი წლებიდან დღემდე პერიოდი წარმოდგენილია ექვს ეტაპად. გამოკვეთილია გატარებული ძირითადი ღონისძიებები და მოკლედ არის აღწერილი თითოეული ეტაპის დადებითი და ნაკლოვანი მხარეები.

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების სფეროში არსებული ნაკლოვანებების დაძლევის მიზნით, გამოთქმულია წინადადებები და მოსაზრებანი, რომელიც ნაშრომს თან ერთვის დასკვნის სახით.

საკვანძო სიტყვები: მცირე ბიზნესი; განვითარების სტრატეგია; ინოვაციური მცირე ბიზნესი; ეტაპი; პერიოდი.

შესავალი

განსაკუთრებით დიდი მცირე ბიზნესის როლი ეკონომიკური სისტემის ტრანსფორმაციის დროს, ვინაიდან იგი არის უმუშევრობის შემცირებისა და, საერთოდ, ეკონომიკური სტაბილიზაციის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი. მცირე ბიზნესის ამ შესაძლებლობებმა განაპირობა ის, რომ საქართველოში ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პერიოდში ეკონომიკის დაცემას სოციალური ხასიათის გამოხვედები არ მოყოლია.

მცირე ბიზნესის, სისუსტე ვლინდება რესურსების სიმცირეში, ინვესტიციების მიღების სირთულეში და ა.შ. ამით არის განპირობებული მისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერის ქმედითი მექანიზმის არსებობის აუცილებლობა. საქართველოს მსგავსი ქვეყნებისათვის განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს მცირე ბიზნესის მხარდამჭერი სახელმწიფო ინსტიტუტების შექმნას, რომელთა დანიშნულებაა ქვეყნის ეკონომიკაში მცირე ბიზნესის უპირატესობათა რეალიზაციის უზრუნველყოფა და მისი განვითარებისთვის აქტიური ხელშეწყობა.

* * *

მცირე ბიზნესის ფორმირება ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში და მათ შორის საქართველოში პრივატიზების პროცესით დაიწყო.

ამდენად, საქართველოში მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების პირველ ეტაპად შეიძლება აღიარებულ იქნას პერიოდი, რომელიც მოიცავს 1991-1998 წლებს. ამ პერიოდში საქართველოში მიღებულ იქნა კანონები და მთავრობის დადგენილებები, რომლებმაც ხელი შეუწყო ქვეყანაში კერძო სექტორის ჩამოყალიბებას, მათგან შეიძლება აღინიშნოს კანონში: „სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ“ (1991), „საქართველოს რესპუბლიკაში სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზაციის შესახებ“ (1991), „მეწარმეთა შესახებ“ (1994) და მთავრობის დადგენილებები: „სახელმწიფო საწარმოთა შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“ (1992), „ფასიანი ქაღალდების შესახებ დროებითი დებულების დამტკიცების თაობაზე“ (1992), „ინდივიდუალური მეწარმეობისა და ინდივიდუალური საწარმოების დებულების დამტკიცების თაობაზე“ (1993), „შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“ და ა.შ.

საქართველოში 1991 წელს მიღებული კანონით: „საქართველოს რესპუბლიკაში სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზაციის შესახებ“ და სხვა ნორმატიული აქტების საფუძველზე დაიწყო სახელმწიფო ქონების პრივატიზება, საბჭოური

მცირე საწარმოებით; პოსტსაბჭოთა სივრცეში საქართველო იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც 1991 წლის ოქტომბერში ღია საჯარო ვაჭრობით აუქციონით მოახდინა პრივატიზების პირველი აქტი, მაღაზია „გოლიათის“ პრივატიზებით. მცირე საწარმოთა მასობრივმა პრივატიზებამ 1995-1996 წლებში პიკს მიაღწია. სწორედ ამ წლებში ვლინდება მცირე ბიზნესის უნარი, ეკონომიკური კრიზისის დროს ხელი შეუწყოს სოციალურ და პოლიტიკურ სტაბილიზაციის დამყარებას, მოსახლეობის დასაქმებას.

1995 წლის 1 მარტამდე „მეწარმეთა შესახებ“ კანონის (1994) შესაბამისად, კერძო სამართლებრივი წესით შექმნილი საწარმოები დაექვემდებარა ხელახალ რეგისტრაციას 1996 წლის 1 იანვრამდე. რეგისტრირებული ერთობლივი საწარმოები კი გარდაიქმნა შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებებად. აღნიშნული მოთხოვნებიდან გამომდინარე, საქართველოს მინისტრთა კაბინეტმა 1995 წლის 11 აპრილს მიიღო დადგენილება (№196), რითაც უნდა უზრუნველყოფილიყო საწარმოთა ხელახალი რეგისტრაცია. რეგისტრაცია მოხდა არა სახელმწიფო მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებში (მერია, გამგეობა), სადაც საწარმოებმა პირველადი რეგისტრაცია გაიარეს და ამისათვის საკმარის დიდი კანონიერი თუ უკანონო ხარჯები გაიღეს, არამედ რაიონული სასამართლოების ნებართვის გავლით საჯარო რეესტრში (რომელიც 1994 წელს შეიქმნა). მეორადი რეგისტრაციისათვის დამწყებ მეწარმეებს ხელახლა დასჭირდათ ახალი მოსაკრებლების შეტანა, საბუთების შეცვლის, ბუკდისა და შტამპის დამზადებისა და სხვა ხარჯების გაწევა. მრავალი ახლად შექმნილი მცირე ფირმა, ფინანსების უქონლობის გამო, დროულად ვერ გატარდა რეგისტრაციაში და ამის გამო გაუქმებულად გამოცხადდა. საწარმოთა ხელახალმა რეგისტრაციამ ხელი შეუწყო მათი საქმიანობის კანონდაქვემდებარებას, მაგრამ, მეორე მხრივ, ხელი შეუშალა მცირე ბიზნესის ფორმირებას.

1999 წლამდე, სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მეთოდოლოგიით, მცირე საწარმოების კრიტერიუმად მიღებული იყო დასაქმებულთა რაოდენობა დარგობრივ ჭრილში.

მცირე საწარმოს მიეკუთვნებოდა:

მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის, კავშირგაბმულობის

საწარმოები, სადაც დასაქმებულთა რიცხვით < 50 კაცზე;

მშენებლობაში < 35 ;

განათლებისა და სამეცნიერო პროფილის ორგანიზაციებში < 30 ;

საბითუმო და საცალო ვაჭრობაში და მომსახურების სფეროში < 20

და

სხვა ორგანიზაციებში < 25 კაცზე (ე. ი. მცირედ ითვლებოდა ის საწარმოები,

სადაც დასაქმებულთა რაოდენობა < 50 კაცზე).

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების მეორე ეტაპი იწყება 1999 წლიდან და გრძელდება 2002 წლის პირველი ნახევრის ჩათვლით. ქვეყანაში მცირე ბიზნესის ფორმირების ერთ-ერთ შემაფერხებელ მოვლენად შეიძლება დასახელდეს ის, რომ 1999 წლამდე არ იყო კანონით რეგლამენტირებული მცირე საწარმოს ცნება, მისი შეფასების კრიტერიუმები და მათი სტატისტიკური სიდიდეები. 1999 წლის 23 ივლისს საქართველოში ძალაში შევიდა კანონი „მცირე საწარმოთა მხარდაჭერის შესახებ“, რომლის მიხედვით, მცირე საწარმოების შეფასების კრიტერიუმად, დასაქმებულთა რიცხოვნობასთან ერთად, აღიარებულ იქნა საწარმოს წლიური ბრუნვის მაჩვენებელი, რომელთა სტატისტიკური სიდიდე დარგობრივ ჭრილში არ აღემატებოდა შემდეგ ზღვრულ ოდენობას: მრეწველობაში – 40 დასაქმებულსა და 500 ათას ლარს; მშენებლობაში – 20 დასაქმებულსა და 300 ათას ლარს; ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაში – 20 დასაქმებულსა და 200 ათას ლარს;

სოფლის მეურნეობაში – 20 დასაქმებულსა და 150 ათას ლარს; საბითუმო და საცალო ვაჭრობაში – 10 დასაქმებულსა და 50 ათას ლარს; განათლებაში, ჯანმრთელობის დაცვაში და კულტურაში – 25 დასაქმებულსა და 60 ათას ლარს; სხვა სახის ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელებისას – 15 დასაქმებულსა და 100 ათას ლარს (ე. ი. ამ ჯერზე მცირე ბიზნესი განისაზღვრა ორი კრიტერიუმით – დასაქმებულთა რაოდენობით და წლიური ბრუნვით, რომელთა სტატისტიკური სიდიდეები განისაზღვრა 1-დან 40-მდე კაციით და 500 ათას ლარამდე წლიური ბრუნვით).

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების მესამე ეტაპი იწყება 2002 წლის მეორე ნახევრიდან და გრძელდება 2006 წლის პირველი ნახევრის ჩათვლით.

2002 წელს მიღებულ იქნა კანონი „მცირე ბიზნესის მხარდაჭერის შესახებ“ კანონში ცვლილებების შეტანის შესახებ (2002 წლის 4 ივლისი, №1641– რს), რომლის მიხედვითაც „საქართველოს ტერიტორიაზე მცირე და საშუალო საწარმოებს განეკუთვნება „მეწარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად შექმნილი ყველა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის საწარმო, რომელშიც დასაქმებულთა საშუალო წლიური რაოდენობა და რომლის წლიური ბრუნვა არ აღემატება შემდეგ ზღვრულ ოდენობებს

ა) მცირე საწარმოებისათვის – 20 დასაქმებულსა და 500 ათას ლარს;

ბ) საშუალო საწარმოებისათვის დ 100 დასაქმებულსა და 1500 ათას ლარს“.

ხოლო კანონს „მცირე საწარმოთა მხარდაჭერის შესახებ“ ეწოდა კანონი „მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის შესახებ“.

აღსანიშნავია, რომ როგორც მცირე, ისე საშუალო საწარმოთა სიდიდის განსაზღვრა დასაბუთებას მოკლებული იყო. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ აღნიშნულმა კანონმა დროის მოთხოვნებს ვერ უპასუხა.

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების მეოთხე ეტაპი მოიცავს პერიოდს 2006 წლის მეორე ნახევრიდან ახალი საგადასახადო კოდექსის მოქმედებაში შესვლამდე (2011 წელი).

მთავრობის სტრატეგიამ, ბიზნესის ყველა ფორმა ჩაეყენებინათ თანაბარ მდგომარეობაში, განაპირობა ის, რომ კანონი „მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის შესახებ“(2002) გაუქმდა 2006 წლის ივლისს, ხოლო განსაზღვრუბები მცირე და საშუალო საწარმოების შესახებ გადატანილ იქნა კანონში „საქართველოს ეროვნული საინვესტიციო სააგენტოს შესახებ“.

ამასთან, გაუქმდა ის სამთავრობო გადაწყვეტილებები, რომლებიც მიზნად ისახავდა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების სახელმწიფო ხელშეწყობას. ხელისუფლების მიერ დეკლარირდა ლიბერალური ეკონომიკური კურსი, რომლის თანახმად, ეკონომიკის ყველა სექტორი იმართება მხოლოდ თავისუფალი საბაზრო კანონებით, სახელმწიფო არც ერთ სექტორს არ ანიჭებს პრიორიტეტს და ყველა საწარმოსათვის დაბეგვრის ერთნაირ რეჟიმს აწესებს.

გატარებული ეკონომიკური პოლიტიკის კურსის, თანაბარი საგადასახადო რეჟიმის პირობებში მცირე მეწარმეობამ ვერ გაუწია კონკურენცია მსხვილ ბიზნესს და მისი წილი ქვეყნის ბიზნესსექტორში თანდათანობით შემცირდა. მართალია, ამ პერიოდში გაიზარდა რეგისტრირებულ ახალ საწარმოთა რაოდენობა, მაგრამ აღნიშნულს გამოშვებული პროდუქციის მახვენებელში მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ გამოუწვევია.

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების მეხუთე ეტაპი გ ეს არის 2011-2014 წლები. 2011 წლის ახალი საგადასახადო კოდექსის მიხედვით: მიკრობიზნესის სტატუსი შეიძლება მიენიჭოს ფიზიკურ პირს, რომელიც არ იყენებს დაქირავებულ პირთა შრომას და დამოუკიდებლად ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, რომლიდანაც

მის მიერ მისაღები ჯამური ერთობლივი შემოსავალი კალენდარული წლის განმავლობაში არ აღემატება 30 000 ლარს.

მცირე ბიზნესის სტატუსი შეიძლება მიენიჭოს მეწარმე ფიზიკურ პირს, რომლის ეკონომიკური საქმიანობიდან მიღებული ერთობლივი შემოსავალი კალენდარული წლის განმავლობაში არ აღემატება 100 000 ლარს.

მიკრობიზნესი საქართველოში ბიზნესის ახალი ფორმაა. დღეისათვის არსებული ბიზნესფორმები ევროკავშირის ბიზნესფორმების (მიკრო, მცირე, საშუალო, მსხვილი) ადეკვატურია, თუმცა ხარისხობრივი თუ რაოდენობრივი თვალსაზრისით ამას ვერ ვიტყვი.

როგორც ჩანს, „ეროვნული საინვესტიციო სააგენტოს შესახებ“ (2006) კანონში და „საგადასახადო კოდექსში“ (2011) მცირე ბიზნესის მახასიათებლები რადიკალურად განსხვავდება. გამოდის რომ, ეს ორი კანონი ერთსა და იმავე ეკონომიკურ მოვლენას – “მცირე ბიზნესს” ანიჭებს სტატუსს სხვადასხვა მახასიათებლებით. საგადასახადო კოდექსით [თავი XII] მიკრო და მცირე ბიზნესის სტატუსის და საგადასახადო შეღავათების შემოტანით, დღემდე მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების, ეკონომიკაში მისი ადგილის დამკვიდრების საქმეში არსებითი ცვლილებები არ მოუტანია. მცირე ბიზნესის წილი მშპ-ში, რომელიც იმ პერიოდში 7-8 % ფარგლებში მერყეობდა, დიდად არ შეცვლილა. რაც შეეხება მიკრობიზნესის გადასახადებიდან გათავისუფლებას, იგი პრაქტიკულად არ არის ინოვაცია, რადგან ამ კატეგორიის

მეწარმეები გადასახადებს ისედაც არ იხდიდნენ. 2014 წლის ბოლოდან საქართველოსთვის **მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების მიმართულებით განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი მეექვსე ეტაპი** იწყება და გრძელდება დღემდე.

ევროკავშირსა და საქართველოს შორის ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი პერიოდი დადგა. 2014 წლის 1 სექტემბერს ევროკავშირსა და საქართველოს შორის ასოცირების შეთანხმების დიდი ნაწილი – ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება წინასწარ ამოქმედდა. 18 დეკემბერს კი ევროპარლამენტმა დიდი უმრავლესობით უყარა კენჭი შეთანხმებას, რითაც დაადასტურა ასოცირების პროცესის მხარდაჭერა. აღნიშნული დოკუმენტები ბევრ წინაპირობას უყენებს საქართველოს ევროკავშირში გაწევრიანების გზაზე.

მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობის პოლიტიკის დანერგვა ევროკავშირის ერთ-ერთ მთავარ მოთხოვნას წარმოადგენს პარტნიორი ქვეყნების მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ევროინტეგრაცია ქვეყნის სტრატეგიულ მიმართულებადაა მიჩნეული, მცირე ბიზნესის ეროვნულ ეკონომიკაში თავისი ადგილის დამკვიდრებისათვის ევროკავშირის პოლიტიკის პრინციპები და ინსტრუმენტები ჯერ კიდევ არ არის დანერგილი. დღეს ქვეყანას უდიდესი შესაძლებლობა ეძლევა, ასოცირების/ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების განხორციელებით მდგრადი გახადოს ეკონომიკის და მისი პირველწაროს გ მცირე ბიზნესის განვითარება.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, 2016 წლიდან გარკვეული ნაბიჯებია გადადგმული, შემუშავდა მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020 წლებისათვის, რაც მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების მიმართულებებს ასახავს: მათ შორის არის მცირე და საშუალო მეწარმეთათვის ფინანსებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება; სამეწარმეო სწავლების გაუმჯობესება ევროკავშირის პრაქტიკის შესაბამისად; ინოვაციური მეწარმეობის წასახალისებლად კონკრეტული მხარდამჭერი ღონისძიებების გატარება; ახალი ინსტრუმენტების შემუშავება ექსპორტის ხელშეწყობის მიზნით.

ინოვაციური მეწარმეობის განვითარებისათვის უკვე განხორციელდა კონკრეტული მხარდამჭერი ღონისძიებები. აუცილებლობა მოითხოვს ინოვაციური

მცირე საწარმოების განსახდერების შემოტანას. **ევროკავშირში** ინოვაციური მცირე საწარმო უნდა აკმაყოფილებდნენ შემდეგ პირობებს:

- ბოლო სამი საანგარიშო წლიდან კვლევასა და შემუშავებაზე გაწეული ერთ-ერთი წლის ხარჯები უნდა აღემატებოდეს ბრუნვის 15%;
- ევროკავშირის შესაბამისმა წევრმა-სახელმწიფომ (მისმა კომპეტენტურმა სააგენტომ) უნდა დაადასტუროს, რომ საწარმოს პროდუქცია და მუშაობის მიმართულება კონკურენტუნარიანია ევროკავშირის ბაზარზე.
- ახალგაზრდად თვლის საწარმოს თუ კი მისი ასაკი დაფუძნებიდან 6 წელს არ აღემატება [თ. ვაშაკიძე, 2010].

ეკონომიკას, რომელსაც გადაწყვეტილი აქვს ინოვაციების გზით სიარული გვერდს ვერ აუვლის მცირე ინოვაციურ საწარმოებს, რომლებიც ეკონომიკაში ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის და ინოვაციების მეგზურნი არიან.

სტრატეგიის მიზანია მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა, მათი კონკურენტუნარიანობის და ინოვაციების შესაძლებლობების ამაღლება, რის შედეგადაც მოხდება შემოსავლების და სამუშაო ადგილების ზრდა და შესაბამისად, ინკლუზიური და მდგრადი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა. სტრატეგიის მიზნებში პროგნოზირებულია, რომ 2020 წლისთვის მცირე და საშუალო საწარმოების პროდუქციის გამოშვების ზრდა წლიურად საშუალოდ 10%-ით უნდა გაიზარდოს. ასევე მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებულთა ზრდა 15%-ს უნდა შეადგენდეს. 2020 წლისთვის მწარმოებლურობის ზრდამ კი 7% უნდა შეადგინოს [საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020].

რეფორმეტრის [<https://reformeter.iset-pi.ge/ka/>] მონაცემებით, სტრატეგიის ფარგლებში 2020 წლისათვის დაგეგმილი სამიზნე ინდიკატორები 2016 წლის მდგომარეობით უკვე შესრულებულია.

	2016	2020
მცირე და საშუალო საწარმოების პროდუქციის გამოშვების ზრდა წლიურად	14.8%	10%
მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებულთა ზრდა	20.5%	15%
მცირე და საშუალო საწარმოების მწარმოებლურობის ზრდა	19.6%	7%

2017 წლის აპრილიდან საწარმოთა ზომის განსახდერის ახალი მეთოდოლოგია მოქმედებს, რომლის მიხედვით:

მსხვილ საწარმოებს განეკუთვნება საწარმო, სადაც დასაქმებულთა საშუალო წლიური რაოდენობა აღემატება 249 კაცს ან საშუალო წლიური ბრუნვის მოცულობა გ 60 მლნ ლარს.

საშუალო ზომის საწარმოებს მიეკუთვნება ყველა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის საწარმო, რომელშიც დასაქმებულთა საშუალო წლიური რაოდენობა მერყეობს 50-დან 250 კაცამდე, ხოლო საშუალო წლიური ბრუნვის მოცულობა – 12 მლნ ლარიდან 60 მლნ ლარამდე.

მცირე ზომის საწარმოებს მიეკუთვნება ყველა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის საწარმო, რომელშიც დასაქმებულთა საშუალო წლიური რაოდენობა არ აღემატება 50 დასაქმებულს და საშუალო წლიური ბრუნვის მოცულობა გ 12 მლნ ლარს. 2018 წლიდან იგეგმება, რომ ყველა დაწესებულება გადავიდეს

ახალ მეთოდოლოგიაზე, რითაც შესაძლებელი გახდება საქართველოს შედარება სხვა ქვეყნებთან. მეთოდოლოგია, რომლის მიხედვით საქართველოში მცირე, საშუალო და მსხვილი ბიზნესის მახასიათებლები განისაზღვრება, ერთი შეხედვით, დამაჯერებლობას მოკლებულია.

დღეს საქართველო აქტიურად მონაწილეობს აღმოსავლეთ პარტნიორობის მცირე და საშუალო ბიზნესის პანელში და თანამშრომლობს ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციასთან (OECD), ევროპული განათლების ფონდთან (ETF), ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკთან (EBRD) და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგიის, საუკეთესო საერთაშორისო და ევროპული პრაქტიკის მიხედვით გაუმჯობესების მიზნით.

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას ემსახურება ადგილობრივი პროგრამები „აწარმოე საქართველოში“, „სტარტაპი“ და სხვა.

დასკვნა

მცირე ბიზნესის ფორმირება-განვითარების პირველი ეტაპი ხასიათდება საბჭოთა მცირე საწარმოების მასიური პრივატიზებით; მეორე და მესამე ეტაპი კი დამართლებრივი რეგულირების სისტემის ჩამოყალიბებისა და სრულყოფის მცდელობით; მეოთხე ეტაპი – მთავრობის მიერ ლიბერალური ეკონომიკური კურსის დეკლარირებით, რომლის თანახმად, მთავრობა ყველა ზომის საწარმოსათვის დაბეგურის ერთნაირ რეჟიმს აწესებს; მეხუთე ეტაპი – განვითარებული ქვეყნების გამოცდილების აღიარების მცდელობით, რაც შემოიფარგლა საგადასახადო კოდექსში [თავი XII] მიკრო და მცირე ბიზნესის სტატუსის განსაზღვრით და საგადასახადო შეღავათების შემოტანით; დღეს მიმდინარე მეექვსე ეტაპი დევროკავშირში არსებული გამოცდილების სრული აღიარებით, რაც გამიხატა იმაში, რომ ევროკავშირთან ასოცირების/დრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების ხელშეკრულებით გაწერილი გამოწვევების შესაბამისად შემუშავდა მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020 წლებისათვის.

კვლევიდან ჩანს, რომ მცირე ბიზნესის განვითარებისადმი საქართველოს მთავრობების მხრიდან არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებაა, რაც განპირობებულია იმით, რომ იმთავითვე უყურადღებოდ დარჩა და დღემდე არ არის გადაჭრილი მისი სამართლებრივი რეგულირების საკითხები.

საქართველოში დღეისათვის ყურადღების მიღმაა დარჩენილი ინოვაციური მცირე ბიზნესის ხელშეწყობის საკითხი. უნდა განისაზღვროს ინოვაციური მცირე ბიზნესი საქართველოს ეკონომიკისთვის ან ვალიაროთ ევროკავშირის განსაზღვრება. აუცილებელია ქვეყნის შიგნით სახელმწიფოს მხრიდან მოხდეს მცირე საწარმოებში წარმოებული ინოვაციური პროდუქტების წახალისება.

დღეს საქართველოში მეცნიერების, განათლებისა და ბიზნესის (კერძო სექტორის) ურთიერთკავშირის გაძლიერების მიზნით უნდა ჩამოყალიბდეს, ამ ორგანიზაციათა მაკორდინირებელი ცენტრი (მეცნიერების, განათლების და ბიზნესის საკოორდინაციო ცენტრი). რომლის ამოცანა იქნება მეცნიერებას, განათლებასა და კერძო სექტორს შორის კავშირების დამყარება. ამით საფუძველი ჩაეყრება ეროვნული ინოვაციური სისტემის ფორმირებასაც. ამ უკანასკნელმა კი ხელი უნდა შეუწყოს ქვეყანაში არსებული ინოვაციური პოტენციალის გამოვლენას, ტექნოლოგიებში ინოვაციის იმპორტირებას.

საქართველოში 2017 წელს შემუშავებული ბიზნესის სტატისტიკის ძირითადი მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდოლოგიით არ არის განსაზღვრული მიკ-

რო ბიზნესი. ვფიქრობთ საგადასახადო კოდექსში მოცემული მიკრო ბიზნესის სტატუსის ფორმირებაში შეტანილ იქნეს ცვლილებები. მისო პარამეტრები განისაზღვროს საშუალო წლიურ შემოსავალით 500 000 ლარამე, დასაქმებულთა რაოდენობა 5 კაცამდე.

ქვეყანაში უნდა შეიქმნას მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობ ღონისძიებათა მაკორდინირებელი ორგანიზაცია (მცირე ბიზნესის ადმინისტრაცია (მბა)) და მცირე ბიზნესის განვითარების ერთიანი ეროვნული ფონდი. მათ უნდა უზრუნველყონ მცირე ბიზნესის განვითარების მხრივ ქვეყანასი არსებული პრობლემების გამოვლინება და ფინანსებზე მცირე ბიზნესის ხელმისაწვდომობის დღეს არსებული პრობლემის მოგვარება.

დღეს, მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის აუცილებელია მისი სამართლებრივი რეგულირება. უნდა მიღებულიქნას კანონი (ან კანონთა პაკეტი) მცირე ბიზნესის განვითარების შესახებ, რომელიც დაარეგულირებს მასთან დაკავშირებულ ყველა სამართლებრივ საკითხებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რ. აბესაძე, ე. კაკულია, მცირე ბიზნესის მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი საქართველოში. 2009.თბილისი.
2. ბიზნესის სტატისტიკის ძირითადი მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდოლოგია. 2017. საქსტატი.
თ. ვაშაკიძე. ინოვაციური მცირე საწარმოების მხარდაჭერა ევროკავშირში. წიგნში: მრავალდონიანი საინოვაციო პოლიტიკა და ევროინტეგრაცია. რედაქტორები: ო. შატბერაშვილი და ი. გოგოძე. ეგსივ, თბილისი, 2010.
3. საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020 წლები.
4. რეფორმეტრი - თითოეული რეფორმის კვალდაკვალ <https://reformeter.iset-pi.ge/ka>
5. საქართველოს კანონი „მეწარმეთა შესახებ“, 1994.
6. საქართველოს კანონი „მცირე საწარმოთა მხარდაჭერის შესახებ“, 1999.
7. საქართველოს კანონი „მცირე და საშუალო საწარმოთა მხარდაჭერის შესახებ“, 2002.
8. საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსი, თბ., 2011.
9. www.geostat.ge

სოფლის მეურნეობა
AGRICULTURE

Lina Datunashvili
Doctor of Economics

**MEASURES TO DEVELOP SOME CULTURES AND FIELDS OF PLANT-
GROWING IN GEORGIA**

Summary

The article studies and analyzes real situation of some cultures of plant growing in Georgian agriculture: cereals (wheat, maize) and tech crops (sunflower, tobacco), potato, and fruit growing: - seedlings (apples, pears), kernel and nuts (hazel nuts, nuts and the factors that affect them). The focus is on the ways and measures proposed in the direction of further development of these cultures the consideration and practical realization of which will significantly increase in Georgia the production of planted products discussed in the article.

Keywords: *agriculture, cereals, wheat, maize, tech crops, sunflower, tobacco, potato, kernel, nut fruit.*

Introduction

Agriculture in Georgia is a priority sector of the country's national economy, as it provides the country's population demand for food and the industry - for raw materials. For known reasons (military, economic and social processes) the field has not yet come out of the crisis. In addition, there are a number of factors affecting the present state of agriculture: farms are crushed and natural. There is a lack of agricultural equipment and a high price of fuel-lubricant materials, which significantly contributes to the low level of use of existing techniques. In such conditions, the role of manual labor in rural areas is high, and the financial opportunities of farmers are limited. Due to the above: food production and consumption in the country, country's food independence, quality of food supply and import conditions, as well as food quality and their ecological safety are low.

Because the main parameters of agriculture development in Georgia are low and characterized by decreasing trends in years, we may note that food sector in Georgia can not provide products that meet the requirements of physiological norms of population.

From the main fields of national farming agriculture has a special role and place. Despite the sustainability of the industry, it has not yet come out of crisis since the last 15 years. Evidence is the fact that in 2002-2016 the number of cultures received from these areas decreased from 577 thousand ha to 240 thousand hectares of agricultural crops, which we believe is the result, together with other reasons, of the destruction of public farms and hasty agrarian reform, owing to which in Georgia small peasant farms have been formed which are focused by their natural character on personal consumption and do not provide opportunity for development of industrial production. In order to mitigate the problem it is necessary:

– To concentrate fragmented areas as a result of land privatization by creating cooperatives, partnerships, joint stock companies and other forms, where the latest technology will be used effectively, which we believe will significantly reduce a high proportion of manual labor and the natural form of agricultural production will be gradually changed by commodity production;

- To support the development of cooperatives, partnerships, joint stock companies and other forms of agriculture which should be recognized as strategic direction of agro-policy of the Government of Georgia;

- Land as the main means of development of agriculture is crucial for further advance of agriculture in the country. Currently, the agricultural land area is characterized by a decrease for various reasons. In addition to the use of agricultural land for a number of needs, such as roads and bridges, construction of various buildings, gas and oil pipelines, and other remaining agricultural land resources has currently an acute nature;

- A large part of the land is degraded, erosive, dehydrated and deserted. In order to solve this problem it is necessary to reconstruct the existing irrigable lands and dry landed areas.

- Implementing timely agrotechnic activities;

- Restoration of the system of crop rotation as far as possible;

- Use of organic and mineral fertilizers at dosages and timelines;

In spite of the decrease in production of agricultural output in the country, after the production of actually produced products is required:

- The existence and functioning of the production facilities, packaging, industrial processing enterprises and the activity of highly organized distribution services.

In the area of grain and cereal-leguminous crops, one-year crops decreased from 386.4 thousand hectares to 180,0 thousand hectares, i.e. 206.4 thousand hectares in 2000-2013.

Wheat and corn culture has one of the leading roles in the regions of Georgia among grain and cereal-leguminous cultures.

During the last 15 years wheat harvest was the highest by regions in 2001 and 2003 when 306,5 and 225,4 thousand tons of wheat were produced in Georgia, owing to the increase of average wheat output by 2.7 t / ha and 1,9 t accordingly. However, it should be noted here that in the years of high harvest of wheat it was difficult to realize it, partially by high self cost of wheat produced and its high price, which was higher than the price of imported wheat and flour and high quality wheat produced in the country in large parts has been used as a fodder. These and other factors caused frustration of wheat producing farmers to some extent, and in later years they had been influencing wheat production decrease.

Like in the whole world, in Georgia, too, there is a great need for wheat and maize as the food and forage culture. It should be noted that in the last 20 years the price of one kilogram of corn flour in Tbilisi markets does not exceed 70-90 tetri. In the spring of 2007, one kilogram of maize flour was 1,50 lari and from 2012 till now the price is two lari. Increasing prices on maize flour, we believe was conditioned by the increasing demand on it and the inflationary process as well.

In recent years, developed countries widely use grain cultures to mitigate the acute energy problem in order to gain energy-efficient ethanol, which is used instead of gasoline in internal engines. In recent years, there has been a significant rise in the price of wheat and maize, mainly by the increase of consumption of grains by some of the Asian populations and the use of these products in large quantities for energy purposes. The use of these crops for energy purposes (fuel consumption) will be increased in the future, which will significantly facilitate the price increase for these cultures. Increasing the prices on grain crops will result in the advancement of prices for breeding products.

In 2001-2003, a high harvest of grain crops in Georgia suggests the existence of large reserves in the production of these cultures, which should be effectively used by grain-producing farmers, as grain production is regarded as the basis for the development of food security and other sectors of economy for all countries of the world. Therefore, we should increase cereal cultivation in Georgia in order to satisfy the needs of the population of the country on the above mentioned food. Along with the increasing grain production, farmers should have solid guarantees for realizing the product, and we believe the introduction of contracting system will be helpful.

Over the years among tech crops in Georgia the production of essential oils, sunflowers, tobacco and others have been popularized.

Because the demand on sunflower seed produced in the country was low and its realization was breached, its production was reduced. The picture has changed recently. Increased prices on food products, including imported oil, will help boost local production:

- In order to press sunflower oil in Kakheti region, small enterprises, equipped with new technologies, should be built. The businessmen should be interested in this issue, as the sunflower seed produced in the country and the oil made from it is ecologically much cleaner than those products from other countries.

For many years, high quality tobacco is brought in Georgia, whose crops are mainly located in the highlands of Adjara in Keda, Shuakhevi and Khulo; Kvemo Kartli - Marneuli; Kakheti region - Lagodekhi districts.

Tobacco-growing is a high-income sector, so the interest of tobacco producers in the country is great for the development of the field. Tobacco produced in Georgia is distinguished by the best aroma, abundant harvest, high quality and low content of nicotine. Subsequent development of tobacco growing depends on the businessmen interested in this sector and their investment in the field.

Potato production is on one of the most honorable places in the world after wheat production. It is a product of strategic importance that is due to its high nutritional value and versatility.

For the sake of further development of potato growing, we consider it necessary to provide the population of the regions with high-profile varieties of this culture to improve potato production:

- For this purpose it is necessary to develop specialized seed and nursery farms.

- It is also necessary to create service centers that will purchase agricultural products on the site at the acceptable price of farmers, and they will be given the opportunity to pay them both in terms of material expenses and time-saving. In order to avoid the losses caused by the storage of potatoes, their transporting costs and their sustainability in the warehouse, we think - it is rational and appropriate to build, workshops equipped with new technique on the areas of this culture to produce starch and other products from potatoes.

In order to improve the situation in agriculture and further development of the field, the attention should be paid to the improvement of sectoral structure. In the near future, the share of the cultures and the fields that will maximize the demand of the country's population for food must be increased. At this stage, the growth of grain cultures should be of particular interest at all levels, as there are all conditions and opportunities for further development of this sector in Georgia. It is also added that in recent years the demand for grain has grown in the world and accordingly the price, too. This process is irreversible for various reasons. Therefore, by increasing the local production of grain crops, we must achieve the satisfaction of population demand for this type of food at a certain degree.

- At the modern stage of market economy the role of state must be defined in differential approach to agricultural sectors, which will be expressed in the concentration, formation and practical realization of measures and priorities from the state.

Due to the natural conditions, harvesting has been the most developed field in centuries in Georgia. The country with rich traditions of farming has since become an united garden of fruit trees, which in due course deserved admiration and appreciation of foreign travelers. The massive cultivation of the first industrial gardens in Georgia began in the 30s of the last century.

The field of horticulture, viticulture and winemaking was founded in Georgia in the direction of this sector, in which the Scra, Telavi and Kareli experimental stations were established. Together with solving a number of problems, these institutions have been actively involved in identifying local perspective varieties of fruit trees, tests of foreign varieties and new varieties. Together with the above organizations, the Research Institute of Botany of the Academy of Sciences and Chair of the harvesting of the Institute of Agriculture of Georgia

served the field. The Georgian breeders have grown high-quality apple varieties: Goruli Sinapi, Exhibition Iveria, Georgia's Pioneer; Pear Aisi, Scra Melted; Peach - Nobati, Goruli Early, Eristavi Pink, Pioneer and others. For the early 70s, 25 nursery farms were planted in Georgia, where about 4,5-5 million saplings were produced annually. In the fruit structure the share of the root of the seed fruit (apple, pear) is high. The native seed variety is characterized by stamina, transportability and storage.

For the development of the industrial varieties of fruit seedlings, there are a number of conditions required to meet: prior to growing; Have the ability to adapt to environmental conditions; Be distinguished with abundant and high quality crops; It should not be a year; Must have a high commodity output; Ability to fight against diseases and pests; Must Provide the normal size and color of the fruit and the tree crown must give its well-being. The protection of these conditions ensures high profitability of the industrial garden, high levels of labor productivity and low cost of production.

Due to the natural conditions, seed fruit (peach, plum, cherry, sweet cherry, wild plum) is common in almost all regions of the country. In recent years production of fruit (except peach) in Georgia decreases. Nut fruits are more or less spread in almost all regions of Georgia. Unlike other types of fruit, the nut fruit production in the country grew significantly in 2000-2016. last period hazel-nut has taken special significance as an export culture, mainly located in Guria, Imereti, Samegrelo and Zemo Svaneti and other regions. This process is visible in every nut producing region.

The natural conditions of Georgia create the possibility for fruit to be more or less common in almost every region of the country. We consider it appropriate for development of the harvest:- In areas of harvesting, the area of the fruit tree, must be mostly less, labor-intensive, with high-productive semi-dwarf plants the density of which must not exceed 320 trees per hectare. This kind of garden is in 4-5 years of operation. In terms of economy, cultivation of these gardens is expensive, because they require great attention to both-drip irrigation and permanent care in the direction with regard of timely agro-techniques. In spite of this, the kind of low-sized gardens of the kind should be given priority with respect to rapid recovery of harvesting.

- During the formation of fruit gardens, it is of great significance to cross the trees and give them less palatable palm-shaped form. In developed countries, special attention is paid to the process of formation of trees in such form. With masterly shaping, gardeners are more easily able to adjust the buds on the branches, regulate the size and shape of the buds.

- The service of rural farmers should be replaced in accordance with transition period to market economy. It is desirable to form consulting services by highly qualified staff that will introduce the latest achievements of scientists in this field together with various services to gardeners.

- The development of the sector should be conducted as a priority in the field of extensive and intensive basis of the fruit-growing area. One of the most important ways to increase intensification in breeding is to use optimal doses of organic and mineral fertilizers in the area of fruit, which will further enhance fruit yield and improve its qualitative indicator.

- It is necessary to provide farms with high quality standard staples. The work should be mainly directed to the selection of improved varieties of the rootstock resistant to various types of viruses and fruit diseases.

In the cultivation of fruit gardens, the preference should be given to the varieties of fruit trees that are rich in pre-harvest and have a rich and regular harvest and their fruits are high in dignity and are rich in aromatic and attractive color.

– In fruit growing, fruit production, fruit sorting, packing and storage repositories, as well as transportation to resolve the issue in the past, we consider it expedient a gardener by the widespread practice has possibility to establish cooperatives and condominiums on the basis of which he can own a small fruit processing plants.

Together with classical fruit-growing countries (Hungary, Moldova, Poland, etc.), Georgia should also take its place in the direction of producing fruit juices, concentrates, fruit puree, jams and other high quality products.

- We believe that it is necessary to connect scientific institutions employed in this field to scientific research centers of classical fruit-growing countries, for sharing and exchange of new scientific achievements in this field, which will facilitate further development of the harvest.

- In the nearest future industrial production and processing industry should be placed on the market economy of its infrastructure, which will facilitate attracting favorable investments, introduction of scientific achievements and the special love of Georgian mentor towards this traditional sector.

References

1. Datunashvili L. 2010. ;Real situation and development possibilities of farm cultures production in Georgian regions. Proceedings of scientific works of P. Gugushvili institute of economics of TSU., Tb.
2. Datunashvili L. 2011. Peculiarities of plant-growing development in Georgia. Proceedings of scientific works of P. Gugushvili institute of economics of TSU., Tb.
3. J. `Agriculture Of Georgia~, 2009. National Statistics Office Of Georgia. Tb. 2010.
4. J. `Agriculture Of Georgia~, 2009. National Statistics Office Of Georgia. Tb. 2017.

*ლინა დათუნაშვილი
ეკონომისტის დოქტორი*

მემცენარეობის ზოგიერთი კულტურისა და ღარგის ბანვითარების ღონისძიებები საქართველოში

ვრცელი რეზიუმე

საქართველოში ეროვნული მეურნეობის ძირითადი დარგებიდან სოფლის მეურნეობას განსაკუთრებული როლი და ადგილი უკავია. მიუხედავად დარგის სიცოცხლისუნარიანობისა, იგი ბოლო 15 წლის მანძილზე ჯერ კიდევ ვერ გამოვიდა კრიზისული მდგომარეობიდან, რაზედაც მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 2002-2016 წლებში 577 ათასი ჰა-დან 240 ათას ჰა-მდე შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესი ფართობი. პარალელურად იკლო აღნიშნული ფართობებიდან მიღებული პროდუქციის რაოდენობამ, 674,4 ათასი ტ-დან 429,8 ათას ტ-მდე, რაც, ვფიქრობთ, სხვა მიზეზებთან ერთად, ქვეყანაში საზოგადოებრივი მეურნეობების დაშლამ და ნაჩქარევად გატარებულმა აგრარულმა რეფორმამ განაპირობა. შედეგად, საქართველოში ჩამოყალიბდა წვრილი გლეხური მეურნეობები, რომელიც თავისი ნატურალური ხასიათით ორიენტირებულია პირად მოხმარებაზე და არ იძლევა სასაქონლო წარმოების განვითარების შესაძლებლობას. პრობლემის შერბილების მიზნით აუცილებლად მიგვაჩნია:

– მიწის პრივატიზაციის შედეგად დაქუცმაცებული ფართობების კონცენტრაცია კოოპერატივების, ამხანაგობების, სააქციო საზოგადოებების და სხვა მეურ-

ნეობრევი ფორმების შექმნით, სადაც ეფექტურად იქნება გამოყენებული თანამედროვე ტექნიკა, რაც, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვნად შეამცირებს ხელით შრომის მაღალ ხვედრით წილს და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების ნატურალურ ფორმას თანდათან ჩაანაცვლებს სასაქონლო პროდუქციის წარმოება;

– სოფლის მეურნეობაში კოოპერატივების, ამხანაგობების, სააქციო საზოგადოებების და სხვა მეურნეობრივი ფორმების განვითარების მხარდაჭერა საქართველოს მთავრობის აგროპოლიტიკის სტრატეგიულ მიმართულებად უნდა იქნეს აღიარებული;

– მიწას, როგორც სოფლის მეურნეობის წარმოების განვითარების ძირითად საშუალებას, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნის სოფლის მეურნეობის შემდგომი აღმავლობისათვის. დღეისათვის სასოფლო-სამეურნეო მიწის ფართობი სხვადასხვა მიზეზით შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. იმის გარდა, რომ სასოფლო-სამეურნეო მიწის ფართობი გამოიყენება ქვეყნის რიგი საჭიროებისათვის, როგორცაა გზებისა და ხიდების, ასევე სხვადასხვა დანიშნულების შენობების მშენებლობისათვის, გაზისა და ნავთობის მიღგაყვანილობისათვის და სხვა, დარჩენილი სასოფლო-სამეურნეო მიწის რესურსების მიღმარეობა არასახარბიელოა;

– სავარგულების დიდი ნაწილი დეგრადირებული, ეროზირებული, გატყუარებული და გაუდაბნობულია. აღნიშნული პრობლემის მოსაგვარებლად აუცილებელია – როგორც არსებული სარწყავი მიწების, ისე დაშრობილი მიწის ფართობების რეკონსტრუქცია;

– დროული აგროტექნიკული ღონისძიებების გატარება;

– მივიწყებული თესლბრუნვის სისტემის შესაძლებლობის მიხედვით აღდგენა;

– ორგანული და მინერალური სასუქების დოზირებულად და ვადების დაცვით გამოყენება;

ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების შემცირების მიუხედავად, ფაქტობრივად წარმოებული პროდუქციის მოსავლის ადების შემდეგ საჭიროა:

– პროდუქციის შესანახი შენობა-ნაგებობების, დამხარისხებელი, შემფუთავი, სამრეწველო გადამამუშავებელი საწარმოების არსებობა-ფუნქციონირება და მაღალორგანიზებული სადისტრიბუციო სამსახურების გამართული საქმიანობა.

ერთწლიანი კულტურებიდან მარცვლოვანი და მარცვლოვან-პარკოსანი კულტურების ნათესი ფართობი ქვეყნის რეგიონების მიხედვით 2000-2016 წლებში 386,4 ათასი ჰექტრიდან 240,0 ათას ჰექტრამდე შემცირდა.

მარცვლოვან და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურებში **ხორბლისა და სიმინდის** კულტურას საქართველოს რეგიონებში ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უკავია.

ბოლო 15 წლის განმავლობაში ხორბლის მოსავალი რეგიონების მიხედვით ყველაზე მაღალი იყო 2001 და 2003 წლებში, როდესაც საქართველოში 306,5 და 225,4 ათასი ტონა ხორბალი აწარმოეს, რასაც ხელი შეუწყო ხორბლის საშუალო მოსავლიანობის ზრდამ შესაბამისად 2,7ტ/ჰა-თი და 1,9ტ/ჰა-თი. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნულ წლებში ხორბლის მაღალი მოსავლის პირობებში გაძნელდა მისი რეალიზაცია, რაც ნაწილობრივ ქვეყანაში წარმოებული ხორბლის მაღალმა თვითღირებულებამ და შესაბამისად მაღალმა ფასმაც განაპირობა, რომელიც იმპორტული ხორბლისა და ფქვილის ფასზე მაღალი იყო, რის გამოც ქვეყანაში წარმოებული ხარისხიანი ხორბლის დიდი ნაწილი საფურაჟედ იქნა გამოყენებული. ამ და სხვა ფაქტორებმა გარკვეული ზო-

მით ხორბლის მწარმოებელი ფერმერების იმედგაცრუება გამოიწვია და შემდგომ წლებშიც იქონია გავლენა ხორბლის წარმოების შემცირებაზე.

მოელი მსოფლიოს მსგავსად, საქართველოშიც დიდია მოთხოვნილება ხორბალსა და სიმინდზე, როგორც ძვირფას საკვებსა და საფურაჟე კულტურაზე. აღსანიშნავია, რომ ბოლო 20 წლის მანძილზე თბილისის ბაზარზე ერთი კილოგრამი სიმინდის ფქვილის ფასი 70-90 თეთრს არ აღემატებოდა. 2007 წლის გაზაფხულზე ერთი კილოგრამი სიმინდის ფქვილის ფასი 1,50 ლარი გახდა, ხოლო 2012 წლიდან დღემდე მისი ფასი ორ ლარს გაუტოლდა. სიმინდის ფქვილზე ფასების მატება, ვფიქრობთ, სიმინდის ნათესი ფართობისა და მისი წარმოების შემცირებამ, შესაბამისად: 104,5 ათასი ჰა-თი და 136,4 ათასი ტ-ით, ასევე მასზე მოთხოვნილების ზრდამ და ინფლაციურმა პროცესმაც განაპირობა.

ბოლო პერიოდში მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნები მარცვლოვან კულტურებს ფართოდ იყენებენ მწვავე ენერგეტიკული პრობლემის შესარბილებლად, ენერგოსაწვავის – ეთანოლის მისაღებად, რომელიც შიდაწვის ძრავებში ბენზინის ნაცვლად გამოიყენება. მსოფლიოში ბოლო წლებში ხორბლისა და სიმინდის ფასის მნიშვნელოვანი ზრდა დაფიქსირდა, რაც ძირითადად აზიის ზოგიერთი ქვეყნის მოსახლეობის მიერ მარცვლოვანი კულტურების მოხმარების ზრდამ და აღნიშნული პროდუქტების დიდი რაოდენობით ენერგეტიკული მიზნებისათვის გამოყენებამ განაპირობა. ენერგეტიკული მიზნებით (საწვავის მისაღებად) ამ კულტურების გამოყენება მომავალში კიდევ უფრო გაიზრდება, რაც მნიშვნელოვნად შეუწეობს ხელს ამ კულტურებზე ფასების კიდევ უფრო გადიდებას. მარცვლოვან კულტურებზე ფასების ზრდა იწვევს მეცხოველეობის პროდუქტებზე ფასების შესაბამის გადიდებას.

საქართველოში 2001-2003 წლებში მარცვლოვანი კულტურების მაღალი მოსავალი გვაფიქრებინებს ამ კულტურების წარმოებაში დიდი რეზერვის არსებობას, რომელიც ეფექტურად უნდა გამოიყენონ მარცვლეულის მწარმოებელმა ფერმერებმა, რამდენადაც მარცვლეულის წარმოება მსოფლიოს ყველა ქვეყნისათვის სასურსათო უსაფრთხოებისა და ეკონომიკის სხვა დარგების განვითარების საფუძვლად არის მიჩნეული. ამიტომ ყველა ღონისძიებით უნდა ავამაღლოთ მარცვლეული კულტურების წარმოება საქართველოში, რათა გარკვეული ზომით დავაკმაყოფილოთ ქვეყნის მოსახლეობის მოთხოვნილება აღნიშნულ სურსათზე. აუცილებელია, მარცვლეულის წარმოების გადიდებასთან ერთად, ფერმერებს გააჩნდეთ წარმოებული პროდუქტის რეალიზაციისათვის მყარი გარანტიები, რასაც, ვფიქრობთ, ხელს შეუწყობს საკონტრაქტო სისტემის დანერგვა.

წლების მანძილზე საქართველოში ტექნიკური კულტურებიდან გავრცელებული იყო მზესუმზირის, თამბაქოსა და სხვათა წარმოება.

იმის გამო, რომ ქვეყანაში წარმოებული მზესუმზირის თესლზე მოთხოვნა დაბალი იყო და მისი რეალიზაცია ფერხდებოდა, შემცირდა მისი როგორც ნათესი ფართობი, ისე წარმოება, შესაბამისად: 39,5 ათასი ჰა-თი და 18,0 ათასი ტ-ით. ბოლო პერიოდში სურათი შეიცვალა. სასურსათო პროდუქტებზე, მათ შორის იმპორტულ ზეთზე ფასების მატება ხელს შეუწყობს ადგილობრივი წარმოების გამოცოცხლებას.

– მზესუმზირის ზეთის გამოსახდელად კახეთის რეგიონში უნდა აშენდეს მცირე სიმძლავრის, ახალი ტექნოლოგიით აღჭურვილი საამქროები. ამ საკითხით უნდა დაინტერესდნენ ბიზნესმენები, რადგან ქვეყანაში წარმოებული მზესუმზირის თესლი და მისგან დამზადებული ზეთი ეკოლოგიურად გაცილებით უფრო სუფთაა, ვიდრე სხვა ქვეყნებიდან შემოტანილი აღნიშნული სახის პროდუქცია.

საქართველოში მრავალი წლის განმავლობაში მოჰყავთ მაღალი ხარისხის **თამბაქო**, რომლის ნათესები ძირითადად გაადგილებულია აჭარის არ მაღალმთიან, ქედის, შუახევისა და ხულოს რაიონებში; ქვემო ქართლის – მარნეულის; კახეთის რეგიონის – ლაგოდეხის რაიონებში.

მეთამბაქოეობა მაღალშემოსავლიანი დარგია, ამიტომ ქვეყანაში თამბაქოს მწარმოებელთა ინტერესი დარგის განვითარებისადმი დიდია. საქართველოში წარმოებული თამბაქო გამოირჩევა საუკეთესო არომატით, უხვი მოსავლით, მაღალი ხარისხითა და ნიკოტინის დაბალი შემცველობით. მეთამბაქოეობის შემდგომი განვითარება დამოკიდებულია ამ დარგით დაინტერესებულ ბიზნესმენებზე და მათ მიერ დარგში ჩასადები ინვესტიციების მოცულობაზე.

კარტოფილის წარმოება დღეისათვის მსოფლიოში ხორბლის წარმოების შემდეგ ერთ-ერთ საპატიო ადგილზეა. იგი სტრატეგიული მნიშვნელობის პროდუქტია, რაც მისი მაღალი კვებითი ღირებულებით და მრავალმხრივი გამოყენებით არის განპირობებული. 2002-2016 წლებში შემცირდა კარტოფილის როგორც ნათესი ფართობი, ისე წარმოება, შესაბამისად: 17,4 ათასი ჰა-თი და 166,3 ათასი ტ-ით.

მეკარტოფილეობის შემდგომი განვითარების მიზნით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია: კარტოფილის წარმოების ასამაღლებლად გაუმჯობესდეს რეგიონების მოსახლეობის უზრუნველყოფა ამ კულტურის მაღალმოსავლიანი ჯიშებით.

– ამისათვის აუცილებელია, განვითარდეს სპეციალიზებული სათესლე და სანერგე მეურნეობები.

– ასევე საჭიროდ მიგვაჩნია სერვისცენტრების შექმნა, რომლებიც ფერმერისაგან მისაღებ ფასად, ადგილზე შეიძენენ სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა სახის პროდუქციას და ამით შეღავათს მისცემენ მათ როგორც მატერიალური ხარჯების, ისე დროის ეკონომიის თვალსაზრისით. კარტოფილის სამრეწველო გადამუშავებისათვის, ასევე კარტოფილის გადასაზიდი ხარჯებისა და სასაწყობო მეურნეობებში მისი შენახვით გამოწვეული დანაკარგების თავიდან აცილების მიზნით, ვფიქრობთ:

– რაციონალური და მიზანშეწონილი იქნება, ამ კულტურის მოსაყვანად გამოყენებულ ფართობებზე აშენდეს კარტოფილისგან სახამებლის და სხვა სახის პროდუქციის საწარმოებლად მინიქარხნები ან მცირე სიმძლავრის ახალი დანადგარებით აღჭურვილი საამქროები.

საქართველოს სოფლის მეურნეობაში შექმნილი მდგომარეობის გამოსწორებისა და დარგის შემდგომი განვითარების მიზნით დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფას. ახლო მომავალში უნდა ამაღლდეს იმ კულტურებისა და დარგების ხედრითი წილი, რომლებიც მაქსიმალურად უზრუნველყოფენ ქვეყნის მოსახლეობის მოთხოვნას სურსათზე.

– ამ ეტაპზე მარცვლოვანი კულტურების წარმოების ამაღლებას ყველა დონეზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს, რამდენადაც საქართველოში, გარკვეული ხელშეწყობით, ამ დარგის შემდგომი განვითარებისათვის ყველა პირობა და შესაძლებლობა არსებობს. ამას ემატება ისიც, რომ ბოლო წლებში მსოფლიოში გაიზარდა მარცვლეულზე მოთხოვნა და შესაბამისად ფასიც. ეს პროცესი სხვადასხვა მიზეზის გამო შეუქცევადია. ამიტომ მარცვლოვანი კულტურების ადგილობრივი წარმოების გადიდებით უნდა მივალწიოთ სურსათის ამ სახეობაზე მოსახლეობის მოთხოვნილების გარკვეული ზომით დაკმაყოფილებას.

– საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე ეტაპზე სახელმწიფოს როლი უნდა განისაზღვროს სოფლის მეურნეობის დარგებისადმი დიფერენცირებული მიდგომით, რაც პრიორიტეტების დადგენასა და მათზე სახელმწიფოს ხელშეწყობით

დონისძიებათა თავმოყრაში, ჩამოყალიბებასა და პრაქტიკულ რეალიზაციაში უნდა გამოიხატოს.

ბუნებრივი პირობებიდან გამომდინარე, მეხილეობა საქართველოში საუკუნეების მანძილზე კარგად განვითარებულ დარგს წარმოადგენდა.

საქართველოში პირველი სამრეწველო ხეხილის ბაღების მასიური გაშენება გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან დაიწყო.

გასული საუკუნის 70-იანი წლების დამდეგისათვის საქართველოში ფუნქციონირებდა ხეხილის 25 სანერგე მეურნეობა, სადაც ყოველწლიურად დაახლოებით 4,5-5 მლნ ნერგი მზადდებოდა.

ხილის სტრუქტურაში მაღალია **თესლოვანი ხილის** (ვაშლის, მსხლის) ხვედრითი წილი. ადგილობრივი ჯიშის თესლოვან ხილს გამძლეობის, ტრანსპორტაბელურობისა და შენახვის კარგი უნარი ახასიათებს. საანგარიშო პერიოდში შემცირდა თესლოვანი ხილის წარმოება.

ბუნებრივი პირობებიდან გამომდინარე, **კურკოვანი ხილი** (ატამი, ქლიავი, ბალი, ალუბალი, ტყემალი) გავრცელებულია ქვეყნის თითქმის ყველა რეგიონში. ბოლო პერიოდში საქართველოში კურკოვანი ხილის წარმოება 20,2 ათასი ტ-ით გაიზარდა.

კაკლოვანი ხილი მეტ-ნაკლები ზომით გვხვდება საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში. განსხვავებით ხილის სხვა სახეობებისაგან, კაკლოვანი ხილის წარმოება 2000-2014 წლებში ქვეყანაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა, ხოლო 2016 წელს კი შემცირების ტენდენცია დაფიქსირდა.

ბოლო პერიოდში კაკლოვანებიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა თხილმა, როგორც საექსპორტო კულტურამ, მაგრამ 2016 წელს მწერის – ფაროსანას გავრცელებამ დასავლეთ საქართველოს რეგიონებში მნიშვნელოვნად შეამცირა მისი მოსავალი. ეს კულტურა გაადვილებულია ძირითადად გურიის, იმერეთის, სამეგრელო და ზემო სვანეთის და დანარჩენ რეგიონებში.

მეხილეობის განვითარებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია:

– ხილის წარმოების, ნაყოფის დახარისხების, შეფუთვისა და მათი საცავებში შენახვის, აგრეთვე ტრანსპორტირების საკითხის დასარეგულირებლად მებაღეების მიერ წარსულში გავრცელებული პრაქტიკის – კოოპერატივებისა და ამხანაგობების ჩამოყალიბების შესაძლებლობა, რომელთა საფუძველზეც შეიძლება საკუთარი მცირე წარმადობის მქონე ხილის გადამამუშავებელი საამქროების ფორმირება და ფუნქციონირება.

– ხეხილის ბაღების ფორმირებისას სასურველია ხეების გასხვლა და მათთვის ნაკლებ შრომატევადი პალმისებრი ფორმის მიცემა. მეხილეობის განვითარებულ ქვეყნებში განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ხეების ასეთი ფორმით ჩამოყალიბების პროცესს. მაღალი ოსტატობით ჩატარებული გასხვლით მებაღეები უფრო ადვილად აღწევენ ტოტემზე კვირტების განლაგების, ხილის ზომისა და ფორმის რეგულირებას.

– საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის შესაბამისად უნდა შეიცვალოს სოფლად ფერმერების მომსახურება. სასურველია, ჩამოყალიბდეს მაღალკვალიფიციური კადრებით დაკომპლექტებული საკონსულტაციო სამსახური, რომელიც, სხვადასხვა სახის მომსახურებასთან ერთად, ამ დარგში მეცნიერების უახლეს მიღწევებს გააცნობს მებაღეებს.

– საჭიროა სოფლად მეურნეობების მაღალხარისხიანი სტანდარტული ნერგებით მომარაგების უზრუნველყოფა. მუშაობა ძირითადად უნდა წარმართოს ვირუსისა და ხეხილის ნარგავთა სხვადასხვა დაავადებების მიმართ გამძლე საძირეებზე გაუმჯობესებული ჯიშების სელექციის მიმართულებით.

– მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია საქართველოში ამ დარგში დასაქმებული სამეცნიერო დაწესებულებების დაკავშირება მეხილეობის კლასიკური

ქვეყნების სამეცნიერო-კვლევით ცენტრებთან მათთან ამ დარგში მიღებული ახალი მეცნიერული მიღწევების ურთიერთგაზიარებისა და გაცვლის თვალსაზრისით, რაც ხელს შეუწყობს მეხილეობის შემდგომ განვითარებას.

– ახლო პერსპექტივაში სამრეწველო მეხილეობა და გადამამუშავებელი მრეწველობა თავისი ინფრასტრუქტურით საბაზრო ეკონომიკის რელსებზე უნდა დადგეს, რასაც ხელი უნდა შეუწყოს ხელსაყრელი ინვესტიციების მოზიდვამ, მეცნიერული მიღწევების დანერგვამ და ქართველი მეურნის განსაკუთრებულმა სიყვარულმა ამ ტრადიციული დარგის მიმართ.

ინოვაციური ეკონომიკა
INNOVATIVE ECONOMICS

ნანული არევაძე
ეკონომიკის დოქტორი
ნანა ბიბილაშვილი
ეკონომიკის დოქტორი

კორეის რესპუბლიკის ინოვაციური სისტემის თავისებურებები

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია კორეის რესპუბლიკის ინოვაციური სისტემის შექმნისა და ჩამოყალიბების თავისებურებები და განვითარების ეტაპები 1962-2016 წლებში. მოკლედ დახასიათებულია წარმატების განმაპირობებელი ძირითადი ფაქტორები: სახელმწიფოს განმსაზღვრელი, ეფექტური როლი რეფორმების განხორციელებაში; მჭიდრო თანამშრომლობა სახელმწიფოს, ბიზნესსა და სამეცნიერო წრეებს შორის; ჩემბოლების მნიშვნელოვანი როლი **ვის** შექმნასა და ჩამოყალიბებაში; მოსახლეობის განათლებულობა, იაფი და კვალიფიციური მუშახელი, შექმნილი ინსტიტუციური საფუძველი, ლიბერალური საპატენტო კანონმდებლობა; უცხოური მოწინავე ტექნოლოგიების გადმოტანა (ძირითადად არაფორმალური გზით); დიდი და მზარდი დანახარჯები მეცნიერებასა და განათლებაზე.

საკვანძო სიტყვები: ეროვნული ინოვაციური სისტემა, ტექნოლოგიების ტრანსფერტი, სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პოტენციალი, ინოვაციური პოლიტიკა, საპატენტო კანონმდებლობა, ჩემბოლები, კორუფცია, გლობალური ინოვაციური ინდექსი.

შესავალი

წარმატებები, რომელსაც კორეის რესპუბლიკამ სულ რაღაც რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში მიაღწია და რომელიც ცნობილია “კორეის სასწაულის” სახელწოდებით, არის ქვეყანაში არსებული ინოვაციური სისტემის ფუნქციონირების უშუალო შედეგი, რომლის შექმნისა და ჩამოყალიბების ისტორია სრულიად განსხვავებულია სხვა ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნებისაგან, თუმცა სწორედ ეს განსხვავებულობა იძლევა შესაძლებლობას ნათლად დავინახოთ რამდენად დიდი წარმატებების მიღწევაა შესაძლებელი, როცა სახელმწიფო, ბიზნესი და მეცნიერება ერთმანეთთან მჭიდროდ თანამშრომლობს და ერთნაირი ძალისხმევით ცდილობს ეროვნული ინოვაციური სისტემის ფორმირებასა და ეკონომიკის წარმატებულ განვითარებას მეტად არახელსაყრელ სასტარტო პირობებშიც კი (დეფიციტური რესურსული პოტენციალი, მკაცრი კონკურენცია, ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობა).

* * *

გასული საუკუნის 60-იან წლებამდე ქვეყანა აგრარული ეკონომიკის მქონე სახელმწიფოთა რიგს განეკუთვნებოდა, მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე 103 აშშ დოლარი იყო, მრეწველობის ხვედრითი წილი მშპ-ში 15% და იმპორტი ექსპორტს 7-ჯერ აღემატებოდა [Колотына Е. А].

ომის დასრულების შემდეგ, ქვეყანამ დაიწყო ეკონომიკის თანდათანობით ტრანსფორმაცია ინოვაციურ საფუძველზე. კაპიტალიზმისა და თავისუფალი ბაზრისადმი განცხადებული ერთგულების მიუხედავად, თავიდან კურსი აღე-

ბულ იქნა საკუთარი პატრონაჟის ქვეშ მსხვილი მონოპოლიების (ჩებოლების) შექმნაზე, რამდენადაც ივარაუდებოდა, რომ მათ ექნებოდათ შესაძლებლობა ინოვაციური ნახტომის განსახორციელებლად [3] და როგორც ქვეყანა ვითარდებოდა მკვეთრად გამოხატული გეგმური ეკონომიკის პირობებში. სწორედ სახელმწიფომ შექმნა მყარი საფუძველი ინოვაციური გარღვევისათვის შვიდი ხუთწლიანი გეგმის მიღებისა და მისი შესრულების მკაცრი კონტროლის პირობებში.

სახელმწიფომ დაიწყო პირველი ხუთწლიანი გეგმის რეალიზაცია 1962 წლიდან, რომლის ძირითად მიზანს წარმოადგენდა ინდუსტრიული ინფრასტრუქტურის, ქვეყნის ელექტროფიკაციისა და ეკონომიკის ცალკეული პრიორიტეტული დარგების განვითარება.

ძალზე მნიშვნელოვანი ამ ეტაპზე იყო კორეის მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების ინსტიტუტის და კორეის წამყვანი სამეცნიერო-ტექნიკური ინსტიტუტების შექმნა. 1967 წელს შეიქმნა კორეის მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის სამინისტროც, რომლის ამოცანას წარმოადგენდა სახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური პოლიტიკის შემუშავება და რეალიზაცია [2].

მეორე და მესამე ხუთწლეულებში პრიორიტეტული გახდა ნავთობქიმიური, საავტომობილო, გემთმშენებელი და სამომხმარებლო ელექტრონიკის, ექსპორტზე ორიენტირებული ინდუსტრიისა და მასთან თან დაკავშირებული დარგების დაჩქარებული განვითარება.

მეოთხე (1977-1981) მიზნად ისახავდა საგარეო ბაზრებზე სამხრეთკორეული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას. აგრეთვე მოწინავე ინტენსიური ტექნოლოგიების დანერგვას წარმოების ავტომატიზაციის ბაზარზე [Morخოდov M. A., 2012].

მეხუთე ხუთწლეულში (1982-1986) ამოქმედდა სკსსს ახალი პროგრამა ახალი ტექნოლოგიური და მართვის ავტომატიზირებული სისტემები და უკვე მაშინ, ორიენტაცია აღებულ იქნა ქვეყნის განვითარების ინოვაციური მიდგომების გაძლიერებაზე.

ამავე და შემდგომ პერიოდებში სამხრეთ კორეის მთავრობამ თავის თავზე აიღო კვლევებისა და პროექტების განხორციელება მრეწველობის წამყვან დარგებში, რომელიც მანამდე კერძო სექტორისათვის ძალზე ძნელი იყო (დანახარჯების 80%). პროექტების პერსპექტიულობისა და საიმედოობის კრიტერიუმს წარმოადგენდა ტექნიკური სიახლე, უპირატესობა არსებულ საზღვარგარეთულ ანალოგებთან შედარებით, არსებული რესურსების ათვისების ხარისხი, სოციალური მნიშვნელობის გათვალისწინება. მათ შორის უშუალოდ მრეწველობაზე ორიენტირებული პროექტები ხორციელდებოდა კერძო, სახელმწიფო და მთავრობის ერთობლივი ძალისხმევით, მთელი საზოგადოებისათვის საჭირო და სასარგებლო – მხოლოდ სახელმწიფოს ხარჯზე.

მთავრობამ სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების განხორციელება კერძო სექტორში წაახალისა სხვადასხვა შედავათებით, ფინანსური სუბსიდიებით, გადასახადებიდან განთავისუფლებით, დაბალპროცენტიანი გრძელვადიანი სესხებით, სახელმწიფო მომარაგების გარანტიებით და სხვა. ამ ღონისძიებებმა სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების რიცხვი 28-ჯერ გაზარდა.

მექვსე ხუთწლეულში (1987-1991) შეიქმნა ახალი ეკონომიკური ზონები, როგორც სამხრეთ კორეის დრაივერები. ამავე დროს გაძლიერდა სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების ინტენსიფიკაცია.

მეშვიდე ხუთწლეულში (1991-1996) უკვე მოიტანა პირველი ინოვაციური შედეგები. ქვეყანა საგარეო ბაზრებზე გავიდა ისეთ ინოვაციურ სფეროებში, როგორცაა მიკროელექტრონიკა, ბიოინჟინერია, აეროკოსმოსური ტექნოლოგიები და მხოლოდ ასეთი მძლავრი საფუძვლის შექმნის შემდეგ, თანდათანობით

გადავიდა საბაზრო მოდელზე, თუმცა ზოგიერთ მომენტებში ინარჩუნებდა სამეურნეო დაგეგმვის ელემენტებს [Мореходов М. А., 2012].

გაკვეთით აღვნიშნავთ (ეს საკითხი უფრო ღრმა ანალიზს მოითხოვს), რომ მოდერნიზაციაზე სამხრეთ კორეაში დადებით ზემოქმედებას ახდენდა და ახლაც ახდენს კონკურენცია ჩრდილოეთ მეზობელთან, კორეის სახალხო-დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან (კსდრ), რომელიც თავდაპირველად გარკვეულ კონკურენციულ უპირატესობებსაც ფლობდა.

კაპიტალის კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის პროცესმა ქვეყნის ეკონომიკაში განაპირობა მსხვილი ფინანსურ-სამრეწველო ჯგუფების (ჩებოლუბის) წარმოქმნაც და ტოტალური კორუფციაც (რამდენადაც საკუთარი საბანკო სტრუქტურების უქონლობის გამო, ძლიერ იყვნენ დამოკიდებულნი დაფინანსების სახელმწიფო მონოპოლიაზე), რაც უძლიერესი კრიზისით გამოისატა (1997-1998), რომლიდანაც გამოსვლა ქვეყანამ მოახერხა სახელმწიფო რეგულირების გამკაცრებით, აშშ-დან მიღებული სესხებით, სხვადასხვა რეფორმებისა და ღონისძიებების დახმარებით, რომელთა შორის შეიძლება დასახელდეს: შეზღუდვების გაუქმება უცხოელი იურიდიული და ფიზიკური პირებისათვის ეროვნული ბიზნესის შექმნაზე შერწყმისა და შთანთქმის გზით და იმ კანონის ამოქმედებით, რომელიც უცხოელი ინვესტორებისათვის სხვადასხვა შეღავათებს ითვალისწინებდა; საწარმოებისა და კომპანიების ხელმძღვანელობის ღონის მსოფლიო სტანდარტებამდე აწევა; კანონმდებლობაში შესწორებებისა და დამატებების შეტანა; საფინანსო-საბანკო სექტორის რეფორმირება, რომლის შედეგად 96 ფინანსური ინსტიტუტი დაიხურა ან ოპერაციები შეაჩერა; მოხდა ანგარიშგების საერთაშორისო სისტემაზე გადასვლა, განმტკიცდა კორპორაციული კავშირები მსხვილ და მცირე ბიზნესს შორის, განხორციელდა რეფორმა შრომითი ურთიერთობების სფეროში, რომლის შედეგად ბაზარი უფრო მოქნილი გახდა; რასაც ხელი შეუწყო აგრეთვე იმ შესწორებებმაც, რომელიც ითვალისწინებდა დარგებში მასობრივ დათხოვნებსაც და ძლიერი პროფკავშირების ორგანიზებასაც; ამის გარდა გადაიხედა ჩინოვნიკური აპარატის მუშაობის ეფექტიანობაც, გაუქმდა მთავრობის მიწერილობებისა და მოთხოვნების ნახევარი, ხოლო სახელმწიფო მოხელეების რიცხვი ყველა დონეზე 11%-ით შემცირდა და სხვა [Селезнев П. С., 2014].

1999 წლიდან კრიზისის შედეგების დაძლევის პოლიტიკის ჩარჩოებში, ამოქმედდა სტრუქტურული გარდაქმნის ფართომასშტაბიანი პროგრამა, რომელიც თავდაპირველად ლოკალურ პროექტს წარმოადგენდა და ორიენტირებული იყო არა იმდენად ახალ ტექნოლოგიებზე გადასვლაზე, რამდენადაც საკუთარი რესურსების მოძიებასა და ამოქმედებაზე, ეროვნული ეკონომიკის სტაბილიზაციასა და ადგილობრივი მრეწველობის მყარ ზრდაზე გადასვლასთან დაკავშირებით ქვეყნის უმსხვილეს ქალაქებში მრეწველობის ცალკეული დარგების სპეციალიზაციით (ფეხსაცმლის წარმოება, ოპტიკური ელექტრონიკა, საფეიქრო მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა). შემდეგ მას მიუერთდა ცხრა დამატებითი მონაწილე და პროექტმა მიიღო სახელწოდება “4+9”.

ეკონომიკის რეფორმირების ფორმულირებული ამოცანების ბაზაზე ქვეყნის ხელმძღვანელობის მიერ განისაზღვრა ახალი ინდუსტრიული განვითარების სტრატეგია, მისი რეალიზაციის რამდენიმე ეტაპად განხორციელების გზით, რომლის მიხედვით **პირველი** ითვალისწინებდა ეროვნული ეკონომიკის ინოვაციურ განვითარებას; **მეორე** – განვითარებისათვის საფუძვლების ფორმირებას დეპრესიულ რეგიონებში და ბიუჯეტების საშემოსავლო ნაწილის ორჯერად ზრდას ღოტაციურ რეგიონებში.

მესამე – ახალი ტერიტორიული სტრუქტურების ფორმირებას, ურთიერთქმედებების განვითარებას მეზობელ სახელმწიფოებთან “ღია კარის” პოლიტი-

კის შესაბამისად; საწარმოო ძალების რეგიონთაშორისი განლაგების ოპტიმიზაციის მიზნით ისეთი სატრანსპორტო სისტემის აშენებას, რომელიც შესაძლებელს გახდის რესპუბლიკის ახალ ადმინისტრაციულ დედაქალაქში ჩასვლას ორი საათის განმავლობაში ქვეყნის ნებიმიერი რეგიონიდან.

კორეის რესპუბლიკის ინოვაციური სტრატეგია, საკუთარი ტექნოლოგიური პოტენციალის უქონლობის პირობებში, თავდაპირველად ეფუძნებოდა ტექნოლოგიების უცხოურ წყაროებს და ქვეყნის შიგნით მის გავრცელებას, პარალელურად საკუთარი ინოვაციური პოტენციალის განვითარებას მიღებული ტექნოლოგიების ეფექტური ათვისების, გამოყენებისა და სრულყოფის გზით.

მისი **ინოვაციური სტრატეგიის** თავისებურებას წარმოადგენდა ის, რომ ქვეყანა ხელს კი არ უწყობდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების (**პუი**) მოზიდვას, არამედ პირიქით წინააღმდეგობებსაც უქმნიდა მას, რასაც ისეთი დონისძიებებით ახორციელებდა, როგორიც იყო: საკუთრების უფლების შეზღუდვა, მოგების რეპატრიაცია, მოთხოვნის დაწესება ტექნოლოგიების გადაცემასა და პროდუქციის ექსპორტზე და სხვა. ასეთი შემზღუდველი პოლიტიკა აუცილებელი იმის გამო გახდა, რომ მოსახლეობის დამოკიდებულება ტრანსეროვნული კომპანიების (**ტეკ**) მიმართ უარყოფითი იყო, რამდენადაც ისინი თვლიდნენ, რომ **ტეკ** საზღვრების გახსნა იწვევს განვითარებადი ქვეყნების ეროვნულ ეკონომიკურ და ტექნოლოგიურ დამოკიდებულებას მრეწველურად განვითარებულ ქვეყნებზე. ამიტომ კორეის მთავრობამ უცხოური ინვესტიციები მოიზიდა ძირითადად კრედიტების სახით საკვანძო დარგებში, საწარმოო დანიშნულების საქონლის შესაძენად. ამასთან მთავრობა განსაზღვრავდა არა მხოლოდ მრეწველობის იმ დარგებს სადაც დაბანდებები უნდა განხორციელებულიყო, არამედ იმ მეწარმეებსაც, რომლებსაც უნდა განეხორციელებინათ ახალი ინვესტიციური პროექტები (მათგან ზოგიერთი შემდგომში ჩებოლების მფლობელი გახდა). შედეგად პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა კორეის ეკონომიკის განვითარებაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა ვერ მოახდინა, რამდენადაც მისი ხვედრითი წილი უცხოური ინვესტიციების საერთო მოცულობაში მხოლოდ 4%-ს შეადგენდა, ანუ თუ 1962-1971 წლებში **პუი**-ს მოცულობა კორეის რესპუბლიკაში 264 მლნ დოლარს უდრიდა, სამრეწველო დანიშნულების საქონლის იმპორტი 2,9 მილიარდი დოლარი იყო. ისიც აღსანიშნავია, რომ ქვეყნისათვის ტექნოლოგიების შექმნის არხები უპირატესად არაფორმალური იყო ანუ უფრო იაფი, რამდენადაც მათი შექმნა შუამავლების გარეშე ხორციელდებოდა [Колотына Е. А.].

საკუთარი სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პოტენციალის შექმნა. ხელისუფლების ძალისხმევით შედეგად ქვეყანამ აუცილებელ საგანმანათლებლო დონეს დიდი ინოვაციური პროექტების განსახორციელებლად ჯერ კიდევ 2003 წელს მიაღწია, როცა მოსახლეობის საერთო წიგნიერება 98%-მდე ამაღლდა და კანადისა და აშშ შემდეგ მსოფლიოში მესამე ადგილზე აღმოჩნდა. ამაში საკმაოდ დიდი როლი კონფუციურმა ტრადიციამაც ითამაშა, რომლის მიხედვით განათლება და მეცნიერება ძალზე დიდ ფასეულობად არის აღიარებული.

სამეცნიერო კვლევებისა და ტექნოლოგიების საკუთარი ბაზის განვითარებით ქვეყანაში დაკავებულია კორეის მეცნიერებისა და ტექნიკის სამინისტრო, მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის ინსტიტუტი და მთავრობის მიერ მხარდაჭერილი 20 სამეცნიერო ინსტიტუტი, რომელთა შორის აღსანიშნავია კორეის მანქანათმშენებლობისა და ლითონების ინსტიტუტი, ელექტრონიკისა და ტელეკომუნიკაციების კვლევითი ინსტიტუტი, ქიმიური ტექნოლოგიების ინსტიტუტი, სტანდარტიზაციისა და მეცნიერების კვლევითი ინსტიტუტი, კვლევითი ინსტიტუტი ენერჯის სფეროში, ოკეანის კვლევის ინსტიტუტი და სხვა. 1974 წელს დაწყებულ იქნა სამეცნიერო ქალაქ დედაუკის მშენებლობა, რომელშიც ამჟამად თავმოყრილია ბევრი სახელმწიფო და კერძო სამეცნიერო ინსტიტუტი. სადაც

XXI ს. დასაწყისისთვის სამეცნიერო დამუშავებები ძირითადად წარმოადგენდა ან წარსული (და არსებული) ტექნოლოგიების სრულყოფას, ან იმპორტირებული ტექნოლოგიების მისადაგებას ადგილობრივ პირობებთან [Абдурасулова Д., 2009]. უცხოური გამოცდილების გამოყენება ხორციელდებოდა უმთავრესად ერთობლივი ვენჩურული კომპანიების შექმნის გზით იაპონელ პარტნიორებთან. ამასთან ერთად სახელმწიფო მხარს უჭერს ტექნოლოგიების ტრანსფერტის ცენტრების შექმნას უნივერსიტეტებში, რომელთაც აქვთ უნივერსიტეტში განხორციელებული დამუშავების გამოყენების ლიცენზირების უფლება, ხოლო უნივერსიტეტებს საკუთარი წარმოების უფლება თავიანთივე აღმოჩენების კომერციალიზაციისათვის.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ 2007 წ. საერთო ინვესტიციებმა მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარების მიმართულებით 38.6 მლრდ. ამერიკული დოლარი შეადგინა, რაც მშპ-ის 3.77% იყო. ამასთან, ქვეყანაში კაპიტალდაბანდებები ხორციელდებოდა იმ ტექნოლოგიების განვითარების მიმართულებით, რომლებიც ხელს უწყობდა საზოგადოებრივი კეთილდღეობისა და ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებას და მრეწველობის ახალი დარგების განვითარებას [Колотына Е. А.].

2001 წელს მიღებული კანონის საფუძველზე ფორმულირებული იქნა მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარების საბაზო გეგმები (2003-2007, 2008-2012 და 2013-2017 წლების). აღნიშნული გეგმა სამ ეტაპად იყო დაყოფილი, რომელთაგან თითოეული ფოკუსირებულია განსაზღვრულ მიზანზე.

- პირველ ეტაპზე 2005 წელს იგეგმებოდა ყველა შესაძლო რესურსის მობილიზაცია კორეის რესპუბლიკის ასაყვანად კონკურენტუნარიანობის მსოფლიო ლიდერების დონეზე მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების სფეროში.
- 2015 წლისათვის დაგეგმილი იყო ლიდერად გახდომა აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში კვლევებისა და ტექნოლოგიების სფეროში.
- 2025 წლისათვის დაგეგმილია კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფა კვლევებისა და დამუშავებების სფეროში, დიდი შვიდეულის ქვეყნების დონეზე.

ამასთან განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ტექნოლოგიების ხარისხს, ცხოვრების დონეს, გარემომცველი გარემოს დაბინძურების დონეს, ინოვაციების განვითარებას მედიცინაში, ავრეთვე, იმ ამოცანების გადაწყვეტას, რომელიც დაკავშირებულია რევოლუციებთან ინფორმაციულ და ბიოტექნოლოგიურ სფეროებში.

2008-2010 წლების გლობალურმა ეკონომიკურმა კრიზისმა არსებითად შეაფერხა კორეის რესპუბლიკის ინოვაციური განვითარება და მისი ეკონომიკის ზრდის მაჩვენებლები. ამის მიუხედავად, მან შეძლო კრიზისის შედეგების დაძლევა და უკვე 2009 წელს მოახერხა 200 ათასი ახალი სამუშაო ადგილის შექმნა ქვეყნის 4 უმსხვილესი მდინარის წყლის რესურსების შენახვისა და რეკონსტრუქციის პროგრამის ამოქმედების შედეგად.

მცირე და საშუალო ბიზნესი. მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარებას კორეაში დიდი ყურადღება ექცევა ახალი სამუშაო ადგილებისა და მყარი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფის პრიორიტეტულობიდან გამომდინარე. ქვეყანაში (2005 წლის მონაცემებით) დაახლოებით 3 მლნ მცირე და საშუალო საწარმოა, რაც კომპანიათა საერთო რაოდენობის 99,5%-ია, მ.შ. მცირეთა ხვედრითი წილი 97%-ია, და მათში დასაქმებულია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 87% (10 მლნ კაცზე მეტი), რომელიც აწარმოებს ქვეყნის

მშპ-ის ნახევარს (დაახლოებით 240 მილიარდ აშშ დოლარს) და ექსპორტის 43% [16].

მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის სახელმწიფო პოლიტიკის დამახასიათებელ ნიშანს უკანასკნელ წლებში წარმოადგენს ნასესხებ კაპიტალზე დაბალი საპროცენტო განაკვეთის უზრუნველყოფა და საბანკო დაკრედიტების პროგრამების გაფართოება. მცირე ბიზნესის საქმიანობაში საბაზრო კომპონენტის გაძლიერების მიზნით მთავრობას განზრახული აქვს ყველაზე კონკურენტუნარიანი კომპანიების მხარდაჭერის გაძლიერება. შიდა ბაზრის დერეგულაციის ღონისძიებების მიზანია ვენჩურული კომპანიების ფართო ქსელის ორგანიზება. ამ მიზნით მთავრობამ შექმნა საკრედიტო რისკების შეფასების სპეციალური სარეიტინგო სააგენტო. მნიშვნელოვანი იყო აგრეთვე 1997 წლის მიღებული “სპეციალური აქტი ვენჩურული კაპიტალის განვითარებისათვის”. სამხრეთ კორეაში დარეგისტრირებულია 13 ათასი ვენჩურული კომპანია (2005 წლის მონაცემები), რომელთაგან 72% საქმიანობა დაკავშირებულია ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასთან, 13% – ვენჩურულ კაპიტალთან და 15% – მეცნიერულ-ტექნიკურ დამუშავებებთან. ვენჩურული კომპანიების დიდი ნაწილი (65%) მუშაობს წარმოებაში, 27% – მომსახურების და ინფორმაციის სფეროში და მხოლოდ 0,2% – სოფლის მეურნეობაში [16].

დასკვნა

დასასრულს, შედარების სახით, შეიძლება ვთქვათ, რომ ქვეყნის ინოვაციური გარდაქმნების რეალიზაციის შედეგად, სამხრეთ კორეა ერთ-ერთი მსოფლიო ლიდერი გახდა მთელი რიგი მაღალტექნოლოგიური ისეთი პროდუქციის წარმოებით, როგორცაა საავტომობილო და გამომშენებლობა, ელექტრონიკისა და საყოფაცხოვრებო ტექნიკის წარმოება, ფოლადსამსხმელო წარმოება და სხვა. “სამხრეთკორეული სასწაული” კი ისეთი ფაქტორების ერთობლიობამ განაპირობა, როგორცაა:

- სახელმწიფოს განმსაზღვრელი და ეფექტური როლი რეფორმების განხორციელებაში, განსაკუთრებით ინოვაციური სისტემის შექმნასა და ჩამოყალიბებაში, რომელიც არა მხოლოდ არეგულირებს ვის ჩარჩოების ფარგლებში წარმოქმნილ ურთიერთობებს, არამედ თვითონ წარმოადგენს მის უშუალო მონაწილეს;
- მჭიდრო თანამშრომლობა სახელმწიფოს, ბიზნესსა და სამეცნიერო წრეებს შორის;
- ჩებოლების მნიშვნელოვანი როლი ვის შექმნასა და ჩამოყალიბებაში, რამდენადაც სწორედ ისინი ახდენენ ახალი ტექნოლოგიების ათვისებასა და კომერციალიზაციას;
- მოსახლეობის განათლებულობა, იაფი და კვალიფიციური მუშახელი;
- ლიბერალური საპატენტო კანონმდებლობა;
- უცხოური მოწინავე ტექნოლოგიების გადმოტანა;
- დიდი დანახარჯები მეცნიერებასა და განათლებაზე საერთოდ და კერძოდ, სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე (სკსსს);
- საქმიანი აქტივობისათვის ხელსაყრელი საერთაშორისო კლიმატი [7].

უნდა ითქვას იმაზეც, რომ მიღწეული დიდი წარმატებების მიუხედავად ზოგიერთი მეცნიერის აზრით (ჰარვარდის უნივერსიტეტის ეკონომიკის პროფესორი დ. როდრიგი), სამხრეთ კორეამ თითქმის მიადწია თავისი “განვითარების ჭერს” და ახალი წარმატებები მოსალოდნელი აღარ არის. თუმცა აღნიშნული

მოსახრება ჯერ-ჯერობით არ დასტურდება, რადგანაც გლობალური ინოვაციური ინდექსის (გიი) მიხედვით – 2016 წელს კორეის რესპუბლიკამ ინდექსის მაჩვენებელი წინა წლის მიმართ არა თუ გააუარესა, არამედ გააუმჯობესა კიდევ, თუ 2015 წელს მსოფლიოში მე-14 და რეგიონში (სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზია და ოკეანია) – მესამე ადგილზე იყო, 2016 წელს შესაბამისად მე-11 და მე-2 ადგილზე გადაინაცვლა.

სრულიად აშკარა წარმატებების მიუხედავად, კორეის რესპუბლიკის ინოვაციურ სისტემას ნაკლოვანებებიც ახასიათებს, რომელიც გამოხატულია იმით, რომ:

- სუსტია კავშირი სახელმწიფო კვლევით ინსტიტუტებს (სკი)-სა და სასწავლო დაწესებულებებს შორის;
- განვითარების შედარებით დაბალ დონეზეა მაღალტექნოლოგიური მცირე და საშუალო მეწარმეობა;
- რეგიონების განვითარება არათანაბარია;
- ფუნდამენტური კვლევა შედარებით დაბალ დონეზეა;
- უპირატესია სიახლეების იმპორტზე დაფუძნებული ინოვაციური აქტივობის დამწვევი მოდელი. იმის გარდა კორეის ინოვაციური სისტემა და მთლიანად ეკონომიკა შეიძლება შეეჯახოს ისეთ სიძნელებებს, როგორცაა:
 - შობადობის დაბალი დონე და ერის დაბერება;
 - მსოფლიო ბაზარზე უკეთესი ტექნოლოგიების მქონე კონკურენტების გამოჩენა;
 - პრობლემები ნედლეულის მიწოდებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **ბ. არევაძე, ნ. ბიბილაშვილი**, კორეის რესპუბლიკის ინოვაციური პოლიტიკა. ი. ჯავახიშვილის სახელობის პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსების დღისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “ინოვაციური ეკონომიკა და მისი ფორმირების პრობლემები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში”. თბილისი, 2016.
2. Глобальный инновационный индекс 2015 г.: в рейтингах лидируют Швейцария, Соединенное Королевство, Швеция, Нидерланды и США.
http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2015/article_0010.html
3. Корейское чудо – уроки для России.
<http://www.contrtv.ru/print/2641/>
4. **Мореходов М. А.** Южная Корея: секреты успеха // Азия и Африка сегодня. № 1, 2012, стр. 18.
5. **Гомбоев А. Б.** Инновационная политика республики Корея: историческая и территориальная специфика (1966-2009).
<http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-politika-respubliki-koreya-istoricheskaya-i-territorialnaya-spetsifika-1966-2009-gg>
6. **Конина Н. Ю.** Реструктурирование деятельности финансово-промышленных групп Южной Кореи в условиях кризиса. Проблемы теории и практики управления. - 1999. - № 3. - С. 31-37.
7. **Селезнев П. С.** Инновационная политика современного государства: стратегии, модели, практика. Москва, 2014.

- <http://library.fa.ru/files/Seleznev.pdf>
8. **Абдурасулова Д.** Промышленная политика Южной Кореи. Экономист. – 2009. – № 01.
 9. http://www.minpred.ru/contet/pya/pya_2012/pya/pya_2012-2011/m.98.
 10. Cho Chung-un Korea Unveils Four-River Master Plan // The Korea Herald, 2009, April 28.
 11. **Колотына Е. А.** Особенности становления инновационной системы Республики Корея.
<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-stanovleniya-innovatsionnoy-sistemy-respubliki-koreya>
 12. OECD Reviews of Innovation Policy: Korea (2009).
 13. http://smba.go.kr/eng/smes/statistics_01.do?mc=usr0001148
 14. **Сахариева А. С.,** Национальная инновационная система Южной Кореи: со скамейки запасных в форварды. Kaznu Bulletin. Economics series, №6 (100), 2013.
 15. **Рязанова А. Н.,** Политика республики Корея в формировании инновационной экономики, <http://journals.tsu.ru/uploads/import/852/files/339-078.pdf>
 16. По данным Администрации малого и среднего бизнеса ЮК на 2005 год.
<http://www.kfsb.or.kr/english>
 17. Глобальный инновационный индекс 2016 г.: в рейтингах лидируют Швейцария, Швеция, Соединенное Королевство, Финляндия, Сингапур.

Nanuli Arevadze
Doctor of Economics
Nana Bibilashvili
Doctor of Economics

INNOVATION SYSTEM PECULIARITIES OF THE REPUBLIC OF KOREA

Expanded Summary

The article deals with the peculiarities of the creation and formation of the innovation system of the Republic of Korea and its development stages of 1962-2016. The success that the country has achieved in just a few decades and is known by the name of the "Miracle of Korea" is the immediate result of the innovative system functioning in the country, the history of creation and development of which is very interesting and completely different from other economically developed countries. This difference gives the ability to clearly see how much progress can be achieved, when the state, business and science are closely cooperating and trying to duplicate the efforts of formation of the national innovation system and the the successful development even in the unfavorable starting conditions (scarce resource potential, the hardest competition, technological backwardness). Until the 60s of the last century, the country was in the ranks of states with agrarian economies, the GDP per capita was \$103, the share of industry share in GDP was 15% and the volume of goods import exceeded 7 times.

The gradual transformation of the economy into an innovative basis started in the 60s of XX century. In spite of the loyalty to capitalism and free market, the course has been undertaken to create large monopolies under their own patronage, as they were likely to have an opportunity to make an innovative leap and as the country would be developed in a sharply

expressed planned economy. The state has created a solid foundation for the innovative breakthrough in the conditions seven-year plan and strict control of its implementation.

Cheboles strong attitudes towards the state monopoly of financing led to total corruption that was expressed by the strongest crisis (1997-1998), from which the country managed to come out by tightening state regulation, owing to loans from the US, various reforms and measures.

Since 1999, within the bounds of policy of overcoming the crisis results, a wide-ranging program of structural transformations, which was originally a local project, was oriented not just as much as on transition to new technologies, as on obtaining new resources and their use connected with the stabilization of national economy and stable increase of the local economy the specializing some sectors of industry in the country's major cities. Then it joined nine additional participants and the project was named "4 + 9".

On the basis of the formulated tasks of economic reform, the leadership of the country has identified a new industrial development strategy and its realization has been implemented in several stages.

The Innovative Strategy of the Republic of Korea, in the condition of the lack of its own technological capability, was originally based on the technology of foreign sources and its dissemination within the country, simultaneously developing its own innovative potential through effective use, utilization and perfection of imported technologies.

The peculiarity of its **innovative strategy** was that the country does not only try attract foreign direct investment (FDI), but contradicted it as the population's attitude towards transnational companies TNC was negative. Therefore, it has not had a significant effect on the development of the country's economy due to its small share in foreign investments (4%). It is noteworthy that foreign investments in the country were mainly credited, while technologies were predominantly non-formal.

Creation of own scientific-technological potential. The country achieved the required level of education in 2003, when the general literacy of the population rose to 98% and was on the third place in the world after Canada and the US.

With the development of its own base of scientific research and technology, the Ministry of Science and Technology of Korea, Institute of Science and Technology and 20 scientific institutes supported by government. In 1974, the construction of the scientific town Deuduk was begun, which is currently composed of many state and private scientific institutions. In 2007 total investment in science and technology development was 38.6 billion US dollars, which was 3.77% of GDP.

The Basic Plans for Development of Science and Technology (2003-2007, 2008-2012 and 2013-2017) were formulated by the law adopted in 2001. These plans were divided into three stages and focused on specific goals, towards the quality of technology, quality of life and environment, as well as on solving tasks related to information and biotechnology.

The global economic crisis of 2008-2010 has substantially impeded the country's innovative and economic development. Despite this, he managed to overcome the results of the crisis and managed to create 200,000 new jobs in 2009 through the development of 4 major water resources and reconstruction programs in the country.

Conclusion. In conclusion, we can say that as a result of the realization of the country's innovative transformations, South Korea became one of the world's leaders by producing a number of high-tech products such as automobile and shipbuilding, electronics and household appliances, steel processing etc. The "miracle of the South Korea" was conditioned by a combination of factors such as:

- The state's defining and effective role in the implementation of reforms, especially in the creation and development of an innovative system that not only regulates the relations arising within the frames of the, but it itself is its direct participant;
- Close cooperation between state, business and scientific circles;

- The important role of mascots in the creation and formulation of, as just they do the new technology and commercialization;
- Public education, cheap and qualified workers;
- Created Institutional basis;
- Liberal patent legislation;
- Adoption of foreign advanced technologies;
- Large expenditures on science and education as a whole and in particular, scientific-research and experimental works (R&D);
- Favorable international climate for business activity.

It should be noted that despite the great success of some scholars, consider (D. Rodríguez, Professor of Economics at Harvard University) South Korea has almost achieved its "development ceiling" and new successes are no longer expected. However, this opinion is not yet confirmed, according to the Global Innovative Index (GII) - in the Republic of Korea in 2016 this indicator was not deteriorated in comparison with the previous year, but was improved. If in 2015 it was in the 14th and in the region in the third place in the world (Asia and Oceania) - in 2016 moved in the 11th and 2nd places respectively. However, the Republic of Korea is likely to have problems with such issues as:

- Low levels of birth and population aging;
- The appearance of competitors with better technologies in the world market;
- Problems in supply of raw materials.

მედიისტრანსპარენსია და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS

Shota Gulbani

*PhD Student in Business Administration,
Caucasus International University*

**COMPARATIVE ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF GEORGIAN FINANCIAL
MARKETS**

Summary

Existence of healthy financial markets is the important prerequisite for economic development of any country. It should be noted that the financial market consists of two very important segments, these are: Commercial banking sector and capital markets. These two segments are natural competitors. In Georgia commercial banking sector development is at a high level, but the capital market is still facing significant challenges, because, the stock market is monopolized by commercial banking sector.

Key words: *financial markets, capital markets, commercial banking*

Introduction

Over the past decade the state economic policy makes focus on creating strong foundations for shaping open and free market economy. This policy promulgates guaranteed protection of private property. [strategy 2020. 2013]. At the same time, valuable and efficient operation of market economy, based on private property principles, may be ensured through a constant supply of financial resources. This process is driven by financial markets. A financial market is a special mechanism for organizing a circulation of financial resources in economy [Toree, Schemukler, 2007]. It functions in the form of a debt capital market and securities market. Put it otherwise, this is a mechanism for capital distribution between creditors and borrowers, through mediators, based on capital demand and supply. In practice, it represents a combination of crediting organizations (finance-credit institutions), which direct money flows from owners to borrowers and conversely. Key mission of this market consists in transforming free money resources into loan capital.

By extension, the financial market with multi-component platform enables a businessman to favorably invest free money resources, on the one hand, and to draw the required capital with the best conditions, on the other hand, if he/she does not possess free money resources. Finally, this factor makes advantageous effect on economic development of the country.

The financial market can be structured in several dimensions: Equity and debt markets, primary and secondary markets, stock-exchange and OTC markets, money market, capital market and currency market [Bekaert, Harvey, 2000: 565-613].

Of the mentioned components, the developed countries have primary and secondary markets, stock-exchange and OTC markets. And primary and secondary markets are of crucial importance for normal functioning of modern market economy [Bakhtadze, 2011: 9].

In Georgia, the financial market segments may be associated with the bank loans market, on the one hand, and securities market, on the other hand, that comprises both corporate securities markets and government's T-bills market [Alen, Gale, 1997: 523-46]. Insurance industry and such segments as currency market, retirement funds (which are in incipience condition as part of government's mandatory pension reform), leasing companies, pawn shops and microfinance organizations hold a small ratio on Georgian financial market.

It should be noted that the latter entities segment holds so unimportant ratio on the financial market that they are not considered as competitors of the banking sector, on the one hand, and their role in financing the economy is very insignificant, on the other hand.

Banking sector and securities market industry

There are two key sources of financing economy and business in the developed countries: the banking sector and capital markets [Levine, Zervos, 1996: 329-39]. In Georgia, over the past decades, both sectors have passed certain phases of development, but we cannot say this period turned out successful for both segments. Today, Georgia's banking sector is a leader in the South Caucasus. Shares of Bank of Georgia and TBC Bank, Georgia's two leading commercial banks, are traded in the premium listing of London Stock Exchange (LSE). This is a genuinely great success that persuades investors of all levels in the world Georgia has steady and stable banking sector. We cannot say the same in relation to Georgia's securities market, which remains nonfunctional, in practice. It does not represent an efficient platform for investors and its financial indicators were not improved over the past 10 years.

Below we will introduce a comparative analysis of development of the mentioned two sectors, together with detailed analysis of each of them:

Banking Sector

After the 1990s collapse in Georgia, the banking sector emerges an only segment on Georgia's financial market that reached significant level of development due to various subjective and objective reasons and strengthened its market positions in the course of time.

Currently, sixteen commercial banks operate in Georgia, while in 1995 there were 102 commercial banks in the country. Modern technological progress, which has made positive effect on quality and promptness of Georgian banking services, as well as improved legislative regulations, have reduced the number of commercial banks. At the same time, the existing commercial banks have considerably increased and multiplied the number of service centers and branches.

In parallel, financial indicators of the banking sector have considerably improved. As a result, today, the ratio of assets of commercial banks in Georgia's finance sector accounts for 90% (evaluation of Georgian economy 2015 – Frankfurt School of Finance and Management). It should be also noted that despite 16 commercial banks, the market competition is weak, because 70% of the banking market is controlled by two major commercial banks. Therefore, it will not be exaggerated to say that the banking market is oligopolistic.

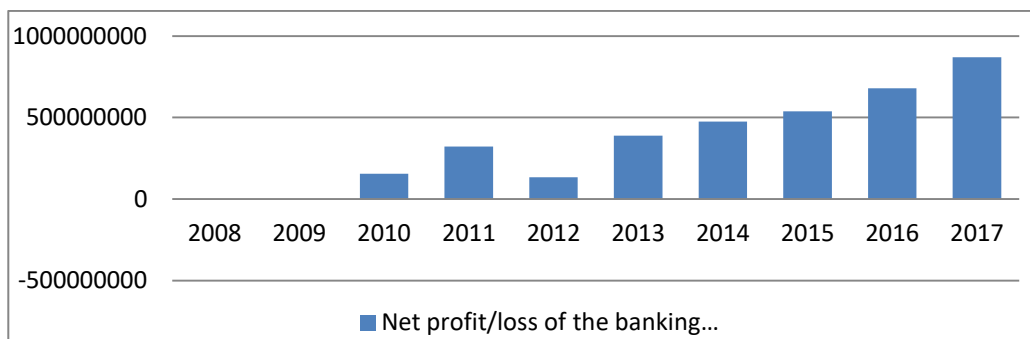
Despite the banking sector holds a dominating position in Georgian economy, it does not participate in economic growth because of multiple circumstances. In this respect, first of all, we should mention profitability index of the Georgian banking sector. Namely, if we compare net profit indicator of commercial banks with gross domestic product (GDP) of the country, that makes up 2.2%, and if we draw parallels with analogical indicators of such countries as Australia (2.9%), China (2.8%), Sweden (2.6%), Canada (2.3%), Netherlands (1.9%), Spain (1.8%), France (1.7%), Japan (1.4%), the USA (1.4%), Great Britain (0.9%) [WB, 2016]. Georgian banking sector, as compared to banking sectors of the developed countries, is one of the most profitable one, however, it is also worth noting that in the same countries, correlation of bank loans to GDP is very high, for example in China – 156%, Australia (142%), Great Britain (134%), Sweden (128%) and Georgia (53,1%). These figures show that in much more bigger and developed economies the banking sector's contribution to crediting economy is high, while net profits in relation to GDP are low. The situation is

different in Georgia; loans' correlation to GDP is one of the lowest indicators – 53,1%, while net profits correlation to GDP is one of the highest ones in the world – 2,2%.

Analysis of structure of interest earnings of commercial banks also gives important information. In 2006-2016 incomes of commercial banks from legal entities was constantly declining. This indicator constituted 64% in total interest earnings in 2006, but the figure dropped to 40% in 2016. At the same time, revenues from consumer loans were constantly growing. This indicator was 36% in total interest earnings in 2006 and the figure rose to 60% in 2016. This dynamics shows that commercial banks make orientation on consumer loans mainly. Commercial banks prioritize consumer loans and they do not create wealth in the country. On the contrary, these categories of loans provoke an outflow of capital from the country (For example: buying imported products with installment payment schemes). At the same time, ratio of business loans declines year to year. This fact signifies that the banking sector, almost the only source of financial resources, makes unimportant contribution to the economic growth.

Chart 1

Net profit/loss of the banking sector

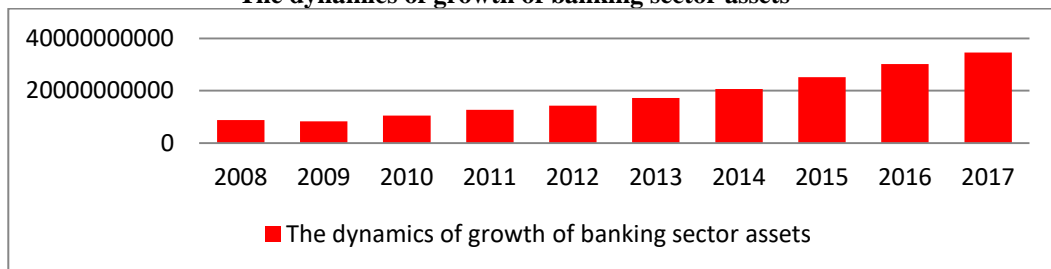

Source: NBG.GE. Remark: The 2008-2009 years for the banking sector were detrimental

Naturally, when discussing the banking sector development issues, it is important to analyze its key financial indicators, including total assets and net profits. Over the years, both indicators have been growing constantly (excluding the 2008-2009 data after the 2008 August war). Namely: net assets of commercial banks from 2008 to 2017 rose by 289% and made up GEL 34.5 billion as of November 2017, while net profits rose by 456% in 2010-2017 period and hit a record figure – GEL 869 798 000 (Chart N1; Chart N2).

Chart 2

The dynamics of growth of banking sector assets

Source: National Bank of Georgia

Deposits growth indicators are also important and it is one of the key factors for the banking sector development. The past 20 years have recorded considerable progress in this respect. In 1997 deposits at all commercial banks constituted GEL 91 million, 2% in GDP, while the figure hit 16 billion GEL in 2017, more than 50.2%. It should be also noted that population prefers to make savings in USD, compared to the national currency. As a result, deposits dollarization indicator is about 65%.

It should be also noted that the Government plays significant role in the banking sector development. For example, commercial banks mainly pay the profits tax, while other business pays excise tax, VAT and so on. Commercial banks' tax burden is at least twice lower, compared to other economic actors. Commercial banks constantly receive financial injections from the Government through a refinancing loan component of National Bank of Georgia (NBG), on the one hand, and only commercial banks have access to T-bills, on the other hand. Moreover, thanks to budget resources optimization reform over the past period, balances on the state budget treasury are deposited on accounts of commercial banks. We should also remember that Government of Georgia directed 850 million USD to the banking sector rehabilitation, out of 4.55 billion USD allocated by Brussels International Conference of Donors after the 2008 August war. In whole, the Georgian banking sector has a good development platform for many years thanks to active support from Government of Georgia.

Capital Market Industry

Capital market development in Georgia commenced in 1998, when, with the support of US leading experts, the country developed the securities regulatory law and, based on this law, the Authorities also started developing securities market key infrastructure: stock exchange, central depository, brokerage companies, registrars and the national securities commission of Georgia, an independent regulator of the securities market.

This law laid a foundation for securities market development in Georgia. This document comprises effective mechanisms for shaping a competitive environment, because there were threats that, at a certain point of development, the banking sector would try to engulf the competitor field (securities market) in its embryonic condition. Consequently, the law separated these two fields based on several important aspects, namely: commercial banks could not participate in the market (through only subsidiary brokerage companies); None of the stock exchange owners was entitled to hold a more than 10% stake in the exchange, while all commercial banks could not jointly hold more than 50% stake in the stock exchange; Supervision over the securities market and its participants was carried out by independent regulator – National securities commission of Georgia, which was a collegiate state regulatory management body and, besides supervision, its mission was to foster development of this industry.

Based on the law, as a result of separation of two competitor fields, the securities market in Georgia was being developed up to 2007-2008, basic financial indicators were growing, however, in the mentioned period an influential subjective factor emerged and the banking sector's lobby familiar to the previous Authorities realized that dominating character of commercial banks could be shaken. Therefore, they submitted a package of amendments to the regulator that resulted in suspension of the stock exchange development, in practice. According to these changes:

- Independent regulatory body was abolished and the securities market regulation was transmitted to National Bank of Georgia (NBG), the regulator of the banking sector, which is the competitor field to the securities market.
- Restrictions on the stock exchange ownership were abolished and commercial banks were enabled to fully subdue infrastructure of competitor field;

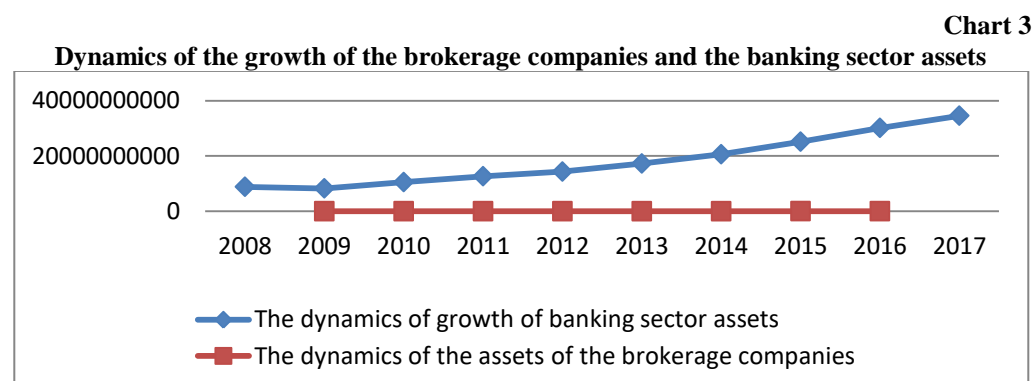
- Mandatory principle for making transactions on the stock exchange (for securities admitted for trading to the stock exchange) was canceled. As a result, 95% of securities transactions migrated to OTC market – to the opaque non-competitive, environment;
- Commercial banks were enabled to directly participate in securities market operations;

The mentioned amendments shook investor's confidence seriously. As a result, capitalization and turnover of the stock exchange shrank essentially. It may be said that the banking sector's plans for subduing the stock exchange and then artificial obstruction of its development was successfully fulfilled, since 5 brokerage companies of 6 ones operating on the Georgian Stock Exchange are subsidiaries of commercial banks. At least 40 brokerage companies operated.

Independent registrars were artificially ejected from the market, when the regulator National Bank of Georgia raised the minimum authorized capital amount to 250 000 GEL, only one independent, non-bank securities registrar remained on the market and at this stage, founders of even this only registrar have lawsuits against one of the leading commercial banks, since it was artificially pushed aside from the company founded by it.

As to the state regulation of the industry, as noted above, it is regulated by the National Bank of Georgia, which, according to established practice, avoids taking decisions, which could damage the banking sector's interests. In this case we have the clear conflict of interests.

Consequently, when government officials talk about their priority for the capital market development in Georgia and various mechanisms for its development, first of all, we should remember that the current legislation comprises no legal grounds for shaping competitive environment on the financial market. Therefore, all talks about significant development of the securities market industry are unrealistic without abolishing abovementioned amendments to the Law on Securities Market, since those were adopted under the pretext of the field deregulation (while having very specific pro-banking goals, as noted above).

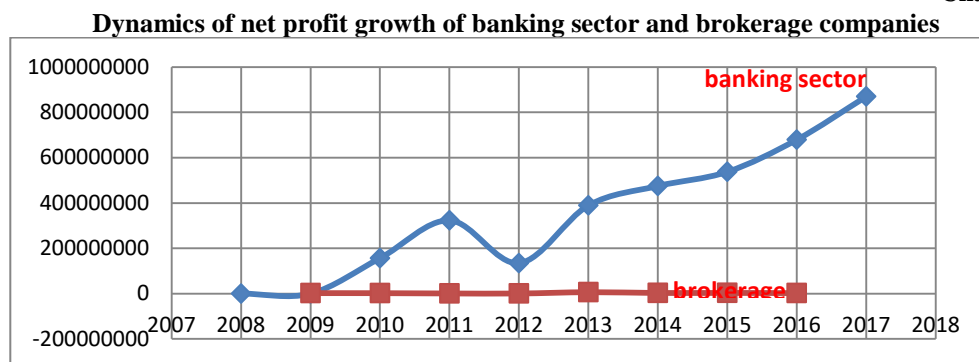

Source: based on *nbg.ge*; *gse.ge* – Authors calculation

Chart N3 and Chart N4 presents a comparison of growth dynamics in assets and net profits of the banking sector and brokerage companies in 2008-2017 (a brokerage company in its nature is the same investment bank. Consequently, financial indicators of brokerage companies, as an influential institution of the stock market, are compared to financial

indicators of commercial banks). Both cases clearly show that net profits of commercial banks and total assets are constantly growing, while in case of brokerage companies these indicators have not changed in practice after 2008 and even year on year downturn are recorded frequently.

Chart 4

Source: based on nbg.ge; gse.ge – Authors calculation

Conclusion

Financial markets in Georgia are not diversified, as the banking sector's ratio in the whole financial market exceeds 90%. This factor impedes economic development, because the comprehensive analysis shows that, despite dominating role of commercial banks, they does not participate in economic growth, in practice, and they makes focus on issuing consumer loans, but this instrument cannot produce economic wealth in the country, while, development of its key competitor, capital market, directs money resources straightly from an investor to the economy, via securities issued by companies or other bodies. Therefore, the capital market drives economic development more effectively compared to the banking sector.

Over the past decades, the Georgian banking sector was developed successfully with the active support of Government of Georgia; however, at the expense of absorption of other sectors of the financial market, in particular, the commercial banking sector has thoroughly monopolized the whole capital market infrastructure, thus blocking any attempts for development of its main competitor.

Consequently, to ensure normal competition on the financial market, it is necessary to improve the regulatory legislation, first of all, and clearly determine issues for separation of competitor fields.

References

1. Allen F., Gale D. 1997. Financial Markets, Intermediaries, and Intertemporal Smoothing. *Journal of Political Economy* 105, pp. 523–46.
2. Asian Development Bank's research. 2015. Financial health indicators, for stability of financial sector in Georgia. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Georgia-Financial-System-Stability-Assessment-42545>
3. Assessment of Georgian Finance Sector. 2015. Frankfurt Schools of Finances and Management.
4. Bakhtadze L. Barbakadze Kh, Kandashvili T. 2012. Financial Institutions and Markets.

5. Bekaert G., Harvey C. R. 2000. Foreign Speculators and Emerging Equity Markets. Journal of Finance 55, pp. 565–613.
6. Capital Market Development Strategy (in Georgian). 2016. http://www.economy.ge/uploads/meniu_publicaciebi/ouer/kapitalis_bazris_ganvitareb_is_strategia.pdf
7. Demirguc-Kunt A. Feyen E. Levine R. 2011. The Evolving Importance of Banks and Securities Markets.
8. Levine R., Zervos S. 1996. Stock Market Development and Long-Run Growth. World Bank Economic Review 10, pp. 323–39.
9. The Georgian Capital Market Diagnostic Study and Recommendations. http://www.economy.ge/uploads/meniu_publicaciebi/ouer/CMWG_Diagnostic_Report_12_May_2015.pdf
10. Torre A., Schmukler S. 2007. Emerging Capital Markets and Globalization. Stanford and Washington: Stanford University Press and The World Bank.

შოთა გულბანი

*ბიზნეს ადმინისტრირების დოქტორანტი,
კავკასიის ხაერთაშორისო უნივერსიტეტი*

საქართველოს ფინანსური ბაზრის შეფარებითი ანალიზი ვრცელი რეზიუმე

უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა, ღია და თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის მშენებლობისთვის მყარი ფუნდამენტის შექმნას ემსახურება, რაც კერძო საკუთრების გარანტირებულად დაცვას გულისხმობს. თავის მხრივ, იმისათვის, რომ კერძო საკუთრებაზე აგებულმა საბაზრო ეკონომიკამ გამართულად და ეფექტურად იფუნქციონიროს, საჭიროა მისი ფინანსური რესურსებით შეუფერხებელი უზრუნველყოფა, რაც ფინანსური ბაზრების მეშვეობით წარმოებს. ფინანსური ბაზარი ეკონომიკაში ფინანსური სახსრების მოძრაობის ორგანიზებისთვის განსაკუთრებული ფორმაა და ფუნქციონირებს როგორც სასესხო კაპიტალის ბაზრის სახით, ისე ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სახით. ანუ, ფინანსური ბაზარი უპირველესად - ეს არის კაპიტალის გადანაწილების მექანიზმი კრედიტორებს და მსესხებლებს შორის, შუამავლების მეშვეობით, კაპიტალზე მოთხოვნის და მიწოდების საფუძველზე. პრაქტიკაში ის წარმოადგენს საკრედიტო ორგანიზაციების ერთობლიობას (საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტებს), რომლებიც მიმართავენ ფულადი სახსრების ნაკადებს მესაკუთრეებიდან მსესხებლისაკენ და პირიქით. ამ ბაზრის მთავარი ფუნქცია მდგომარეობს უმოქმედო ფულადი სახსრების სასესხო კაპიტალად ტრანსფორმაციაში.

თუ კიდევ უფრო მეტად განვაზოგადებთ, ფინანსური ბაზარი, თუ ის მრავალკომპონენტანია, ბიზნესმენს შესაძლებლობას აძლევს ერთი მხრივ სარფიანად დააბანდოს თავისუფალი ფულადი სახსრები, ხოლო მეორე მხრივ ასეთის არ არსებობის შემთხვევაში, მისთვის საუკეთესო პირობებში მოიძიოს საჭირო კაპიტალი. ეს კი საბოლოო ჯამში დადებით გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებასთან დაკავშირებულ პროცესებზე.

საქართველოში ფინანსური ბაზრები არადივერსიფიცირებულია, რაზეც მეტყველებს ის გარემოება, რომ საბანკო სექტორზე მთელი ფინანსური ბაზრის 90%-ზე მეტი მოდის. ეს ეკონომიკურ განვითარებას პრობლემას უქმნის, ვინაიდან როგორც ნაშრომში ვრცლად გავაანალიზეთ, მიუხედავად ბანკების დომინანტური

როლისა, ის არ მონაწილეობს ეკონომიკურ ზრდაში სათანადოდ და ის მეტწილად ორიენტირებულია მოხმარების დაფინანსებაზე, რაც არ ქმნის ეკონომიკურ ღირებულებას ქვეყანაში, მაშინ როცა მისი მთავარი კონკურენტის, კაპიტალის ბაზრის განვითარების შემთხვევაში, ფულადი სახსრები უშუალოდ მიედინება ინვესტორისგან ეკონომიკაში, კომპანიების ან სხვა სუბიექტების მიერ გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების სანაცვლოდ, რაც ხელს უწყობს ეკონომიკის განვითარებას გაცილებით უფრო ეფექტურად, ვიდრე საბანკო სექტორი.

უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში საბანკო სექტორი სახელმწიფოს აქტიური დახმარებით წარმატებით განვითარდა, თუმცა ეს მოხდა ფინანსური ბაზრის სხვა სექტორების ჩაყლაპვის ხარჯზე, მათ შორის აღსანიშნავია ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი აქტორის, კაპიტალის ბაზრის ინფრასტრუქტურის საბანკო სექტორის მიერ სრული მონოპოლიზება.

შესაბამისად, იმისათვის, რომ ფინანსურ ბაზარზე ჯანსაღი კონკურენცია დამკვიდრდეს, საწყის ეტაპზე აუცილებელია სფეროს მარეგულირებელი კანონის მოწესრიგება და მასში კონკურენტი დარგების გამიჯვნასთან დაკავშირებული საკითხების მკაფიოდ განსაზღვრა.

რეცენზია წიგნზე

ნოვატორი მეცნიერის ნოვატორული ხედვა

(როზეტა ასათიანი, „საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა“.

- თბილისი, „სიხსლე“, 2017 წ. 454 გვ.)

სულ ახლახანს ქართულმა ეკონომიკურმა საზოგადოებამ, მეცნიერებმა, საზოგადოებრივი სექტორისა და საჯარო მართვის საკითხებით დაკავებულმა და დაინტერესებულმა პირებმა და, რაც მთავარია, ეკონომიკური პროფილის სტუდენტებმა ძალიან კარგი საჩუქარი მიიღეს - გამოიცა დღევანდელი მეცნიერის, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ როზეტა ასათიანის სახელმძღვანელო **„საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა“**. ნებისმიერი სახელმძღვანელოს გამოცემა არ არის ჩვეულებრივი მოვლენა, მით უფრო დისციპლინაში, რომლის პრობლემატიკის კარგ გაგებასა და გაცნობიერებაზე დიდწილადაა დამოკიდებული არა მარტო სახელმწიფოს ხელთ არსებული რესურსების ეფექტიანი გამოყენება და მართვა, არამედ თავად ამ სახელმწიფოს ფუნქციონირებაც.

ზოგადად, უკვე ათეული წლებია, პროფესორ როზეტა ასათიანის ყოველი ნაშრომი, მონოგრაფია იქნება ის თუ სახელმძღვანელო, გამოირჩევა მაღალი აკადემიური დონით, პრობლემის სისტემური კვლევისა და სხვა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ მოვლენებთან სიღრმისეული, ობიექტური მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის, ამა თუ იმ ეკონომიკური მოვლენის განვითარების პერსპექტივების შესაძლო შედეგების წარმოჩენით. აღნიშნული წარმოდგენა მყარდება ზემოხსენებული სახელმძღვანელოს გაცნობისასაც. მასში ავტორი მაღალპროფესიულად განიხილავს და აფასებს ეკონომიკურ მოვლენებს, სახელმწიფოსა და საზოგადოებრივი საჯარო სექტორის ფუნქციებსა და დანიშნულებას, მათ გენეზისსა და პერსპექტივებს. უნდა ითქვას, რომ დასახელებული პრობლემატიკის კვლევას სახელმძღვანელოს ავტორი მრავალი წელია, ნაყოფიერად ახორციელებს. ქალბატონი როზეტა ასათიანი ქართველ მეცნიერთა შორის ერთერთი პირველი იყო, რომელმაც საქართველოს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის საწყის ეტაპზე (1993 წ.) უაღრესად საინტერესო ნაშრომში **„მომსახურება და საბაზრო სისტემა“** არა მარტო მოგვცა მისი ზოგადი დახასიათება, არამედ შეეხო ამ სისტემაში სახელმწიფოს ამოცანებს, როლსა და ფუნქციებსაც.

მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოებრივმა სექტორმა დიდი ხანია დაამტკიცა თავისი აუცილებლობა და ცხოველყოფილობა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ამ მიმართულებაზე *ორიგინალური ქართული, საქართველოს რეალობასთან შესატყვისი სახელმძღვანელო* დღემდე არ არსებობდა. ეკონომიკის ამა თუ იმ საკითხებზე მომზადებული ნაშრომებში გაკვრით, სეგმენტურად თუ მოიხსენიებოდა ისეთი საკითხები, როგორებიცაა *საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკური მექანიზმი, სახელმწიფოს, როგორც ეკონომიკური პროცესების რეგულატორისა და ერთერთი მთავარი როლი ეკონომიკურ პროცესებში* და ა.შ. არადა, 2008 წლის მსოფლიო საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ კიდევ უფრო თვალსაჩინო გახდა სახელმწიფოს, როგორც *ინსტიტუტისა* და როგორც *მთავარი როლი* ზოგადად ეკონომიკური პროცესების ევოლუციაში. ამასთან, აღნიშნული სახელმძღვანელოს, ფაქტობრივად კი მონოგრაფიის, შემეცნებით და გამოყენებით ღირებულებას მნიშვნელოვნად ზრდის ის გარემოება, რომ იგი მნიშვნელოვან წილად ეყრდნობა **ქართველ მეცნიერთა** შრომებს, უმდიდრეს სტატისტიკურ მასალას **საქართველოსა** და დანარჩენ მსოფლიოზე. - ეს მას სასიამოვნოდ გამოარჩევს ბოლო წლებში უცხოურიდან ქართულად თარგმნილი სახელმძღვანელოებისაგა-

ნაც, რომლებშიც, ბუნებრივია, სიტყვა არაა დაძრული ქართულ სინამდვილესა და ჩვენი ქვეყნის კონკრეტულ პრობლემატიკაზე.

სახელმძღვანელოს ავტორი, რა თქმა უნდა, მიზნად არ ისახავს, საბაზრო ეკონომიკისადმი რაიმე სახის ნიჰილიზმი გაუჩინოს მკითხველებს (პირველ რიგში, სახელმძღვანელოს მთავარ მომხმარებლებს - სტუდენტებს), ისევე როგორც რაიმე მცდელობისაგან, რომ მოახდინოს საბაზრო ეკონომიკის გაფეტიშება, მაგრამ იმავდროულად, იგი ობიექტურად აშუქებს ბაზრის შესაძლებლობათა მთელ სპექტრს და მის ნაკლოვანებებს. იგი ცალსახად წინააღმდეგია საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის საზღვრების და მასშტაბების ხელოწვერი გაფართოების მცდელობისაგან. და სწორედ ასეთი ობიექტური მიდგომა, პრინციპი „*კეისარს კეისრისა და დემეტოს - ღვთისაა*“, აქცევს მოცემულ სახელმძღვანელოს სტუდენტებისა და ყველა სხვა მომხმარებლის ცხოველი ინტერესის ობიექტად.

იმის გათვალისწინებით, რომ საბაზრო ეკონომიკის მოწინავე ქვეყნებში საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის თეორიულ კვლევას გაცილებით ხანგრძლივი ისტორია და ხელმოსაჭიდი შედეგები აქვს, ნაშრომში საზღვარგარეთელი მეცნიერების, მკვლევარების შეხედულებები ფართოდ გამოიყენება ამა თუ იმ საკითხზე ავტორისეული პოზიციების სადემონსტრაციოდ და გასამყარებლად. ამასთან, ქართველი მეცნიერი არ უხრის ქედს ამა თუ იმ საზღვარგარეთელი მეცნიერის ავტორიტეტს და განსხვავებული პოზიციის შეთხვევაში არც მათ კრიტიკაზე ამბობს უარს. ეს გარემოება არა მარტო მნიშვნელოვნად ზრდის სახელმძღვანელოს გამოყენებით ღირებულებასა და ხარისხს, არამედ სახელმძღვანელოს ფაქტობრივად, მონოგრაფიის დატვირთვას სძენს.

სახელმძღვანელოში, ისევე როგორც მის სხვა ნაშრომებში, კარგად ჩანს ავტორისეული პოზიტიური დამოკიდებულება სოციალური საბაზრო ეკონომიკისადმი. მისი პოზიცია, რომ „*ეროვნული ეკონომიის სტაბილიზაციისა და განვითარების გზა მხოლოდ სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკისაკენ მიდის*“, იმ ობიექტურ ფაქტორებსა და გარემოებებს ემყარება, რომლებმაც შექმნეს პირობები საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის ფორმირებისა და განვითარებისათვის, რომლებიც, ერთი მხრივ, ზღუდავენ ბაზრის იმანენტურ ნაკლოვან მხარეებს და მეორე მხრივ, აძლიერებენ საბაზრო ეკონომიკის სოციალურ, ჰუმანიტარულ დატვირთვას.

ავტორი იძლევა საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის სისტემურ დახასიათებას, მოყავს ის ფაქტორები, რომელთა არსებობა, თანხვედრა განაპირობებს ამგვარი ეკონომიკის არსებობას და ეფექტიან ფუნქციონირებას. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული პროცესი განხილულია არა განყენებულად, არამედ სახელმწიფოს ეკონომიკური რეგულირების ძირითად მიმართულებებთან ერთიან კონტექსტში.

სახელმძღვანელოს ცალკე თავი ეძღვნება *კეთილდღეობის სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობას*. ამ თავში საფუძვლიანადაა განხილული შესაბამისი თეორიისა და საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის კავშირი. ავტორი საკითხს ისტორიულ კონტექსტშიც განიხილავს და ეხება იმ ფაქტორებს, რომლებმაც განაპირობეს თანამედროვე პირობებში მისი წინა პლანზე წამოწევა. იგი დეტალურად მიმოიხილავს კეთილდღეობის სახელმწიფოს მოდელებს (კონტინენტალურ-ვეროპული, ანგლო-საქსური, სკანდინავიური და სხვ.), მათ საერთო თუ განმასხვავებელ ნიშნებს. უაღრესად საინტერესოდ და სრულად გადმოსცემს იგი აგრეთვე ეროვნული კონკურენტული უპირატესობის რომბის მოდელს შესაბამისი დეტერმინანტების მოხმობით. არ შეიძლება არ გაიზიარო ავტორისეული პოზიცია *კონკურენტუნარიანობაზე*, როგორც არა მარტო განვითარებისა და საზოგადოების კეთილდღეობის, არამედ თითოეული ქვეყნის მსოფლიო ეკონომიკაში ადგილისა და როლის განმსაზღვრელ ინდიკატორზე.

თანამედროვე ქართველ მეცნიერთა შორის ქალბატონი როზეტა ასათიანი ერთერთი გამორჩეული იმითაცაა, რომ საკმაოდ „გაშინაურებულია“ სტატისტიკური მონაცემებისადმი. - მას სახელმძღვანელოს ყველა თავში ვრცლად აქვს გამოყენებული ოფიციალური სამამულო და უცხოური წყაროების, სხვა მეცნიერთა მიერ გაანგარიშებული სტატისტიკური მონაცემები. აღნიშნული მონაცემები ყოველთვის, ხატონად რომ ვთქვათ, *თავის დროსა და ადგილზეა მოტანილი* და აძლიერებს ავტორისეულ პოზიციას, მის დასკვნებსა და შეხედულებებს, კიდევ უფრო არგუმენტირებულს და გასაგებს ხდის გადმოცემულ მასალას.

მართალია, სახელმძღვანელოს სათაურში არაა ლაპარაკი, რომ სახელმძღვანელო **საქართველოს საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკაზეა**, მაგრამ მისი თითოეული თავი ისეა დაწერილი, რომ შინაარსობრივად და მოტანილი მონაცემებით იოლად იკითხება საქართველოს კონტექსტი. აღნიშნულის გამო პროფესორ როზეტა ასათიანის ნაშრომს შეიძლება **ორ ასპექტში** ვუწოდოთ **სახელმძღვანელო** და სასწავლო-სანაზივაციო მასალა: ა) *სტუდენტებისათვის* და ბ) *ხელისუფლების წარმომადგენლებისათვის, საჯარო მოხელეებისათვის*, რომლებიც დაკავებულები არიან (უნდა იყვნენ დაკავებულები!) საზოგადოებრივი სექტორის ორგანიზაციის, წარმართვის, ეფექტიანობის ამადლებისა და მთლიან ეკონომიკასა და ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემაში ღირსეული ადგილის მიკუთვნებისათვის. ამავე დროს, სახელმძღვანელოში X თავი („საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის ფუნქციონირების თავისებურებანი საქართველოს გარდამავალ ეკონომიკაში“) მთლიანად დათმობილი აქვს უშუალოდ საქართველოს კონტექსტს, მათ შორის ინსტიტუციური რეფორმების როლს, ახალი ტიპის ფინანსური და ბიუჯეტაშორისი ურთიერთობების, აგრეთვე ეკონომიკური და სასურსათო უსაფრთხოების ასპექტებს; იმ შეცდომებს, ილუზიებს, წარუმატებელ ექსპერიმენტებს, რომელთა დაძლევის გზით ხორციელდებოდა საბაზრო ეკონომიკის, მათ შორის საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის ფორმირება და ევოლუცია საქართველოში. აღსანიშნავია, რომ არა მარტო აღნიშნულ თავში, არამედ მთლიანად ნაშრომში, თითქმის ყველა საკითხის განხილვისას, პრობლემის წარმოჩენა და ახსნა განხორციელებულია საქართველოს კონტექსტში - იქნება ეს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის სისტემური გარდაქმნის უზრუნველყოფი *ინსტიტუციური რეფორმები* თავისი არსით, ძირითადი მიმართულებებით, თუ *ეკონომიკური უსაფრთხოება*, შესაბამისი კრიტერიუმებისა და ინდიკატორების მოშველიებით.

ნაშრომის კიდევ ერთ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ისიც, რომ იგი გვერდს არ უვლის გლობალიზაციის პროცესთან დაკავშირებულ გამოწვევებს და მათ როლს ეკონომიკის სოციალურ ორიენტაციასა და საზოგადოებრივი სექტორის განვითარებაში, დამაჯერებლად წარმოაჩენს გლობალიზაციის ეფექტებს და მის გავლენას კეთილდღეობის სახელმწიფოს პოლიტიკაზე.

ქალბატონ როზეტა ასათიანის სახელმძღვანელოს სტრუქტურა და განსაკუთრებით შინაარსი მთლიანად პასუხობს ყველაზე პრეტენზიული მკითხველის ინტერესებს. ეს ნაშრომი მკითხველს „აიყოლიებს“, პასიურ მჭვრეტელობით დამოკიდებულებაში კი არ ამყოფებს, არამედ „აიძულებს“ აქტიურად ჩაერთოს პროცესში და მაღალი დაინტერესებით გაყვას, დაფიქრდეს ავტორისეულ ხედვებზე, გაიაზროს და საბოლოო ჯამში გაითავისოს ისინი. როგორც სახელმძღვანელო, მისი ყოველი თავის ბოლოს მოტანილია ძირითადი ცნებების განმარტებები და განხილული მასალის რეზიუმე (დასკვნები).

დასახელებული ნაშრომი საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკის სწავლებასთან ერთად შეიძლება წარმატებით იქნას გამოყენებული ეკონომიკური პროფილის უმაღლეს სასწავლებლებსა და სპეციალობებზე ისეთი სასწავლო დისციპლინების სწავლებისას, როგორებიცაა „*საჯარო ფინანსები*“, „*ეკონომიკური პოლი-*

ტიკა“, „ეკონომიკური თეორია“, „საქართველოს ეკონომიკა“ და სხვა. თავისი სიღრმისეულობით, ობიექტურობით პროფესორ როზეტა ასათიანის ხსენებული ნაშრომი სცილდება სახელმძღვანელოს ფორმატს და, როგორც უკვე ითქვა, სოლიდური მონოგრაფიის სტატუსის მატარებელ ნაშრომს წარმოადგენს. ავტორს არ უნდა დაეუკარგოთ ის დამსახურებაც, რომ სახელმძღვანელო კარგი, გამართული ქართულითაა დაწერილი (რა მხრივაც საკმაოდ ხშირად სცოდავენ ეკონომიკური პროფილის პუბლიკაციების ავტორები), ისევე როგორც ის, რომ მასში მკაცრადაა დაცული ეკონომიკური ტერმინოლოგია.

„საზოგადოებრივი სექტორის ეკონომიკა“ ძვირფასი საჩუქარია ყველა მათთვის, ვინც აღნიშნული საკითხის შესწავლითა და შესაბამისი საქმიანობის სფეროში ოპტიმალური გადაწყვეტილებების ძიებითაა დაკავებული.

იოსებ არჩვაძე

ეკონომიკის დოქტორი,
ქუთაისის უნივერსიტეტის აფილირებული პროფესორი
2018 წლის 29 მარტი

ბილოცვა

პროფესორი თინა ჩხეიძე იუბილარია

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროს მეცნიერთანამშრომელს, პროფესორ თინა ჩხეიძეს დაბადებიდან 90 და სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის 60 წელი შეუსრულდა.

ქალბატონი თინა დაიბადა 1928წ. ქ. თბილისში. ქალაქის მე-16 საშუალო სკოლის შვიდწლედის დამთავრების შემდეგ 1942 წელს სწავლა გააგრძელა თბილისის ფარმაცევტულ ტექნიკუმში, რომლის წარჩინებით დასრულების შემდეგ, 1945 წელს, უგამოცდოთ ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქიმიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1950 წელს.

თ. ჩხეიძემ 1961 წელს დაამთავრა ქუთაისის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის აგრონომიული ფაკულტეტი, 1963 წელს – ქ. თბილისის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის ასპირანტურა, ხოლო 1999 წელს თბილისისა და მარკეტინგის უმაღლესი სკოლა; 1965 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია, ხოლო 1990 წელს ქ. ხარკოვის სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის სადისერტაციო საბჭოზე დაიცვა სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი, 2002 წელს კი მიენიჭა პროფესორის წოდება.

უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის პერიოდში თინა ჩხეიძემ თავი გამოიჩინა როგორც ნიჭიერმა, განათლებულმა და მუყაითმა სტუდენტმა. მან შრომითი და სამეცნიერო საქმიანობა დაიწყო 1950 წლიდან, 1950-54 წლებში მუშაობდა ქ. თბილისის 26 კომისრების რაიონის სანეპიდ-სადგურის სამრეწველო ქიმიის ლაბორატორიაში – ქიმიკოსად, 1954-71 წლებში სუბტროპიკული მეურნეობის ინსტიტუტის ნიადაგთმცოდნეობის კათედრაზე ლაბორანტად (ქ. ქუთაისში), შემდეგ ასისტენტად და დოცენტად (ქ. სოხუმიში).

1971-1991 წლებში ქალბატონი თინა მუშაობდა ქ. თბილისში „ენიგორსელმაშ-ში“; სამთო მიწათმოქმედების მანქანა-იარაღების საკავშირო საკვლევი-სამეცნიერო ინსტიტუტის გამოცდის განყოფილებაში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად.

1991 წლიდან დღემდე მუშაობს ქ. თბილისში პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად. იგი წლების მანძილზე იყო ინსტიტუტის სწავლული მდივანი, დირექტორის მოადგილე და სამეცნიერო საბჭოს თავჯდომარე.

სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის პარალელურად თ. ჩხეიძე ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას. იგი სხვადასხვა დროს კითხულობდა ლექციებს საქართველოს აგრარულ უნივერსიტეტში, ქუთაისისა და სოხუმის სუბტროპიკული მეურნეობისა და პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტებში, ასევე იჯავახიშვილის სახ. თსუ-ს სოხუმის ფილიალში, თბილისის მართვის ინსტიტუტში, ბიზნესისა და მარკეტინგის უმაღლეს სკოლაში და სხვა.

მისი მეცნიერული მუშაობა ეხება საქართველოს სოფლის მეურნეობის პრობლემური საკითხების კვლევასა და შესწავლას ეკონომიკურ-ეკოლოგიურ ფაქტორებთან დაკავშირებით.

პროფესორ თინა ჩხეიძეს გამოქვეყნებული აქვს 114-მდე სამეცნიერო ნაშრომი, მათ შორის 5 მონოგრაფია, თანაავტორია საქართველოს ნიადაგების რუკისა, რომელიც დაიბეჭდა 1999 წელს და სახელმწიფო პრემია დაიმსახურა.

ქალბატონი თინა ნაყოფიერი სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის დაჯილდოებულია შრომის ვეტერანის ორდენით (1984), ღირსების ორ-

დენით (2003), ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მედლით (2015); იგი არის საქართველოს ეროვნული და საინჟინრო აკადემიების წევრი.

იუბილარი რიგი საერთაშორისო და ადგილობრივი კონფერენციის მონაწილეა; წლების მანძილზე იყო არაერთი სადისერტაციო ნაშრომის ოფიციალური ოპონენტი. არის სამეცნიერო ნაშრომების, კრებულებისა და ჟურნალ „ეკონომისტის“ სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგიის წევრი.

ქალბატონი თინა არის გაწონასწორებული, მოკრძალებული და უპრეტენზიო პიროვნება, რომელიც დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით სარგებლობს ახლობლების, მეგობრებისა და თანამშრომლების წრეში. მას ჰყავდა შესანიშნავი მეუღლე გიორგი ქველაძე – პედაგოგი, ბიოლოგი და ჟურნალისტი, სამამულო ომის ვეტერანი, ღირსების ორდენის კავალერი. ქალბატონ თინას ჰყავს ქალიშვილი ქეთევან ქველაძე, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, რომელმაც სამი ღირსეული ვაჟი აღუზარდა ქვეყანას; სიძე იოსებ ხარაიშვილი – წარმატებული იურისტი, სოფლის მეურნეობის აკადემიური დოქტორი.

ქალბატონი თინა ასაკის მიუხედავად დღესაც სრული შემართებითა და ახალგაზრდული ენერგიით აგრძელებს მეცნიერულ საქმიანობას და თავისი წვლილი შეაქვს ინსტიტუტის წარმატებებში.

ჟურნალ „ეკონომისტის“ რედაქცია, ინსტიტუტის თანამშრომლები და მეგობრები გულითადად ულოცავენ ქალბატონ თინას საიუბილეო თარიღს და გულწრფელად უსურვებენ ჯანმრთელობასა და ხანგრძლივ სიცოცხლეს.

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. კიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი **სესილი ხანჯალაძე, ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Sesili khanjaladze, Nato Abesadze**